

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊՐՈՍԵԿՅՈՒՐԱԿՐԱԿԱՆ
ԳԻՏԱԿՈՐՇՆԱԿԱՆ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

№ 135 2024

ՀՀ ՊՐՈՍԵԿՅՈՒՐԱԿՐԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿՈՐՇՆԱԿԱՆ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ

Տպագրվում է 1997 թվականից ՀՀ գլխավոր դատախազ Հենրիկ Խաչատրյանի նախաձեռնությամբ

LEGALITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE PROSECUTOR'S OFFICE
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Published since 1997 at the initiative of RA Prosecutor General Henrik Khachatryan

ЗАКОННОСТЬ

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ПРОКУРАТУРЫ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Публикуется с 1997 года по инициативе Генерального прокурора РА Генрика Хачатряна

Պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի սահմանած դոկտորական (2002 թ.) և թեկնածուական (1999 թ.) ատենախոսությունների արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The Journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the results and provisions of doctoral dissertation (since 2002) and candidate dissertation (since 1999) established by the Supreme Certifying Committee of the Republic of Armenia.

Журнал включен в список научных периодических изданий, принятых для публикации результатов и положений докторских (с 2002) и кандидатских (с 1999) диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения.

**ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎ՝
«ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱՊՆԴՈՒՄԸ՝
ԱՆԴՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՎԱԾ
ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ» ԹԵՄԱՅՈՎ**

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազությունը 2024 թվականի ապրիլի 26-27-ին Եվրոպայի խորհրդի հետ համատեղ անցկացրել է «Միջազգային համագործակցության արդյունավետության ամրապնդումը՝ անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում» թեմայով բարձրաստիճան խորհրդաժողով:

Խորհրդաժողովի նպատակն էր քննարկել կոռուպցիոն, տնտեսական ու ֆինանսական հանցագործությունների դեմ պայքարում դատախազների գործառնությունների եվրոպական չափանիշները՝ խթանելով անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցությունը:

Բարձրաստիճան խորհրդաժողովը կազմակերպվել էր Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի՝ «Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման» ծրագրով համաֆինանսավորվող և Եվրոպայի խորհրդի կողմից իրականացվող՝ «Աջակցություն դատախազական բարեփոխումների իրականացմանը Հայաստանում» և «Հայաստանում տնտեսական հանցագործությունների արդյունավետ կանխարգելման և դրանց դեմ պայքարի ազգային կարողությունների հզորացում» ծրագրերի շրջանակներում:

Խորհրդատուդրվին մասնակցել են ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը, ԵԽ համագործակցության ծրագրերի բաժնի փոխտնօրեն Լիլիթ Դանեդյանը, Հայաստանում Եվրոպական միության պատվիրակության ղեկավար, դեսպան Վասիլիս Մարագոսը, Երևանում ԵԽ գրասենյակի ղեկավար Մաքսիմ Լոնգանգեն, ՀՀ Ազգային ժողովի պետական-իրավական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ Վլադիմիր Վարդանյանը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի նախագահ Արթուր

Դավթյանը, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան Անահիտ Մանասյանը, ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահ Արգիշտի Քյարամյանը, Հակակոռուպցիոն կոմիտեի նախագահ Սասուն Խաչատրյանը, Պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահ Ռուստամ Բադապյանը, ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ Լևոն Բայանը, Լիտվայի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Նիդա Գրունսկիենեն, Եվրոպայի դատախազների խորհրդատվական խորհրդի նախագահ Յանա Չեզուլովան, դատախազության պատվիրակություններ՝ Ռումինիայից, Լյուքսեմբուրգից, Նիդերլանդներից, Ավստրիայից, Իտալիայից, Վրաստանից, Շվեյցարիայից, Հունաստանից, Եվրոպայի խորհրդի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ներկայացուցիչներ, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում հավատարմագրված դիվանագիտական առաքելությունների ղեկավարներ, ՀՀ այլ պետական մարմինների ներկայացուցիչներ:

ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանը ողջունի խոսքում, մասնավորապես, նշել էր. «Ուղիղ տասն ամիս առաջ՝ 2023 թվականի հուլիսի 1-ին, Դատախազության 105-ամյակի և Դատախազության աշխատակցի օրվա կապակցությամբ, Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի հետ համատեղ կազմակերպեցինք **«Դատախազության անկախությունը՝ որպես իրավունքի գերակայության երաշխավոր»** թեմայով բարձրաստիճան երկօրյա խորհրդաժողով: Արդյունքներն ամփոփելիս՝ հստակ ցանկություն կար՝ եվրոպացի գործընկերների հետ նման ձևաչափով

համագործակցությունը զարգացնել, կազմակերպել նոր բարձրաստիճանան խորհրդաժողով՝ ավելի ընդգրկուն աշխարհագրությամբ: Այսօր մեկնարկում ենք «Միջազգային համագործակցության արդյունավետության ամրապնդումը՝ անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում» թեմայով երկօրյա միջազգային խորհրդաժողովը: Այս նախաձեռնությունը կրկին իրականացվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի գործընկերների հետ սերտ համագործակցության արդյունքում: Այս կապակցությամբ, երախտագիտությունս հայտնելով Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կառույցներին ու պաշտոնատար անձանց, ցանկանում եմ ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետության դատախազության համագործակցությունը Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի հետ ունի լավ ավանդույթներ և հասկապես վերջին

տարիներին թեևակոխել է զարգացման որակապես նոր փուլ: Վստահ եմ այսօր մեկնարկող միջոցառումը մասնագիտական երկխոսության նոր՝ ավելի բարձր նշանոդ կսահմանի և արդյունավետ հարթակ կդառնա ինչպես անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության, այնպես էլ ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագանձման ոլորտներում մեր երկրների փորձառության ու մարտահրավերների վերաբերյալ գիտելիքներով կիսվելու համար»:

ԵՄ համագործակցության ծրագրերի բաժնի փոխանօրեն Լիլիթ Դանեդյանը ողջունել էր Խորհրդաժողովի մասնակիցներին՝ նախորդ տարի մեկնարկած ավանդույթն այս տարի Խորհրդաժողովի շրջանակում

շարունակելու համատեքստում և շնորհակալություն է հայտնել ՀՀ գլխավոր դատախազությանը՝ մասնավորապես ՀՀ գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանին, արդյունավետ փոխգործակցության, այն զարգացնելու գործում ակտիվ ներգրավվածության ու ներդրման համար:

Հայաստանում ԵՄ պատվիրակության ղեկավար, դեսպան Վասիլիս Մարագոսը կարևորել էր անդրազգային հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության վերաբերյալ բարձրաստիճան խորհրդատվորական անցկացումը և ընդգծել, որ եվրոպական չափանիշների հիման վրա համագործակցությունը անդրազգային հանցավորության դեմ պայքարի, օրենքի գերակայության և արդարադատության բարեփոխումների արդյունավետության ամրապնդման տեսանկյունից առանցքային է Հայաստանի ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների ամրապնդման համատեքստում: «Օրենքի գերակայությունը և արդարադատության բարեփոխումները կարևոր են ժողովրդավարության ամրապնդման համար», - նշել էր Հայաստանում ԵՄ պատվիրակության ղեկավար, դեսպան Վասիլիս Մարագոսը»:

Երևանում ԵԽ գրասենյակի ղեկավար Մաքսիմ Լոնգանգեն կարևորել էր համագործակցությունն ու անդրադարձել արդեն իսկ ձեռք բերված հաջողություններին՝ ընդգծելով դրանց կարևորությունը ապագա նախաձեռնությունների համար հիմք ստեղծելու գործում:

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազ Աննա Վարդապետյանի հրավերով՝ եվրոպական շուրջ տասը պետություններից և

միջազգային կազմակերպություններից Հայաստան ժամանած պատվիրակներն այցելել են Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ-Մատենադարանի թանգարանային համալիր:

Հայաստան ժամանած եվրոպացի դատախազներն ու միջազգային կառույցների ներկայացուցիչները Մատենադարանի տնօրեն Արա Խզմալյանի ուղեկցությամբ շրջայց են կատարել թանգարանի ցուցասրահներում, ծանոթացել հայկական ձեռագրական ժառանգությանը: Ծրջայցին հաջորդել է ՀՀ վաստակավոր արտիստ Հայկ Մելիքյանի մենահամերգը:

ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականի խմբագրական խորհուրդ

Եղիազար Ավագյան (խմբագրական խորհրդի նախագահ) - ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ

Անահիտ Մանասյան - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան

Արթուր Ղամբարյան - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Հաննա Մուխոցկա - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Եվրոպայի խորհրդի «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողով) պատվավոր նախագահ, Պոզնանի Ադամ Միցկևիչի անվան համալսարանի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, Լեհաստանի նախկին վարչապետ

Յանիս Պլեպս - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Լատվիայի համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի դոցենտ, Լատվիայի Գերագույն դատարանի դատավոր

Ռոման Մելնիկ - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Մ.Ս. Նարիկբանի անվան KAZGUU համալսարանի իրավունքի բարձրագույն դպրոցի պրոֆեսոր

Լեոնիդ Գոլովկո - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Մ.Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության, արդարադատության և դատախազական վերահսկողության ամբիոնի վարիչ

Իգոր Կրավեց - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Նովոսիբիրսկի պետական համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Նորբերթ Բերնսդորֆ - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Մարբուրգի Ֆիլիպսի անվան համալսարանի պատվավոր պրոֆեսոր, Հիմնարար իրավունքների Եվրոպական միության խարտիայի ազգային փորձագետ (Վիեննա), Գերմանիայի դաշնային սոցիալական դատարանի նախկին դատավոր

Անդրես Պարմաս - Էստոնիայի Հանրապետության գլխավոր դատախազ, քրեական իրավունքի դասախոս Տարտուի համալսարանի իրավունքի դպրոցում, Էստոնիայի «Դատական իշխանություն» պարբերականի նախկին գլխավոր խմբագիր

Մաուրիցիո Բոլկ - Իտալիայի Հանրապետության զինվորական գլխավոր դատախազ, «Չինվորական արդարադատություն» պարբերականի խմբագիր

Կոնտակտային տվյալներ

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, 0010, Վազգեն Սարգսյան 5

Էլ. հասցե՝ orinakanutyun@prosecutor.am

Հեռ.՝ 010-511-506

www.prosecutor.am

**Editorial Board of the Scientific-Practical Journal “Legality” of the
Prosecutor’s Office of the Republic of Armenia**

Yeghiazar Avagyan (Chair of the Editorial Board) - Deputy Prosecutor General of the Republic of Armenia

Anahit Manasyan - PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional Law at Yerevan State University, Human Rights Defender of the Republic of Armenia

Artur Ghambaryan - Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law at the Russian-Armenian University

Hanna Suchocka - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law at Adam Mickiewicz University in Poznań, Honorary President of the European Commission for Democracy through Law (the Venice Commission of the Council of Europe), Former Prime Minister of Poland

Janis Pleps - Doctor of Law, Associate Professor of the Department of Legal Theory and History, Faculty of Law, University of Latvia, Judge of the Supreme Court of Latvia

Roman Melnyk - Doctor of Law, Professor at M. Narikbayev KAZGUU University Law School

Leonid Golovko - Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Criminal Procedure, Justice and Supervision by Public Prosecutor at Lomonosov Moscow State University

Igor Kravets - Doctor of Law, Professor, Head of the Chair of Theory and History of State and Law and Constitutional Law at Novosibirsk State University

Norbert Bernsdorff - Doctor of Law, Honorary Professor at Philipps-Universität Marburg/Hessen, National Key Expert on the European Charter of Fundamental Rights (Vienna), Retired Judge of the Third Instance Court on Social Affairs of Germany

Andres Parmas - Prosecutor General of the Republic of Estonia, Lecturer of criminal law of the School of Law at the University of Tartu, Former Editor-in-Chief of the yearbook of Estonian judiciary

Maurizio Block - Military General Prosecutor of the Republic of Italy, editor of the legal journal “Military Justice”

Contacts

Address- Vazgen Sargsyan Street 5, Yerevan, 0010, Armenia

E-mail- orinakanutyun@prosecutor.am

Tel.- 010-511-506

www.prosecutor.am

**Редакционная коллегия научно-практического журнала «Законность»
Прокуратуры Республики Армения**

Егиазар Авагян (Председатель редакционной коллегии) - заместитель Генерального прокурора Республики Армения

Анаит Манасян - кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного права Ереванского государственного университета, Защитник прав человека Республики Армения

Артур Гамбарян - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории права и конституционного права Института права и политики Российско-Армянского университета

Ханна Сухоцка - доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой конституционного права Университета им. Адама Мицкевича в Познани и почетный председатель Европейской комиссии Совета Европы «Демократия посредством права» (Венецианская комиссия), бывший премьер-министр Польши

Янис Плепс - доктор юридических наук, доцент кафедры теории и истории права юридического факультета Латвийского университета, судья Верховного суда Латвии

Роман Мельник - доктор юридических наук, профессор Высшей школы права университета КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева

Леонид Головкин - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса, правосудия и прокурорского надзора юридического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова

Игорь Кравец - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права и конституционного права Новосибирского государственного университета

Норберт Бернсдорф - доктор юридических наук, почетный профессор Марбургского университета им. Филиппа, национальный ключевой эксперт Хартии Европейского Союза об основных правах (Вена), судья в отставке федерального суда по социальным делам Германии

Андрес Пармас - Генеральный прокурор Республики Эстония, преподаватель уголовного права в Школе права Тартуского университета, бывший главный редактор ежегодника судебной власти Эстонии

Маурицио Блок - Генеральный военный прокурор Республики Италия, редактор журнала «Военное правосудие»

Контактные данные

Адрес: Республика Армения, г. Ереван, 0010, улица Вазгена Саргсяна 5

Эл. почта: orinakanutyun@prosecutor.am

Тел.: 010-511-506

www.prosecutor.am

Ծանոթագրություն

ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականում տպագրված հոդվածները հանդիսանում են հեղինակների մասնագիտական հետազոտության արդյունքը և արտացոլում են վերջիններիս մասնագիտական կարծիքը ակադեմիական ազատության շրջանակում:

Հոդվածներում տեղ գտած վերլուծությունները, դատողություններն ու եզրահանգումները չեն արտահայտում և չեն կարող արտահայտել ՀՀ դատախազության դիրքորոշումը որևէ իրավական հարցի և (կամ) փաստական հանգամանքի վերաբերյալ:

Disclaimer

The articles published in the scientific-practical journal “Legality” of the RA Prosecutor’s Office are the result of the authors’ professional research and reflect their professional opinion within the framework of academic freedom.

The analyses, judgments and conclusions contained in the articles do not and cannot express the position of the Prosecutor’s Office of the Republic of Armenia in regard to any legal issue and (or) factual circumstances.

Примечание

Статьи, опубликованные в научно-практическом журнале «Законность» прокуратуры РА, являются результатом профессиональных исследований авторов и отражают их профессиональное мнение в рамках академической свободы.

Содержащиеся в статьях анализы, постановления и выводы не выражают и не могут выражать позицию прокуратуры Республики Армения в отношении каких-либо правовых вопросов и (или) фактических обстоятельств.

Բովանդակություն
Content
Содержание

Արթուր Ղամբարյան

Քննչական գործողության կատարումը տեսակապի միջոցով
(հայերեն)17

Artur Ghambaryan

The Performance of Investigative Action through Videocommunication
(in Armenian).....35

Артур Гамбарян

Применение видеоконференции при производстве следственного
действия (на армянском)36

Norbert Bernsdorff, Carla Pilar Arzabe

Environmental Protection in National Constitutions-Article 20a of the
German Grundgesetz (Constitution) as an Example (in English)37

Նորբերթ Բերնսդորֆ, Կարլա Պիլար Արզաբե

Շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը ներպետական
սահմանադրություններում. Գերմանիայի սահմանադրության
(Grundgesetz) 20ա հոդվածը որպես օրինակ (անգլերեն).....57

Норберт Бернсдорф, Карла Пилар Арзабе

Защита окружающей среды в национальных
конституциях–статья 20а конституции (Grundgesetz) Германии как
пример (на английском).....58

Татьяна Чехович

Институт конституционной жалобы в Республике Казахстан:
отдельные вопросы теории и практики (на русском)59

Տատյանա Չեխովիչ

Սահմանադրական բողոքի ինստիտուտը Ղազախստանի
Հանրապետությունում. տեսական և գործնական որոշ
հիմնահարցեր (ռուսերեն).....73

Tatiana Chekhovich

Institute of Constitutional Complaint in the Republic of Kazakhstan:
some issues of theory and practice (in Russian)75

Վիգեն Հարությունյան, Սվետլանա Մկրտչյան

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածների
համեմատական վերլուծություն, դրանց կիրառելիությանը
վերաբերող տեսական և գործնական որոշ խնդիրներ (հայերեն)77

Vigen Harutyunyan, Svetlana Mkrtchyan

Comparative analysis of the Articles 527 and 528 of the Criminal Code of RA,
Some Theoretical And Practical Issues on their Applicability
(in Armenian).....98

Виген Арутюнян, Светлана Мкртчян

Сравнительный анализ статей 527 и 528 Уголовного кодекса РА,
некоторые теоретические и практические вопросы их
применимости (на армянском)99

Եվա Սաղոյան

Զրոսաշրջային փաթեթում ներառվող զրոսաշրջային
ծառայությունների համար քաղաքացիական
պատասխանատվության սուբյեկտը (հայերեն).....100

Eva Saghoyan

Subject of Civil Liability for Tourist Services Containing Package Tour
(in Armenian)119

Ева Сагоян

Субъект гражданско-правовой ответственности за туристические
услуги, составляющие туристический пакет (на армянском)120

Վահան Հարությունյան

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը
Հայաստանի Հանրապետությունում (հայերեն).....121

Vahan Harutyunyan

Institute of Conditional Early Release in the Republic of Armenia
(in Armenian).....142

Ваан Арутюнян

Институт условно-досрочного освобождения в
Республике Армения (на армянском).....143

Ռոբերտ Միերյան

Նկատառումներ համագործակցության վարույթի էության և
վերաբերելի առանձին հարցերի օրենսդրական կարգավորման
վերաբերյալ (հայերեն).....144

Robert Mheryan

Considerations on the Nature of the Co-Operation Proceedings and the
Legislative Regulation of Separate Related Issues (in Armenian)158

Роберт Мгерян

Соображения о сущности процедур сотрудничества и
законодательного регулирования касательно отдельных
вопросов (на армянском).....159

Հայկ Ավետյան

Խրախուսական նորմերի հասկացությունը, կառուցվածքն ու ժամանակի ընթացքում դրանց փոփոխության հետեվանքները (հայերեն)161

Hayk Avetyan

The Concept, and the Structure of the Incentive Norms, and the Consequences of their Changes over Time (in Armenian)185

Айк Аветян

Понятие, структура поощрительных норм и последствия их изменения во времени (на армянском)186

Վիրաբ Համբարձումյան

Գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու լիազորություն ունեցող մարմինները (հայերեն)187

Virab Hambardzumyan

Bodies Authorized to be Released from Criminal Liability on the Basis of Effective Repentance (in Armenian).....202

Вираб Амбарцумян

Органы уполномоченные освобождать от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния (на армянском).....203

Անահիտ Ավդալյան

Մեղադրանքը քրեական դատավարությունում (հայերեն)204

Anahit Avdalyan

Accusation in the Criminal Procedure (in Armenian)223

Анаит Авдалян

Обвинение в уголовном процессе (на армянском)224

Շարեն Ամիրյան

Մեփականության իրավունքի սահմանափակման քրեադատավարական կարգավորումների ընկալման և մեկնաբանման որոշ հիմնահարցեր (հայերեն).....225

Karen Amiryan

Some Key Issues for Understanding and Interpreting Criminal Procedure Regulations Limiting the Property Rights (in Armenian).....237

Карен Амирян

Некоторые основные вопросы для понимания и толкования уголовно-процессуальных норм, ограничивающих права собственности (на армянском).....238

Դավիթ Թումասյան

Բռնությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի կարգավորումների լույսի ներքո (հայերեն).....239

Davit Tumasyan

Violence under the Regulation of the New Criminal Code of the Republic of Armenia (in Armenian)261

Давид Тумасян

Насилие в свете положений нового Уголовного кодекса Республики Армения (на армянском)262

Վևորգ Բարսեղյան

Քրեաիրավական նորմերի ժամանակային (տեմպորալ) և տարածական մրցակցությունը հանցագործությունների որակման համատեքստում (հայերեն)263

Gevorg Barseghyan

Temporal and Spatial Competition of Criminal Law Norms in the Crime Classification Process (in Armenian).....294

Геворг Барсегян

Темпоральная и пространственная конкуренции уголовно-правовых норм при квалификации преступлений (на армянском)295

Արթուր Դամբարյան

*Հայ-ուռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականի խմբագրական խորհրդի անդամ*

**ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ
ՏԵՍԱԿԱԿԻ ՄԻՋՈՑՈՎ¹**

Համառոտագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվել են Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու էությունը՝ որպես բացառիկ միջոց, տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու հիմքերը և տեսակապի միջոցով քննչական գործողության կատարման դատավարական կարգը: Ընտրված թեման ուսումնասիրելիս վերլուծվել են տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու օրենսդրական առանձնահատկությունները և դրա կատարման գործնական նշանակությունը: Ընտրված թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունների վերաբերյալ օրենսդրական դրույթների տարաբնույթ մեկնաբանմամբ: Այս թեմայի հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել քրեական դատավարությունում տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու առանձնահատկությունները և հիմքերը, մասնավորապես՝ բացահայտել քրեական դատավարությունում տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու էությունը, տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու հիմքերի մասին իրավական կարգավորումների տրամաբանությունը և օրենսդրի ենթադրյալ կամքը, ինչպես նաև բացահայտել տեսակապի միջոցով քննչական գործողության կատարման դատավարական կարգի առանձնահատկությունները և խնդիրները: Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են իրավահամեմատական մեթոդը, դեդուկտիվ և ինդուկտիվ, ինչպես նաև վերլուծության ու վերացականության մեթոդները:

Հիմնաբառեր - քննչական գործողություն, տեսակապ, բացառիկ միջոց, այլ վայր, անձի անվտանգություն:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 02.04.2024 թ., գրախոսվել է 03.05.2024 թ.:

1. Ներածություն

1.1. Տերմինների մասին: Ներկայումս եվրոպական երկրների շարքում դժվար է գտնել այնպիսի իրավակարգ, որն արգելում է տեսակոնֆերանսի (տեսակապի) կիրառումը, քանի որ այն պարզեցնում է քրեական գործերով արդարադատության իրականացումը (հատկապես խոշոր տարածք ունեցող պետություններում), նպաստում է դատավարական տնտեսմանը և դատավարության ողջամիտ ժամկետների պահպանմանը²:

Տարբեր դատավարական համակարգերում տեխնիկական այս միջոցն անվանվում է տարբեր կերպ՝ հեռակոնֆերանս (телеконференция), վիդեոկոնֆերանս (видеоконференция): ՀՀ օրենսդիրն օգտագործել է «տեսահաղորդակցության տեխնիկական միջոց» և «տեսակապ» ձևակերպում ներքը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 6-րդ մաս), ինչը նշանակում է, որ անկախ գործողության մասնակիցների քանակից՝ պետք է առկա լինի ինչպես ձայնը, այնպես էլ պատկերը: Դոկրտինում, օրինակ, նշվում է, որ տեսակապի միջոցով հարցաքննության (հեռահարցաքննության) էությունն այն է, որ հարցաքննողը գտնվում է առանձին դատական նիստի դահլիճում կամ քննիչի սենյակում, իսկ հարցաքննվողը (օրինակ՝ վկան, տուժողը, մեղադրյալը)՝ մեկ այլ սենյակում, օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում, առանձին դեպքերում՝ նույնիսկ այլ պետությունում, և հարցաքննությունն իրականացվում է տեսակապի օգնությամբ³:

ՀՀ քրեական դատավարությունում տեսահաղորդակցության տեխնիկական միջոցը (տեսակապը) կարող է օգտագործվել ոչ միայն հարցաքննության, այլև մյուս քննչական գործողությունների պարագայում, եթե դրանց բնույթը թույլ տալիս է այն կատարել տեսակապի միջոցով:

1.2. Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու էությունը: Տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը պետք է տարբերակել քննիչի կողմից հեռախոսով տեղեկություններ հավաքելու՝ օրենքով չնախատեսված եղանակից: Օրինակ՝ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու հետ որևէ առնչություն չունի այն իրավիճակը, երբ քննիչը հեռախոսազանգի միջոցով վկայից ստանում է տեղեկություններ և այն ներկայացնում է որպես տեսակապի միջոցով ձեռք բերված «ցուցմունք»: Այսպես, թիվ ՄԴ-1/0040/01/22 գործով 31.01.2023թ. դատական ակտով Դատարանն անդրադարձել է վկայի հարցաքննությունը, այսպես կոչված, «տեսակապով» իրականացնելու և դրա արդյունքները որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիությանը: Նշված գործով Դատարանը նշել է.

² St'u Трефилов А. А., «Уголовный процесс Швейцарии: Уголовный процесс зарубежных стран». Том 1 (15). М.: «НИПКЦ Восход-А». 2016, էջ 223-224

³ Այս մասին տե՛ս Шерба С. П., Архипова Е. А. «Применение видеоконференцсвязи в уголовном судопроизводстве России и зарубежных стран: опыт, проблемы, перспективы». М.: Юрлитинформ, 2016 г.

«Վկայի հարցաքննությունն իրականացվել է «Տեսակապով» մասնավորապես վարույթն իրականացնող քննիչն իր հեռախոսահամարով զանգահարել և գրուցել է Բարկեն Ղազարյան ներկայացած անձի հետ, խոսակցության բովանդակությունը փաստաթղթավորվել է և ներկայացվել է որպես ապացույց: (...) սույն իրավիճակում վարույթն իրականացնող քննիչը ՀՀ քր. դատ. օր.-ով չնախատեսված կարգով է փորձել ապացույց ձեռք բերել՝ մասնավորապես որպես ապացույց մեղադրանքի հիմքում դրել է իր կողմից հեռախոսագրույց ունենալու արձանագրությունը, որն ապացույցների շարքում ներառված թույլատրելի կարգով ձեռքբերված ապացույց չէ: Հետևաբար ՀՀ չսահմանված կարգով, դեռ ավելին՝ տվյալ քննչական գործողության կատարման կարգի էական խախտմամբ ձեռքբերված ապացույցը չի կարող օգտագործվել և վկայակոչվել անձի մեղքը հիմնավորող ապացույցների զանգվածում, ուստի ամբաստանյալի մեղքի հիմնավորման հիմքում դրված վկայի հետ հեռախոսագրույց ունենալու, այնուհետև այդ հեռախոսագրույցի ձայնագրությունը գննելու արձանագրությունն անթույլատրելի ապացույցներ են և չեն կարող դրվել ապացույցների ծավալի մեջ»:

Ինչպես նկատում ենք, Դատարանը հեռախոսագանգով անձից տեղեկություններ հավաքելը իրավացիորեն չի համարել տեսակապի միջոցով հարցաքննություն:

1.3. Տեսակապը՝ որպես բացառիկ միջոց: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 6-րդ մասում սահմանված են տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու դեպքերը (հիմքերը): Օրենսդիրը նշված հոդվածում ընդգծել է, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը ոչ թե սովորական (շարքային), այլ բացառիկ իրավիճակ է. տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կարելի է կատարել միայն բացառիկ դեպքերում, երբ այլ եղանակով քննչական գործողություն կատարելը ֆիզիկական, գործնական կամ իրավաբանական առումով անհնարին է⁴: Սա նշանակում է, որ եթե գործնականում, առանց էական բարդությունների, հնարավոր է քննչական գործողությունը կատարել (օրինակ՝ քննչական փոխօգնության խնդրանքի միջոցով), ապա քննիչը պետք է ընտրի այս հնարավորությունը:

⁴ Ֆիզիկական, գործնական և իրավաբանական անհնարինության տեսակների մասին տե՛ս Ղամբարյան Ա., Հանրային իրավունքի զարգացումը օրենքին հակառակ (contra legem) «օրենքը չի պահանջում անհնարինը» իրավական մաքսիմի հիման վրա // Բանբեր արդարադատության ակադեմիայի, 2023, № 1 (9), էջեր 47-67, Ղամբարյան Ա., Սիմոնյան Ս. Ցուցմունքի դատական դեպոնացումը (գիտագործնական մեկնաբանություններ): Եր.: Տիգրան Մեծ, 2023, էջեր 86-92:

2. Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու հիմքերը.

2.1. Ընդհանուր դրույթներ: Տեսակապը՝ որպես բացառիկ միջոց, կարող է օգտագործվել օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության պարագայում: Այդ հիմքերն են՝

1) առողջական վիճակի պատճառով անձի ներկայությունը քննչական գործողության կատարմանն անհնար է,

2) այլ վայրում գտնվելու պատճառով անձի ներկայությունը քննչական գործողության կատարմանն անհնար է,

3) առկա է անձի անվտանգությունն ապահովելու անհրաժեշտություն,

4) առկա է անչափահաս տուժողի կամ վկայի իրավաչափ շահերի պաշտպանության անհրաժեշտություն, և դա է պահանջում արդարադատության շահը:

2.2. Առողջական վիճակը: Առողջական վիճակի պատճառով անձի ներկայությունը քննչական գործողությանը կարող է անհնար լինել ֆիզիկական, գործնական և իրավաբանական առումներով:

Ֆիզիկական անհնարինությունն առկա է, երբ հիվանդության բնույթով պայմանավորված՝ անձին տեղաշարժելը (տեղափոխելը) վտանգավոր է նրա կյանքի կամ առողջության համար:

Գործնական անհնարինությունն առկա է, եթե հիվանդին տեղաշարժելը թեև կյանքի կամ առողջության համար ինքնին վտանգավոր չէ, սակայն այդ գործընթացը կապված է ծայրահեղ անհամաչափ կամ անխոհեմ ծախսերի կամ բարդությունների հետ:

Իրավաբանական անհնարինությունն առկա է, երբ հիվանդությունը թեև ինքնին չի գրկում անձին տեղաշարժվելու հնարավորությունից, սակայն հիվանդության բնույթով պայմանավորված (օրինակ՝ հանրության համար վտանգավոր վարակիչ հիվանդությունը)՝ տվյալ անձը պետք է գտնվի մեկուսացման վիճակում և օրենքով նրան արգելվում է դուրս գալ հասարակական վայրեր և շփվել այլ անձանց հետ: Նման վիճակում գտնվող անձին հարցաքննելու սուր անհրաժեշտության դեպքում հարցաքննությունը կարող է կատարվել տեսակապի միջոցով, իսկ հարցաքննվողի ինքնությունը ստուգելու իրավասու (օժանդակող) անձը կհամարվի նրան հսկող (բուժող) բժիշկը:

Առողջության վիճակի պատճառով ներկայանալու անհնարինության հիմքով տեսակապի միջոցով հարցաքննությունը նման է մասնակցության անհնարինության հիմքով ցուցմունքի դեպոնացմանը, ուստի անհրաժեշտ է քննարկել տեսակապի միջոցով հարցաքննության և ցուցմունքի դեպոնացման փոխհարաբերակցությունը:

Ցուցմունքի դեպոնացման հիմքերը կանխատեսողական են և վերաբերում են այնպիսի հնարավոր իրադարձություններին, որոնք կարող են տեղի ունենալ ապագայում, մինչդեռ տեսակապի միջոցով հարցաքննության վերաբերելի հիմքը փաստական է, այսինքն՝ այն պետք է գոյություն ունենա: Ցուցմունքը կարելի

է դեպոնացնել, եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ անձն ապագայում հնարավորություն չի ունենա ներկայանալու դատական հարցաքննությանը, իսկ տեսակապի միջոցով հարցաքննության պարագայում, որպես փաստ, անձի ներկայությունը հարցաքննության կատարմանն անհնար է⁵:

2.3. Այլ վայրում գտնվելը

2.3.1. ՀՀ վարչատարածքային այլ միավորում գտնվելը: Ի տարբերություն հիմնական դատախոսների ընթացքում հարցաքննության հատուկ կարգի, որով թույլատրվում է տեսակապի միջոցով անձին հարցաքննել միայն Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս գտնվելու հիմքով (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 327-րդ հոդվածի 1-ին մաս)՝ մինչդեռ տեսակապի վարույթի ընթացքում Օրենսդիրը տեսակապի օգտագործումը կապել է առավել ընդհանուր հասկացության՝ «այլ վայրում գտնվելու պատճառով» ձևակերպման հետ: Այլ վայրում գտնվելու պատճառով քննչական գործողությունը տեսակապի միջոցով կատարելու կարգ սահմանելիս Օրենսդիրը չի կոնկրետացրել, թե այս համատեքստում «այլ վայր» ասելով՝ հասկացել է միայն այլ պետության տարածքը, թե՛ նաև նախաքննության կատարման վայրից դուրս գտնվող ՀՀ վարչատարածքային միավորները (մարզերը և համայնքները):

Հիմք ընդունելով օրենսդրական գործընթացի երկրորդային աղբյուրները (travaux préparatoires⁶)՝ կարելի է եզրակացնել, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու ինստիտուտի տեսանկյունից «այլ վայր» ասելով՝ պետք է հասկանալ ինչպես այլ պետության տարածքը, այնպես էլ՝ ՀՀ վարչատարածքային միավորները: Օրենսդրի ենթադրյալ կամքը բացահայտելու նպատակով ուսումնասիրվել է ՀՀ ազգային ժողովի 05.03.2020 թ. նիստի սղագրությունը: Այդ նիստում առաջին անգամ համակողմանի քննարկվել է տեսակապի միջոցով վկայի և տուժողի հարցաքննության ինստիտուտը ներդնելու հարցը (1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ում այս ինստիտուտն առաջին անգամ ներդրվեց 03.06.2020 թ.-ին, որի կարգավորումներն, ըստ էության, արտացոլվեցին նաև 2021 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ում):

Նախագծի քննարկման ժամանակ Չեկուցողը մի քանի անգամ շեշտել է, որ տեսակապի միջոցով հարցաքննությունը կարող է կատարվել նաև այն դեպքերում, երբ հարցաքննվողը գտնվում է ՀՀ տարածքի դժվարամատչելի

⁵ Տե՛ս Ղամբարյան Ա., Ցուցմունքի դատական դեպոնացումը և տեսակապի միջոցով անձին դատարանում հարցաքննելը, Օրինականություն, 2022, № 132, էջեր 3-6:

⁶ Travaux préparatoires կանոնի էությունն այն է, որ օրենսդրական գործընթացում, քննարկվող նախագծից բացի, ստեղծվում են նաև դրա վերաբերյալ եզրակացություններ, կարծիքներ, որոնք իրենց հերթին քննարկվում են հանձնաժողովներում, և վերջնական տարբերակը դրվում է քվեարկության: Արդյունքում՝ ընդունված օրենքի իրական իմաստը լիարժեք կարող է արտացոլված լինել այս տեսակի փաստաթղթերում: Ի վերջո, հենց այս փաստաթղթերն են նաև ուսումնասիրում պատգամավորները մինչ քվեարկելը: Տե՛ս Չարիկյան Կ., Իրավական նորմերի մեկնաբանում. տեքստ vs. իրավունք, Բանբեր Երևանի համալսարանի, Իրավագիտություն, 2020, № 1 (31), էջ 21:

վարչատարածքային միավորներում: Ավելին՝ այս հարցը հանդիսացել է պատգամավորների հատուկ քննարկման առարկան, որի ընթացքում Ձեկուցողը վերահաստատել է, որ տեսակապի միջոցը կարող է կիրառվել նաև նախաքննության կատարման վայրից դուրս՝ ՀՀ վարչատարածքային միավորների տարածքում գտնվող անձանց հարցաքննելու նպատակով: Այսպես՝

«Ձեկուցող.

- Որոշ դեպքերում, երբ անձը գտնվում է այլ վայրում, օրինակ՝ անձը գտնվում է Կապան քաղաքում, վարույթ իրականացնող մարմինը գտնվում է Երևան քաղաքում, և Կապան քաղաքում գտնվող վկայի կամ տուժողի հարցաքննության անհրաժեշտություն է առաջանում, գործող օրենսդրությամբ նախատեսված է, որ քննիչը պիտի տվյալ անձին հրավիրի Երևան քաղաք՝ հարցաքննության համար: (...) Նախագիծը ներկայացնում ենք այն տրամաբանությամբ, որ հեռավար կարգով հնարավորություն ընձեռենք հարցաքննել, ո՛չ քննիչն անհրաժեշտություն ունենա գնալ Կապան քաղաք՝ հարցաքննելու, ո՛չ էլ այդ վկան Կապան քաղաքից գալ Երևան քաղաք՝ հարցաքննվելու համար:

Պատգամավոր.

- Այսինքն՝ դուք գտնում եք, որ հիմնականում դա Հայաստանից դուրս գտնվող վկաների կամ տուժողների համար է նախատեսված, այլ ոչ թե Հայաստանում:

Ձեկուցող.

- Ենթադրենք անձը գտնվում է Մեղրի քաղաքում, ընդունենք՝ ձմեռային պայմաններում չի կարող հասնել Երևան, դա հնարավոր է այդ դեպքում իրականացնել: Ես գտնում եմ՝ այդ բացառիկ դեպքերում հնարավոր է կատարել»⁷:

Ասվածից պարզ է դառնում, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու ինստիտուտը ներդնելիս Օրենսդիրը հստակ կամք է արտահայտել, որ տեսակապի միջոցով անձին կարելի է հարցաքննել, եթե նա գտնվում է ՀՀ տարածքում, սակայն հեռավոր կամ դժվարամատչելի վարչատարածքային միավորներում:

2.3.2. Այլ պետության տարածքում գտնվելը: Այլ պետության տարածքում գտնվող անձի մասնակցությամբ քննչական գործողությունը տեսակապի միջոցով կատարելու իրավական հիմքեր նախատեսված են ոչ միայն ներպետական իրավունքով, այլ նաև միջազգային պայմանագրերով: Այսպես՝ ՄԱԿ-ի 15.11.2000 թ. «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Կոնվենցիայի⁸ 18-րդ հոդվածի 18-րդ կետում սահմանված է.

⁷ ՀՀ ազգային ժողովի 05.03.2020 թ. նիստի տղագրություն № 13: http://www.parliament.am/transcript.php?AgendaID=3859&day=05&month=03&year=2020&lang=arm&fbclid=IwAR13HXL-d9KNpasTAOmO-esdswTSq8fvi-Pecb44X1GDDj0B0eYAIH_k0oE#05.03.2020

⁸ Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 29.09.2003 թ. -ից:

«Այն չափով, որքանով դա հնարավոր է և համապատասխանում է ներքին օրենսդրության հիմնարար սկզբունքներին, եթե որևէ անձ գտնվում է Մասնակից պետության տարածքում և որպես վկա կամ փորձագետ պետք է լսվի մյուս Մասնակից պետության դատական մարմինների կողմից, առաջին Մասնակից պետությունը, մյուս Մասնակից պետության խնդրանքով, կարող է թույլ տալ լսումն իրականացնել տեսակապի օգնությամբ, եթե համապատասխան անձի ներկայությունը հայցող Մասնակից պետության տարածքում հնարավոր կամ ցանկալի չի համարվում:»:

Քիչնևու՜մ 07.10.2002 թ. ընդունված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» կոնվենցիայի⁹ 6-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Պայմանավորվող կողմերը փոխադարձ իրավական օգնություն են ցույց տալիս հայցվող Պայմանավորվող կողմի օրենսդրության նախատեսված դատավարական և այլ գործողություններ կատարելու միջոցով, որը, մասնավորապես, ներառում է (...) մեղադրյալների, տուժողների, վկաների, (...) փորձագետների հարցաքննություն անցկացնելը, ճանաչման համար ներկայացնելը, այդ թվում՝ տեսակապի, տեսագրության և այլ տեխնիկական միջոցների օգտագործմամբ (...):»:

Նույն կոնվենցիայի 105-րդ հոդվածում սահմանված է, որ իրավական օգնություն ցույց տալու Պայմանավորվող կողմի իրավասու արդարադատության հիմնարկները, փոխադարձ համաձայնությամբ, իրավունք ունեն օգտագործելու տեսակապի միջոցներ: Տեսակապի միջոցների օգտագործումն իրականացվում է Պայմանավորվող կողմերի ներքին օրենսդրության համապատասխան: Համանման դրույթներ նախատեսված են նաև 31.10.2003 թ. «Կոռուպցիայի դեմ» կոնվենցիայում¹⁰:

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ ներպետական և միջազգային իրավական նորմերի առկայության պարագայում պետք է պարզել, թե այլ պետության տարածքում գտնվող անձի մասնակցությամբ տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունները կատարվում են բացառապես միջազգային իրավական օգնության շրջանակում, թե՞ նաև միջազգային իրավական օգնության ռեժիմից ինքնավար՝ միայն ներպետական իրավունքի հիման վրա:

Միջազգային իրավական օգնության ռեժիմով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելն անկասկած օրինաչափություն է, սակայն ոչ միշտ է, որ այն արդյունավետ միջոց է, քանի որ միջազգային իրավական օգնության ռեժիմով գործողություններ կատարելը ժամանակատար գործընթաց է: Հետևաբար ՀՀ իրավական համակարգում քրեական արդարադատության արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով նախատեսված են նաև տեսակապի միջոցով

⁹ Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 19.02.2005 թ. -ից:

¹⁰ Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 07.04.2007 թ. -ից:

քննչական գործողություններ կատարելու այլ ռեժիմներ, որոնք թեև ինքնավար են միջազգային իրավական օգնության ռեժիմից, սակայն չեն վնասում այլ պետության ինքնիշխանությունը: Այսպես՝ այլ պետության տարածքում գտնվող անձի մասնակցությամբ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը հնարավոր է երեք իրավական ռեժիմի շրջանակներում.

1) միջազգային իրավական օգնություն ուղարկելու ռեժիմով,

2) այլ պետության տարածքում գտնվող ՀՀ հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարին հանձնարարություն տալու ռեժիմով («Հյուպատոսական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդված),

3) քննչական գործողության կատարման բնականոն ընթացքն ապահովելու համար ՀՀ հետաքննության մարմնի աշխատակցին ներգրավելու (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 210-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) և այլ պետություն գործուղելու ռեժիմով:

ՀՀ հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարին հանձնարարություն տալու ռեժիմով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն (հարցաքննություն) կատարելն ունի ինչպես միջազգային իրավական, այնպես էլ ներպետական իրավական հիմքեր:

Միջազգային իրավական հիմքերը նախատեսված են Քիշնևում 07.10.2002 թ. ընդունված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝

«Պայմանավորվող կողմերի դիվանագիտական ներկայացուցչությունները և հյուպատոսական հիմնարկներն իրավունք ունեն իրականացնելու դատական և ոչ դատական փաստաթղթերի փոխանցում կամ ներկայացվող Պայմանավորվող կողմի դատարանների համար կատարելու ցուցմունքներ վերցնելու վերաբերյալ դատական հանձնարարություններ՝ գործող միջազգային համաձայնագրերին համապատասխան կամ, այդպիսի համաձայնագրերի բացակայության դեպքում, ցանկացած այլ կարգով, որը չի հակասում այն Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությանը, որի տարածքում նրանք գտնվում են»:

Ներպետական իրավական հիմքերը նախատեսված են «Հյուպատոսական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝

«Հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարը կատարում է ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության միջոցով իրեն փոխանցված ՀՀ դատարանների, դատախազության և քննչական մարմինների՝ իր հյուպատոսական տարածաշրջանում գտնվող ՀՀ քաղաքացիներին վերաբերող հանձնարարությունները: Նշված հանձնարարությունները կատարվում են ՀՀ օրենսդրության և միջազգային իրավունքի նորմերի համաձայն»:

Այս ռեժիմով այլ պետության տարածքում գտնվող անձի մասնակցությամբ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու իրավաչափության պայմաններն են.

1) հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարին հասցեագրված՝ ՀՀ քննչական մարմնի հանձնարարությունն ուղարկվում է ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության միջոցով,

2) այդ հանձնարարությունը կատարում է հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարը և միայն հյուպատոսական տարածաշրջանում, այսինքն՝ այն տարածքում, որը հատկացված է հյուպատոսական հիմնարկին՝ հյուպատոսական պարտականությունների կատարման համար,

3) այս ռեժիմով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարվում է միայն ՀՀ քաղաքացիների մասնակցությամբ:

Այս ռեժիմի պարագայում ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի տեսանկյունից ՀՀ հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարը համարվում է քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող անձ, որն ապահովում է քննչական գործողության մասնակիցների ինքնության ստուգումը:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ քննչական գործողության կատարման բնականոն ընթացքն ապահովելու համար քննիչը կարող է ներգրավել ՀՀ հետաքննության մարմնի աշխատակցին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 210-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Եթե քննչական գործողությունը պետք է կատարվի տեսակապի միջոցով, ապա հետաքննիչն այլ պետության տարածքում գտնվող անձի ինքնությունը պարզելու և քննչական գործողության բնականոն ընթացքն ապահովելուն ուղղված կազմակերպական գործողություններ կատարելու նպատակով կարող է գործուղվել այլ պետություն:

Հետաքննության մարմնի աշխատակցին այլ պետություն գործուղելու ռեժիմով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելն ինքնին չի հակասում այլ պետության ինքնիշխանության սկզբունքին: Այս տեսանկյունից կարևոր են հետևյալ հանգամանքները՝

1) քննչական գործողություն կատարող անձի և այլ պետության տարածքում գտնվող անձի (օժանդակող անձի) կարգավիճակները,

2) քննչական գործողության կատարման վայրը և այդ ընթացքում հարկադրանք կիրառելու հնարավորությունը:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի և վերը նշված Կոնվենցիաների տրամաբանությունից հստակ է, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարող անձ է համարվում ոչ թե այլ պետության իրավասու մարմնի աշխատակիցը, այլ ՀՀ քննչական մարմնի՝ նախաքննություն կատարող քննիչը: ՄԱԿ-ի 15.11.2000 թ. «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի 18-րդ կետում նշված է.

«Մասնակից պետությունները կարող են պայմանավորվել, որ հայցող Մասնակից պետության դատական մարմնի կողմից լուսնն իրականացվի հայցվող Մասնակից պետության դատական մարմնի ներկայացուցիչների ներկայությամբ»:

Սա նշանակում է, որ այլ պետության տարածքի դատական մարմնի

ներկայացուցիչը ոչ թե քննչական գործողություն է կատարում, այլ ներկա է գտնվում ՀՀ քննիչի կողմից տեսակապի միջոցով կատարվող քննչական գործողությանը: Այլ կերպ ասած՝ միջազգային իրավունքի տեսանկյունից նույնպես հստակ է, որ քննչական գործողությունը կատարում է ՀՀ քննիչը, իսկ Հայցվող պետության իրավասու մարմնի ներկայացուցիչը, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի տեսանկյունից, կարող է համարվել այլ վայրում գտնվող և քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող անձ, որն ապահովում է քննչական գործողության մասնակիցների ինքնության ստուգումը:

Նկատի ունենալով, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը կատարում է ՀՀ քննիչը ՀՀ օրենսդրության հիման վրա՝ պետք է կատարել պայմանական եզրահանգում այն մասին, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը համարվում է կատարված ՀՀ տարածքում, թեև իրականում այդ գործողության բովանդակության մի մասը փաստացի կատարվում է ՀՀ տարածքում, մյուս մասը՝ այլ պետության տարածքում (օրինակ՝ տեսակապի միջոցով հարցաքննություն ժամանակ հարցերը տալիս է քննիչը ՀՀ տարածքից, իսկ անձը հարցերին պատասխանում է այլ պետության տարածքից, տեսակապի միջոցով զննության դեպքում քննիչը դիտարկում է ՀՀ տարածքից, իսկ դիտարկվող օբյեկտը գտնվում է այլ պետության տարածքում):

Այսպիսով, ազգային քրեական դատավարության նվազագույն ինքնավարությունը պահանջում է ճանաչել հետաքննության մարմնի աշխատակցին այլ պետություն գործուղելու ռեժիմով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու և հետաքննության մարմնի աշխատակցի կողմից այլ պետության տարածքում գտնվող անձի ինքնությունը պարզելու և քննչական գործողության բնականոն ընթացքն ապահովելուն ուղղված կազմակերպական գործողությունների հնարավորությունը:

Այնուամենայնիվ, այլ պետության ինքնիշխանությունը հարգելու սկզբունքն արգելում է միջազգային իրավական օգնության շրջանակներից դուրս՝ ՀՀ հետաքննության մարմնի աշխատակցին գործուղելու ռեժիմով տեսակապի միջոցով այնպիսի գործողություն կատարելը, որը ենթադրում է այլ պետության տարածքում հարկադրանքի կիրառում (օրինակ՝ այլ պետության ինքնիշխանությունը հարգելու սկզբունքը կիսաթարվի, եթե ՀՀ հետաքննության մարմնի աշխատակիցն այլ պետության տարածքում անձին հարկադրաբար բերման ենթարկի՝ տեսակապի միջոցով նրան հարցաքննելու նպատակով):

2.3.3. Ներկայանալու ֆիզիկական, իրավաբանական և գործնական անհնարինությունը: Այլ վայրում գտնվելու պատճառով անձի ներկայությունը քննչական գործողությանը կարող է անհնար լինել ֆիզիկական, գործնական և իրավաբանական առումներով:

Ֆիզիկական անհնարինությունն առկա է, երբ անձը գտնվում է այնպիսի պե-

տուրությունում կամ ՀՀ տարածքի այնպիսի վարչատարածքային միավորումում, որոնց հետ ցամաքային, օդային կամ ջրային տրանսպորտային հաղորդակցությունը դադարեցվել է (օրինակ՝ տարերային աղետների կամ ռազմական շրջափակման մեջ գտնվելու պատճառով՝ այդ պետություն (վարչատարածքային միավոր) մեքենաների, ուղղաթիռների կամ տրանսպորտային այլ միջոցների մուտքը և ելքը ֆիզիկապես (օբյեկտիվորեն) հնարավոր չէ): Ֆիզիկական անհնարինության վիճակ է նաև այն, երբ անձն այլ պետության տարածքում գտնվում է անազատության մեջ:

Իրավաբանական անհնարինություն առկա է, երբ այլ պետությունում կամ ՀՀ տարածքում գտնվող անձին իրավաբանորեն արգելվում է լքել այդ պետության տարածքը կամ հատել ՀՀ վարչատարածքային կոնկրետ միավորի (կոնկրետ մարզի) սահմանները: Օրինակ՝ այլ պետության տարածքում ազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ կիրառվել է այնպիսի խափանման միջոց, որով արգելվում է լքել այդ պետության տարածքը: Թեև այդ անձը ֆիզիկապես կարող է գալ ՀՀ տարածք և ներկա գտնվել քննչական գործողության կատարմանը, սակայն նրա նկատմամբ այլ պետության տարածքում կիրառված իրավական սահմանափակումը զրկում է նրան այդ հնարավորությունից:

Գործնական անհնարինությունն առկա է, երբ այլ վայրում գտնվող անձի ներկայանալը քննչական գործողությանը թեև ֆիզիկական կամ իրավաբանական առումով հնարավոր է, սակայն ներկայանալու գործընթացը կապված է ծայրահեղ անհամաչափ կամ անխոհեմ ծախսերի կամ բարդությունների հետ: Օրինակ՝ վկան զորակոչվել է խիստ դժվարամատչելի վայրում տեղակայված գորամաս կամ վկան գտնվում է հեռավոր մարզերում (օրինակ՝ ձմռանը Մեդրի քաղաքում գտնվող վկայի համար Երևան գալը կապված է անհամաչափ բարդությունների հետ):

2.3.4. Տեսակապի միջոցի և քննչական փոխօգնության մրցակցությունը:

Այլ պետության տարածքը կամ ՀՀ տարածքում գտնվող վարչատարածքային միավորները տեսակապի օգտագործման նպատակով «այլ վայր» դիտելը մրցակցություն է ստեղծում երկու լիազորությունների միջև՝ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու և միջազգային հարցումներ կամ քննչական փոխօգնության խնդրանք ներկայացնելու (հանձնարարություն տալու) լիազորությունների միջև: Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 182-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված է.

«Այլ վայրում առանձին ապացուցողական կամ վարության այլ գործողություններ կատարելու անհրաժեշտության դեպքում քննիչն իրավասու է այդ գործողությունները կատարելու անձամբ կամ միջնորդելու իր անմիջական վերադասը հանդիսացող քննչական մարմնի ղեկավարին՝ իր իրավասության սահմաններում ապահովելու դրանց կատարումը՝ հանձնարարություն տալու կամ քննչական փոխօգնության խնդրանք ներկայացնելու եղանակով»:

Ինչպես նկատում ենք, և՛ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու մասին նորմում, և՛ վերը նշված նորմում օգտագործվել է «այլ վայր» հասկացությունը, իսկ դա նշանակում է, որ այս նորմերի հիպոթեզները կապվում են քննչական գործողության մասնակցի՝ այլ վայրում գտնվելու հանգամանքի հետ: Այլ կերպ ասած՝ այլ վայրում գործողություն կատարելու անհրաժեշտության դեպքում քննիչը (քննչական մարմնի ղեկավարը) օժտված է այլընտրանքային լիազորություններով՝

- 1) մեկնել նախաքննության կատարման վայրից դուրս գտնվող այլ վայր (մարզ) և այնտեղ քննչական գործողությունը կատարել անձամբ,
- 2) դիմել քննչական փոխօգնության ինստիտուտին,
- 3) քննչական գործողությունը կատարել տեսակապի միջոցով:

Օրինակ՝ Մեղրի քաղաքում գտնվող անձին հարցաքննելու նպատակով քննիչը կարող է կա՛մ գնալ Մեղրի և այնտեղ հարցաքննել անձին, կա՛մ կարող է դիմել քննչական փոխօգնությանը, կա՛մ կարող է անձին հարցաքննել տեսակապի միջոցով: Մրցակցող այս լիազորությունների միջև ընտրություն կատարելիս քննիչը պետք է նկատի ունենա, որ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը բացառիկ միջոց է: Այսինքն՝ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու լիազորություն պետք է ընտրվի, եթե մյուս երկու լիազորությունների գործադրմամբ նախաքննության խնդիրները հնարավոր չէ արդյունավետ կերպով լուծել: Վերը նշված օրինակով՝ քննիչը կարող է տեսակապի միջոցով հարցաքննել Մեղրի քաղաքում գտնվող անձին, եթե՝

- 1) Մեղրի քաղաքից Երևան գալը կամ Մեղրի գնալը կապված է գործնական անհնարինության հետ,
- 2) քննչական փոխօգնության դիմելը նպատակահարմար չէ, քանի որ վկան տիրապետում է վարույթի համար խիստ կարևոր տվյալների, ուստի նրան պետք է հարցաքննի անձամբ վարույթն իրականացնող քննիչը և ոչ թե վարույթի նյութերին չտիրապետող մեկ այլ քննիչ:

2.4. Անձի անվտանգությունն ապահովելը: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 9-րդ գլխում (վարույթին ներգրավված անձանց հատուկ պաշտպանությունը) ամրագրված են վարույթին ներգրավված անձանց հատուկ պաշտպանության միջոցները և դրանց կիրառման դատավարական կարգը: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 74-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված են հատուկ պաշտպանության միջոցները, որոնց ցանկում մինչդատական վարույթի ընթացքում տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը, որպես հատուկ պաշտպանության միջոց, նախատեսված չէ: Ի դեպ, ի տարբերություն մինչդատական վարույթի՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 9-րդ գլխում տեսակապի միջոցով անձին դատարանում հարցաքննելը համարվում է որպես հատուկ պաշտպանության միջոց (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 83-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Դժվար է հասկանալ, թե Օրենսդիրն, ի տարբերություն դատական վարույթի, ինչո՞ւ մինչդատական վարույթի ընթացքում տեսակապի

միջոցով գործողություն կատարելը չի դիտել որպես հատուկ պաշտպանության միջոց: Բոլոր դեպքերում, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 74-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված հատուկ պաշտպանության միջոցներից բացի, ՀՀ քր. դատ. օր.-ում նախատեսված են մի շարք դատավարական ինստիտուտներ¹¹, որոնք գործառույթային տեսանկյունից նույնպես կոչված են ապահովելու քրեական վարույթին ներգրավված անձի անվտանգությունը: Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը թեև ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 9-րդ գլխում նախատեսված չէ, սակայն իրականացնում է վարույթին ներգրավված անձանց պաշտպանության (անվտանգության ապահովման) գործառույթ:

Անվտանգության ապահովման նպատակով քննչական գործողությունը տեսակապի միջոցով կարող է կատարվել հատկապես այն ժամանակ, երբ քննչական գործողության անձի ֆիզիկական ներկայությունը (նախաքննության կատարման վայր ներկայանալը, մեղադրյալի հետ նույն տարածքում գտնվելը և այլն) իրական վտանգ է սպառնում նրա կյանքին և առողջությանը:

Անվտանգության ապահովման նպատակով տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը կատարելիս քննիչն, արդյո՞ք, կարող է կիրառել ևս մեկ պաշտպանության միջոց՝ գաղտնիացնել պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 76-րդ հոդված):

Ինչպես քննչական գործողությունների տեսաձայնագրման դեպքում, այս դեպքում ևս Օրենսդիրը չի անդրադարձել պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների գաղտնիացման (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 76-րդ հոդված) և տեսակապի միջոցով կատարվող քննչական գործողությունների համատեղման հարցին: Արձանագրային տվյալներում պաշտպանվող անձի ազգանունը, անունը, հայրանունը կեղծանուններով փոխարինելը և նրա բնակության վայրի տվյալները չնշելը (պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների գաղտնիացումը), մեծ հաշվով, իմաստագրկվում են, եթե տեսակապի միջոցով կատարվող քննչական գործողության տեսաձայնագրությունում պետք է երևա պաշտպանվող անձի պատկերը (արտաքինը) և լսվի նրա ձայնը: Համեմատության համար նշենք, որ դատարանում պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը կարող է կատարվել այնպիսի պայմաններում, որոնք բացառում են անձի ինքնության ճանաչումը: Այդ նպատակով կարող են օգտագործվել դիմակ, շպար, պաշտպանվող անձի ձայնը փոփոխող սարք և օրենքին չհակասող պաշտպանության այլ միջոցներ:

Եթե իրավիճակն այնպիսին է, որ անձի անվտանգության ապահովման նպատակով տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը բավարար չէ, և առկա է նրա ինքնությունը հաստատող տվյալները գաղտնիացնելու սուր ան-

¹¹ Տե՛ս Ղամբարյան Ա., Ղազարյան Ա., Թադևոսյան Ա., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (օրենսդրությունը, սկզբունքները և սուբյեկտները): Գիտաուսումնական ձեռնարկ / Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2024:

հրաժեշտություն, ապա այս պարագայում նույնպես իրավակիրառումը պետք է ընթանա contra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա, ինչը նշանակում է, որ քննիչը, ի հակադրություն ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նախատեսված պահանջներին (որոնք վերաբերելի են նաև տեսակապի միջոցով քննչական գործողության ընթացքի տեսաձայնագրմանը), պետք է կիրառի տեսակապի միջոցով կատարվող քննչական գործողությանը մասնակցող անձի (պաշտպանվող անձի) պատկերը գաղտնիացնող միջոցներ (դիմակ, շպար, պաշտպանվող անձի ձայնը փոփոխող սարք և օրենքին չհակասող պաշտպանության այլ միջոցներ), որոնք թույլ չեն տա հետագայում նույնացնել պաշտպանվող անձի ինքնությունը, իսկ ՀՀ բարձր դատարանները contra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա պետք է վավերացնեն այս պրակտիկան: Այս պարագայում այլ վայրում գտնվող և քննչական գործողության կատարման օժանդակող անձը ստուգում է քննչական գործողության մասնակցի (պաշտպանվող անձի) ինքնությունը՝ առանց բարձրաձայնելու նրան անհատականացնող տվյալները:

2.5. Անչափահաս տուժողի իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը:

Օրենսդիրն անչափահաս տուժողի իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը դիտել է տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու ինքնուրույն հիմք՝ այն առանձնացնելով անվտանգության ապահովման հիմքից: Սա նշանակում է, որ այս հիմքով քննչական գործողությունը կարող է կատարվել տեսակապի միջոցով, եթե դա անմիջականորեն պայմանավորված չէ անչափահասի անվտանգության ապահովման անհրաժեշտությամբ:

Անչափահասի մասնակցությամբ քննչական գործողությունը կատարվում է տեսակապի միջոցով, եթե դա թելադրված է անչափահասի իրավաչափ շահի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Վերջինս լայն հասկացություն է, որը որոշելիս պետք է հաշվի առնել անչափահասի տարիքը, հանցագործության բնույթը, անչափահասի և քննչական գործողության մյուս մասնակիցների փոխհարաբերությունների բնույթը և այլն: Օրինակ՝ մինչև տասնչորս տարեկան երեխայի նկատմամբ սեռական հանցագործության վերաբերյալ վարույթներով երեխայի իրավաչափ շահի պաշտպանությունը պահանջում է նրա և մեղադրյալի միջև առերեսումն անցկացնել տեսակապի միջոցով:

Ընդ որում, անչափահասի իրավաչափ շահերի պաշտպանության նկատմամբ պահանջները բարձր չեն. անչափահասի իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը չպետք է բարձրացնել անչափահասի (երեխայի) կենսական շահի պաշտպանության աստիճանի (ՀՀ Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Անչափահասի կենսական շահի պաշտպանության անհրաժեշտություն առկա է այն բացառիկ վարույթներով, որոնց արդյունքում (այդ վարույթով հաստատված փաստերի հիման վրա) անչափահասի ծնողը կարող է գրկվել

ծնողական իրավունքներից կամ ծնողական իրավունքը կարող է սահմանափակվել: Եթե նման հանգամանքները քննարկվում են քրեական վարույթի շրջանակում, ապա անչափահասի կենսական շահը (հետևապես՝ իրավաչափ շահը) անկասկած պահանջում է քննչական գործողությունը կատարել տեսակապի միջոցով, որպեսզի անչափահասը ծնողի հետ չունենա անմիջական շփում: Մյուս կողմից, անչափահասի իրավաչափ շահի պաշտպանությունն առկա է նաև այնպիսի իրավիճակներում, երբ դա չի հասնում կենսական շահի պաշտպանության աստիճանի, օրինակ՝ անչափահասի տարիքային առանձնահատկություններից ելնելով՝ նրա իրավաչափ շահը պահանջում է, որ երեխայի հարցաքննությունը չիրականացվի չ՛քննչական մարմնի շենքում և քննիչի անմիջական մասնակցությամբ: Այս պարագայում անչափահասի իրավաչափ շահի պաշտպանությունը պահանջում է, որպեսզի քննչական գործողությունը կատարվի տեսակապի միջոցով:

3. Տեսակապի միջոցով քննչական գործողության կատարման դատավարական կարգը

3.1. Ընդհանուր դրույթներ: Տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունն սկսելուց առաջ քննիչը պետք է հայտարարի՝

1) քննչական գործողությունը կատարելու տեղը, տարին, ամիսը, օրը և ժամը, ինչպես նաև տեղեկություններ, թե որ վարույթով է կատարվում տվյալ քննչական գործողությունը,

2) քննչական գործողությունը կատարող քննիչի անունը, ազգանունը, պաշտոնը,

3) այլ վայրում գտնվող և քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող իրավասու անձի անունը, ազգանունը, պաշտոնը,

4) քննչական գործողության ժամանակ կիրառվող տեխնիկական միջոցները (չ՛քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 8-րդ մաս):

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողության ընթացքում պետք է երաշխավորվի, որ քննիչը և այլ վայրում գտնվող քննչական գործողության մասնակիցները հստակ տեսնեն և լսեն միմյանց (չ՛քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողության ընթացքը բնականաբար տեսաձայնագրվում է, ուստի դրա նկատմամբ կիրառելի է նաև չ՛քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջները:

Քննչական գործողության ավարտին քննիչը քննչական գործողության մասնակիցներին հարցնում է, թե արդյոք ունե՞ն առարկություններ քննչական գործողության կատարման կարգի կամ ընթացքի վերաբերյալ, և դրանց առկայության դեպքում խնդրում է բարձրաձայն ներկայացնել դրանք (չ՛քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 9-րդ մաս):

Տեսակապի միջոցով կատարված քննչական գործողության արձանագրու-

թյունն ապացուցման գործընթացում չի կարող օգտագործվել առանց տվյալ քննչական գործողության տեսաձայնագրության հասանելիության կամ տեսաձայնագրության էլեկտրոնային կրիչի (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 10-րդ մաս):

3.2. Քննչական գործողությանը կատարմանն օժանդակող անձր: Այլ վայրում գտնվող և քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող անձն ապահովում է քննչական գործողության մասնակիցների ինքնության ստուգումը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 214-րդ հոդվածի 9-րդ մաս):

Քննչական գործողության մասնակցի ինքնության ստուգումը քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող գործունեություն է: Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելիս այլ վայրում գտնվող անձի ինքնությունը ստուգելու պարտականությունը կարող է վերապահվել հետևյալ սուբյեկտներին՝

1) հետաքննիչին, որը կրում է ապացուցողական գործողությունների կատարմանն օժանդակելու ընդհանուր լիազորություն (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ),

2) հետաքննության մարմնի աշխատակցին, որը ներգրավվել է քննչական գործողության կատարման բնականոն ընթացքն ապահովելու համար (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 210-րդ հոդվածի 4-րդ մաս),

3) քննչական գործողությանը մասնակցելու եղանակով վարույթին օժանդակող՝ բժշկության բնագավառի փորձագետին (բուժառուի՛ն հսկող բժշկին)՝ առողջական վիճակի պատճառով տեսակապի միջոցով անձին հարցաքննելիս,

4) ՀՀ հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարին («Հյուպատոսական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդված):

Եզրակացություն

Նախաքննության ընթացքում տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելը բացառիկ միջոց է, և այն պետք է իրականացվի միայն բացառիկ դեպքերում: Մասնավորապես՝ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու լիազորություն պետք է ընտրվի, եթե քննիչի կողմից այլ վայր մեկնելու և այնտեղ քննչական գործողություն կատարելու, ինչպես նաև քննչական փոխօգնության ինստիտուտին դիմելու լիազորությունների գործադրմամբ նախաքննության խնդիրները հնարավոր չէ արդյունավետ կերպով լուծել:

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը պետք է տարբերակել քննիչի կողմից հեռախոսով տեղեկություններ հավաքելու՝ օրենքով չնախատեսված եղանակից:

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կարող է կատարվել այն դեպքում, երբ առողջական վիճակի պատճառով անձի ներկայությունը քննչական

գործողության կատարմանն անհնար է ֆիզիկական, գործնական և իրավաբանական առումներով:

Տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելու ինստիտուտի տեսանկյունից «այլ վայր» ասելով՝ պետք է հասկանալ ինչպես այլ պետության տարածքը, այնպես էլ ՀՀ վարչատարածքային միավորները՝ հիմք ընդունելով օրենսդրական գործընթացի երկրորդային աղբյուրները:

Այլ պետության տարածքում գտնվելու պարագայում տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը անձի հետ կատարում է ՀՀ քննիչը, իսկ Հայցվող պետության իրավասու մարմնի ներկայացուցիչը կարող է համարվել այլ վայրում գտնվող և քննչական գործողության կատարմանն օժանդակող անձ, որն ապահովում է քննչական գործողության մասնակիցների ինքնության ստուգումը:

Պաշտպանվող անձի հետ տեսակապի միջոցով քննչական գործողություն կատարելիս պետք է կիրառվի *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինը, մասնավորապես՝ պետք է կիրառվեն մասնակցող անձի (պաշտպանվող անձի) պատկերը գաղտնիացնող միջոցներ, որոնք թույլ չեն տա հետագայում նույնացնել պաշտպանվող անձի ինքնությունը:

Անչափահասի մասնակցությամբ տեսակապի միջոցով քննչական գործողությունը կատարվում է, եթե առկա է անչափահասի իրավաչափ շահի պաշտպանության անհրաժեշտություն:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Ղամբարյան Ա., Հանրային իրավունքի զարգացումը օրենքին հակառակ (contra legem) «օրենքը չի պահանջում անհնարինը» իրավական մաքսիմի հիման վրա, Բանբեր արդարադատության ակադեմիայի, 2023, № 1 (9)
The development of public law against the law (contra legem) based on the legal maxim «the law does not require the impossibility», Bulletin of the academy of justice, № 1 (9), 2023
2. Ղամբարյան Ա., Միմոնյան Ս., Ցուցմունքի դատական դեպոզիտացումը (գիտագործնական մեկնաբանություններ), Եր., Տիգրան Մեծ, 2023
Ghambaryan A., Simonyan S. «Judicial deposition of Testimony», (scientific comments). S.. Tigran Mets, 2023
3. Ղամբարյան Ա., Ցուցմունքի դատական դեպոզիտացումը և տեսակապի միջոցով անձին դատարանում հարցաքննելը, Օրինականություն, 2022, № 132
Ghambaryan A., «The judicial deposition of the testimony and the questioning of an individual in court through videocommunication», «Legality», 2022, № 132
4. Ղամբարյան Ա., Ղազարյան Ա., Թադևոսյան Ա., ՀՀ քրեական դատավարություն (օրենսդրությունը, սկզբունքները և սուբյեկտները), Գիտաուսումնական ձեռնարկ / Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2024
Ghambaryan A., Ghazaryan A., Tadevosyan A. «Criminal procedure of the RA» (legislation, principles and subjects). Scientific study manual, Sci. ed. A. Ghambaryan: S.. Tigran Mets, 2024
5. Չարիկյան Կ., Իրավական նորմերի մեկնաբանում. տեքստ vs. իրավունք, Բանբեր Երևանի համալսարանի, Իրավագիտություն, 2020, № 1 (31)
Zarikyan K., «Interpretation of legal norms. text vs. law», Banber-Bulletin of Yerevan university, 2020, № 1 (31)
6. Трефилов А. А., «Уголовный процесс Швейцарии: Уголовный процесс зарубежных стран. Том 1 (15). М.: «НИПКЦ Восход-А». 2016.
Trefilov A. A., «Criminal process of Switzerland.» Criminal process of foreign countries. Volume 1 (15). М.: “НИПКЦ Восход-А”. 2016.
7. Щерба С. П., Архипова Е. А. «Применение видеоконференцсвязи в уголовном судопроизводстве России и зарубежных стран: опыт, проблемы, перспективы». М.: Юрлитинформ, 2016г.
Shcherba S. P., Arkhipova E. A. «Application of videoconferencing in the criminal proceedings of Russia and foreign countries: experience, problems, perspectives». М.: Yurlitinform, 2016.

Artur Ghambaryan

*Chairman of the Department of Theory of Law and Constitutional Law
at the Russian-Armenian University,*

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Honored Lawyer of the Republic of Armenia,

Member of the Editorial Board of the Scientific-Practical Journal

“Legality” of the RA Prosecutor’s Office

THE PERFORMANCE OF INVESTIGATIVE ACTION THROUGH VIDEOCOMMUNICATION¹

Abstract

The article examines the essence of conducting an investigative operation through videocommunication the criminal procedure provided by the Code of Criminal Procedure of the Republic of Armenia as an exclusive measure, the grounds for conducting an investigative operation through videocommunication the criminal procedure, and the procedural procedure for conducting an investigative operation through videocommunication the criminal procedure. While studying the selected topic, the legislative features of conducting an investigative action through videocommunication the use of a special case and the practical significance of its implementation were analyzed. The topicality of the chosen topic is due to the different interpretation of the legal provisions on investigative actions by means of the species. The purpose of the research of this topic is to study the features and grounds of investigative action in criminal proceedings using forensics, in particular, to identify the essence of conducting investigative actions through videocommunication forensics in criminal proceedings, the logic of legal regulations on the grounds for conducting investigative actions through videocommunication forensics, and the presumed will of the legislator, as well as to identify investigative procedures through videocommunication forensics features and problems of the procedural order of execution of the action. When studying the topic selected in the article, the legal comparative method, deductive and inductive, as well as analysis and abstraction methods were used.

Keywords: investigative action; specific exceptional means; another place; personal safety.

¹ The article was presented on 02.04.2024 and was reviewed on 03.05.2024.

Артур Гамбарян

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права
Российско-Армянского (Славянского) Университета,
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Республики Армения,
член редакционной коллегии научно-практического журнала
“Законность” Прокуратуры РА*

ПРИМЕНЕНИЕ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦИИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СЛЕДСТВЕННОГО ДЕЙСТВИЯ¹

Абстракт

В статье исследуются сущность применения видеоконференции при производстве следственного действия по Уголовно-процессуальному кодексу Республики Армения как исключительная мера, основания применения видеоконференции при производстве следственного действия и процессуальный порядок применения видеоконференции при производстве следственного действия. При изучении выбранной темы были проанализированы законодательные особенности применения видеоконференции при производстве следственного действия и практическая значимость его проведения. Актуальность выбранной темы обусловлена различным толкованием норм законодательства относительно применения видеоконференции при производстве следственного действия. Целью исследования данной темы является изучение особенностей применения видеоконференции при производстве следственного действия, в частности, выявление сущности применения видеоконференции при производстве следственного действия, логика правового регулирования оснований для применения видеоконференции при производстве следственного действия и подразумеваемая воля законодателя, а также выявление особенностей процессуального порядка применения видеоконференции при производстве следственного действия и проблем, возникающие при его проведении. При изучении выбранной в статье темы использовались сравнительно-правовой, дедуктивный и индуктивный методы, а также методы анализа и абстракции.

Ключевые слова: следственное действие; исключительная мера; другое место; безопасность лица

¹ Статья была представлена 02.04.2024 и прошла рецензирование 03.05.2024.

Norbert Bernsdorff

*Doctor of Law, Honorary Professor at Philipps-University Marburg,
Faculty of Law,
National key expert on the European Charter of Fundamental
Rights (in Vienna),
Retired Judge of the Third Instance Court on Social Affairs of Germany,
Member of the Editorial Board of the Scientific-Practical Journal
“Legality” of the RA Prosecutor’s Office*

Carla Pilar Arzabe

*Doctor of Law, Member and Collaborator in the
Administrations of „People for the Ethical Treatment of Animals (PETA)”,
the „Albert Schweitzer Foundation”, „Sea Sheperd e. V.” and other
international environmental protection and animal welfare organisations*

**ENVIRONMENTAL PROTECTION IN NATIONAL
CONSTITUTIONS - ARTICLE 20A OF THE GERMAN
GRUNDGESETZ (CONSTITUTION) AS AN EXAMPLE¹**

Abstract

Since the so-called environmental crisis came to the attention of the general public and politicians at the beginning of the 1970s, there have been repeated calls for the protection of the environment to be „enshrined” in national constitutions. For a long time, the demand for a special environmental constitutional right was met with unanimous rejection. But proposals for a so-called national objective of „environmental protection” were also heavily criticised. Today, however, everyone agrees that environmental protection is an extremely important task of the state. With its Article 20a, the German Grundgesetz (GG) has raised this to constitutional level. Article 20a of the Grundgesetz can serve as an example for other national constitutions.

Keywords: environmental protection; animal welfare; national objective; natural foundations of life; future generations; precautionary principle; optimisation requirement; constitutional status; sustainable development.

¹ The article was presented on 09.01.2024 and was reviewed on 18.05.2024.

1. Introduction

The introduction of² Art. 20a into the German constitution in 1994 is due on the one hand to increased environmental awareness in politics, and on the other hand to the impetus provided by the reunification of the two German states in 1989/1990, which made it necessary to amend the German Basic Law – the Grundgesetz (GG) - to a greater extent. To date, the GG has contained hardly any statements specific to the environment. Only the delimitation of competences between the Federal Government and the German federal states – the so called *Bundesländer* - (Art. 74 No. 20 and No. 24, Art. 75 No. 3 and No. 4 of the GG) the Federal Republic of Germany is a federal state - did the GG make environmental-specific constitutional statements.

1.1. History of origin

The deliberations in the so-called Joint Constitutional Commission – the *Gemeinsame Verfassungskommission* - of the *Bundestag* and *Bundesrat* set up on 28 November 1991 were characterised by the fact that the anchoring of environmental protection in the GG was considered desirable in terms of constitutional policy by all parties. However, there was constitutional policy dissent on the questions of whether the environment could be recognised as having an intrinsic constitutional value equal to the status of human beings (so-called protection of the environment as its own right), whether the high status of the political goal of environmental protection should be particularly emphasised in the text of the norm and whether the balancing of this goal with other state tasks should only take place through a -political -decision by the legislature and not on a case-by-case basis by the administration and courts (so-called concretisation or updating primacy of the legislature). With the necessary of two-thirds majority, the Joint Constitutional Commission finally recommended the following normative text on 28 October 1993³:

“The state also protects the natural foundations of life in responsibility for future generations within the framework of the constitutional order through legislation and in accordance with the law and justice through executive power and jurisdiction”.

At the time, the Joint Constitutional Commission made no recommendation on the proposal to give animal welfare constitutional status and elevate it to an independent state objective⁴.

With the introduction of numerous bills, including one from the German *Bundesrat*⁵ and an inter-party bill from the *CDU/CSU*, *SPD* and *F.D.P.* parliamentary groups⁶, and their referral to the committees during the first consultation on 4 February 1994,

² BGBl I, p. 3146.

³ BTag-Drucks. 12/6000 of 5 November 1993, p. 15.

⁴ See Report of the Joint Constitutional Commission, p. 68.

⁵ BTag-Drucks. 12/7109 of 17 March 1994.

⁶ BTag-Drucks. 12/6633 of 20 January 1994.

the reform debate entered its decisive phase. During its deliberations on 30 June 1994, the German *Bundestag*, on the recommendation of its Legal Affairs Committee, declared the *Bundesrat's* identical draft bill to be closed and decided to insert Art. 20a in a version identical in wording to the Commission's proposal. In the following round of recommended amendments to the GG pursuant to Art. 76 para. 2 of the GG, the *Bundesrat* left the *Bundestag's* resolution on Art. 20a GG unchallenged⁷. After the Mediation Committee – the *Vermittlungsausschuss* - had been called upon with regard to reform proposals for other constitutional provisions, the *Bundestag* finally decided on 6 September 1994⁸ with the consent of the *Bundesrat* to insert Art. 20a in the version that is essentially still valid today and unchanged from the recommendation of the so-called Joint Constitutional Commission⁹.

1.2. Parallel provisions in the constitutions of the German federal states

In the German federal states, all constitutions at the time contained provisions that gave environmental protection constitutional status (VerfBaWü: Art. 3 a and Art. 86; BayVerf: Art. 141; VerfBerl: Art. 21 a; VerfBbg: Art. 39 and Art. 40; VerfBrem: Art. 11a; VerfHmb: Preamble; VerfHess: Art. 26 a and Art. 62; VerfMecklVorp: Preamble, Art. 2 and Art. 12; VerfNds: Art. 1 II; VerfNW: Art. 29 a; VerfRhPf: Art. 69; VerfSaarl: Art. 59 a; SächsVerf: Art. 1 sentence 2 and Art. 10; VerfSachsAnh: Preamble, Art. 2 I and Art. 35; VerfSchlHolst: Art. 7; VerfThür: Preamble, Art. 31 and Art. 44 I).

Some constitutions (Hessen, Rheinland-Pfalz, Thüringen) explicitly focussed on the protection of natural resources („natural resources of man”), others (Bayern, Bremen, Saarland, Sachsen) were very programmatic and made detailed statements on the content and scope of the obligation to protect. In the state constitutions of Mecklenburg-Vorpommern (Art. 12 V), Nordrhein-Westfalen (Art. 29 a II), Saarland (Art. 59 a sentence 3) and Sachsen-Anhalt -(Art. 35 IV), the state obligation to protect the environment was subject to a legal provision („The details shall be regulated by law”). Insofar as the German federal states regulated the obligation to protect the natural foundations of life in the principles of state structure, this was even exempt from constitutional amendment (VerfMecklVorp: Art. 56 III; VerfNds: Art. 46 II; SächsVerf: Art. 74 I 2; VerfSachsAnh: Art. 78 III; VerfThür: Art. 83 III).

In accordance with the tradition of the former *Weimarer Reichsverfassung* (Art. 150 Abs. 1 WRV), some state constitutions also (additionally) committed themselves to the protection of the landscape and natural monuments.

⁷ See BTag-Drucks. 12/8165 of 28 June 1994, pp.3, 55.

⁸ BTag-Drucks. 12/8423 of 2 September 1994.

⁹ The Constitution of Armenia recognises the state responsibility for environmental protection in Art. 12.

1.3. International and European legal regulations

At international level, there are a large number of recommendations, decisions, resolutions and declarations that do not, however, constitute binding international treaty law („soft law”).

The United Nations Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 26 December 1966¹⁰ sets out the obligations of states to guarantee environmental conditions that are necessary for the realization of the highest attainable standard of physical health. The Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) of 16 June 1972¹¹ contains principles of environmental protection and recommendations for specific measures that also apply to national environmental policy. The World Charter for Nature adopted by the United Nations General Assembly on 28 October 1982¹² regulates the state’s obligations to act and the basic duties of individuals to protect and care for the natural environment. The Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development (Rio Declaration) of 13 June 1992 and its action plan (Agenda 21)¹³ also serve the goal of sustainable development. This was later developed further.

For the European area, Art. 130r of the Treaty establishing the European Communities as amended on 7 February 1992¹⁴ originally defined the objectives of Community environmental policy. Today, these are regulated in Art. 191 to 193 of the Treaty on the Functioning of the European Union.

2. Meaning and legal character

2.1. Until 1994: Protection gaps

Until Art. 20a of the GG came into force, the natural foundations of life were only protected in accordance with partial environmental law guarantees in certain fundamental rights. Art. 2 para. 2 GG only tends to protect human health from environmental pollution¹⁵. The fundamental right to property under Art. 14 para. 1 GG is determined by the concept of private utility and does not protect against local immissions. The fundamental right of general freedom of action (Art. 2 para. 1 GG) and the state’s obligation to respect human dignity (Art. 1 para. 1 GG) cover the area of environmental protection even less in terms of the scope of protection. Environmental goods were therefore not protected if people had no rights to them or if they had no asset value. In addition, (environmentally relevant) fundamental rights act primarily as rights of defence against the state, although they may also represent objective legal value judgements that provide

¹⁰ BGBl 1973 II, p. 1569.

¹¹ See United Nations, General Assembly, A/Conf. 48/14, 3 July 1972.

¹² United Nations, General Assembly, A/RES/37/7.

¹³ United Nations, Doc. A/Conf. 151/5/Rev. 1.

¹⁴ BGBl II, p. 1251.

¹⁵ For example BVerfGE 56, pp. 54 (73 ff.)- Düsseldorf-Lohausen Airport.

guidelines for legislation, administration and jurisdiction¹⁶. The remaining gaps in protection¹⁷, in particular with regard to the protection of life and health of future generations, the protection of public land and public waters, ecosystems, biodiversity, the climate and resource management, are only partially closed by Art. 20a of the GG¹⁸.

2.2 So-called state objective provision, not a fundamental right

Art. 20a of the GG is conceived as a so-called state objective provision. In normative terms, the so-called state objective provision differs on the one hand from the (mere) legislative programme, which has no binding character, and on the other hand from the legislative mandate, which prescribes to the legislature the specific regulation of individual projects, be it at all, be it with binding force also in terms of time¹⁹. Other explicit state objectives of the German GG were and are the welfare state principle (Art. 20 para. 1 GG), the objective of European integration (Preamble and Art. 23 para. 1 GG), the task of safeguarding peace (Art. 24 para. 2 and Art. 26 para. 1 GG) and the objective of maintaining macroeconomic equilibrium (Art. 109 para. 2 GG). Like the aforementioned state objectives, the state objective of Art. 20a GG must also be achieved in a dynamic process. Insofar as Art. 20a GG also defines the task of protection from the perspective of future generations, it has a content aimed at shaping social living conditions in the future²⁰. Furthermore, the protection of the natural foundations of life is not only about the (static) defence against impairments, but also about (dynamic) renewal in the sense of restoring nature that has already been destroyed or damaged²¹.

The state objective provision of Art. 20a of the GG only has an objective legal effect. It works neither for nor against the citizen. It does not impose any legal obligations on citizens, nor does it establish any subjective public rights against the public authorities. Certain environmental policy decisions (concepts) or specific claims for benefits cannot be enforced on the basis of Art. 20a of the GG, neither by individual citizens nor by environmental organisations²². However, Art. 20a of the GG can (further) strengthen the partial environmental guarantees contained in the fundamental rights and thus

¹⁶ Cf. BVerfGE 49, pp. 89 (142) – „Schneller Brüter“ Kalkar; BVerfGE 53, pp. 30 (57) – Atomkraftwerk Müllheim-Kärlich.

¹⁷ Bundesminister des Innern/Bundesminister der Justiz (eds.), Staatszielbestimmungen/ Gesetzgebungsaufträge. Bericht der Sachverständigenkommission - Report of the Expert Commission, Berlin 1983 (ISSN 0231-6701), p. 91.

¹⁸ See M. Kloepfer, Umweltschutz und Verfassungsrecht, DVBl 1988, pp. 305 (311).

¹⁹ For the definitions of terms, see Commission of Experts, loc. cit., p. 20.

²⁰ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p.67.

²¹ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p.65; different opinion D. Murswiek, Staatsziel Umweltschutz (Art. 20a GG), NVwZ 1996, pp. 222 (224).

²² See Kl.-G. Meyer-Teschendorf, Verfassungsmäßiger Schutz der natürlichen Lebensgrundlagen, ZRP 1994, pp. 73 (77); H.-J. Vogel, Die Reform des Grundgesetzes nach der deutschen Einheit, DVBl 1994, pp. 497 (499): The constitutional duty to protect imposed on the state cannot be misunderstood as a subjective public right to an „intact environment“.

have a „subjective effect”. Which interests are protected by fundamental rights must now also be determined under the influence of the value judgement of Art. 20a GG. This has significance for fundamental rights as individual rights of defence, but also for the mandate to protect the state contained in fundamental rights. However, Art. 20a of the GG cannot be given a subjective legal impact via the so-called prohibition of arbitrariness in Art. 3(1) of the GG²³.

The state objective provision is not only directed at the legislator, but also „constitutionally directly” obliges executive power and jurisdiction. Art. 20a of the GG is the standard of review for administration and jurisdiction as part of the constitutional order.

Insofar as a so-called state objective provision is addressed to the legislator, it basically leaves it up to the legislator to decide when and by what means it fulfils the state task assigned to it by law²⁴. Like other state objectives, the objective of protecting the natural foundations of life cannot be precisely determined in terms of content and time. However, due to the specific nature of the object of regulation of the so-called state objective provision, the legislator is not only required to pursue the specified objective at all („whether”) and to make efforts to approach the objective (at some point). The possible irreversibility of environmental damage that has already occurred, the irreversibility of ongoing damage processes and the lack of reproducibility of environmental resources mean that the legislator is not completely free to choose when to act („when”). It must fulfil the state task imposed on it at a time when it can still be fulfilled. The protection of the natural foundations of life must not come too late. However, the legislator retains a large degree of (substantial) freedom of decision in the question of which sub-goals and intermediate goals within the complex²⁵ overall goal of „protecting the natural foundations of life” it initially pursues and how it weights them, if and insofar as it does not completely exclude a core area of environmental protection from its area of activity and thus jeopardise the achievement of the overall goal²⁶. He is also free to choose the means of realising the objective („how”). The legislator’s broad scope for manoeuvre resulting from the vagueness of the state objective provision of Art. 20a GG can therefore only be reviewed by the courts within narrow limits.

When answering the constitutional question of whether the legislature has fulfilled its obligation under Art. 20a GG, the courts are limited to reviewing evident violations,

²³ Different opinion BayVerfGH BayVbl 1986, pp. 298 (300).

²⁴ See Commission of Experts, loc. cit., p. 21.

²⁵ Cf. N. Müller-Bromley, Staatszielbestimmung Umweltschutz im Grundgesetz? – Rechtsfragen der Staatszielbestimmung als Regelungsform der Staatsaufgabe Umweltschutz, Berlin 1990 (ISSN 0340-9716), p. 106.

²⁶ See A. Uhle, Das Staatsziel “Umweltschutz” im System der grundgesetzlichen Ordnung - Zu dem von der Gemeinsamen Verfassungskommission empfohlenen neuen Art. 20a GG, DÖV 1993, pp. 947 (951): The legislator remains the master of environmental protection.

as is the case with the welfare state principle and the objective protection obligations derived from fundamental rights²⁷. Even if the so-called state objective contained in Art. 20a GG is not easily accessible to judicial determination of its content, the legislature is not released from its normative obligation by the state objective. Even outside the legally reviewable area, the legislator remains obliged to observe the state objective.

3. Relationship to other constitutional norms

The protection of the natural foundations of life is not a primary or solely decisive concern within the German Basic Law in every case²⁸. Rather, the state objective of Art. 20a GG is on an equal footing with other so-called state objectives and principles of state structure. The constitution thus requires the constant balancing of protected goods and interests as well as a solution to conflicts between environmental interests on the one hand and other interests (such as the establishment of industry, the provision of infrastructure or housing construction) on the other, in accordance with the principle of proportionality. The fact that the natural foundations of life as a prerequisite for all life and economic activity are nevertheless particularly worthy of protection is a result of the location of the state objective provision (Art. 20a GG) in the German constitution. The proximity to Art. 20 GG illustrates the relationship with the state objective provisions and state structure principles regulated there²⁹. This position of the state objective provision in the GG cannot be interpreted the other way round to mean that the state objective provision of Art. 20a GG is subordinate to the other state objective and state structure principles of Art. 20 GG because, unlike those, it is not exempt from constitutional amendment (Art. 79 para. 3 GG). This does not mean that the principles of Art. 20 of the GG are overriding, even with regard to their core elements. The regulation of the protection of the natural foundations of life in a separate norm has been made for technical legal reasons. The fact that the state objective is not covered by Art. 28 para. 1 GG also does not result in its ranking with other constitutional objectives. Art. 20a GG also obliges the German federal states³⁰.

In the event of conflicts between the protection of the natural foundations of life and guarantees of fundamental rights (e.g. in Art. 14 para. 1 GG or in Art. 2 para. 1 GG), the guarantee of Art. 20a GG can become significant in the context of legal reservations. However, restrictions on fundamental rights and encroachments on fundamental rights that invoke Art. 20a of the GG are also permissible in exceptional cases if the fundamental right in question is not subject to a reservation (e.g. Art. 5 para. 3 GG). According to the

²⁷ Cf. BVerfGE 56, pp. 54 (78); BVerfG NJW 1983, pp. 2931 (2932).

²⁸ The wording proposed by the SPD parliamentary group at the time, according to which the natural foundations of life should be „under the special protection of the state”, did not prevail. It would have given environmental protection a one-sided priority protection position.

²⁹ Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., pp. 73, 77.

³⁰ See Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., p. 77.

case law of the German Federal Constitutional Court (BVerfG)³¹, even fundamental rights without an express reservation of rights are not guaranteed without any restrictions. They can be restricted by invoking conflicting constitutional law. However, this does not mean that these fundamental rights are subject to a legal reservation via the state objective provision of Art. 20a GG³². However, due to the vagueness of the so-called state objective provision, its precedence over the specific fundamental right to freedom can only arise as a result of a careful balancing of interests.

Insofar as certain fundamental rights to liberty also contain partial guarantees under environmental law, Art. 20a GG does not weaken their constitutional status, but rather supplements it. This does not create an overlapping problem for the state powers³³.

Protected interests of Art. 20 a GG

The object of protection of the state objective provision of Art. 20a GG are the so-called natural foundations of life. The scope of protection is largely determined by whether the state objective provision is anthropocentric and ecocentric, i.e. whether it protects the natural foundations of life (merely) „for the sake of mankind” or places them under protection in their own right and recognises them as having a constitutional status equal to that of mankind. The wording of the state objective standard does not provide any indications in this context. The fact that the so-called Joint Constitutional Commission refrained from explicitly enshrining the anthropocentric approach in Art. 20a GG („natural foundations of human life”) in the interest of a compromise that could be reached by a majority³⁴ does not necessarily mean that the legislator amending the constitution decided in favour of the ecocentric approach. Nor does such an interpretation suggest itself in view of the word „also” included in the text of the provision³⁵; this refers to the subsequent clause „in responsibility for future generations” and merely emphasises the future-oriented nature of the protection task. Conversely, the inclusion of future generations in the protection mandate does not clearly imply an exclusively anthropocentric orientation of the state objective. Future generations can also have an interest in the natural environment to the extent that it is not specifically beneficial to humans. Ultimately, however, it follows from the anthropocentric constitution of the German GG (Art. 1 para. 1 GG) that the state objective provision of Art. 20a GG as a whole is also in an anthropocentric context³⁶.

³¹ BVerfGE 28, pp. 243 (261); BVerfGE 30, pp. 173 (193); 57, pp. 70, (98); 84, pp.212 (228).

³² See H.H. Klein, Staatsziele im Verfassungsgesetz - Empfiehlt es sich, ein Staatsziel Umweltschutz in das Grundgesetz aufzunehmen?, DVBl 1991, pp. 729 (733): „immanent barrier to fundamental rights”.

³³ In this way H.-J. Peters, Art. 20a GG - Die neue Staatszielbestimmung des Grundgesetzes, NVwZ 1995, pp. 555 (556); R. Steinberg, Verfassungsrechtlicher Umweltschutz durch Grundrechte und Staatszielbestimmung, NJW 1996, pp. 1985 (1987).

³⁴ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p. 66.

³⁵ See H.-J. Vogel, loc. cit., p. 500.

³⁶ W. Brohm, loc. cit., p. 219; H.-J. Peters, loc. cit. p. 555; Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., p. 77.

However, the rejection of the ecocentric orientation of environmental protection does not mean „narrowly focussed” environmental protection³⁷. The complexity of the overall ecological structure makes it impossible to state from the outset that certain parts of nature are irrelevant to human life. According to general opinion, the required³⁸ certain relationship of an environmental good to humans will regularly be given.

3.1. *The natural foundations of life and the animals*

The concept of the so-called natural foundations of life is synonymous with that of the environment, but is no less vague. The foundations of life are those goods without which life in its diversity could not have developed and without which it could not continue to exist over long periods of time³⁹. However, it is not only those elements of nature that are protected that represent the indispensable roots of human life, i.e. not just the prerequisites for (purely) physical existence⁴⁰. By limiting protection to the natural foundations of life, however, it is made clear that the psycho-social environment is not covered by Art. 20a GG. The fundamental rights and the welfare state principle are particularly suitable constitutional approaches for justifying the state’s duty to act.

Within the framework thus described, the protection of the so-called natural foundations of life is to be interpreted broadly. It is true that no standards for the interpretation of a constitutional term can be derived from the use of similar terms by the ordinary legislator. However, ordinary law can provide guidance. For example, Section 2 (1) sentence 2 no. 1 of the German *Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung*⁴¹ refers to the following as the environment “People, animals and plants, soil, water, air, climate and landscape, including the respective interactions”.

Section 1 (1) of the German *Bundesnaturschutzgesetz*⁴² recognizes the following as the basis of human life

- “1. the capacity of the ecosystem,
2. the usability of natural assets,
3. the flora and fauna, and
4. the diversity, uniqueness and beauty of nature and landscape”.

Until 2002, animal protection was only given partial constitutional status via Art. 20a GG⁴³. Art. 20a GG only covered the preservation of species and the protection of the habitats of wild animals (not domestic-, farm-, experimental-, zoo and circus animals) from destruction. However, due to the qualitative and quantitative extent of the

³⁷ See M. Kloepfer, loc. cit., p. 313: The differences between an anthropocentric and an ecocentric orientation of environmental protection are rather minimal, if discernible at all.

³⁸ Commission of Experts, loc. cit., p. 92 et seq.

³⁹ Cf. N. Müller-Bromley, loc. cit., p. 104.

⁴⁰ See Commission of Experts, loc. cit., p. 98.

⁴¹ Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung of 12 February 1990 (BGBl I, p. 205).

⁴² Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege as amended on 12 March 1987 (BGBl I, p. 889).

⁴³ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p. 68 et seq.

interference, the so-called natural foundations of human life had to be impaired at the same time. Furthermore, the protection of the animals themselves and their protection from avoidable suffering was only indirectly given, namely insofar as the suffering was caused by the destruction of their habitats. On 1 August 2002, animal protection was included in the state objective provision of Art. 20a of the GG⁴⁴.

The state objective provision of Article 20a of the Basic Law can also include the protection of human health if this is jeopardised because so-called natural resources are damaged or destroyed. This protection then comes alongside the protection against health hazards under Art. 2 para. 2 GG. In a similar way, environmental protection measures can benefit the material or artificial environment created by humans⁴⁵.

3.2. „Also in responsibility for future generations”

The special emphasis on the protection of the so-called natural foundations of life with regard to future generations („also”) gives Art. 20a GG a content aimed at shaping social living conditions in the future⁴⁶. It follows from this future-orientation of the state objective that the state must take precautionary measures far in advance of the immediate threat. Regardless of their current condition, finite raw materials and primary energies must be saved, renewable raw materials and energies must be conserved, etc. In addition, the protection mandate obliges the state to make extensive and long-term cause and effect forecasts. The German GG is thus expressly committed to the guiding principle of „sustainable development”, which was laid down in the Rio Declaration for the area of international environmental policy.

4. Protection mandate of Art. 20a GG

Art. 20a GG places the task of protecting the environment and animals primarily in the hands of the legislator, but also explicitly mentions the executive power and the judiciary. It follows that the second and third powers must also play a part in protecting the natural foundations of life. By describing the principle of the separation of powers and the differentiated legal obligation of the three powers, the state objective standard is linked to Art. 20 para. 3 GG. This repetition of an already applicable constitutional principle is merely declaratory. At the same time, however, it sends a constitutional policy signal that the provision on state objectives must be integrated into the existing basic structures of the GG⁴⁷, and contains a rejection of a one-sided prioritised protective position of environmental protection⁴⁸.

⁴⁴ Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes (Staatsziel Tierschutz) of 26 July 2002 (BGBl I, p. 2862).

⁴⁵ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p. 68.

⁴⁶ See Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., p. 79: Rejection of an ecological fundamentalism.

⁴⁷ Report of the Joint Constitutional Commission, loc. cit., p. 67.

⁴⁸ Only optimisation requirement.

4.1. Protection through legislation

In relation to executive power and case law, the legislator has priority in terms of legal status and legal logic due to its power to legislate.

4.1.1. „Within the framework of the constitutional order”

The term „constitutional order” has the same meaning as the term contained in Art. 20 para. 3 GG. It is therefore not to be understood comprehensively as in Art. 2 para. 1 GG (totality of legal norms that are formally and substantively in accordance with the constitution). However, it also does not have the narrow meaning expressed in Art. 9 para. 2 GG (elementary principles of the constitution). The term „constitutional order” in Art. 20a GG refers to the entire body of norms of the constitution.

4.1.2. Content and scope of the protection obligation

The legislature is obliged to create a legal system that realizes the protection of the so-called natural foundations of life and animals in the best possible way, taking into account the protective direction of Art. 20a GG and the principle of equal status of the state objective with other constitutional principles and constitutional legal interests. Art. 20a GG therefore requires the legislature to seriously weigh up environmental protection against other public and private interests. This duty to act gives rise to duties of protection on the part of the legislature in the sense of hazard defence on the one hand and precaution on the other. They also exist with regard to future human generations. The starting point and basis for comparison is the state of the natural foundations of life at the time the norm was created, as the inclusion of the state objective provision of Art. 20a GG in the Basic Law is intended to help improve the environmental situation according to the will of the legislator amending the constitution⁴⁹. Environmental legislation that falls short of current environmental standards or even causes the situation to deteriorate is unconstitutional. Beyond these requirements, the legislator has a prerogative of judgement, the scope of which is greater or lesser depending on the nature of the regulated area in accordance with the importance of the legal interests affected, the urgency of protective measures, etc.

In the area of hazard prevention, the legislator must prevent imminent damage by third parties, eliminate damage that has already occurred and refrain from causing damage through government action⁵⁰. Hazards must also be countered if they arise without human intervention or are caused by nature itself.

The duty to protect „precaution” means both risk prevention in the sense of intervening below the danger threshold, i.e. when damage is only theoretically possible, and

⁴⁹ Unanimous view: D. Murswiek, loc. cit., p. 226; F. Klein, loc. cit., p. 730.

⁵⁰ See M. Schröder, Verfassungsrechtliche Möglichkeiten und Grenzen umweltpolitischer Steuerung in einem deregulierten Strommarkt, DVBl 1994, pp. 835 (837), for the area of energy supply.

precaution for future generations in the sense of measures to save (finite) or conserve (renewable) resources. In this respect, the legislator must create a so-called precautionary law. The precautionary principle is therefore no longer just a political programme principle.

However, Art. 20a GG does not contain any statements on the intensity of protection afforded by precautionary decisions made by the legislator⁵¹. However, the German Federal Constitutional Court has not extended the objective legal duties to protect derived from fundamental rights very far in the area of risk prevention. According to this, a risk-specific graduated precaution based on the standard of „practical reasonableness” is sufficient. Even a socially adequate residual risk may be acceptable for reasons of proportionality, because the demand for absolute safety would misjudge the limits of human cognition and absolute technical safety cannot be realized (BVerfGE 49, pp. 89 (143)). The same must apply to the legislator’s duty to take precautionary (risk) measures under Art. 20a GG. Due to the complex cause-effect relationships, there is often no reliable knowledge about the effectiveness of environmental protection measures. The extent of the legislator’s room for manoeuvre depends, on the one hand, on the importance of the basis of life and the legislator’s ability to form a sufficiently reliable judgement on the effects of its environmental protection measures and, on the other hand, on the weight of the conflicting constitutional rights⁵².

In order to realize the protection of the natural foundations of life in the best possible way, also in the precautionary area, the legislator must above all make environmental protection law efficient.

The area of environmental law has different (special) functional and structural characteristics than other law areas. There is rarely a simple causality of cause and effect. Rather, there is a multi-causality of causes with many overlapping cumulative and synergistic effects. In some cases, there are long latency periods between the establishment of causes and recognisable consequences of damage. Small causes can often have large effects. Negative trends can continue even after the primary causes have ceased to exist. Humans can only grasp these natural processes to a limited extent, but are constantly influencing them with ever more effective means. The legislator of environmental law must take these characteristics of the subject matter of regulation into account.

Due to the long-term effects and the lack of information, so-called precautionary law must allow for the possibility of follow-up monitoring of decisions and the possibility of rectification. This is the only way to fulfil the requirements of the German Federal Constitutional Court, which has stated the conditions under which environmental

⁵¹ M. Schröder, loc. cit., 836: „Bloßes Blankett”.

⁵² On the constitutional limits of preventive state activity in general, see D. Grimm, *Verfassungsrechtliche Anmerkungen zum Thema Prävention*, *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Berlin 1986 (ISSN 2193-7869), pp. 38 (46 et seq.).

interventions may have to be reassessed in accordance with the constitution (BVerfGE 49, pp. 89 (130)):

“If the legislature has made a decision whose basis is decisively called into question by new developments that were not yet foreseeable at the time the law was enacted, it may be required by the Constitution to review whether the original decision can still be upheld under the changed circumstances.”

Upon this background, the creation of a system of temporary and provisional partial decisions is obvious and recommendable, which would provide scope for a later improvement of the information basis for subsequent decisions (e.g. through greater use of validity periods, granting of trial authorisations, extension of the possibility of subsequent orders, etc.).

The appropriate consideration of the precautionary principle in the design of the laws also requires an extensive instrumentalisation of the precautionary objectives. Including the objectives as (merely) general purpose provisions without further provisions on how they are to be realized would not have a sufficient protective effect within the meaning of Art. 20a GG. Such environmental legislation could not fulfil the task of helping to resolve conflicts between environmental and other concerns.

Precautionary environmental legislation must differentiate in the area of legal consideration according to the extent to which decisions are reversible. As a rule, solutions that are differentiated in terms of subject matter, space and time should be favoured. It should be possible to reverse and correct decisions without causing irreversible damage⁵³.

If several equivalent alternative courses of action are available to realize a public or private goal, the alternative with the least impact on the so-called natural foundations of life should be chosen⁵⁴. Decision-making under conditions of uncertainty requires a wealth of alternatives. The consideration of alternatives must therefore be systematically reflected in the legislative process. Scientific expertise must be incorporated and a system of participation rights created.

Above all, precautionary law must be appropriate to the subject matter of technology and sufficiently recognize the complexity and dynamics of technology. The legislator must develop criteria, procedures and institutions to enable a choice between technical alternatives and the design of technical systems. In particular, legal instruments must not be alien to the subject of technology. They can only be effective if they recognize the inherent laws of the subject matter to be regulated and adapt to specific structures and functional conditions.

In this context, it should be mentioned that the so-called state objective provision of Art. 20a GG also influences the design of procedural law by reinforcing the partial

⁵³ Cf. BVerfGE 53, pp. 30 (65).

⁵⁴ See M. Kloepfer, loc. cit., p. 310 et seq.

guarantees of environmental law contained in the fundamental rights of freedom (e.g. in Art. 2(2) GG). The German Federal Constitutional Court has ruled⁵⁵ that the state's duty to protect high-risk projects is reflected not only in strict substantive authorisation requirements, but also in procedural safeguards, insofar as this is important for the effective protection of fundamental rights. These procedural safeguards are all the more important the less it is possible to predict the long-term consequences of environmental decisions (and non-decisions) in a situation of uncertainty and ignorance and the faster the initial conditions change⁵⁶.

Insofar as a legal matter is regulated simultaneously in environmental laws and in transport-, energy or commercial laws, there must be no contradictions in interpretation between the normative (behavioural) requirements for the application of the law⁵⁷. Contradictions in values would lead to legal uncertainty and jeopardise the effectiveness of environmental protection law. The legislator must keep the standardisations free of contradictions and in line with the system, i.e. coordinate them with each other.

However, which control instruments the legislator uses to realize its duty of protection under Art. 20a GG is entirely at its political discretion. The constitutional protection mandate is not violated from the outset if the legislator also relies on the self-regulation of the market and utilises performance incentives and performance controls associated with competition. However, the legislator must not relinquish control and steering completely. It must constantly review the effectiveness and efficiency of market-based instruments and methods.

Art. 20a GG therefore does not contain a compelling rationale in favour of the polluter-pays principle, with the consequence that the principle of sharing the burden as a cost allocation principle would be unconstitutional⁵⁸. It is true that the polluter-pays principle and the precautionary principle complement each other in many cases, because the polluter-pays principle allows the burden of bearing the damage to flow into the polluters' calculations in an anticipatory manner, so to speak, and thus leads to a market-compliant channelling of capital into less environmentally harmful economic sectors. However, the polluter-pays principle can be unsuitable as a control instrument if the allocation of financial burdens does not provide a remedy or only provides a delayed remedy (e.g. for the removal of contaminated sites, acute emergencies; to overcome conflicts of objectives and interests).

As statutory control must be flexible and situation-specific in order to realize the best possible environmental protection, Art. 20a GG does not guarantee the existence of environmental laws already in force⁵⁹. On the other hand, it cannot be inferred from

⁵⁵ Cf. BVerfGE 53, pp. 30 (65).

⁵⁶ See M. Kloepfer, loc. cit., p. 310 et seq.

⁵⁷ M. Schröder, loc. cit., p. 836, for legal matters that are regulated in environmental and commercial laws.

⁵⁸ Thus, however, expressly D. Murswiek, loc. cit., p. 225 et seq.

⁵⁹ See H.-J. Peters, loc. cit., p. 556.

the state objective standard that the protection mandate must be taken into account by drafting an independent environmental code⁶⁰. Nor does Art. 20a GG lead to a prohibition of binding authorisations in the area of environmental law⁶¹, because consideration of the environmental concerns concerned in a manner that satisfies Art. 20a GG can also take place on the factual side. However, regulations that completely neglect the obligation to comprehensively identify and assess environmental impacts arising from Art. 20a GG are constitutionally questionable⁶². Strengthening self-regulation and self-regulation in environmental law, for example by delegating legislative powers to private individuals, extending voluntary commitments in the form of standardising agreements or concluding standard-substituting public law contracts, is desirable in the interests of effective environmental protection⁶³, but is not constitutionally required.

4.2. Protection by law enforcement and jurisdiction

The explicit inclusion of the executive power and case law in the protection mandate of Art. 20a GG gains significance for those areas of environmental law in which the control possibilities of statutory law diminish and the „fine control” is the responsibility of the administration by setting limit values, issuing administrative regulations specifying standards and applying other regulatory mechanisms representing statutory law, by interpreting undefined legal terms and by weighing up interests in the context of discretionary actions and case law⁶⁴.

4.2.1. „In accordance with the law and justice”

The emphasis on the binding nature of „law and justice” is of a clarifying nature. In this respect, Art. 20a GG merely repeats the wording contained in Art. 20 para. 3 GG and once again emphasises the primacy and the reservation of the law and implicitly the legislator’s freedom of design⁶⁵. The wording does not have any further dogmatic significance. In particular, the conclusion is not justified that, without this reservation, the administration and jurisdiction would be exempt from the legal obligation of Art. 20 para. 3 GG.

By subordinating decisions of the executive power and jurisdiction to formal laws and other legal norms, Art. 20a GG thus regulates a legislative reservation⁶⁶. However,

⁶⁰ See R. Steinberg, loc. cit., p. 1993.

⁶¹ Thus - for the new regulation of planning approval by the German Gesetz zur Vereinfachung der Planungsverfahren für Verkehrswege of 17 December 1993 (BGBl I, p. 2123) - R. Steinberg, loc. cit., p. 1994.

⁶² See M. Kloepfer/Th. Elsner, Selbstregulierung im Umwelt- und Technikrecht, DVBl 1996, pp. 964 (970 et seq.).

⁶³ H.-J. Vogel, loc. cit., p. 499.

⁶⁴ The inclusion of the wording in the normative text of Art. 20a GG arose from the fear of the Joint Constitutional Commission that the administration and jurisdiction could „overplay” those of the legislature with their environmental policy ideas.

⁶⁵ See Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., p. 77.

⁶⁶ H.-J. Peters, loc. cit., p. 557.

it does not conversely turn the state objective into a „state objective subject to legislative reservation”⁶⁷.

4.2.2. Content and scope of the protection obligation

For the administration and the courts, the state objective standard is primarily a standard for interpretation and consideration. In this respect, Art. 20a GG has a so-called weight-providing function⁶⁸. Insofar as there are loopholes in the law, Art. 20a GG can also be a benchmark for the courts in the (judicial) development of the law.

The significance of the protection of the natural foundations of life is now reinforced by Art. 20a GG in the case of standards that contain the public interest or public interests as an undefined legal concept on the factual side (e.g. Sections 11, 12 (1) of the German *Bundesberggesetz*) or otherwise relate to a common good (e.g. Section 6 of the German *Wasserhaushaltsgesetz*; Section 9 (1) of the German *Bundeswaldgesetz*). When interpreting and applying undefined legal terms, the future-orientated nature of the protection task must also be taken into account. Insofar as ordinary law already standardises the precautionary principle, which is currently only the case in immission control law (Section 5 (1) No. 2 of the German *Bundesimmissionsschutzgesetz*), nuclear law (Section 7 (2) No. 3 of the German *Atomgesetz*), water resources law (Section 1a of the *Wasserhaushaltsgesetz*) and waste law (Section 1a of the German *Abfallgesetz*), it must also be taken into account that the natural foundations of life are also necessary for the existence of future generations.

Particular weight is given to the so-called state objective as a standard for consideration in planning and (police and) regulatory law.

When weighing up the planning objectives against the interests affected by the planning in overall and sectoral planning law, the protection of so-called natural resources and animals must be taken into account more sustainably than before. If the planning authority does not give environmental protection the constitutional status to which it is (now) entitled in the balancing process, this constitutes what is known as a misjudgement in the balancing process and therefore a misuse of discretion. It does not matter whether environmental protection is enshrined in specialist legislation as an internal optimisation requirement, such as in construction planning law (Section 1 (5) No. 7 of the German *Baugesetzbuch*), or as an external optimisation requirement, such as in road law (Section 8 (4) of the *Bundesnaturschutzgesetz*; Sections 41 (1), 50 of the *Bundesimmissionsschutzgesetz*).

In future, environmental protection will also have to be taken more seriously in the area of (police and) regulatory law. Its constitutional status will make it a stronger component of so-called public safety and order than before. An inferior consideration of environmental protection and an overriding consideration of economic, housing or

⁶⁷ Cf. H.-J. Peters, loc. cit., p. 557.

⁶⁸ See Commission of Experts, loc. cit., p. 102

transport policy interests may violate the principle of proportionality and constitute an overstepping of regulatory discretion.

The state objective provision of Art. 20a GG is also important for the judicial application of the law insofar as it provides a guideline for the constitutional interpretation of laws and leads to the consideration of hazard prevention and precaution in environmental protection in the (judicial) development of the law⁶⁹.

5. Conclusion

Art. 20a of the German GG contains a so-called state objective provision. In contrast to mere political programme statements, this represents directly applicable law. The legal content of Art. 20a GG consists above all in making the obligation to legislate to protect the environment, which until 1994 was primarily the result of political pressure, independent by giving it constitutional status. The so-called state objective provision of Art. 20a GG restricts the legislator's room for manoeuvre in many areas. The legislator must create a so-called precautionary law and, in doing so, take into account the special functional and structural characteristics of environmental law, i.e. the specific nature of the subject matter of the „environment”. Due to the long-term effects of measures in the environmental sector and the lack of information, precautionary law must provide the possibility of so-called follow-up observation and improvement. Precautionary environmental legislation must also differentiate according to whether and to what extent decisions in environmental policy are reversible. Finally, it must take into account that decisions in the environmental field require a wealth of alternatives and that contradictory values must be avoided. Even if it is not easy to understand dogmatically, the construction of environmental protection in the German constitution is a viable approach.

⁶⁹ See Kl.-G. Meyer-Teschendorf, loc. cit., p. 78. However, it is questionable whether rules on the burden of proof or so-called presumptions of judgement can be developed from Art. 20a of the Basic Law, which - in a broader sense - follow the motto „in dubio pro natura”.

Reference list (գրականության ցանկ, список литературы)

1. Bernsdorff, Norbert, Positivierung des Umweltschutzes im Grundgesetz (Art. 20a GG), NuR 1997, pp. 328-394.
Bernsdorff, Norbert, Environmental protection to be made positive in the Basic Law (Art. 20a GG), NuR 1997, pp. 328-394.
2. Bock, Bettina, Umweltschutz im Spiegel von Verfassungsrecht und Verfassungspolitik, Berlin 1990 (ISBN 978-3-428-06764-0)..
Bock, Bettina, Environmental protection in the mirror of constitutional law and constitutional policy, Berlin 1990 (ISBN 978-3-428-06764-0).
3. Brohm, Winfried, Soziale Grundrechte und Staatszielbestimmungen in der Verfassung, JZ 1994, pp. 213-220.
Brohm, Winfried, Fundamental social rights and state objectives in the constitution, JZ 1994, pp. 213-220.
4. Bundesminister des Innern/Bundesminister der Justiz (eds.), Staatszielbestimmungen/Gesetzgebungsaufträge, Bericht der Sachverständigenkommission, Berlin 1983 (ISSN 0231-6701).
Bundesminister des Innern/Bundesminister der Justiz (eds.), State objective provisions/legislative mandates, Report of the Expert Commission, Berlin 1983 (ISSN 0231-6701).
5. Jahn, Friedrich-Adolf, Empfehlungen der Gemeinsamen Verfassungskommission zur Änderung und Ergänzung des Grundgesetzes, DVBl 1994, pp. 177-187.
Jahn, Friedrich-Adolf, Recommendations of the Joint Constitutional Commission to amend and supplement the Basic Law, DVBl 1994, pp. 177-187.
6. Klein, Hans-Hugo, Staatsziele im Verfassungsgesetz – Empfiehlt es sich, ein Staatsziel Umweltschutz in das Grundgesetz aufzunehmen?, DVBl 1991, pp. 729-739.
Klein, Hans-Hugo, State objectives in constitutional law – Is it advisable to include an environmental protection state objective in the Basic Law?, DVBl 1991, pp. 729-739.
7. Kloepfer, Michael, Umweltschutz und Verfassungsrecht, DVBl 1988, pp. 305-316.
Kloepfer, Michael, Environmental Protection and Constitutional Law, DVBl 1988, pp. 305-316.
8. Kloepfer, Michael/Elsner, Thomas, Selbstregulierung im Umwelt und Technikrecht, DVBl 1996, pp. 964-975.
Kloepfer, Michael/Elsner, Thomas, Self-regulation in environmental and technology law, DVBl 1996, pp. 964-975.
9. Meyer-Teschendorf, Klaus Günter, Verfassungsmäßiger Schutz der natürlichen Lebensgrundlagen. Empfehlungen der Gemeinsamen Verfassungskommission für einen neuen Art. 20a GG, ZRP 1994, pp. 73-79.

- Meyer-Teschendorf, Klaus Günter, Constitutional protection of the natural foundations of life. Recommendations of the Joint Constitutional Commission for a new Article 20a of the Basic Law, ZRP 1994, pp. 73-79.
10. Michel, Lothar Heinz, Staatszwecke, Staatsziele und Grundrechtsinterpretation unter besonderer Berücksichtigung der Positivierung des Umweltschutzes im Grundgesetz, Munich 1986 (ISBN 3-67543-060-2).
Michel, Lothar Heinz, State purposes, state goals and interpretation of fundamental rights with special consideration of the positivisation of environmental protection in the Basic Law, Munich 1986 (ISBN 3-67543-060-2).
 11. Müller-Bromley, Nicolai, Staatsziel Umweltschutz im Grundgesetz? – Rechtsfragen der Staatszielbestimmung als Regelungsform der Staatsaufgabe Umweltschutz, Berlin 1990 (ISSN 0340-9716).
Müller-Bromley, Nicolai, The state objective of environmental protection in the Basic Law? - Legal questions of the definition of the state objective as a form of regulation of the state task of environmental protection, Berlin 1990 (ISSN 0340-9716).
 12. Murswiek, Dietrich, Staatsziel Umweltschutz (Art. 20a GG), NVwZ 1996, pp. 222-230.
Murswiek, Dietrich, State objective of environmental protection (Art. 20a GG), NVwZ 1996, pp. 222-230.
 13. Murswiek, Dietrich, Umweltschutz als Staatszweck, Bonn 1995 (ISBN 3-87081-253-2).
Murswiek, Dietrich, Environmental protection as a state purpose, Bonn 1995 (ISBN 3-87081-253-2).
 14. Murswiek, Dietrich, Umweltschutz – Staatszielbestimmung oder Grundsatznorm?, ZRP 1988, pp. 14-20.
Murswiek, Dietrich, Environmental protection - state objective or fundamental norm?, ZRP 1988, pp. 14-20.
 15. Peters, Heinz-Joachim, Art. 20 a GG – Die neue Staatszielbestimmung des Grundgesetzes, NVwZ 1995, pp. 555-557.
Peters, Heinz-Joachim, Art. 20 a GG - The new state objective provision of the Basic Law, NVwZ 1995, pp. 555-557.
 16. Peters, Heinz-Joachim, Praktische Auswirkungen eines im Grundgesetz verankerten Staatsziels Umweltschutz, NuR 1987, pp. 293 299.
Peters, Heinz-Joachim, Practical effects of an environmental protection objective enshrined in the Basic Law, NuR 1987, pp. 293 299.
 17. Rauschning, Dietrich, Staatsaufgabe Umweltschutz, VVDStRL 38 (1980), pp. 167-210.
Rauschning, Dietrich, State responsibility for environmental protection, VVDStRL 38 (1980), pp. 167-210.

18. Schröder, Meinhard, Verfassungsrechtliche Möglichkeiten und Grenzen umwelpolitischer Steuerung in einem deregulierten Strommarkt, DVBl 1994, pp. 835-840.
Schröder, Meinhard, Constitutional possibilities and limits of environmental policy control in a deregulated electricity market, DVBl 1994, pp. 835-840.
19. Steinberg, Rudolf, Verfassungsrechtlicher Umweltschutz durch Grundrechte und Staatszielbestimmungen, NJW 1996, pp. 1985-1994.
Steinberg, Rudolf, Constitutional Environmental Protection through Fundamental Rights and State Objectives, NJW 1996, pp. 1985-1994.
20. Uhle, Arnd, Das Staatsziel „Umweltschutz“ im System der grundgesetzlichen Ordnung - Zu dem von der Gemeinsamen Verfassungskommission empfohlenen neuen Art. 20 a GG, DÖV 1993, pp. 947-954.
Uhle, Arnd, The state objective of „environmental protection“ in the constitutional system – On the new Article 20a of the Basic Law recommended by the Joint Constitutional Commission, DÖV 1993, pp. 947-954.
21. Vogel, Hans-Jochen, Die Reform des Grundgesetzes nach der deutschen Einheit - Eine Zwischenbilanz, DVBl 1994, pp. 497-506.
Vogel, Hans-Jochen, The Reform of the Basic Law after German Unity – An Interim Assessment, DVBl 1994, pp. 497-506.

Նորբերթ Բերնադորֆ

*Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
Մարբուրգի Ֆիլիպսի անվան համալսարանի պատվավոր պրոֆեսոր,
Հիմնարար իրավունքների Եվրոպական միության խարտիայի ազգային
փորձագետ (Վիեննայում), Գերմանիայի դաշնային սոցիալական դատարանի
նախկին դատավոր, ՀՀ դատախազության «Օրինականություն»
գիտազործնական պարբերականի խմբագրական խորհրդի անդամ*

Կարլա Պիլար Արգաբե

*Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, «People for the Ethical Treatment
of Animals (PETA)», «Albert Schweitzer Foundation», «Sea Sheperd e. V.» և այլ
միջազգային կազմակերպությունների անդամ և գործընկեր, որոնք զբաղվում
են շրջակա միջավայրի և կենդանական աշխարհի պաշտպանությամբ*

**ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.
ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ (GRUNDGESETZ)
20Ա ՀՈԳՎԱԾԸ ՈՐՊԵՍ ՕՐԻՆԱԿ¹**

Համառոտագիր

Հաշվի առնելով, որ 1970-ականների սկզբին, այսպես կոչված, բնապահպանական ճգնաժամը հայտնվեց լայն հանրության և քաղաքական գործիչների ուշադրության կենտրոնում՝ բազմիցս հնչում էին շրջակա միջավայրի պաշտպանությունն ազգային (ներպետական) սահմանադրություններում «ամրագրելու» կոչեր: Բնապահպանական իրավունքի նորմեր պարունակող առանձին սահմանադրություն ընդունելու պահանջը միաձայն մերժվեց, իսկ «շրջակա միջավայրի պահպանության», այսպես կոչված, ազգային նպատակի վերաբերյալ առաջարկներն արժանացան խիստ քննադատության:

Այսօր, սակայն, բոլորը համակարծիք են, որ շրջակա միջավայրի պահպանությունը պետության կարևորագույն խնդիրներից է:

Գերմանիայի Սահմանադրության (Grundgesetz) 20Ա հոդվածը շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը բարձրացրել է սահմանադրական պաշտպանության մակարդակի և կարող է օրինակ ծառայել ազգային (ներպետական) այլ սահմանադրությունների համար:

Հիմնաբառեր - շրջակա միջավայրի պաշտպանություն, կենդանիների բարեկեցություն, ազգային նպատակ, ապագա սերունդներ, կանխարգելման սկզբունք, օպտիմալացման պահանջ, սահմանադրական կարգավիճակ, կայուն զարգացում::

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 09.01.2024 թ., գրախոսվել է 18.05.2024 թ.:

Норберт Берндорф

Доктор юридических наук, почетный профессор в Марбургском университете им. Филиппа, национальный ключевой эксперт Европейской хартии основополагающих прав (в Венне), бывший судья федерального суда по социальным делам Германии, член редакционной коллегии научно-практического журнала «Законность» Прокуратуры РА

Карла Пилар Арзабе

Доктор юридических наук, член и сотрудник „People for the Ethical Treatment of Animals (PETA)”, the „Albert Schweitzer Foundation”, „Sea Sheperd e. V.” и других международных организаций по защите окружающей среды и животного мира

ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОНСТИТУЦИЯХ – СТАТЬЯ 20А КОСТИТУЦИИ (GRUNDGESETZ) ГЕРМАНИИ КАК ПРИМЕР¹

Абстракт

С тех пор как, так называемый, экологический кризис привлек внимание широкой общественности и политиков в начале 1970-х годов, неоднократно звучали призывы к «закреплению» защиты окружающей среды в национальных конституциях. Требование об особой конституции на окружающую среду было встречено единогласным отказом. Предложения о, так называемой, национальной цели «защиты окружающей среды» также подверглись резкой критике.

Однако сегодня все согласны с тем, что охрана окружающей среды является чрезвычайно важной задачей государства.

Статья 20А Конституции (Grundgesetz) Германии навела на вопрос о защите окружающей среды до конституционного уровня, что может послужить примером для других национальных конституций.

Ключевые слова: охрана окружающей среды; забота о животных; национальная цель; естественные основы жизни; будущие поколения; принцип предосторожности; требование оптимизации; конституционный статус; устойчивое развитие.

¹ Статья была представлена 09.01.2024 и прошла рецензирование 18.05.2024.

тивный правовой акт применен судом, непосредственно затрагивает права и свободы в конкретном деле с участием гражданина, и по делу вынесен судебный акт, вступивший в законную силу». Кроме того, высказаны отдельные рекомендации и относительно части 4 статьи 45 Закона.

В качестве вывода указывается на необходимость совершения системных шагов, направленных на уточнение положений Закона, налаживание соответствующих процедур, широкое информирование граждан о границах компетенции Суда, а также обеспечение изучения студентами дисциплины «Конституционно-процессуальное право».

Ключевые слова: конституционный суд; конституционная жалоба; конституционный контроль; нормативные правовые акты; административный орган; правовой акт социального партнерства; юридическая определенность.

Вступление

С 2023 года в Казахстане начал свою работу Конституционный Суд, что стало следствием внесенных изменений в Конституцию Казахстана, а также принятия Конституционного закона Республики Казахстан «О Конституционном Суде Республики Казахстан»² (далее - Закон). Автор данных строк разделяет единогласную позицию представителей юридической профессии³, а также ученых-юристов⁴, которые считают, что введенная в Казахстане модель конституционной юстиции, является своевременной и прогрессивной, в частности и потому, что право на обращение в Конституционный Суд получили граждане. «В демократическом государстве гарантированная конституцией возможность обращения граждан в конституционный суд является одной из несущих колонн в идейной архитектуре юстиции, основанной на верховенстве права»⁵.

Предмет и задачи статьи

Считаем необходимым отметить, что отдельные положения данного Закона, которые касаются института конституционной жалобы, сформулированы, на наш взгляд, не очень точно и полно. Иными словами, речь идет о несоблюдении требований юридической определенности, которые, в свою очередь, обеспечивают необходимый уровень его (Закона) читабельности, а значит и возможности при-

² О Конституционном Суде Республики Казахстан : Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII ЗРК // Казахстанская правда, № 212 (29839), 07.11.2022 г.

³ Конституционный суд станет дополнительной защитой от нарушений прав казахстанцев // <https://www.zakon.kz/6023335-konstitutsionnyi-sud-stanet-dopolnitelnoi-zashchitoi-ot-narushenii-prav-kazakhstantsev.html>

⁴ Раисова Б. Конституционная жалоба как инструмент защиты прав граждан в Казахстане // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32811818&pos=4;-109#pos=4;-109;

⁵ Пуделька Й. Конституционная жалоба с учетом немецкой и французской модели // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31129781&pos=6;-109#pos=6;-109

Невозможность подачи иностранцами обращений в Конституционный Суд выглядит дискриминационной, так как ставит их в невыгодное (неравное) правовое положение по отношению к гражданам Казахстана, наравне с которыми они пользуются большим объемом конституционных прав и свобод. Такие конституционные права и свободы, как: право на судебную защиту, право на равное отношение, право на жизнь, право на личную свободу, право собственности и т.д. доступны каждому, а значит ожидается, что каждому будет гарантировано их соблюдение и каждому будет предоставлена возможность защиты в случае нарушения последних со стороны государства.

В этой части, уместным будет обратить внимание на опыт других государств, в которых существует институт конституционной жалобы. Так, например, согласно пункту 9 части 1 статьи 7 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины»⁷, к полномочиям Суда относится решение вопросов о соответствии Конституции Украины законов Украины (их отдельных положений) на основании конституционной жалобы лица (выделено мной – Ч.Т), которое считает, что примененный в окончательном судебном решении по ее делу закон Украины противоречит Конституции Украины. Подобное положение мы можем столкнуться в пункте 4 а) статьи 93 Основного закона Федеративной Республики Германии, где закреплено, что каждый, кто утверждает, что публичная власть нарушила одно из его основных прав или одно из прав, содержащихся в статьях (абзац 4), 33, 38, 101, 103 и 104, может обратиться в Федеральный конституционный суд⁸. В последнем случае, как мы видим, конституционная жалоба может быть подана не только каждым (т.е. и иностранцем), но также и против любого органа публичной власти⁹, поскольку каждый из них своим решением может потенциально нарушить конституционные права и свободы, которые, как известно, являются действующим правом.

Несовершенство формулировки части 1 статьи 45 Закона проявляется также и в том, что из числа субъектов, уполномоченных на подачу конституционной жалобы, исключены, так называемые, юридические лица частного права. Здесь, следует поддержать немецких коллег, которые утверждают, что конституционными правами и свободами могут обладать, в том числе, и национальные юридические лица (частного права), если такие права по своей природе применимы к ним¹⁰. «Они (основные права) оправдывают включение юридических лиц в сферу своей

⁷ Про Конституційний Суд України : Закон України // Відомості Верховної Ради, 2017, № 35, Ст. 376.

⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland // <https://www.bundestag.de/gg>

⁹ Grundgesetz Kommentar. Herausgegeben von Volker Epping und Christian Hillgruber. 3. Auflage, 2020, S. 1777.

¹⁰ Grundgesetz Kommentar. Herausgegeben von Volker Epping und Christian Hillgruber. 3. Auflage, 2020, S. 1778.

частным лицам всеобъемлющую охрану их конституционных прав. За ее границами находятся многочисленные индивидуальные решения административных органов, которые, как мы хорошо понимаем, могут нести в себе серьезную угрозу для конституционных ценностей. Изложенное касается и конкретного конституционного контроля, который тоже несет в себе ограничительные черты. Поэтому мы поддерживаем тех коллег и те международные институции¹³, которые выступают за введение полного и абстрактного конституционного контроля в тех государствах, которые признают себя правовыми на конституционном уровне.

Возвращаясь к положению части 1 статьи 45 Закона следует обратить внимание также и на сам термин «нормативный правовой акт», правильное понимание содержания которого является чрезвычайно важным, поскольку именно его дефиниция, фактически, очерчивает границы юрисдикции Конституционного Суда в рамках данного вида производства. В этой части следует особо подчеркнуть, что в правовых порядках большинства постсоветских стран все еще существует весьма «пренебрежительное» отношение к дефинированию юридических понятий. Это связано прежде всего с тем, что национальные юристы не совсем правильно понимают для чего именно осуществляется формулирование определений юридических терминов. На наш взгляд, это делается больше в качестве «доброй традиции», когда законы «украшаются» определениями основных понятий, используемых в нормативном акте. Но дальше этого дело не идет. Мы, лично, не встречали ни одного научного издания, комментария к закону и т.п., в котором было бы объяснено каким образом должно использоваться определение того или иного термина. Исключение в этой части составляет лишь та литература, которая была подготовлена с участием западноевропейских коллег, для которых (и для юридической практики, в целом) четкая дефиниция юридических понятий представляет собой обязательное и неотъемлемое условие для правильного правоприменения¹⁴. В данном случае речь идет о том, что дефиниция представляет собой не что иное как нормативную модель поведения, с которой происходит субсуммирование (сопоставление) фактических обстоятельств любого дела. Таким образом, чем точнее дефиниция, тем более правильным будет результат правоприменительной деятельности.

¹³ Бисага Ю., Гецько М. Запровадження повної нормативної конституційної скарги в Україні як ефективного правового інструменту захисту основних прав і свобод // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю.В. Бауліна. – К.: ВАІТЕ, 2016, С. 47; Щербанюк О. Конституційна скарга як гарантія захисту прав та інтересів особи // Там само, С. 71.

¹⁴ Методика вирішення юридичних задач (казусів): теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. / Б. Шлоер, В. Поєдинок, І. Лукач, О. Косілова ; за заг. редакцією Р. Мельника. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020; Немецкая методика права: учебное пособие / Е. Соколов, С. Роснер, Р. Мельник. – Алматы, 2021.

Возвращаясь к термину «нормативный правовой акт», используемому в Законе, следует обратить внимание на тот факт, что в нем (законе) отсутствует его легальное определение, что вызывает необходимость обращения к Закону РК «О правовых актах»¹⁵. В пункте 25 абзаца 1 статьи 1 указанного закона закреплено следующее определение: нормативный правовой акт – письменный официальный документ установленной формы, принятый на республиканском референдуме либо уполномоченным органом, устанавливающий нормы права, изменяющий, дополняющий, прекращающий или приостанавливающий их действие. Из анализа содержания иных дефиниций, закрепленных в этой же статье, можно сделать также вывод и о том, что все НПА делятся на законодательные НПА и подзаконные НПА, а также на основные и производные (статья 7).

В контексте статьи 45 Закона изложенное означает, что все эти виды НПА подлежат контролю на предмет их согласованности с положениями Конституции РК (в части прав и свобод человека и гражданина) на основании конституционной жалобы. Однако тут же возникает и дополнительный вопрос: а содержит ли Закон РК «О правовых актах» абсолютно все виды правовых актов (источников права), которые существуют (издаются) в действительности? На этот вопрос, на наш взгляд стоит ответить таким образом. Названный выше закон содержит в себе лишь, так называемые, традиционные виды НПА, которые чаще всего и в подавляющем большинстве случаев издаются субъектами публичного права. Однако, мы хорошо понимаем и знаем, что законы далеко не всегда охватывают своим регулированием то, что реально существует в обществе и государстве. В связи с этим, на понятие НПА как предмет конституционной жалобы, следует смотреть шире, т.е. выходить за рамки процитированного выше определения из Закона РК «О правовых актах».

Ярчайшим примером правильности именно такого подхода является ситуация, которая складывается в Казахстане вокруг заключения и исполнения, так называемых, соглашений о социальном партнёрстве, которые предусмотрены в Трудовом кодексе РК, где под ними понимается «правовой акт в форме письменного соглашения, заключаемого между сторонами социального партнерства, определяющий содержание и обязательства сторон по установлению условий труда, занятости и социальных гарантий для работников на республиканском, отраслевом и региональном уровнях»¹⁶. Оценивая данный вид правового акта, следует обратить внимание на тот факт, что он представляет собой нормативный правовой договор, т.е. один из возможных видов источников права (наряду с НПА), который, таким образом, содержит в себе нормы права.

¹⁵ О правовых актах : Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V ЗРК // Ведомости Парламента РК, 2016, № 7-I, Ст. 46.

¹⁶ Трудовой кодекс Республики Казахстан : Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК // Ведомости Парламента РК 2015, № 22-IV, Ст. 151.

Если говорить более детально о названном виде правового акта, то можно выделить его следующие признаки: 1) обладает согласительным характером (нормативный договор – это, прежде всего, соглашение сторон); 2) имеет добровольный характер (безусловно, что для заключения нормативного договора, необходимо свободное волеизъявление сторон); 3) имеет взаимно обязательный характер (реализация договора обеспечивается в законодательном порядке); 4) порождает правовые нормы и предписания, правила общеобязательного характера; 5) может содержать в себе, помимо норм права, принципы права; 6) не принимается каким-либо правотворческим органом, а является содержащим правовые нормы соглашением договаривающихся сторон; 7) выражает общий, взаимный интерес сторон¹⁷.

Таким образом, исходя из изложенного выше, а также учитывая тот факт, что выполнение требований (правил), закрепленных в подобных соглашениях, обеспечивается, в том числе, с использованием ресурсов административной ответственности (см. статья 97 КоАП¹⁸), становится очевидным, что, с одной стороны, при помощи таких договоров осуществляется именно нормативное регулирование общественных отношений¹⁹, а с другой, – ими могут нарушаться (затрагиваться) конституционные права и свободы лиц, в отношении которых они применяются.

В этой части мы солидарны с М. Хасеновым, который писал следующее: «Анализ правовой природы соглашений в области социального партнерства (генерального соглашения, отраслевых и региональных соглашений) позволяет рассматривать их в качестве правового акта, выраженного в форме соглашения участников социально-трудовых и экономических отношений. В этой связи предлагается в Законе Республики Казахстан «О правовых актах» предусмотреть в системе правовых актов самостоятельный вид правового акта – правовой акт социального партнерства. К правовым актам социального партнерства должны относиться генеральное, отраслевые и региональные соглашения о социальном партнерстве, т.е. соглашения, одной из сторон в которых выступает государство как носитель публично-правовой власти. Коллективные договоры должны сохранить свою юридическую природу как локального правового акта, действующего в организации²⁰».

¹⁷ Вашумирский С. О. Понятие и признаки договора с нормативным содержанием / С. О. Вашумирский // Белорусское право во времени и пространстве : сборник тезисов докладов по материалам Республиканской научно-теоретической конференции студентов, магистрантов, аспирантов, Минск, 6 декабря 2018 года / [под ред. И.П. Манкевич, Н.И. Ивуть, Т.М. Пехоты]; УО «Белорусский государственный экономический университет». – Минск: БГЭУ, 2019. С. 29.

¹⁸ Об административных правонарушениях : Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК // Ведомости Парламента РК 2014, № 18-II, С. 92.

¹⁹ Стрибко Т.І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні: дис. ... канд. юрид. наук, Одеса, 2016, С. 64.

²⁰ Хасенов М.Х. Правовой механизм социального партнерства в сфере труда: Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). Астана: 2016., С.19.

приведет к иному применению закона, непосредственно затрагивающего его права и свободы, закрепленные Конституцией Республики Казахстан, в конкретной ситуации ввиду императивности соответствующих положений закона». В этой части у нас вызывает вопрос и непонимание тот факт, почему здесь законодатель использует не базовый для всей этой статьи термин «нормативный правовой акт», а категорию – закон. Такой шаг свидетельствует о значительном сокращении объем тех актов, которые могут быть проверены Конституционным Судом, если они сформулированы с высокой долей императивности. В дополнении к изложенному подчеркнем, что данное положение статьи 45 вызывает вопросы не только в части используемой в ней терминологии, но и в целом. Для нас загадкой является ответ на вопрос, о каком уровне императивности закона говорит законодатель в данном случае, и кто, и на основании каких критериев будет определять (устанавливать), что в том или ином случае речь идет о таком законе, который может быть проверен сразу Конституционным Судом, в обход процедуре, предусмотренной частями 1 и 2 статьи 45. Используемые в части 4 статьи 45 Закона формулировки, на наш взгляд, не выполняют требований юридической определенности.

Заключение

Делая общий вывод, отметим, что институт конституционной жалобы способен существенным образом усилить правовое положение граждан и создать более стабильные условия для формирования правового государства. Однако, эти цели не могут быть достигнуты автоматически. Казахстан сделал в этой части важный шаг, запустив работу Конституционного Суда на основе нового Закона. Однако, это только первые результаты. Далее необходимо предпринять системные шаги, направленные на уточнение положений названного Закона, налаживание соответствующих процедур, широкое информирование граждан о границах компетенции Суда, а также обеспечить изучение студентами отдельной дисциплины «Конституционно-процессуальное право».

Список литературы (құрақшындрәжәһи гәһһү, reference list)

1. Нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 22 февраля 2023 года № 3 «О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан подпункта 1) пункта 1 и пункта 2 статьи 610 Кодекса Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс)» // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/433407?lang=ru>
Regulatory resolution of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan dated February 22, 2023 No. 3 “On consideration of compliance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan of subparagraph 1) paragraph 1 and paragraph 2 of Article 610 of the Code of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2017 “On taxes and other obligatory payments to the budget" (Tax Code)" // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/433407?lang=ru>
2. Об административных правонарушениях : Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК // Ведомости Парламента РК 2014, № 18-II, Ст. 92.
On administrative offenses: Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 235-V ZRK // Statement of the Parliament of the Republic of Kazakhstan 2014, No. 18-II, Art. 92.
3. Трудовой кодекс Республики Казахстан : Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК // Ведомости Парламента РК 2015, № 22-IV, Ст. 151.
Labor Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 414-V ZRK // Statement of the Parliament of the Republic of Kazakhstan 2015, No. 22-IV, Art. 151.
4. О Конституционном Суде Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII ЗРК // Казахстанская правда, № 212 (29839), 07.11.2022 г.
On the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan: Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan of November 5, 2022 No. 153-VII ZRK // Kazakhstanskaya Pravda, No. 212 (29839), 11/07/2022.
5. О правовых актах: Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V ЗРК // Ведомости Парламента РК, 2016, № 7-I, Ст. 46.
On legal acts: Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 480-V ZRK // Gazette of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2016, No. 7-I, Art. 46.
6. Про Конституційний Суд України: Закон України // Відомості Верховної Ради, 2017, № 35, Ст. 376.

About the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine // Bulletin of the Verkhovna Rada, 2017, No. 35, Art. 376.

7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland // <https://www.bundestag.de/gg>
Basic Law (Constitution) for the Federal Republic of Germany // <https://www.bundestag.de/gg>
8. Бисага Ю., Гецько М. Запровадження повної нормативної конституційної скарги в Україні як ефективного правового інструменту захисту основних прав і свобод // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю.В. Бауліна. – К.: ВАІТЕ, 2016.
Bysaga Yu., Getsko M. Implementation of a full regulatory constitutional complaint in Ukraine as an effective legal tool for the protection of basic rights and freedoms // Materials of the International Scientific and Practical Conference on the Implementation of a Constitutional Complaint in Ukraine: collection of theses, Kyiv, December 18, 2015 Constitution. Court of Ukraine; according to general ed. Yu. V. Baulina. - K.: VAITE, 2016.
9. Вашумирский, С. О. Понятие и признаки договора с нормативным содержанием / С. О. Вашумирский // Белорусское право во времени и пространстве : сборник тезисов докладов по материалам Республиканской научно-теоретической конференции студентов, магистрантов, аспирантов, Минск, 6 декабря 2018 года / [под ред. И.П. Манкевич, Н.И. Ивуть, Т.М. Пехоты]; УО «Белорусский государственный экономический университет». – Минск: БГЭУ, 2019.
Vashumirsky, S. O. The concept and features of an agreement with normative content / S. O. Vashumirsky // Belarusian law in time and space: a collection of abstracts based on the materials of the Republican scientific and theoretical conference of students, undergraduates, graduate students, Minsk, December 6, 2018 / [ed. I.P. Mankevich, N.I. Ivut, T.M. Infantry]; EE "Belarusian State Economic University". – Minsk: BSEU, 2019.
10. Конституционный суд станет дополнительной защитой от нарушений прав казахстанцев // <https://www.zakon.kz/6023335-konstitutsionnyi-sud-stanet-dopolnitelnoi-zashchitoy-ot-narushenii-prav-kazakhstantsev.html>
The Constitutional Court will become an additional protection against violations of the rights of Kazakhstanis // <https://www.zakon.kz/6023335-konstitutsionnyi-sud-stanet-dopolnitelnoi-zashchitoy-ot-narushenii-prav-kazakhstantsev.html>
11. Методика вирішення юридичних задач (казусів): теоретичні та практичні аспекти: навч. посіб. / Б. Шлоер, В. Поєдинок, І. Лукач, О. Косілова; за заг. редакцією Р. Мельника. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020/

- Methods of solving legal problems (cases): theoretical and practical aspects: teaching manual / B. Shloyer, V. Poedynok, I. Lukach, O. Kosilova; in general edited by R. Melnyk. – Kherson: “Helvetyka” Publishing House, 2020/
12. Немецкая методика права : учебное пособие / Е. Соколов, С. Роснер, Р. Мельник. – Алматы, 2021.
German methods of law: textbook / E. Sokolov, S. Rosner, R. Melnik. – Almaty, 2021.
13. Пуделька Й. Конституционная жалоба с учетом немецкой и французской модели // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31129781&pos=6;-109#pos=6;-109
Pudelka J. Constitutional complaint. taking into account the German and French models // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31129781&pos=6;-109#pos=6;-109
14. Раисова Б. Конституционная жалоба как инструмент защиты прав граждан в Казахстане // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32811818&pos=4;-109#pos=4;-109; // <https://xn---8sbauh0beb7ai9bh.xn--p1ai/%D0%BB%D0%B8%D0%B1%D0%BE>
Raisova B. Constitutional complaint as a tool for protecting the rights of citizens in Kazakhstan// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32811818&pos=4;-109#pos=4;-109; // <https://xn---8sbauh0beb7ai9bh.xn--p1ai/%D0%BB%D0%B8%D0%B1%D0%BE>
15. Стрибко Т.І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні : дис. ... канд. юрид. наук, Одеса, 2016.
Stribko T.I. Normative-legal contract and contract process in sovereign Ukraine: dissertation. ... candidate law of Sciences, Odesa, 2016.
16. Хасенов М.Х. Правовой механизм социального партнерства в сфере труда: Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). Астана: 2016.
Khasenov M.Kh. Legal mechanism of social partnership in the sphere of labor: Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). Astana: 2016.
17. Швабе Ю., Гайслер Т. Избранные решения Федерального Конституционного суда Германии. М. : Инфотропик-медиа, 2018.
Schwabe Y., Geisler T. Selected decisions of the Federal Constitutional Court of Germany. M.: Infotropic-media, 2018.
18. Щербанюк О. Конституційна скарга як гарантія захисту прав та інтересів особи // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю.В. Бауліна. – К.: ВАІТЕ, 2016.
Shcherbanyuk O. A constitutional complaint as a guarantee of protection of the rights and interests of an individual // Materials of the International Scientific and

Practical Conference on the Implementation of a Constitutional Complaint in Ukraine: collection of theses, Kyiv, December 18. 2015 Constitution. Court of Ukraine; according to general ed. Yu.V. Baulina. - K.: VAITE, 2016.

19. Grundgesetz Kommentar. Herausgegeben von Volker Epping und Christian Hillgruber. 3. Auflage, 2020, S. 1777.
Basic Law (Constitution) Comments. Edited by Volker Epping and Christian Hillgruber. 3rd edition, 2020, p. 1777.
20. Study on individual access to constitutional justice, 2011, No. 538/2009 // URL: [http:// www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev-e)

Տատյանա Չեխովիչ

*Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ,
Մ. Ս. Նարիկյանի անվան (KAZGUU) համալսարանի իրավունքի
բարձրագույն դպրոցի դասախոս*

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ
ՂԱԶՊԵՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.
ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ¹**

Համառոտագիր

Ղազախստանի Հանրապետությունում Սահմանադրական դատարանի գործունեության մեկնարկը նշանավորվեց մեծ թվով խնդրահարույց հարցերի բարձրացմամբ, որոնք լուծումներ են պահանջում ինչպես տեսական մակարդակում, այնպես էլ գործնականում: Հոդվածը նվիրված է սահմանադրական բողոքի ինստիտուտի վերլուծությանը և «Ղազախստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի մասին» Ղազախստանի Հանրապետության օրենքում (այսուհետ՝ Օրենք) փոփոխություններ կատարելու առաջարկությունների առաջադրմանը:

Նախ քննարկվում է սահմանադրական բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների հարցը: Հեղինակը գտնում է, որ Օրենքի 45-րդ հոդվածում առկա ձևակերպումն անհիմն կերպով նեղացնում է սուբյեկտների շրջանակը: Ներկայումս սահմանադրական բողոքը ներկայացնելու իրավունք չունեն օտարերկրյա քաղաքացիները, քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ինչպես նաև իրավաբանական անձինք, ինչը, ըստ հեղինակի, խտրականության դրսևորում է:

Բացի այդ, ուսումնասիրվում է սահմանադրական բողոքի առարկան՝ կարգավորող իրավական ակտերի հարցը: Հեղինակը եզրահանգում է, որ «նորմատիվ իրավական ակտեր» հասկացության սահմանումը փոխառված է «Իրավական ակտերի մասին» Ղազախստանի Հանրապետության օրենքից, որն, իր հերթին, խնդրահարույց ձևակերպումներ ունի: Մասնավորապես, սահմանումը չի ընդգրկում իրավունքի նորմեր պարունակող բոլոր տեսակի իրավական ակտերը, ինչը վերջիններիս «դուրս է թողնում» սահմանադրական բողոքի առարկայի շրջանակից: Առաջարկվում է «Իրավական ակտերի մասին» Ղազախստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարել և իրավական ակտերի համակարգում ընդգրկել նորմատիվ իրավական պայմանագրերը՝ որպես իրավական ակտի ինքնուրույն տեսակ:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 02.03.2024 թ., գրախոսվել է 03.05.2024 թ.:

Հողվածի եզրափակիչ մասում հեղինակն ուշադրություն է հրավիրում Օրենքի 45-րդ հոդվածի առանձին դրույթների՝ միմյանց հետ համապատասխանության աստիճանի բարձրացման անհրաժեշտության վրա: Առաջարկվում է Օրենքի 45-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝ «Վիճարկվող օրենքը կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտը կիրառվել է դատարանի կողմից, ուղղակիորեն շոշափում է քաղաքացու կոնկրետ գործով իրավունքներն ու ազատությունները, և գործով կայացվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ»: Բացի այդ, առանձին առաջարկություններ են արվել Օրենքի 45-րդ հոդվածի 4-րդ մասի վերաբերյալ:

Որպես եզրակացություն՝ նշվում է օրենքի դրույթների հստակեցման, համապատասխան ընթացակարգերի սահմանման, քաղաքացիներին դատարանի իրավասության սահմանների մասին լայնորեն իրազեկելու, ինչպես նաև ուսանողների կողմից «Սահմանադրական դատավարական իրավունք» («Սահմանադրական դատավարություն») առարկայի ուսումնասիրության ապահովմանն ուղղված համակարգված քայլերի ձեռնարկման անհրաժեշտությունը:

Հիմնաբառեր - սահմանադրական դատարան, սահմանադրական բողոք, սահմանադրական վերահսկողություն, նորմատիվ իրավական ակտեր, վարչական մարմին, սոցիալական գործընկերության իրավական ակտ, իրավական որոշակիություն:

Tatiana Chekhovich

Doctor of Law, Associate Professor, lecturer at the Higher School of Law M. Narikbayev KAZGUU University

INSTITUTE OF CONSTITUTIONAL COMPLAINT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: SOME ISSUES OF THEORY AND PRACTICE¹

Abstract

The beginning of the Constitutional Court's operation in the Republic of Kazakhstan marked the posing of a large number of problematic issues that require their solution both at the level of legal theory and practice. The presented article is focused on the analysis of the constitutional complaint's institution and the formation of suggestions aimed at improving the relevant provisions of the Law of the Republic of Kazakhstan «On the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan» (hereinafter referred to as the Law).

The author, first of all, studies the issue on the system of entities having the right to file a constitutional complaint. The author states that the current wording of the Art. 45 of the Law unjustifiably narrows the range of such entities. A constitutional complaint is currently not available to foreign citizens and stateless persons, as well as to legal entities, which, according to the author, is a manifestation of discrimination.

Besides, the author studies the issue on the subject matter of a constitutional complaint – regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. It is concluded that the definition of the category of «regulatory legal acts» is borrowed from the Law of the Republic of Kazakhstan «On Legal Acts», which, in turn, is improperly formulated. In particular, it does not absolutely cover all types of legal acts containing the norms of law, which, therefore, «takes» them out of the scope of the subject matter of a constitutional complaint. It is offered that the Law of the Republic of Kazakhstan «On Legal Acts» should provide an independent type of regulatory legal act – a legal act of social partnership within the system of legal acts.

The author pays attention at the end of the article to the need to increase the level of consistency of certain provisions of the Art. 45 of the Law with each other. As a result of the conducted research, the author offers the paragraph 1 of Part 2 of the Art. 45 of the Law in the following wording: «the disputed law or another regulatory legal act applied by the court, directly affects the rights and freedoms in a specific case with the participation of a citizen, and a judicial act was issued in the case, which entered

¹ The article was presented on 02.03.2024 and was reviewed on 03.05.2024.

into legal force». In addition, some recommendations were made in regard to Part 4 of the Art. 45 of the Law.

As a conclusion, the author indicates the need to take systematic steps aimed at clarifying the provisions of the Law, to establish appropriate procedures, wide informing campaign for citizens about the limits of the competence of the Court, as well as to ensure studying the discipline of «Constitutional Procedural Law» by the students.

Keywords: constitutional court; constitutional complaint; constitutional review; regulatory legal acts; administrative agency; legal act of social partnership; legal certainty.

Վիզեն Հարությունյան

*ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության կայազորների
զինվորական դատախազությունների գործունեության նկատմամբ
վերահսկողության բաժնի պետ,
արդարադատության առաջին դասի խորհրդական*

Սվետլանա Մկրտչյան

ՀՀ փաստաբանական ակադեմիայի ունկնդիր

**ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 527-ՐԴ ԵՎ
528-ՐԴ ՀՈԳՎԱԾՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ, ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅԱՆԸ
ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ¹**

Համառոտագիր

Սույն հոդվածի ուսումնասիրության առարկան ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածներն են, դրանց նմանություններն ու տարբերությունները, որակման խնդիրները: Ուսումնասիրվող խնդիրն արդիական է՝ հաշվի առնելով քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումն ու դրանում սույն հոդվածի ուսումնասիրության համար հետաքրքրություն ներկայացնող նոր հանցակազմի ներառումը:

Միաժամանակ, խնդրի արդիականությունը հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ քննարկվող հանցակազմերի միաժամանակյա գոյության պայմաններում գործնականում դրանց տրվում են մեկնաբանություններ, որոնց տեսական հիմնավորումները հաճախ բացակայում են: Սույն հոդվածի նպատակը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածների, դրանց նմանությունների և տարբերությունների հետազոտումը, իրավունքի նորմերի գործնական կիրառությանն առնչվող որոշ հարցերի քննարկումն ու հեղինակային լուծումների տրամադրումն է:

Հոդվածում բացահայտվում են զինձառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) եղանակով զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունները դադարեցնելու, ինչպես նաև զինվորական ծառայությունից խուսափելու դեպքերը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածներով որակելու հիմնախնդիրները: Հոդվածում հիմնավորվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքում 528-րդ հոդվածի նախատեսման անհրա-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 22.02.2024 թ., գրախոսվել է 20.03.2024 թ.:

Ժեշտությունը՝ որպես զինվորական ծառայության պարտականությունների հետ չկապված ինքնավաստումների դեմ պայքարի օրենսդրական կարգավորման ինքնուրույն մեխանիզմ, ներկայացվում են դրա հիմնավորված կիրառման վերաբերյալ տեսական և գործնական առաջարկություններ:

Հոդվածի ուսումնասիրության արդյունքում կատարված վերլուծություններն ու եզրահանգումները հնարավորություն են տալիս ուսումնասիրության առարկան դիտարկելու տեսական որոշ տեսանկյուններից և լուծել գործնական կիրառության ընթացքում առաջացող որոշ խնդիրներ:

Հիմնաբառեր - անդամախեղում, հիվանդության սիմուլյացիա, կեղծ փաստաթուղթ օգտագործել, զինվորական ծառայությունից խուսափել, զինվորական ծառայության առանձին պարտականությունների կատարման դադարեցում:

Ներածություն

Հոդվածի ուսումնասիրության առարկան վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերին, դրանց համեմատական վերլուծությանը, դրանց կիրառելիությանը վերաբերող տեսական և գործնական խնդիրներին:

Հետազոտության հիպոթեզը հետևյալն է. ի՞նչ նմանություններ և տարբերություններ ունեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածները, ի՞նչ առանձնահատկություններ ունեն դրանցից յուրաքանչյուրով որակվող դեպքերը, ինչով է պայմանավորված 528-րդ հոդվածի հանցակազմի նախատեսումը ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում և ի՞նչ խնդիրներ կարող են առաջանալ հոդվածի գործնական կիրառման կապակցությամբ:

Ընտրված թեման արդիական է՝ հաշվի առնելով զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) եղանակով զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունները դադարեցնելու, ինչպես նաև այդ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելու դեպքերը որակելու կապակցությամբ առաջ եկող գործնական խնդիրները, ինչպես նաև հանրորեն վտանգավոր տվյալ արարքի դեմ պայքարի շրջանակներում ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի ընդունմամբ օրենսդրի մոտեցումները, այդ թվում՝ նոր՝ 528-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի ներառումը զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում:

Հոդվածում ներկայացվել է արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմի զարգացման պատմությունը, կատարվել են տարբեր ժամանակներում հայրենական օրենսդրությունում խնդրո առարկա հարցը կանոնակարգող դրույթների համեմատական վերլուծություններ, ինչպես նաև փորձ է արվել տեսական գրականության հիման վրա և իրավահամեմատական մեթոդի օգնությամբ բացահայտել օրենսգրքում ներդրված նոր հանցակազմի առանձնահատկությունները, կիրառելիությունը, դրան առնչվող այլ խնդիրներ:

Կատարված հետազոտության հիմնական նպատակը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի տարբերությունների ու դրանց կիրառման առանձնահատկությունների բացահայտումն է՝ առանձնապես ուշադրություն դարձնելով ինքնավնասման եղանակով զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելու այն դեպքերի որակմանը, որոնք չեն կատարվում զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարումից ազատվելու նպատակով:

Գլուխ 1. Հանցակազմերի էվոլյուցիան ժամանակի ընթացքում

Առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելու կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելու հանցակազմը հայկական քրեաիրավական օրենսդրությանը ծանոթ է դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանից: Այնուամենայնիվ, հանցակազմը ժամանակի ընթացքում կրել է որոշակի փոփոխություններ՝ ելնելով դատական պրակտիկայում առաջացող խնդիրներից և օրենսդրական տեխնիկայի զարգացումներից:

Այսպես, դեռևս Հայկական ԽՍՀ քրեական օրենսգրքում (ընդունվել է 07.03.1961 թ.) քրեական պատասխանատվություն էր նախատեսված անդամախեղման միջոցով կամ այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելու համար, որը կարող էր դրսևորվել իրեն որևէ վնասվածք (անդամախեղում) պատճառելու կամ հիվանդության սիմուլյացիայի, փաստաթղթեր կեղծելու կամ այլ խաբեության միջոցով զինծառայողի կողմից զինվորական ծառայության պարտականություններ կրելուց խուսափելու, ինչպես նաև՝ զինվորական ծառայության պարտականություններ կրելուց հրաժարվելու եղանակներով:

2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածը պատասխանատվություն էր նախատեսում իրեն որևէ վնասվածք պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելու կամ խաբեության այլ միջոցով կամ ապօրինի այլ եղանակով զինծառայողի կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց ժամանակավորապես խուսափելու համար: Որպես ծանրացնող հանգամանք էր նախատեսված նույն արարքը զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու նպատակով կատարելը, իսկ առավել ծանրացնող հանգամանք՝ արարքը ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում կատարելը: 28.11.2007 թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններով փոփոխության են ենթարկվել միայն 363-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի սանկցիաները՝ պատժաչափի առումով խստացնելով դրանցով նախատեսված հանցանքների համար պատասխանատվությունը: 30.04.2013 թ. կա-

տարված փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածը ստացավ հետևյալ տեսքը.

1. *Չինժառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելը (անդամախեղելը), որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով:*

2. *Նույն արարքը, որը կատարվել է շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով, պատժվում է կարգապահական գումարտակում պահելով՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ ազատագրկմամբ՝ մեկից հինգ տարի ժամկետով:*

3. *Չինժառայողի կողմից հիվանդության սիմուլյացիան կամ կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելը կամ խաբեությունը, որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:*

4. *Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով, պատժվում են ազատագրկմամբ՝ երեքից վեց տարի ժամկետով:*

5. *Սույն հոդվածով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում, պատժվում են ազատագրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով:*

Ինչպես երևում է, փոփոխությունների արդյունքում հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող եղանակներն առանձնացվել և տեղ են գտել հոդվածի առաջին և երրորդ մասերում, մասնավորապես՝ զինժառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելը (անդամախեղելը) նախատեսվել է որպես ինքնուրույն մաս, իսկ հիվանդության սիմուլյացիան կամ կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելը կամ խաբեությունը՝ որպես մեկ այլ մաս: Որպես օբյեկտիվ կողմը բնութագրող երկրորդի հատկանիշ՝ ավելացել է նաև «կամ կարող էր հանգեցնել» ձևակերպումը, որով առավել ընդլայնվել է քննարկվող հոդվածի կիրառելիության շրջանակը՝ քրեորեն պատժելի արարքների թվին դասելով նաև այն դեպքերը, որոնց ժամանակ վտանգավոր հետևանքը փաստացի վրա չի հասել, սակայն ստեղծվել է վրա հասնելու իրական հնարավորություն: Էական փոփոխություններից էր նաև «շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով» արարքը կատարելու ծանրացնող հանգամանքի նախատեսումը (ծանրացնող հանգամանքի նախատեսման անհրաժեշտությանը և նոր քրեական օրենսգրքով այդ գաղափարից հրաժարվելուն անդրադարձ կկատարվի ավելի ուշ): Վերջին փոփոխության արդյունքում

քննարկվող հոդվածում փոփոխության ենթարկվեց նաև նախկինում նախատեսված ծանրացնող հանգամանքի ձևակերպումը, մասնավորապես՝ «կատարվել է զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու նպատակով» ձևակերպումը փոխարինվեց «կատարվել են զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով» ձևակերպումը: Կարծում ենք, որ վերջին փոփոխությունը կատարվել է առավելապես օրենսդրական տեխնիկայի կանոններից ելնելով և կարգավորման բովանդակային փոփոխության չի հանգեցրել: Պարզապես օրենսդիրը, այդ կերպ առավել ընդգծելով ժամանակավորապես և վերջնականապես ազատվելու նպատակների միջև դրված տարանջատումը, միաժամանակ վերջնականապես ազատվելու նպատակը կապել է զինվորական ծառայության, այլ ոչ թե դրա բովանդակությունը կազմող պարտականությունների հետ, ինչը տրամաբանական է ու առավել որոշակի:

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք, ընդունվել է 05.05.2021 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 01.07.2022 թ.) ևս վերոնշյալ արարքների համար նախատեսել է քրեական պատասխանատվություն, մասնավորապես Օրենսգրքի 527-րդ հոդվածը նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու, խաբեության կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելու կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելու համար: Որպես ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված արարքի կատարումը զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով, իսկ առավել ծանրացնող հանգամանք՝ արարքը ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում կատարելը:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 527-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս փաստելու, որ հանցակազմի նկարագրությունը կառուցվածքային առումով նման է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի սկզբնական տարբերակում տրված նկարագրությանը, մասնավորապես՝ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց ժամանակավորապես խուսափելու արարքը՝ կատարման բոլոր եղանակներով, նախատեսված է հոդվածի 1-ին մասով, իսկ արարքը զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով կատարելը՝ 2-րդ մասով: Որպես առավել ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված արարքը ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում կատարելը: ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում, ինչպես ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի սկզբնական տարբերակում, բացակայում է «արարքը շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով» կատարելու ծանրացնող հանգամանքը: Նոր քրեական օրենսգրքում այդ ծանրացնող հանգամանքի բացակայությունը, թերևս, պայմանավորված էր գործնականում նման դեպքերի բացակայությամբ:

«Հ գործող քրեական օրենսգրքում նորամուծությունը 528-րդ հոդվածն էր, որը, պատասխանատվություն նախատեսելով զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) համար, միաժամանակ ամրագրեց «եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ» պայմանը: Նշված կարգավորումը առիթ հանդիսացավ ու արդիական դարձրեց այս հանցակազմին համապատասխանող հանցավոր արարքների շրջանակը որոշելու, ինչպես նաև 527-րդ հոդվածի՝ հանցակազմի հետ սահմանագիծը տանելու անհրաժեշտությունը: Սակայն մինչ այդ հատկանիշների վերլուծությանն անդրադառնալը, կարծում ենք, որ տեղին կլինի անդրադառնալ քննարկվող հանցանքի (հանցանքների) համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմերի էվոյուցիան պայմանավորող գործոններին:

2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ մինչև 2013 թվականի ապրիլի 30-ի եղած կարգավորումների պայմաններում դատական պրակտիկայում խնդիրներ էին առաջանում այն իրավիճակների կապակցությամբ, երբ զինծառայողի կողմից կատարված ինքնավնասումն ուղղակիորեն հանգեցնում էր զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու անհնարինության, սակայն պարզվում էր, որ զինծառայողի վարքագիծը կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունների հետ կամ, համենայն դեպս, վարույթի ընթացքում հնարավոր չէր լինում բավարար ապացույցներով հակառակը հիմնավորել: Դատական պրակտիկայում գերիշխող դարձավ այն տեսակետը, որ նման իրավիճակներում անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն կատարելու համար: Այս առնչությամբ էական նշանակություն ունեցավ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքը, համաձայն որի՝ զինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն ինքնին հիմք չէ արձանագրելու, որ զինծառայողը յուրաքանչյուր պահի զինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում: Ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակաշրջանում զինծառայողները գտնվում են ոչ միայն զինվորական ծառայական հարաբերությունների, այլ զինվորական օրենսդրության նորմերով չկարգավորվող այլ (անձնական, քաղաքացիաիրավական, ընտանեկան և այլն) իրավահարաբերությունների մեջ: (...) Չորամասի տարածքում կատարված ոչ բոլոր արարքներն են համարվում զինվորական հանցագործություն, հետևաբար յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքով արգելված այլ արարքներից, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող զանցանքներից²»: Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումն անհնարին դարձրեց ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով

² Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՄԴ/0204/01/11 որոշման 19-րդ և 21-րդ կետերը:

զինծառայողին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն այն դեպքերում, երբ զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման դադարեցման հանգեցրած ինքնավնասումը տեղի էր ունեցել ծառայության հետ չկապված պատճառով:

«ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2013 թվականի ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքի ընդունմամբ կատարված փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում տեղ գտավ «որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն» ձևակերպումը:

Չնայած Օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ ՀՕ-34-Ն օրենքի հիմնավորումներում քննարկվող հոդվածում համապատասխան բովանդակությամբ փոփոխություններ կատարելու ուղղակի հիմնավորումների բացակայությամբ³, կարելի է կռահել, որ այդ փոփոխությունները, թերևս, միտված էին առաջացած խնդրի լուծմանը և դատական պրակտիկայի փոփոխմանը: Կարծում ենք, որ «որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն» ձևակերպումը հնարավորություն կտար համապատասխան տեսակետի կողմնակիցներին պնդելու, որ անդամախեղման բոլոր դեպքերը քրեորեն պատժելի են՝ անկախ նրանից զինծառայողի կողմից դրսևորած դիտավորությունն ուղղված եղել է զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումից ժամանակավորապես խուսափելուն, թե ոչ:

Սակայն դատական պրակտիկայի զարգացումը ցույց տվեց, որ խնդիրը մնաց չլուծված. խնդրո առարկա նորմը պրակտիկայում շարունակեց մեկնաբանվել ու կիրառվել տարատեսակ մեկնաբանությամբ, ինչն էլ պատճառ հանդիսացավ, որ բարձրագույն դատական աստիճանի իր սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներում կոնկրետ գործով մեկնաբանության ենթարկեց ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասի հանցակազմը և արտահայտեց իրավական դիրքորոշում, որն ուղղորդող նշանակություն ունեցավ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար: Խոսքը, մասնավորապես, Եղիշե Ալոյանի վերաբերյալ գործով որոշման մասին է, որով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, այլ գործերով որոշումներում արտահայտած իր դիրքորոշումների համատեքստում վերլուծելով քննարկման առարկա իրավական նորմը, արձանագրեց, որ քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում բացակայում է հատակ նշում այն մասին, որ արարքը ենթակա է որակման նաև որպես զինվորական հանցագործություն նաև այն դեպքում, երբ կապված չէ զին-

³ Նախագիծ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին, <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=5934&Reading=0>, (մուտք՝ 19.02.2024 թ.)

վորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ, հետևաբար հանցակազմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ և առկա է միայն այն ժամանակ, երբ իր առողջությանը վնաս պատճառող զինծառայողի դիտավորությունն ուղղված է զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումը վերջնականապես լուծեց քննարկվող դեպքերի առնչությամբ իրավական նորմի տարատեսակ կիրառությամբ պայմանավորված խնդիրը:

Այսպիսով ամփոփելով հանցակազմի վերջին տարիների գարգացման պատմությունը, կարող ենք ասել, որ զինծառայողի՝ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ կապված ինքնավնասման դեպքերը, մշտապես համարվել են հանրորեն վտանգավոր և քրեորեն պատժելի: Հանցանքի համար պատասխանատվություն է նախատեսված եղել ինչպես ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքով, այնպես էլ՝ ՀՀ նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերով: Տարբեր ժամանակներում գործող խմբագրությամբ օրենսգրքերում օգտագործվել են տարբեր եզրույթներ՝ «զինվորական ծառայության պարտականություններ կրելուց խուսափել», «զինվորական ծառայության պարտականություններ կրելուց հրաժարվել», «զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց ժամանակավորապես խուսափել», «զինվորական ծառայությունից խուսափել», «առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնել», սակայն գտնում ենք, որ այդ ձևակերպումները, ըստ էության, հանցակազմի բովանդակային փոփոխության չեն հանգեցրել և հանցավոր համարվող արարքների շրջանակը նույնն է մնացել:

Քննարկվող արարքները հանցագործություն են համարվում նաև մի շարք այլ երկրներում, մասնավորապես տարբեր ձևակերպումներով այն նախատեսված է ՌԴ (հոդված 339), Վրաստանի (հոդված 390), Ղազախստանի (հոդված 443), Բելառուսի (հոդված 447), Շվեդիայի (գլուխ 18, բաժին 6), Գերմանիայի (§109, §109a), Դանիայի (§ 25) քրեական օրենսգրքերում⁴: Այսինքն՝ այն երկրներում, որտեղ զինվորական ծառայությունն օրենքով սահմանված պարտականություն է, քրեորեն պատժելի է առողջությանը որևէ վնաս պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու, խաբեության կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելը կամ որոշակի պարտականությունների կատարումը

⁴ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգիրք, Վրաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, Բելառուսի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, Շվեդիայի Թագավորության քրեական օրենսգիրք, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, Դանիայի Թագավորության քրեական օրենսգիրք:

Ժամանակավորապես դադարեցնելը: Արարքը հանրորեն վտանգավոր և քրեորեն պատժելի համարելու հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ այն ուղղված է զինվորական ծառայության կարգի դեմ և որպես զինվորական ծառայությունից խուսափելու դրսևորում՝ թուլացնում է գորամասերի ու զինված ուժերի այլ ստորաբաժանումների մարտական կարողությունները, կարգապահությունը և անձնակազմի կազմակերպումը, դժվարացնում հրամանատարների աշխատանքը ենթակաների ուսուցման և կրթման, կանոնադրական կարգի պահպանման գործում և բացասաբար անդրադառնում զինվորական անձնակազմի վրա:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքին, ապա այն, ինչպես արդեն նշվեց, զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքը համարել է նոր հանցակազմով, այն է՝ առողջությանը վնաս պատճառելը (անդամախեղելը), որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն (հոդված 528): Նշված հանցակազմի հատկանիշ է հանցանքի՝ զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ կապված չլինելը: Նման կարգավորումը ոչ միայն նորություն է ՀՀ քրեական օրենսդրությունում, այլև անձանոթ է վերը նշված երկրների օրենսդրություններին: Այս կարգավորմամբ օրենսդիրը, փաստորեն, հանրորեն վտանգավոր և պատժելի է համարել զինծառայողների անդամախեղումների բոլոր դեպքերը, որոնք հանգեցրել կամ կարող էին հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն:

Երկու առանձին հանցակազմերի միջոցով ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը նաև լուծեց դատական պրակտիկայում առաջացած խնդիրը՝ նախատեսելով երկու տարբեր հանցակազմեր, որոնք մեծ հաշվով միմյանցից տարբերվում են սուբյեկտիվ կողմով: Ընդ որում՝ 528-րդ հոդվածի առաջին մասում շեշտված է «եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ» եզրույթը, ինչը կարելի է կապել նախկին օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմի մեկնաբանման շրջանակներում ՀՀ վճարելի դատարանի արտահայտած դիրքորոշման հետ, համաձայն որի՝ զինվորական ծառայության պարտականությունների հետ չկապված հանցանքը կարող է դիտվել որպես զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն, եթե դիսպոզիցիայում այդ մասին առկա է հատուկ նշում:

Այնուհանդերձ, պետք է նշել, որ նոր օրենսգրքի գործողության պայմաններում ևս հանցակազմերի մեկնաբանման ու կիրառման հետ կապված առաջանում են որոշակի խնդիրներ, որոնց անդրադարձ կկատարվի հոդվածի հաջորդ մասերում:

Գլուխ 2. Օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի համեմատական վերլուծությունը դրանց տարրերի համեմատությամբ

§1. Հանցակազմերի սուբյեկտը

Քննարկվող հանցակազմերի սուբյեկտը հատուկ է: Այդպիսիք են համարվում << քրեական օրենսգրքի 516-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված անձինք: Օրենսգրքի 516-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտը, «Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» օրենքի իմաստով, զինծառայող համարվող անձն է (այսուհետ՝ զինծառայող): «Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» << օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Չինվորական ծառայությունը Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության և ներքին գործերի նախարարությունների ու ազգային անվտանգության համակարգերում օրենքով սահմանված պետական ծառայության տեսակ է: Սույն օրենքով և այլ օրենքներով սահմանված կարգով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք համարվում են զինծառայող: Չինվորական ծառայության բաղկացուցիչ տարրերը ներկայացված են նույն հոդվածի 2-րդ մասում, համաձայն որի՝

Չինվորական ծառայությունը ներառում է՝

- 1) *գորակոչի՝ պարտադիր կամ զորահավաքային կամ պայմանագրի կնքման կամ վարժական հավաքի կանչվելու միջոցով զինվորական ծառայությանը ներգրավումը,*
- 2) *զինվորական պաշտոնի նշանակումը և զինվորական կոչման շնորհումը,*
- 3) *զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակից բխող պարտականությունների իրականացումը,*
- 4) *զինվորական ծառայությունից արձակումը:*

Պարզելու համար, թե որքան ժամանակ է անձը գտնվում զինվորական ծառայության մեջ, հետևաբար որքան ժամանակ է նա համարվում Օրենսգրքի 15-րդ բաժնով նախատեսված հանցանքների սուբյեկտ, անհրաժեշտ է դիտարկել «Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» << օրենքի 6-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ պարտադիր զինվորական ծառայության գորակոչված կամ զորահավաքային գորակոչի կամ պահեստազորային զինվորական ծառայության կանչված քաղաքացիների համար զինվորական ծառայության սկիզբ է համարվում ծառայության վայր մեկնելու նպատակով զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու օրը, պայմանագրային զինվորական ծառայության ընդունվող քաղաքացիների համար՝ պայմանագիրն ուժի մեջ մտնելու օրը, իսկ ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունված քաղաքացիների համար՝ տվյալ ռազմաուսումնական հաստատությունում որպես կուրսանտ գրանցվելու օրը: Ինչ վերաբերում է զինվորական ծառայության ավարտի պահին, սպա ծառայությունն ավարտված է համարվում զինծառայողին զինվորական ծառայությունից ար-

ձակելու կապակցությամբ զորամասի (զինվորական կառավարման մարմնի) անձնակազմի և բավարարման (ապահովման) ցուցակներից հանելու օրը:

Ստացվում է, որ անձը համարվելու է Օրենսգրքի 15-րդ բաժնով նախատեսված հանցակազմերի սուբյեկտ, «Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով զինվորական ծառայության սկզբի պահից մինչև դրա ավարտի պահը: Ընդ որում, Օրենսգիրքը էքսպլիցիտ ամրագրման միջոցով լուծել է տեսության մեջ և պրակտիկայում հաճախ բարձրացվող այն հարցը, թե արդյո՞ք անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման համար, եթե այլ անձի ապօրինի գործողությունների (կամ անգործության) հետևանքով է ձեռք բերել զինծառայողի կարգավիճակ: Հարցն իր լուծումը ստացել է Օրենսգրքի 516-րդ հոդվածի 6-րդ մասում, որով ամրագրված է, որ եթե զինծառայողն այլ անձի ապօրինի արարքի հետևանքով է ոչ իրավաչափորեն ձեռք բերել զինծառայողի կարգավիճակ, ապա նա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության սույն բաժնով նախատեսված հանցանքների կատարման համար: Այս դրույթը ակնհայտորեն չի կիրառվի այն դեպքում, երբ անձի արարքում կան այլ հանցակազմեր: Նման դեպքերում անձինք ենթակա կլինեն քրեական պատասխանատվության ընդհանուր հիմունքներով:

§2. Հանցակազմերի օբյեկտը

Քննարկվող հանցակազմերը, որպես ընդհանուր առմամբ զինվորական հանցագործություններ, ունեն ընդհանրական օբյեկտ՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պահպանմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, որոնք կարող են սահմանվել օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնակարգերով, պետերի հրամաններով և այլն:

Այս տեսանկյունից, ուսումնասիրելով Օրենսգրքի 528-րդ հոդվածի բովանդակությունը, առաջանում է իրավաչափ հարց՝ այն է՝ եթե արարքը Օրենսգրքի 528-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ է, որ արարքը կապված չլինի զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ, ապա արդյո՞ք այդ հանցանքի օբյեկտը զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պահպանմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Այս հարցի պատասխանը երկակի է, քանի որ մի կողմից, զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ կապված չլինելը խզում է առաջացնում Օրենսգրքի 15-րդ բաժնով նախատեսված հանցակազմերի ընդհանուր սեռային օբյեկտի և Օրենսգրքի 528-րդ հոդվածի օբյեկտի միջև՝ սույն օբյեկտին վերագրելիությունը պայմանավորելով բացառապես հանցակազմի հատուկ սուբյեկտով, մյուս կողմից պարզ է, որ այս արարքի հանրային վտանգավորությունն ու պատժելիությունը պայմանավորված է բացառապես նրանով, որ դրա կատարմամբ վնասվում են զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պահպանմանն

ուղղված հարաբերությունները: Ճիշտ է՝ ինքնավնասման դեպքում վնասվում է ընդհանուր առմամբ քրեաիրավական պաշտպանության տակ գտնվող մեկ այլ օբյեկտ ևս՝ մարդու առողջության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, սակայն դրանք պատժի սպառնալիքով պաշտպանվում են միայն այլ անձանց, այլ ոչ ինքն իրեն վնաս պատճառողի ոտնձգություններից: Հետևաբար այս հանցատեսակը երկօբյեկտ կարող է համարվել այն տեսանկյունից դիտարկելիս, որ դրա կատարմամբ վնասվում են ընդհանուր առմամբ քրեաիրավական պաշտպանության տակ գտնվող մեկից ավելի խումբ հասարակական հարաբերություններ:

Ասվածը հաշվի առնելով հանդերձ՝ գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 528-րդ հոդվածով սահմանված հանցակազմի գոյությունն արդարացված ու իրավաբանորեն հիմնավորված է, քանի որ այն համապատասխանում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմանը, բացի այդ՝ այն ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների բաժնով նախատեսված միակ հանցակազմը չէ, որը պատասխանատվություն է նախատեսում զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ չկապված հանրորեն վտանգավոր արարքի համար: Նման հանցակազմեր նախատեսված են զինծառայողների կողմից միմյանց նկատմամբ բռնություն կամ սպառնալիք գործադրելու համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածներով (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 519-րդ և 520-րդ հոդվածների 1-ին մասեր):

Ակնհայտ է, որ հոդվածի ներդրմամբ օրենսդիրն ունեցել է նպատակ՝ քրեաիրավական պայքարի միջոցով զինծառայողների շրջանում քանակապես նվազեցնելու ինքնավնասման դեպքերը: Հաշվի առնելով այդ դեպքերի տարածվածությունն ու հանրային վտանգավորությունը՝ օրենսդրի մոտեցումը պետք է համարել լեգիտիմ նպատակին հասնելու արդյունավետ միջոց:

Ուշագրավ է, որ նմանատիպ քաղաքականություն է որդեգրել նաև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, այն բանից հետո, երբ վիճակագրական տվյալները ցույց տվեցին, որ խաղաղ պայմաններում զինվորական ծառայության ժամանակ ավելի շատ զինվորներ են կատարել ինքնասպանության փորձ, քան Աֆղանստանի պատերազմի տարիներին⁵: ԱՄՆ-ի Ռ-ազմական արդարադատության միասնական օրենսգրքի (UCMJ)⁶ 115-րդ և 134-րդ հոդվածները քրեական պատասխանատվություն են նախատեսում ինքնասպանության և ինքնավնասման փորձերի համար: Ամերիկյան տեսական գրականությունում ամկա են կարծիքներ, որ նման արարքների քրեականացումն ինքնին չի պայքարում զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պաշտպանության դեմ, քանի որ

⁵ Տե՛ս Iraq coalition casualty count, <http://icasualties.org/> (last visited Feb. 11, 2024).

⁶ Art. 115, 134 Uniform Code of Military Justice, 10 U.S.C. § 915 (2012) <https://ucmj.us/> (last visited Feb. 11, 2024).

ինքնավնասումներն ու ինքնասպանության փորձերը հիմնականում հոգեբանական խնդիրների արդյունք են և ոչ միշտ են կապված զինվորական պարտականությունները կատարելուց խուսափելու հետ⁷: Ընդհակառակը, դրանք կատարողները կարիք ունեն մշտական բժշկական հսկողության և բուժման, սակայն, այնուամենայնիվ, ամերիկյան դատական պրակտիկան ևս ձևավորվել է այնպես, որ նման արարքների համար անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության, քանի որ նրանց դիտարկմամբ՝ զինծառայողի ինքնավնասման և ինքնասպանության (կամ դրա փորձի) ցանկացած դեպք ազդում է բանակի մարտական պատրաստվածության և բարոյահոգեբանական վիճակի վրա:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում 528-րդ հոդվածի ներդրմամբ ևս օրենսդիրը առաջնորդվել է այն սկզբունքով, որ զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարմանը հանգեցնող կամ այդպիսի հնարավորություն ստեղծող ինքնավնասման ցանկացած դեպք վտանգավոր է և ենթակա է քրեական պատասխանատվության՝ նպատակ հետապնդելով պատժի սպառնալիքով նվազեցնել նման երևույթների քանակական ցուցանիշները:

Այսպիսով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածների օբյեկտը նույնն է՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պահպանմանն ուղղված հարաբերությունները, սակայն եթե 527-րդ հոդվածի դեպքում դա ուղղակիորեն բխում է արարքի բնույթից, ապա 528-րդ հոդվածի դեպքում այն օրենսդրի կողմից այդպիսին դիտարկելու արդյունք է:

§3. Հանցակազմերի օբյեկտիվ կողմը

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու, խաբեության կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունից խուսափելու կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելու համար: Սույն հանցանքը կարող է կատարվել մի քանի գործողության միջոցով՝ իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու, խաբեության կամ ապօրինի այլ եղանակով: Արարքի վերջնական հետևանքը պետք է լինի խուսափելը կամ պարտականությունների ժամանակավոր դադարեցումը, որը կարող է կատարվել վերը հատուկ նշված կամ ապօրինի այլ եղանակով:

Այսպես, Օրենսգիրքը նույնացնում է «իր առողջությանը վնաս պատճառել» և «անդամախեղում» հասկացությունները: Անդամախեղել նշանակում է որևէ անդամը խեղել՝ վնասել, հաշմացնել (մարմնի որևէ անդամի վնասվածք կամ արատ ունեցող, վնասված, խեղված): Օրենսգիրքը չի հստակեցնում վնասի աս-

⁷ Ari Freilich, “Fallen Soldier: Military (In)justice and the Criminalization of Attempted Suicide After U.S. v. Caldwell”, p. 8

տիճանը, սակայն քանի որ առկա է օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ համարվող հետևանքի նկարագրությունը, այն է՝ զինվորական ծառայությունից խուսափելու կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելու հատկանիշը, պարզ է, որ վնասը պետք է լինի այն աստիճանի, որ հանգեցնի այդ հետևանքներից որևէ մեկին:

«Հիվանդության սիմուլյացիա» նշանակում է զինծառայողի կողմից իրեն որևէ հիվանդագին վիճակի կամ ֆիզիկական արատի վերագրում կամ իրականում իր մոտ առկա հիվանդության հատկանիշների գիտակցաբար չսպազանցում⁸:

«Կեղծ փաստաթուղթ օգտագործել» ձևակերպումն ընդգրկում է հասկացություն է, քանի որ այն իր մեջ ներառում է ինչպես հանցագործի կողմից փաստաթուղթ կեղծելը, այնպես էլ այլոց կողմից կեղծված փաստաթղթերի օգտագործումը: Փաստաթղթերի կեղծմամբ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց խուսափելի օբյեկտիվ կողմից կարող է դրսևորվել համապատասխան լիազորություններն ունեցող ղեկավարին կեղծ փաստաթուղթ ներկայացնելու և այդ հիմքով զինվորական ծառայության՝ իրեն վերապահված պարտականությունները կատարելուց ազատվելով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 27-րդ կետը սահմանում է «փաստաթուղթ» հասկացության քրեաիրավական նշանակությունը, համաձայն որի՝ քրեական օրենսգրքի իմաստով փաստաթուղթ են համարվում իրավաբանական նշանակություն ունեցող տեղեկություն պարունակող նյութական կամ էլեկտրոնային կրիչները: Նույն հոդվածի 11-րդ կետի համաձայն՝ խաբեություն է դիտարկությամբ իրականությունը խեղաթյուրելը՝ կոնկրետ փաստերը ձևախեղելով, իրականում գոյություն չունեցող կեղծ տվյալներ հաղորդելով, իրական մտադրության մասին լռելով կամ այնպիսի տեղեկություն չհաղորդելով, որն անձը պարտավոր էր հաղորդել:

Խաբեության եղանակը որպես զինվորական ծառայությունից խուսափելու եղանակ սահմանված է Գերմանիայի Դաշնության քրեական օրենսգրքի §109a-ում՝ որպես զինվորական ծառայությունից խուսափելու ինքնուրույն եղանակ: Գերմանական իրավական գրականության և իրավակիրառ պրակտիկայում գերակշռող կարծիքի համաձայն՝ պարզ սուտը բավարար չէ այս նախապայմանը կատարելու համար: Անհրաժեշտ է «մեթոդաբանորեն խելամիտ» ընդհանուր վարքագիծ, ինչպիսին է (նույնիսկ իրական, բայց բովանդակությամբ կեղծ) բժշկական հավաստագրերի, տեղեկանքների և այլնի ներկայացումը կամ ստի մի ամբողջ համակարգ, օրինակ՝ նմանակել լուրջ հիվանդություն, ծանր ընտանեկան դրություն, բնակության վայրի փոփոխություն և այլն⁹: Այսինքն՝ գերմանա-

⁸ «Российское уголовное право: в 2 т. Т. 2. Особенная часть». // под ред. Иногамова-Хегай Л. В., Комиссарова В. С., Раога А. И. // М., 2012, стр. 389.

⁹ П. В. Головненков, Уголовное Уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона, Universitätsverlag Potsdam 2021, pp. 219-220.

կան քրեական օրենսդրությունը խաբեություն հասկացության տակ հասկանում է և՛ փաստաթղթերի կեղծիքի, և՛ հիվանդության սիմուլյացիայի եղանակները: Ի տարբերություն դրա՝ հայկական օրենսդրությունն առանձնացրել (տարանջատել) է քննարկվող հանցակազմի կատարման մի քանի եղանակներ, որոնք, մեծ հաշվով, իրենցից ներկայացնում են խաբեության որոշակի տարատեսակներ, դրանց շարքում առանձին թվարկել խաբեությունը որպես արարքի կատարման եղանակ, այնուհետև թվարկումների շարքը եզրափակել «ապօրինի այլ եղանակով» եզրույթով, ինչը նշանակում է, որ թվարկված ցանկը սպառիչ չէ և այն իր մեջ ներառում է նաև համանման այլ եղանակներ:

Անդրադառնալով Օրենսգրքի 528-րդ հոդվածի օբյեկտիվ կողմին՝ հարկ է նշել, որ այն արտահայտվում է զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) միջոցով, որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, և եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ: Ստացվում է, որ ի տարբերություն 527-րդ հոդվածի օբյեկտիվ կողմի՝ 528-րդ հոդվածի օբյեկտիվ կողմը բաղկացած է միայն մեկ հնարավոր գործողության կատարումից՝ զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելուց (անդամախեղումից): Ընդ որում՝ անկախ նրանից, այդ վնասը հասցնելը հանգեցրել է զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարման ժամանակավոր դադարեցմանը, թե ուղղակի այդպիսի հնարավորություն է ստեղծել, արարքի կատարումը հանգեցնելու է քրեական պատասխանատվության:

Ամփոփելով կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 528-րդ և 527-րդ հոդվածները հարաբերակցվում են ինչպես ամբողջը և դրա մասը: Այլ կերպ՝ Օրենսգրքի 527-րդ հոդվածով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորության բացակայության դեպքում անհրաժեշտ է քննարկել նաև զինծառայողի արարքում 528-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի առկայության հարցը:

§4. Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը

Քննարկվող հանցակազմերի սուբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է դիտավորությամբ, սակայն մի դեպքում (527-րդ հոդված)՝ հանցավորը թե՛ իր գործողությունների և թե՛ դրանց հետևանքների նկատմամբ դրսևորում է ուղղակի դիտավորություն, իսկ մյուս դեպքում (528-րդ հոդված)՝ զինծառայողն իր առողջությանը վնաս է պատճառում ուղղակի դիտավորությամբ, սակայն պարտադիր չէ, որ օրենքով նախատեսված վտանգավոր հետևանքի նկատմամբ ևս հանցավորն ունենա ուղղակի դիտավորություն: Հետևանքի նկատմամբ հանցավորը կարող է ունենալ նաև անուղղակի դիտավորություն: Ընդ որում՝ հետևանքը կարող է նույնիսկ վրա չհասնել (բավարար է նման հետևանքի վրա հասնելու օբյեկտիվ

հնարավորությունը), հետևաբար նման դեպքերում հետևանքի նկատմամբ հանցավորի սուբյեկտիվ ընկալումն այս հանցակազմի առկայության գնահատման համար էական նշանակություն չունի:

Գլուխ 3. Տեսական և գործնական որոշ խնդիրներ

Հետազոտության առաջին գլխում հանգամանալից ներկայացվեց քննարկվող հանրորեն վտանգավոր արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածի զարգացման պատմությունը, որից պարզ դարձավ, որ վերջին տարիներին նյութական իրավունքի նորմի կիրառման հիմնական դժվարությունները կապված են եղել հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմին տրված տարբեր մեկնաբանությունների հետ: Մասնավորապես՝ վեճերի տեղիք է տվել այն հարցը, թե արդյո՞ք տվյալ արարքի համար զինձառայողին պատասխանատվության ենթարկելու համար բավարար է զինձառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու և դրա արդյունքում զինվորական ծառայությունից կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումից խուսափելու փաստը, թե՞ լրացուցիչ պետք է հավաստել, որ նրա արարքը կապված է եղել հատկապես զինվորական ծառայության հետ և հետապնդել այդ եղանակով զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես կամ վերջնականապես դադարեցնելու նպատակ: Դատելով հոդվածի զարգացման պատմությունից՝ կարելի է պնդել, որ չի եղել որևէ տևական ժամանակահատված, որի ընթացքում որևէ մեկնաբանություն իրավակիրառ պրակտիկայում միանշանակ ընդունվի:

Օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման հարցը թերևս լուծվեց ՀՀ վճռաբեկ դատարանի համապատասխան որոշմամբ, որով մեկնաբանություն տրվեց 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով (2013 թվականի ապրիլի 30-ի փոփոխություններով գործող խմբագրությամբ) արգելված արարքը նկարագրող նորմին: Զննարկման առարկա հանցակազմի մեկնաբանության շրջանակներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իրականացնելով համեմատական վերլուծություն ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ զինվորական ծառայության անցնելու կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածների միջև, կատարեց ուղղորդող նշանակություն ունեցող շատ կարևոր արձանագրում այն մասին, որ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ չկապված արարքները որպես զինվորական հանցագործություն որակելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի համապատասխան հոդվածի դիսպոզիցիայում հստակ նշում արված լինի այն մասին, որ արարքը ենթակա է որակման որպես զինվորական հանցագործություն նաև այն դեպքում, երբ կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 528-րդ հոդվածի 1-ին մասով նկարագրված հանցա-

կազմում այդ նշումը տեղ է գտել բառացիորեն նույն ձևակերպմամբ, ինչպես նշված է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ, որի պայմաններում թվում էր, թե խնդիրը կարելի էր համարել լուծված, իսկ տվյալ հոդվածում նկարագրված նորմի գործողության առնչությամբ միասնական պրակտիկան՝ ապահովված: Այդուհանդերձ, դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նույնիսկ այս պայմաններում, որոշակի իրավիճակներում, իրավակիրառողը հրաժարվում է զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ չկապված պատճառներով զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու դեպքը համարել որպես զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն: Այդ տեսակետի հիմքում ընդհանուր առմամբ ընկած են այն նույն պատճառաբանությունները, որոնցով ժամանակին կիսվել էր դատական պրակտիկան: Տեսակետի կողմնակիցները շարունակում են պնդել, որ քննարկվող հանցագործությունը զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն է, հետևաբար զինծառայողի կողմից այդ արարքը կատարելու դեպքում հանցակազմը ձևավորված կհամարվի բացառապես այն դեպքում, երբ անձն արարքը կատարում է զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների հետ կապված կամ, այլ կերպ ասած, դրանց կատարումից ազատվելու նպատակով:

Սույն աշխատանքում կատարված վերլուծությունների հիման վրա, առկա օրենսդրական կարգավորումների հաշվառմամբ, ինչպես նաև հիմք ընդունելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունները, գտնում ենք, որ վերջին տեսակետը կենսունակ չէ և դատական պրակտիկայում չի կարող ամրապնդվել:

Ասվածի ամենախոստուն ապացույցն այն է, որ զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսված է գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով, որոնք միմյանցից տարբերվում են հենց սուբյեկտիվ կողմով: Եթե Օրենսգրքի 527-րդ հոդվածի դեպքում սեփական առողջությանը վնաս պատճառելու միջոցով զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելը հանցավորի նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոց, ապա 528-րդ հոդվածի դեպքում թեև զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելն անձի նպատակը չէ, այնուամենայնիվ անձը կատարում է դա:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 528-րդ հոդվածի գործողության առնչությամբ դատական պրակտիկայում որոշակի դժվարություններ կարող են առաջանալ օբյեկտիվ կողմը բնութագրող մեկ այլ հանգամանքի կապակցությամբ, որը կապված է արարքի հետևանքների նկարագրության հետ: Խոսքը մասնավորապես «որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունները ժամանակավորապես դադարեցնելուն» ձևակերպման մասին է, և, էթե ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականու-

թյունների կատարումը փաստացի դադարեցված լինելու դեպքերում հարցի պարզումն ու իրավիճակի գնահատումը իրենից որևէ բարդություն չեն ներկայացնում, ապա պատկերը բոլորովին այլ է պարտականությունների դադարեցման հնարավորություն ստեղծված լինելու իրավիճակը գնահատելու առումով: Այս հարցը, թերևս, ավելի խոր և ծավալուն վերլուծության առարկա է, քան կարելի է անել սույն աշխատանքի շրջանակներում, մանավանդ, որ նման ձևակերպում օրենսդիրն օգտագործել է զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ ուղղված ևս մեկ հանցագործության՝ մարտական հերթապահություն կամ մարտական ծառայություն կրելու կանոնները խախտելու համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածի նկարագրության մեջ (հոդված 540): Հակիրճ անդրադարձ կատարելով խնդրո առարկա հարցին՝ կարելի է ասել, որ զինվորական ծառայության պարտականությունները դադարեցնելու հնարավորություն ստեղծող իրավիճակներ պետք է համարել այն բոլոր դեպքերը, երբ զինծառայողը ֆիզիկապես փաստացի չի գրկվում իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու հնարավորությունից, սակայն նրա արարքն առաջ է բերում սահմանված ընթացակարգերին համապատասխան նրա առողջական վիճակը (ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան) պարզելու, անհրաժեշտ բուժական և կանխարգելիչ միջոցառումներ ձեռնարկելու անհրաժեշտություն, որն էլ անուղղակիորեն զինծառայողին կտրում է առօրյա պարտականությունների կատարումից:

Եզրակացություն

Հոդվածի ներածական հատվածում բարձրացված հարցի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրության արդյունքում հանգում ենք այն եզրահանգման, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 527-րդ և 528-րդ հոդվածները միմյանցից տարբերվում են հիմնականում օբյեկտիվ կողմի արտահայտման եղանակներով, ինչպես նաև սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով: Եթե 527-րդ հոդվածով արարքի որակման համար անհրաժեշտ է, որ զինծառայողը ցուցաբերի ուղղակի դիտավորություն թե՛ կատարվող արարքի, թե՛ դրա առաջացրած հանրորեն վտանգավոր հետևանքի նկատմամբ, և միաժամանակ այդ արարքը կապված լինի զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ, ապա 528-րդ հոդվածով արարքը որակելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցակազմի օբյեկտը՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի պահպանմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները վնասվեն կամ ստեղծվի դրանց վնասման իրական հնարավորություն, և միաժամանակ այդ արարքի կատարումը կապված չլինի զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ:

Սույն հոդվածում հիմնավորվում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքում 528-րդ հոդվածի ներդրումը՝ ելնելով զինծառայողների շրջանում տարածում գտած ինքնավնասումների դեպքերի քանակական ցուցանիշը նվազեցնելու միտումից:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունված՝ 05.05.2021),
Criminal Code of RA (adopted on: 05.05.2021),
2. Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին ՀՀ օրենք,
Law of the Republic of Armenia on military service and the status of servicemen,
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունված՝ 18.04.2003),
Criminal Code of RA (adopted on: 18.04.2003),
4. Նախագիծ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին
<http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=5934&Reading=0>
(մուտք՝ 19.02.2024 թ.),
Project on amendments and additions to the Criminal Code of the Republic of Armenia,
<http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=5934&Reading=0> (access: 19.02.2024),
5. ՀԽՍՀ քրեական օրենսգիրք,
Criminal Code of the ASSR,
6. Բելառուսի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք,
<https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Republic of Belarus,
<https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>, (access: 12.02.2024),
7. Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգիրք,
<https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Federal Republic of Germany,
<https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html>, (access: 12.02.2024),
8. Դանիայի Թագավորության քրեական օրենսգիրք,
<https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Denmark-Criminal-Code.pdf>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Kingdom of Denmark,
<https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Denmark-Criminal-Code.pdf>, (access: 12.02.2024),
9. Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք,
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Republic of Kazakhstan,
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>, (access: 12.02.2024),

10. Շվեդիայի Թագավորության քրեական օրենսգիրք,
<https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Kingdom of Sweden,
<https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>, (access: 12.02.2024),
11. Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգիրք,
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/4e880ce31d8d3237ff4482417be9509a32058904/, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of Russian Federation, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/4e880ce31d8d3237ff4482417be9509a32058904/, (access: 12.02.2024),
12. Վրաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք,
<https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=252>, (մուտք 12.02.2024 թ.),
Criminal Code of the Republic of Georgia,
<https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=252>, (access: 12.02.2024),
13. Մխիթար Ալիկի Սարուխանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՍԴ/0185/01/13 որոշում,
Decision No. SD/0185/01/13 of the Court of Cassation of May 31, 2014 in the case of Mkhitar Sarukhanyan (father's name: Alik),
14. Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշում,
Decision No. SD/0204/01/11 of the Court of Cassation of June 8, 2012 in the case of Srapion Hovhannisyanyan (father's name: Azat),
15. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Երևանի պետ. համալս. – Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012,
Criminal law of the Republic of Armenia. Special part (sixth edition with changes and additions):/ Yerevan State University – Yerevan: YSU ed., 2012,
16. Л.В. Иногамова-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Парога, “Российское уголовное право: в 2т. Т.2. Особенная часть”. // М., 2012,
L.V. Inogamova-Khegai, V.S. Komissarova, A.I. Raroga, “Russian criminal law: in 2 volumes. Vol.2. Special part.” // М., 2012,
17. П. С. Данилов, “Субъект преступлений против военной службы”, Вестник Омского университета. Серия «Право». 2017. № 2 (51),
P. S. Danilov, “Subject of crimes against military service”, Bulletin of Omsk University. Series “Law”. 2017. No. 2 (51),

18. П.В. Головненков, “Уголовное Уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона”, Universitätsverlag Potsdam, 2021,
P.V. Golovnenkov, “Criminal Code of the Federal Republic of Germany – Strafgesetzbuch (StGB) – Scientific and practical commentary and translation of the text of the law”, Universitätsverlag Potsdam, 2021,
19. Ari Freilich, “Fallen Soldier: Military (In)justice and the Criminalization of Attempted Suicide After U.S. v. Caldwell”.
Uniform Code of Military Justice, 10 U.S.C. § 915 (2012).

Vigen Harutyunyan

*Head of the Division for Supervision of the Activities of the
Prosecutor's Offices of Military Garrisons of the Central Military
Prosecutor's Office of the Republic of Armenia, First Rank Counsellor of Justice*

Svetlana Mkrtychyan

Attendee of the Academy of Advocates of the Republic of Armenia

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ARTICLES 527 AND 528 OF THE CRIMINAL CODE OF RA, SOME THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES ON THEIR APPLICABILITY¹

Abstract

The subject of this article's study is Articles 527 and 528 of the RA Criminal Code, their similarities and differences, and the qualification issues. The problem under study is topical, taking into account the adoption of the new criminal code and the introduction of a new crime in it, which is of interest for the study of this article.

At the same time, the topicality of the problem is also justified by the fact that, in the conditions of the simultaneous existence of the discussed crimes, there are no clear distinctions regarding theoretical problems and their application in practice. The purpose of this article is to research articles 527 and 528 of the RA Criminal Code, their similarities and differences, discuss some issues related to their practical application and provide author's solutions.

The given article reveals the problems of qualifying the acts committed by servicemen as evasion of military service or temporarily suspending its individual duties. The article justifies the necessity of introducing Article 528 into the RA Criminal Code and its practical applicability as an independent mechanism for the legislative regulation of self-harms unrelated to military service duties.

The conclusions resulted from the study of the article have the significance of observing the study from some theoretical perspectives and showing a systematic approach to the problems arising during practical application.

Keywords: malingering; simulation of the disease; use a fake document; evading military service; termination of the performance of separate duties of military service.

¹ The article was presented on 22.02.2024 and was reviewed on 20.03.2024.

Виген Арутюнян

*Начальник отдела контроля за деятельностью прокуратур
военных гарнизонов Центральной военной прокуратуры Республики Армения,
советник юстиции первого класса*

Светлана Мкртчян

Студент Академии адвокатов Республики Армения

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТАТЬЕЙ 527 И 528 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА, НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИХ ПРИМЕНИМОСТИ¹

Абстракт

Предметом исследования данной статьи являются статьи 527 и 528 УК РА, их сходства и различия, вопросы квалификации. Исследуемая проблема является актуальной, учитывая принятие нового Уголовного кодекса и введение в него нового преступления, представляющего интерес для исследования данной статьи.

При этом актуальность проблемы обосновывается и тем, что в условиях одновременного существования обсуждаемых преступлений не существует четких разграничений относительно теоретических проблем и их применения на практике. Цель данной статьи - исследовать статьи 527 и 528 УК РА, их сходства и различия, обсудить некоторые вопросы, связанные с их практическим применением, и предложить авторские решения.

В статье раскрываются проблемы квалификации деяний, совершенных военнослужащими, как уклонение от военной службы или временное приостановление несения отдельных обязанностей. В статье обосновывается необходимость введения статьи 528 в Уголовный кодекс РА и ее практическое применение как самостоятельного механизма законодательного регулирования членовредительства, не связанного с воинской службой.

Выводы, сделанные в результате изучения статьи, имеют значение рассмотрения объекта исследования с некоторых теоретических позиций и показа системного подхода к проблемам, возникающим в ходе практического применения.

Ключевые слова: членовредительство; симуляция заболеваний; использовать поддельный документ; уклоняться от военной службы; прекращение исполнения отдельных обязанностей военной службы.

¹ Статья была представлена 22.02.2024 и прошла рецензирование 20.03.2024.

Եվա Սադոյան

*ՀՀ գլխավոր դատասիսագի խորհրդական,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

ՉԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ՓԱԹԵԹՈՒՄ ՆԵՐԱՌՎՈՂ ՉԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԸ²

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է սպառողների ճանապարհորդությունները կազմակերպելու պարտավորության շրջանակներում զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար քաղաքացիական պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտի որոշման հիմնախնդրին: Հոդվածը նպատակ ունի համաշխարհային պրակտիկայում գոյություն ունեցող զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հիմնական մոդելների, ինչպես նաև զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելու նպատակով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների միջև ծագող պայմանագրային հարաբերությունների առանձնահատկությունների վերլուծության հիման վրա առաջարկելու պատասխանատվության սուբյեկտի նախընտրելի մոդել:

Չբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցության տարատեսակ եղանակների պայմաններում պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա հակասական պրակտիկան բացառելու նպատակով հոդվածում առաջարկվում է օրենսդրորեն ամրագրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար պատասխանատվության հստակ մոդել, ինչը թույլ կտա զբոսաշրջության ոլորտում պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու ձևակերպել այդ մոդելը հիմք ընդունելով:

Մասնավորապես՝ նկատի ունենալով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու և դրա շրջանակներում անձամբ կամ զբոսաշրջային գործակալի միջոցով կամ նրա հետ համատեղ սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ստանձնելու հանգամանքները՝ առաջարկվում է նախատեսել այդ փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատաս-

² Հոդվածը ներկայացվել է 13.05.2024 թ., գրախոսվել է 20.05.2024 թ.:

խանատվության մեխանիզմը՝ որպես սպառողների իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն ապահովող և կողմերի պայմանագրային հարաբերությունների էությանն առավել համապատասխանող պատասխանատվության մոդել՝ բացառությամբ այն զբոսաշրջային ծառայությունների, որոնց համար օրենքով նախատեսված է ծառայությունը մատուցողի պատասխանատվությունը:

Հիմնաբառեր - զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ, զբոսաշրջային ծառայություն մատուցող անձ, պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ, հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագիր, ԵՄ դիրեկտիվ, զբոսաշրջային փաթեթ, սպառող, զբոսաշրջային փաթեթի ձևավորում:

Ներածություն

Գույքային պատասխանատվությունն ուղղված է քաղաքացիական բնականոն շրջանառությունն ապահովելուն³: Զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունը խախտելու դեպքում վրա հասնող քաղաքացիական պատասխանատվությունն այս առումով բացառություն չէ:

Թեև «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ նոր օրենքը⁴, հայրենական զբոսաշրջային օրենսդրությունը «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվին⁵ մոտարկելու պարտավորության⁶ շրջանակներում նախատեսել է ԵՄ զբոսաշրջային օրենսդրությունից «փոխառնված» մի շարք կարգավորումներ, սակայն զբոսաշրջության ոլորտի պայմանագրային հարաբերություններում թերևս ամենակարևոր՝ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունը խախտելու համար պատասխանատվության հարցը դարձյալ դուրս է մնացել օրենսդրական կարգավորման դաշտից, ինչն էական բացթողում է:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի պատասխանատվության մասին կարելի է միայն ենթադրել Օրենքի 15-րդ հոդվածի 8-րդ մասից, ըստ որի՝

³ St'u Zavyaylova C., Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016, էջ 38:

⁴ «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21, այսուհետ նաև՝ Օրենք:

⁵ Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC, (այսուհետ նաև՝ Դիրեկտիվ կամ ԵՄ դիրեկտիվ):

⁶ Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական Միության և Ատոմային էներգիայի եվրոպական համայնքի ու դրանց անդամ պետությունների միջև կնքված «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության» համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնեց իր օրենսդրությունը, ի թիվս այլնի նաև եվրոպական երկրների զբոսաշրջային օրենսդրության իրավական հիմք հանդիսացող «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվին մոտարկելու հանձնառություն:

երաշխիքով ապահովվում են սպառողների նկատմամբ զբոսաշրջային օպերատորի կամ արտագնա զբոսաշրջային գործակալի ստանձնած պարտավորությունները:

Մինչդեռ, ինչպես ԵՄ դիրեկտիվի, այնպես էլ արդի զբոսաշրջային պրակտիկայի պահանջն է ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսել զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության հստակ մեխանիզմ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի⁷ 778-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծառայությունների վճարովի մատուցման պարտավորությունում պատվիրատուի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ է մտնում կատարողը, որը, որպես կանոն, մատուցում է ծառայությունը: Չբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունում թեև որպես կատարող հանդես է գալիս զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը, որը և պատվիրատուի հետ մտնում է պայմանագրային հարաբերությունների մեջ, սակայն զբոսաշրջային ծառայությունները, որպես կանոն, վերջինիս կողմից անձամբ չեն մատուցվում և չեն էլ կարող մատուցվել, քանի որ դրա համար պահանջվում է գործունեության տվյալ տեսակով զբաղվելու թույլտվություն (լիցենզիա):

Միևնույն ժամանակ, պարտավորությունը խախտելու դեպքում ողջամտորեն առաջ է գալիս զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի՝ որպես պայմանագրի կողմի պատասխանատվության հարցը: Դա պայմանավորված է ոչ միայն նրանով, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները գործարարներ են, որոնք շուկայում հանդես են գալիս որպես պրոֆեսիոնալներ, այլև զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորության առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ նրանով, որ այդ ծառայությունն ունի համալիր բնույթ. թեև դրա շրջանակներում մատուցվում են տարատեսակ և տարբեր սուբյեկտների կողմից առաջարկվող ծառայություններ, բայց դրանք ի վերջո սպառողին են «հասցվում» հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների միջոցով:

Ինչպես հայտնի է, քաղաքացիական պատասխանատվություն կիրառելու հիմքը պարտապանի կողմից պարտավորության խախտումն է, որն արտահայտվում է պարտավորությունը չկատարելով կամ ոչ պատշաճ կերպով կատարելով⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկվող պարտավորության շրջանակներում որպես կատարողի կողմից թույլ տրվող խախտումներ մատնանշվում են պայմանագրի կատարման ժամկետները կամ այլ պայմանները խախտելը, ծառայությունների կամ դրանք մատուցողների վերաբերյալ ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ, կամ ոչ ժամանակին տեղեկություն տրամադրելը, թերություններ ունեցող ծառայություններ մատուցելը, այդ թվում՝ դրանց որակին և անվտանգությանը ներկայացող պահանջները խախտելը, զբոսաշրջային ծառայությունների թերու-

⁷ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀԴՏ 1998.08.10/17(50): Այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք, ՀՀ քաղ. օր.:

⁸ Стѣи Гражданское право в 2 т-х, под ред. Б. Гонгалo, Том 2, 2-е изд., М., Статут 2017, էջ 58:

թյունների հետևանքով զբոսաշրջիկի անձին կամ գույքին վնաս պատճառելը, օրենսդրությամբ սպառողի համար սահմանված իրավունքների համեմատ վերջինիս իրավունքները ոտնահարող պայմաններ պայմանագրում նախատեսելը և այլն⁹:

Թվարկված, ինչպես նաև պրակտիկայում հանդիպող այլ խախտումների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ դրանց մի մասը հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների ոչ իրավաչափ գործողությունների կամ անգործության արդյունք է, ինչպես օրինակ՝ ծառայությունների կամ դրանք մատուցողների վերաբերյալ ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ, կամ ոչ ժամանակին տեղեկություն կամ զբոսաշրջության հետ կապված խորհրդատվություն տրամադրելը, օրենսդրությամբ սպառողի համար սահմանված իրավունքների համեմատ վերջինիս իրավունքները ոտնահարող պայմաններ պայմանագրում նախատեսելը, պատվիրատուի պահանջներին չհամապատասխանող ամրագրումներ կատարելը, համապատասխան ծառայության արժեքը ծառայություն մատուցողին ժամանակին չփոխանցելը, իսկ մյուս մասը՝ անմիջականորեն զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների, օրինակ՝ ծառայությունները թերություններով մատուցելը, այդ թվում՝ դրանց որակին և անվտանգությանը ներկայացվող պահանջների խախտումը, այդ թերությունների հետևանքով զբոսաշրջիկի անձին կամ գույքին վնաս պատճառելը:

Ակնհայտ է, որ անմիջականորեն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների հակաիրավական վարքագծի արդյունքում վրա հասնող պատասխանատվության սուբյեկտը հենց վերջիններս են: Ընդ որում, դատական պրակտիկայում բավականին մեծ թիվ են կազմում հենց այս խումբ իրավախախտումները¹⁰: Սակայն նույն հարցը միանշանակ չէ զբոսաշրջային փաթեթում, տուրերում ներառված կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցելու պարտավորությունը խախտելու դեպքում:

Զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հիմնական մոդելները

Միջազգային պրակտիկայում, ըստ զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի, առանձնացվում է պատասխանատվության երկու հիմնական մոդել: Այսպես, ԵՄ դիրեկտիվի, համապատասխանաբար՝ ԵՄ երկրների օրենսդրությունների համաձայն՝ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների համար պատասխանատվություն է

⁹ St'а Zавьялова С., նշված աշխատ., էջ 38:

¹⁰ Օրինակ՝ թիվ ԵԴ/18918/02/18 գործով հայցվոր-սպառողը վնասի հատուցման պահանջ էր ներկայացրել զբոսաշրջային գործակալության դեմ, քանի որ վերջինս իր պատվիրված օրերի քանակից 1 օր պակաս ժամկետով էր կատարել հյուրանոցային ծառայությունների ամրագրումը, ինչի արդյունքում հայցվորը ստիպված էր եղել իր միջոցների հաշվին լրացուցիչ սպահովել վերջին օրվա համար ամրագրումը (տե՛ս նշված գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 06.12.2018 թ. վճիռը):

կրում ճանապարհորդության կազմակերպիչը (զբոսաշրջային օպերատորը)՝ անկախ նրանից՝ դրանք մատուցվում են վերջինիս, թե այլ ծառայություններ մատուցողների կողմից (Դիրեկտիվ, հոդված 13):

Հատկանշական է, որ Դիրեկտիվը պատասխանատվությունը դիտարկում է լայն առումով՝ դրանում ընդգրկելով նաև զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների թերությունների դեպքում «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» օրենքով¹¹ (հոդված 27) նախատեսված՝ ծառայություն մատուցողի նկատմամբ կիրառվող ներգործության միջոցներին նույնական միջոցների կիրառությունը¹²: ԵՄ դիրեկտիվը թե՛ ծառայությունների թերությունների համար նախատեսված ներգործության միջոցների¹³, թե՛ պարտավորության խախտման համար վրա հասնող քաղաքացիական պատասխանատվության

¹¹ «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157) Հոդ. 580:

¹² «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ մատուցված ծառայությունում թերությունների հայտնաբերման դեպքում սպառողն իր ընտրությամբ իրավունք ունի պահանջել մատուցված ծառայության թերությունների անհատույց վերացում, ծառայության գնի համապատասխան իջեցում, համանման նյութից նույն որակով մեկ այլ իրի անհատույց պատրաստում կամ կրկնական աշխատանքի կատարում (ծառայության մատուցման դեպքում այս իրավունքը կարող է իրացվել կրկնակի ծառայության մատուցում պահանջելով. - Ե. Մ.), մատուցված ծառայության թերությունների՝ իր ուժերով վերացման ծախսերի հատուցում: Սպառողն իրավունք ունի լուծելու ծառայության մատուցման պայմանագիրը և պահանջել վնասների լրիվ հատուցում, եթե նշված պայմանագրով սահմանված ժամկետում մատուցված ծառայության թերությունները կատարողը չի վերացրել: Սպառողը ծառայության մատուցման պայմանագիրը լուծելու և ծառայության թերությունների հետ կապված իրեն պատճառված վնասի լրիվ հատուցում պահանջելու իրավունք ունի նաև մատուցված ծառայության մեջ էական խախտումներ կամ պայմանագրի պայմաններից այլ էական շեղումներ հայտնաբերելու դեպքում:

Դիրեկտիվը, իր հերթին, զբոսաշրջիկին պարտավորեցնում է փաթեթում ներառված ցանկացած ծառայության թերության մասին անհապաղ հայտնել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին, իսկ վերջինիս պարտավորեցնում՝ վերացնել թերությունները՝ բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դա անհնարին է կամ պահանջում է անհամաչափ ծախսեր՝ նկատի ունենալով ծառայության թերությունը վերացնելու համար անհրաժեշտ ծախսերը և զբոսաշրջային ծառայության արժեքը: Եթե զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների հիմնական մասը չի կարող մատուցվել, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պարտավոր է սպառողին առաջարկել ավելի բարձր կամ նույն որակի զբոսաշրջային փաթեթ: Եթե այդպիսի ծառայություններ առաջարկելն անհնար է, կամ սպառողը հրաժարվել է դրանցից, սպա նա իրավունք ունի պահանջելու գնի իջեցում և/կամ վնասների հատուցում: Եթե փաթեթում ներառված է սպառողի փոխադրման ծառայությունը, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պարտավոր է սպառողին համարժեք տրանսպորտային միջոցով սպառողի վերադարձը, իսկ արտակարգ և անխուսափելի հանգամանքների հետևանքով դրա անհնարինության դեպքում՝ առնվազն երեք օրվա համար կրել սպառողների կեցության ծախսերը: Սպառողի կողմից սահմանված ողջամիտ ժամկետում թերությունները չվերացնելու դեպքում վնասը հատուցելու պարտականությունը դարձյալ կրում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը (հոդված 13):

¹³ Ծառայության թերությունների համար կատարողի հանդեպ կիրառվող նշված սանկցիաները պայմանագրային պարտավորության բովանդակությունից բխող ներգործության միջոցներ են, որոնք թեև դասական իմաստով քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցներ չեն, սակայն դրանց կիրառումը տրամաբանորեն փոխկապակցված է ծառայության թերությունների հետևանքով սպառողին պատճառված վնասի հատուցման, այսինքն՝ քաղաքացիական պատասխանատվության հետ:

սուբյեկտ է նախատեսել միայն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ին:

Արտասահմանյան իրավաբանական գրականության մեջ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար ԵՄ դիրեկտիվով նախատեսված պատասխանատվության մեխանիզմն առանձնացվում է որպես զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների պատասխանատվության հարաբերակցության երկու հնարավոր տարբերակներից մեկը: Այսպես, օրինակ, Թ. Աթերթոնը նշում է, որ ԵՄ երկրներում զբոսաշրջային օպերատորը (գործակալը) հանդես է գալիս որպես պայմանագրային պրինցիպալ, որը ստանձնում է այլ ենթակատարողների կողմից ծառայությունների մատուցումն ապահովելու պարտականություն: Ուստի որպես պրինցիպալ, որը ստանձնել է ամբողջ ճանապարհորդության համար պատասխանատվություն՝ զբոսաշրջային օպերատորը/գործակալը կարող է փաստացի ծառայություն մատուցողի¹⁴ հետ համատեղ կամ առանձին պատասխանատվություն կրել զբոսաշրջիկի առջև¹⁵:

Պատասխանատվության երկրորդ մոդելն, այսպես կոչված, «ամերիկյան մոդելն» է, երբ զբոսաշրջային օպերատորը/գործակալը հանդես է գալիս որպես ծառայություն մատուցողի և/կամ ուղևորի գործակալ, ուստի քանի որ վերջինս ծառայություն մատուցողի և պատվիրատուի միջև կնքված պայմանագրի կողմ չէ, չի կրում դրանից բխող պատասխանատվություն¹⁶: ԱՄՆ գրեթե բոլոր նահանգներում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները համարվում են պրինցիպալներ, որոնք «վարձում են» անկախ ծառայություններ մատուցողների՝ իրենց պարտատերերին՝ զբոսաշրջիկներին, ծառայություններ մատուցելու համար, բայց որին նրանք չեն վերահսկում կամ ղեկավարում: Հենց վերահսկողության կամ ղեկավարման բացակայությունն էլ, սովորաբար, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին ազատում է ծառայություն մատուցողների գործողությունների/անգործության համար պատասխանատվությունից¹⁷: Պատահական չէ, որ ամերիկյան հեղինակներն իրենք են արձանագրում, որ եվրոպական իրավունքը, ի տարբերություն ամերիկյան իրավունքի, ապահովում է զբոսաշրջային փաթեթների սպառողների առավել լայն պաշտպանություն¹⁸:

Այս հարցում տարբերվող մոտեցում է որդեգրել ՌԴ օրենսդիրը՝ սահմանե-

¹⁴ Թեև հեղինակն այս միտքն արտահայտում է փոխադրման ծառայության առնչությամբ, սակայն հաջորդիվ արված վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ այն վերաբերելի է նաև զբոսաշրջային փաթեթում ներառված այլ ծառայություններին:

¹⁵ St' u Atherton T., Unlimited liability for air passengers: The position of carriers, passengers, travel agents and tour operators under the IATA passenger liability scheme//Journal of air law and commerce, Volume 63, Issue 2, 1997, էջ 418:

¹⁶ St' u Atherton T., նշված աշխատ., էջ 417:

¹⁷ St' u Anolik A., Travel law, 1999, American Bar association, https://www.jstor.org/stable/23783270?readnow=1&refreqid=excelsior%3Aac34d7cb37de8965c802acdb5f3ced05&seq=2#page_scan_tab_contents

¹⁸ St' u Frank Alleweldt, Klaus Tonner, Marc Mcdonald, Study on safety and liability issues relating to package travel, 2008, էջեր 22, 25:

լով, որ զբոսաշրջային օպերատորը զբոսաշրջիկի կամ այլ պատվիրատուի առջև պատասխանատու է զբոսաշրջային արդյունքում (փաթեթում.- *Ե.Ս.*) ներառված զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցող անձանց գործողությունների (անգործության) համար, եթե ՌԴ Ֆեդերալ օրենքներով և այլ նորմատիվ իրավական ակտերով նախատեսված չէ, որ զբոսաշրջիկի կամ այլ պատվիրատուի առջև պատասխանատու է երրորդ անձը¹⁹: Նման բացառություն ՌԴ օդային օրենսգրքով նախատեսված է կանոնավոր ավիափոխադրումների համար, որոնց համար պատասխանատվության սուբյեկտը ավիափոխադրողն է:

Հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ որպես զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության առավել արդարացված և արդյունավետ մեխանիզմ միանշանակ ընդունվում է եվրոպական մոդելը: Ընդ որում, ի պաշտպանություն այս մոդելի՝ ներկայացվում են տարբեր փաստարկներ: Այսպես, Ս. Չավյալովան նշում է, որ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունները հիմնականում մատուցվում են այլ սուբյեկտների կողմից, ինչն էապես բարձրացնում է սպառողների իրավունքների խախտման վտանգը և որպես հետևանք պահանջում է նախատեսել լրացուցիչ երաշխիքներ, այդ թվում՝ զբոսաշրջային օպերատորի (զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի.- *Ե.Ս.*) պատասխանատվությունն ընդլայնելու միջոցով²⁰: Յա. Վովաչը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը պայմանավորում է նրանով, որ ծառայությունը մատուցող երրորդ անձն իրավաբանորեն չի փոխարինում ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ունեցող զբոսաշրջային օպերատորին. վերջինս դուրս չի գալիս իրավահարաբերությունից և շարունակում է մնալ ընդհուպ մինչև պարտավորությունը դադարելը²¹: Մի շարք հեղինակներ պատասխանատվության այս մեխանիզմը պայմանավորում են զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայություններ մատուցողների՝ զբոսաշրջային օպերատորի կոնտրագենտը լինելու հանգամանքով²²:

¹⁹ Տե՛ս Федеральный закон “Об основах туристской деятельности в Российской Федерации” от 24.11.1996 г., N 132-ФЗ, հոդված 9:

²⁰ Տե՛ս Завьялова С., նշված աշխատ., էջ 39:

²¹ Տե՛ս Вольвач Я., Гражданско-правовые способы защиты прав и интересов туриста по туристскому договору//Туризм: Право и экономика, 2005, N 5, էջեր 9-14:

²² Տե՛ս, օրինակ, Багичев Е.А., Ответственность субъектов туристской деятельности//Пробелы в российском законодательстве, N 2, 2012, էջ 69; Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, ESHTTE, 2020, էջեր 305-306; Отческий И., Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристских услуг, М., “Юстицинформ”, 2017, էջ 82:

3. Չբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցությունը՝ որպես զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի որոշիչ գործոն

Չբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցը սերտորեն կապված է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների իրավահարաբերությունների այն շղթայի հետ, որն առաջանում է այդ փաթեթները ձևավորելու և դրանց շրջանակներում սպառողների ճանապարհորդությունները կազմակերպելու նպատակով:

Չբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելիս զբոսաշրջային օպերատորները զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների հետ համագործակցում են պայմանագրային տարբեր կառուցակարգերի²³ շրջանակներում:

Այսպես, օրինակ, զբոսաշրջային օպերատորների և հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների՝ պրակտիկայում լայն կիրառություն ունեցող համագործակցության եղանակներից մեկը հյուրանոցային համարների ամրագրման պայմանագիր կնքելն է²⁴:

Թեև այս պայմանագիրն ունի մի շարք տարատեսակներ (երաշխավորված ամրագրման կամ կոմիտմենտի պայմանագիր, չերաշխավորված ամրագրման կամ էլոտմենտի պայմանագիր, ամբողջական վճարի դիմաց տեղերի կոշտ գնման կամ անհետկանչելի ամրագրման պայմանագիր, ընթացիկ ամրագրման պայմանագիր²⁵)՝ յուրաքանչյուրին բնորոշ առանձնահատկություններով, բայցևայնպես, դրանց բոլորի բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ պայմանագրերով հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտը պարտավորվում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի հետ նախապես համաձայնեցված կամ ընթացիկ հարցմամբ որոշվող պայմաններով հյուրանոցային ծառայություններ մատուցել իր կոնտրագենտի հաճախորդին՝ պայմանագրում նշված կամ չնշված զբոսաշրջիկ(ներ)ին, որն, իր հերթին, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից տրամադրված վաուչերը հյուրանոցին ներկայացնելու պահից ձեռք է բերում իր օգտին հյուրանոցային ծառայությունների մատուցում պահանջելու իրավունք²⁶:

²³ Չբոսաշրջային օպերատորի և ծառայություններ մատուցողների համագործակցությունն իրականացվում է գործակալման, հանձնարարության, կոմիսիայի, երաշխավորված ամրագրման կամ կոմիտմենտի պայմանագիր, չերաշխավորված ամրագրման կամ էլոտմենտի պայմանագիր, ամբողջական վճարի դիմաց տեղերի կոշտ գնման կամ անհետկանչելի ամրագրման պայմանագիր, ընթացիկ ամրագրման պայմանագիր, փոխադրողների հետ՝ նաև ֆրախտի, տրանսպորտային միջոցում տեղերի քվոտայի և պայմանագրերի տարատեսակ այլ մոդելների հիման վրա:

²⁴ Օրինակ՝ ԵՂ/8212/02/19 քաղաքացիական գործի շրջանակներում կողմերի իրավահարաբերությունները կառուցված էին հենց այդ պայմանագրային կառուցակարգի հիման վրա (տե՛ս նշված գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 25.10.2019 թ. վճիռը):

²⁵ Ст'у Правовое обеспечение туризма, под ред. Е. Писаревского, Москва, 2014, էջ 169:

²⁶ Ст'у Кусков А., Сирик Н., Правовое регулирование туристской деятельности, Учебное пособие, М., Кнорус, 2018, էջ 263:

Ինչպես կարելի է նկատել, այս պայմանագրերը հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրեր են: Հյուրանոցային համարների ամրագրման պայմանագրերի նկատմամբ հոգուտ երրորդ անձի կնքվող պայմանագրային կառուցակարգի կիրառելիության մասին են վկայում նաև միջազգային փաստաթղթերը, մասնավորապես՝ «Զբոսաշրջային գործակալությունների ասոցիացիաների համաշխարհային ֆեդերացիայի անդամ զբոսաշրջային գործակալությունների և Միջազգային հյուրանոցային ասոցիացիայի անդամ հյուրանոցների հարաբերությունների օրենսգիրք»-ը և «Միջազգային հյուրանոցային կանոններ»-ը²⁷:

Այս համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ հոգուտ երրորդ անձի կնքվող պայմանագրերի որոշ առանձնահատկությունների: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 446-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հոգուտ երրորդ անձի է համարվում այն պայմանագիրը, որում կողմերը սահմանել են, որ պարտապանը պարտավոր է պարտավորությունը կատարել ոչ թե հոգուտ պարտատիրոջ, այլ պայմանագրում նշված կամ չնշված երրորդ անձի, որն իրավունք ունի պարտապանից պահանջելու իր օգտին կատարելու պարտավորությունը:

Խոսելով երրորդ անձի կարգավիճակի մասին՝ պետք է նշել, որ թեև քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ այս հարցում կան միանգամայն տարբեր տեսակետներ²⁸, այնուամենայնիվ, անվիճելի է, որ երրորդ անձի կողմից իր օգտին կնքված պայմանագրից բխող պարտավորության կատարման պահանջ ներկայացնելու պահից պարտապանը պարտավորությունը պատշաճ կատարելու պարտականություն է կրում հենց նրա առջև:

Միևնույն ժամանակ, երրորդ անձի հետ որոշակի իրավական կապի մեջ է հայտնվում նաև պարտատերը: Կախված պայմանագրային հարաբերություններից երրորդ անձի մասնակցության հանգամանքներից՝ վերջինս պահանջներ ներկայացնելու իրավունք կարող է ձեռք բերել ինչպես այն անձի դեմ, որը տվյալ պայմանագրով ձեռք է բերում իրավունքներ, այնպես էլ այն անձի դեմ, որը ձեռք

²⁷ St'u Code of practice on the relations between hoteliers and travel agencies of 03/07/1991, <https://www.wko.at/oe/tourismus-freizeitwirtschaft/reisebueros/kooperationsabkommen-engl.-ihrauftaa-code-of-practice.pdf>; "International hotel rules" of 02/11/1981: Նշված ակտերում թեպետ որպես հյուրանոցային ծառայություններ մատուցողների կոնտրագենտ մատնանշվում է զբոսաշրջային ընկերությունը, որը որպես պայմանագրի կողմ ստանձնում է նաև հյուրանոցային ծառայությունների դիմաց վճարելու պարտականություն, ինչպես նաև պարտավորության խախտման դեպքում ունի կրած փաստացի վնասների հատուցում պահանջելու իրավունք, սակայն հյուրանոցային ծառայություններից օգտվելու իրավունքը պատկանում է զբոսաշրջային ընկերության հաճախորդներին (հյուրին):

²⁸ Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ երրորդ անձը պայմանագրի կողմ չէ, և անգամ պահանջի իրավունքից օգտվելու ցանկություն հայտնելու փաստի ուժով անգամ ձեռք չի բերում այդպիսի կարգավիճակ: Մյուսների կարծիքով երրորդ անձը պայմանագրի ինքնուրույն կողմ է: Երրորդների կարծիքով՝ նա հանդես է գալիս որպես «քվազի-պարտատեր», որն օժտված է միայն պահանջի իրավունքով: Այս մասին տե՛ս Чурилов А., Договор в пользу третьего лица: Вопросы доктрины// Актуальные проблемы экономики и права, 2016, N 4:

է բերում պարտականություններ²⁹: Փաստորեն, երրորդ անձը, չդասվելով կոնտրազենտների թվին, իրավաբանական նշանակություն ունեցող կապի մեջ կարող է հայտնվել ինչպես կոնտրազենտներից մեկի, այնպես էլ երկուսի հետ³⁰:

Այսպիսով, հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության սուբյեկտի որոշման համար էական նշանակություն ունի այն, թե հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման պարտավորությունը խախտելու դեպքում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը՝ որպես պարտատեր, սպառողի՝ երրորդ անձի առջև իր կոնտրազենտ հյուրանոցի (պարտապանի) կողմից թույլ տրված խախտումների համար կրո՞ւմ է արդյոք պատասխանատվություն, թե՞ ոչ:

Հարկ է նշել, որ հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրերով պարտատիրոջ կողմից երրորդ անձի նկատմամբ որոշակի «հոգաձություն» ցուցաբերելու թեզը լայնորեն տարածված է արտասահմանյան իրավունքում: Օրինակ՝ գերմանական իրավունքում որպես հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրի առանձին տեսակ՝ առանձնացվում են, այսպես կոչված, «երրորդ անձի նկատմամբ պաշտպանական ազդեցությամբ» (Vertrag mit Schutzwirkung zugunsten Dritter) պայմանագրերը, որոնց շրջանակներում երրորդ անձը չի մասնակցում պայմանագրի կնքմանը, ուղղակիորեն չի մասնակցում նաև դրա կատարմանը, սակայն պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը կարող է վերջինիս համար առաջացնել անբարենպաստ հետևանքներ, հաճախ՝ նույն հետևանքները, ինչ պարտատիրոջ համար: Այդպիսով, երրորդ անձը պարտատիրոջ հանդեպ թեև չունի պայմանագրի կատարում պահանջելու իրավունք, բայց պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկատարելու դեպքում իրավունք ունի պարտատիրոջից պահանջելու վնասների հատուցում³¹:

Այս տեսության հիման վրա Գերմանիայի Գերագույն դատարանը հաստատել է պարտատիրոջ կողմից երրորդ անձի նկատմամբ «հոգ տանելու» պարտականությունը (Sorgenpflichten)³²: Մասնավորապես, իր որոշումներից մեկում Դատարանն ընդգծել է երրորդ անձի «նակատագրի» համար պատասխանատվության անհրաժեշտությունն այն դեպքում, երբ խոսքը նույնական բովանդակությամբ զանգվածաբար կնքվող գործարքների մասին է: Ընդ որում՝ գերմանական իրավունքում մատնանշվում են երրորդ անձի նկատմամբ պաշտպանության այս մեխանիզմի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները, որոնցից մեկն այն է, որ երրորդ անձն այնքան ներգրավված լինի պայմանագրային հարաբերությունների մեջ, որ պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկա-

²⁹ St'u H. Saliko, E. Bezatliu, Third parties' rights in a contract and the effect of the contract// Global journal of politics and law research, Vol.6, No.3, pp.19-25, May 2018, էջ 7:

³⁰ St'u Брагинский М., Витрянский В., Договорное право, Книга первая, Изд. 3-е, М., Статут, 2001, էջ 201:

³¹ St'u Бибикова Е., Договор в пользу третьего лица в российском и европейском частном праве: сравнительно-правовой обзор// Вестник экономического правосудия Российской Федерации N 12/2017, էջ 114:

³² St'u Бибикова Е., նշված աշխատ., էջեր 117-120:

տարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը վերջինիս համար ունենա նույն ռիսկերը, ինչ պարտատիրոջ համար: Բացի այդ, անհրաժեշտ է, որ երրորդ անձը պարտատիրոջ հետ գտնվի այնպիսի հարաբերության մեջ, որ երրորդ անձի պաշտպանությունը միևնույն ժամանակ լինի պարտատիրոջ հոգաձույթյան առարկա, և, համապատասխանաբար, այդ շահը բխի պայմանագրից³³:

Ավտորիական մասնավոր իրավունքում նույնպես ընդունված է այն մոտեցումը, որ պայմանագրի կողմերը հոգաձույթուն և հեռատեսություն դրսևորելը՝ որպես պայմանագրային պարտականություն, կրում են ոչ միայն իրենց կոնտրագենտների, այլև երրորդ անձանց նկատմամբ, երբ նրանց շահերը փոխպայմանավորված են: Պարտատիրոջ և երրորդ անձանց միջև նման փոխադարձ վստահություն կարող է լինել այն դեպքում, երբ, օրինակ, պարտատերն ունի կոնկրետ երրորդ անձի պաշտպանության շահ կամ **պարտատերը երրորդ անձի նկատմամբ ունի պարտավորություն**, կամ կրում է երրորդ անձի նկատմամբ հսկողության կամ հոգաձույթյան պարտականություն³⁴:

Այսպիսով, հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրերով պարտավորության կատարման նկատմամբ պարտատիրոջ վերահսկողությունը, համապատասխանաբար՝ պարտավորության խախտման դեպքում պատասխանատվություն կրելը արևմտյան պայմանագրային իրավունքում ընդունված կանոն է: Թերևս այս կանոնի դրսևորում է նաև ԵՄ դիրեկտիվով ամրագրված՝ զբոսաշրջային փայթեթների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության մեխանիզմը:

Սակայն գործնականում ինչպես հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների, այնպես էլ այլ զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների համագործակցությունը ոչ միշտ է իրականացվում հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրային մոդելով: Հայրենական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ հատկապես տեղական հյուրանոցների հետ զբոսաշրջային օպերատորները հիմնականում համագործակցում են գործակալության պայմանագրի հիման վրա:

Գործակալության պայմանագրով գործակալը իրավաբանական և այլ գործողություններ կարող է իրականացնել ինչպես իր, այնպես էլ պրինցիպալի անունից (Քաղ. օր., հոդված 806): Գործնականում առավել հաճախ հանդիպում են այսպես կոչված «հանձնարարության պայմանագրի մոդելով» գործակալության պայմանագրեր, որոնց շրջանակներում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պարտավորվում են պրինցիպալի՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտի անունից և վերջինիս հաշվին սպառողների հետ կնքել հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման պայմանագրեր, որոնցով, ըստ գործակալության պայմանագիրը կանոնակարգող քաղաքացիաիրավական նորմերի, իրավունքներ և

³³ Տե՛ս Бибикина Е., նշված աշխատ., նույն տեղում:

³⁴ Տե՛ս Бибикина Е., նշված աշխատ., էջ 124:

պարտականություններ, համապատասխանաբար՝ պայմանագրի խախտման համար պատասխանատվություն է կրում պրինցիպալը՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտը³⁵: Հազվադեպ հանդիպում են նաև «կոմիսիայի» մոդելով կնքված գործակալական պայմանագրեր, որոնք, որպես զբոսաշրջային փաթեթի շրջանակներում մատուցվող ծառայությունների համար պատասխանատու սուբյեկտ, նախատեսում են զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին³⁶:

Բացի այդ, հաճախ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները ճանապարհորդություններ են կազմակերպում ոչ թե զբոսաշրջային օպերատորի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ գտնվող զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների ծառայությունների հիման վրա ձևավորված/ձևավորվող զբոսաշրջային փաթեթների, այլ սպառողի նախընտրած զբոսաշրջային ծառայությունների համակցմամբ ձևավորվող փաթեթների հիման վրա, որոնք մատուցողների հետ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում³⁷:

Պրակտիկայում վաղուց ի վեր կիրառվող այս մեխանիզմի իրավական ամրագրման անհրաժեշտությունը շեշտել է նաև ԵՄ արդարադատության դատարանը՝ արձանագրելով, որ փաթեթ պետք է համարվի ոչ միայն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից նախապես ձևավորված, այլև սպառողի պատվերով կամ ընտրությամբ համակցվող ծառայություններ³⁸:

ԵՄ Դատարանի այս դիրքորոշումը բխում էր այն իրողությունից, որ զբոսաշրջային ծառայությունները գործնականում համախմբվում են տարբեր եղանակներով: Ուստի, Դատարանն իրավացիորեն արձանագրեց, որ անհրաժեշտ է փաթեթ համարել զբոսաշրջային ծառայությունների այն բոլոր համալիրները, որոնք պարունակում են ճանապարհորդների կողմից սովորաբար փաթեթների հետ ասոցացվող հատկանիշները, հատկապես, եթե դրանք զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից միավորվել են որպես միասնական զբոսաշրջային արդյունք, որի համար վերջինս ստանձնել է պատասխանատվություն: Ընդ որում, տարբերություն չկա՝ ծառայությունները համախմբվել են նախքան սպառողի հետ պայմանագիր կնքելը, թե վերջինիս ընտրության հիման վրա³⁹:

³⁵ Օրինակ՝ թիվ ԱԲԴ/0299/02/19, ԱՎԴ/0055/02/18, ԿԴ3/0162/02/19 քաղաքացիական գործերով կողմերի իրավահարաբերությունները ձևակերպված են եղել այդ եղանակով:

³⁶ Տե՛ս օրինակ՝ <http://www.armtt.info/docs/paymanagir-new.pdf> (հղումը հասանելի է 25.04.2024 թ. դրությամբ):

³⁷ Այդ դեպքում զբոսաշրջային օպերատորները, համապատասխան ծառայությունը ներառելով փաթեթում, սպառողից գանձում են մատուցվող ծառայության արժեքից բարձր գին՝ արժեքի տարբերությունն օգտագործելով որպես եկամուտ:

³⁸ Տե՛ս Judgment of the Court of Justice of European Union, 30 April 2002, Case C-400/00, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47312&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=568521>.

³⁹ Տե՛ս Landini S., Travel and tourism contracts, Design of Sustainable Tourism System, “Antezza”, 2013, էջ 65:

Ջրոսաշրջիկի պատվերի հիման վրա զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելու իրավական հնարավորություն նախատեսվել է նաև Օրենքով: Այսպես, Օրենքը զբոսաշրջային փաթեթը բնորոշում է որպես միևնույն այցելության ընթացքում առնվազն երկու տարբեր տեսակի զբոսաշրջային ծառայությունների համալիր, եթե զբոսաշրջային ծառայությունները համակցվում են **(ներառյալ զբոսաշրջիկի ընտրությամբ)** զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտի կողմից նախքան զբոսաշրջային փաթեթի մեկ միասնական պայմանագիր կնքելը, *կամ առանձնացված պայմանագրեր կնքելու դեպքում այդ զբոսաշրջային ծառայությունները՝*

- ա. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտից և համակցվում են մինչև գործարքի վճարման համար համաձայնություն տալը կամ
- բ. առաջարկվում, իրացվում են, կամ դրանց դիմաց վճարումը կատարվում է պայմանագրի ամբողջական գնով, իսկ առանձնացված պայմանագրերի դեպքում՝ այդ պայմանագրերի հանրագումարով (ներառական գին), կամ
- գ. գովազդվում կամ իրացվում են «զբոսաշրջային փաթեթ» կամ նմանատիպ այլ եզրույթի կիրառմամբ կամ
- դ. զբոսաշրջիկի հետ պայմանագիր կնքելուց հետո համակցվում են զբոսաշրջիկի ընտրությամբ կամ
- ե. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության տարբեր սուբյեկտներից միմյանց հետ կապված առցանց ամրագրման ընթացակարգերով, երբ զբոսաշրջիկի հետ առաջին պայմանագիրը կնքած անձի կողմից զբոսաշրջիկի անձնական տվյալները, էլեկտրոնային փոստի հասցեն և վճարման պայմանները փոխանցվում են ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց, իսկ ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց հետ պայմանագրերը կնքվում են առաջին զբոսաշրջային ծառայության ամրագրման հաստատումից հետո՝ 24 ժամվա ընթացքում (հոդված 3, մաս 1, կետ 12):

Այսպիսով, զբոսաշրջային փաթեթի օրենսդրական հասկացությունից բխում է, որ փաթեթների ձևավորման ավանդական եղանակից բացի, որը ենթադրում է զբոսաշրջային օպերատորի կողմից փաթեթում ներառվող ծառայությունների ընտրություն և դրանք մատուցողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների հաստատում, նախատեսվել է նաև փաթեթների ձևավորման նոր եղանակ, այն է՝ զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների և սպառողի միջև առանձնացված պայմանագրեր կնքելու միջոցով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից համակցվող փաթեթներ, եթե միաժամանակ առկա է օրենքով նախատեսված պայմաններից առնվազն մեկը:

Սա նշանակում է, որ անգամ այն դեպքում, երբ սպառողն ինքն է դառնում ծառայություն մատուցողի հետ կնքվող պայմանագրի կողմ, զբոսաշրջային օպե-

րատորի կողմից նման ծառայությունները համակցելու դեպքում, եթե առկա է նաև Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի «ա-ե» պարբերություններով նախատեսված պայմաններից մեկը, կարելի է խոսել զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու մասին: Միևնույն ժամանակ, զբոսաշրջային փաթեթների ձևավորման այս տարբերակի դեպքում նույնպես պարզ չէ՝ ով է սպառողին մատուցվող զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտը⁴⁰:

Կարծում ենք՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների փոխգործակցության՝ նման տարատեսակ եղանակները և պարտավորության խախտման համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա ոչ միատեսակ, հաճախ նաև հակասական պրակտիկան զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության միասնական և իմպերատիվ կանոնների բացակայության հետևանք է, ինչը դժվար է արդարացված համարել: Ուստի, գտնում ենք, որ պատասխանատվության հատակ մեխանիզմ նախատեսելը զբոսաշրջության զարգացման ժամանակակից պայմաններում անհերքելի անհրաժեշտություն է: Ավելին, կարծում ենք՝ իմպերատիվ նորմերով պատասխանատվության հատակ մեխանիզմ նախատեսելը թույլ կտա զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցողների պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու կառուցել դրան համապատասխան՝ ապահովելով զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության միասնական և կայուն պրակտիկա:

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունները՝ կարծում ենք, որ, հիմք ընդունելով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու (անկախ նրանից՝ ձևավորումն իրականացվում է իր կոնտրագենտների, թե սպառողի նախընտրած զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների կողմից առաջարկվող ծառայությունների համակցմամբ) և դրա շրջանակներում անձամբ կամ զբոսաշրջային գործակալի միջոցով կամ նրա հետ համատեղ սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ստանձնելու հանգամանքները, օրենսդրորեն անհրաժեշտ է ամրագրել այդ փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը՝ բացառությամբ այն զբոսաշրջային ծառայությունների, որոնց համար, դրանց առանձնահատկություններից ելնելով, օրենքով նախատեսված է ծառայությունն անմիջականորեն մատուցողի պատասխանատվությունը⁴¹:

Ըստ մեզ՝ պատասխանատվության նման մեխանիզմը ոչ միայն կապահովի սպառողների իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն, այլև այն

⁴⁰ Տե՛ս Landini S., նշված աշխատ., էջ 65:

⁴¹ Մասնավորապես՝ պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում նման առանձնահատկություն նախատեսված է փոխադրման պարտավորության համար, որի խախտման համար պատասխանատվության սուբյեկտը թե՛ << քաղաքացիական օրենսդրությամբ, թե՛ << իրավական համակարգի մաս կազմող կոնվենցիաների համաձայն՝ հենց փոխադրողն է:

առավելագույնս համապատասխանում է կողմերի պայմանագրային հարաբերությունների էությանը. չէ՞ որ սպառողի ճանապարհորդությունը ոչ թե ինքնուրույն, այլ զբոսաշրջային շուկայի պրոֆեսիոնալ մասնակիցների միջոցով կազմակերպելը և այդ նպատակով վերջիններիս հետ պայմանագիր կնքելն ինքնանպատակ չէ. դա սպառողի մոտ ձևավորում է ճանապարհորդությունը կազմակերպելու, այդ թվում՝ դրա ընթացքում մատուցվող ծառայությունների հետ կապված ցանկացած թերության դեպքում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի կողմից օպերատիվ արձագանքելու, համարժեք միջոցներ ձեռնարկելու, իսկ համապատասխան դեպքերում պատասխանատվություն կրելու իրավաչափ ակնկալիք:

Չբոսաշրջային օպերատորների կողմից զբոսաշրջային ծառայությունների կենտրոնացված համակարգումը երաշխավորում է առավել մեծ արդյունք, այդ թվում՝ ճանապարհորդության ընթացքում հնարավոր սխալների և զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցողների կողմից սպառողին մատուցվող ծառայությունների ոչ ճիշտ համակարգումը բացառելու միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեությունն առավել արդյունավետ կերպով է լուծում ճանապարհորդության ընթացքում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման գործընթացի համակարգումը՝ ի տարբերություն այն դեպքերի, երբ սպառողն ինքն է ստիպված լինում համակարգել զբոսաշրջային արդյունքի բոլոր բաղադրիչների մատուցումը՝ մի շարք պայմանագրեր կնքելու միջոցով⁴²:

Նույն տրամաբանությամբ պատասխանատվության այս մոդելը, ըստ մեզ, պետք է կիրառվի նաև տուրերի, այսինքն՝ ընդհանուր գնով առաջարկվող կամ «իրացվող» գիշերակաց չընդգրկող և 24 ժամը չզերազանցող տևողությամբ զբոսաշրջային ծառայությունների համալիրների դեպքում:

Եզրակացություն

Թեև բոլորովին վերջերս՝ 2023 թ. ընդունված «Չբոսաշրջության մասին» օրենքով փորձ է արվել հայրենական օրենսդրական կարգավորումները մոտարկելու ԵՄ դիրեկտիվի կարգավորումներին, սակայն նշված օրենքի կարգավորման առարկայից անհասկանալի կերպով դուրս է մնացել զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության հարցը: Մինչդեռ, օրենսդրությունը զբոսաշրջիկների ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտավորության շրջանակներում զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության հստակ մեխանիզմ նախատեսելը զբոսաշրջության ոլորտը կանոնակարգող միջազգային իրավական փաստաթղթերի, ինչպես նաև արդի զբոսաշրջային պրակտիկայի անհերքելի պահանջներից է:

⁴² St'u Aleix Calveras, What do tour operators do? Internet and the economics of the intermediation in the tourism industry, Universitat de les Illes Balears, 2006, էջ 7:

Միջազգային պրակտիկայում այդ ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում գոյություն ունի երկու հիմնական մոդել: Այսպես կոչված «եվրոպական» մոդելը ենթադրում է, որ զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներն են՝ անկախ նրանից, թե ում կողմից են մատուցվում այդ ծառայությունները: Երկրորդ՝ «ամերիկյան» մոդելը ենթադրում է յուրաքանչյուր զբոսաշրջային ծառայության համար դա մատուցողի պատասխանատվությունը:

ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդրական կարգավորումների իսպառ բացակայության պայմաններում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները և զբոսաշրջային ծառայությունները մատուցողները համագործակցում են քաղաքացիաիրավական տարբեր պայմանագրերի հիման վրա՝ որպես սպառողին մատուցվող ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտ մի դեպքում նախատեսելով նրանցից մեկին, մյուս դեպքում՝ մյուսին: Ավելին, գործնականում լայն տարածում ունի նաև սպառողի ընտրությամբ այնպիսի զբոսաշրջային ծառայությունների համակցմամբ զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելը, որոնք մատուցողների հետ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պայմանագրային հարաբերությունների մեջ առհասարակ չեն գտնվում:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցության՝ նման տարատեսակ եղանակների պայմաններում պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա հակասական պրակտիկան բացառելու նպատակով անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար պատասխանատվության հստակ մոդել, ինչը թույլ կտա զբոսաշրջության ոլորտում պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու ձևակերպել այդ մոդելը հիմք ընդունելով:

Հաշվի առնելով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու, ինչպես նաև զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման ողջ գործընթացը համակարգելու՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պարտականությունը՝ որպես զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ՝ անհրաժեշտ է ամրագրել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին, բացառությամբ առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության դեպքի:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
The Civil Code of the Republic of Armenia, LA-239 (adopted on 05.05.1998, entered into force on 01.01.1999, Official Gazette of the Republic of Armenia 1998.08.10/17(50).
2. «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21:
“Law on tourism” of RA, adopted on 22.12.2023, will come into force on 01.09.2024.
3. «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157):
Law of the Republic of Armenia “On Protection of Consumer Rights”, adopted on 26.06.2001, entered into force on 01.01.2002, Official Gazette of the Republic of Armenia 2001.08.02/25(157):
4. Comprehensive and enhanced partnership agreement between the European Union and the European atomic energy community and their member states, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part, signed on 24.12.2017, ratified by the National Assembly of RA on 18.04.2018).
5. Code of practice on the relations between hoteliers and travel agencies of 03/07/1991, <https://www.wko.at/oe/tourismus-freizeitwirtschaft/reisebueros/kooperationsabkommen-engl.-ihra-uftaa-code-of-practice.pdf>
6. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC.
7. “International hotel rules” of 02/11/1981.
8. Федеральный закон РФ “Об основах туристской деятельности в Российской Федерации” от 24.11.1996.
Federal law of the Russian Federation of 24.11.1996 “About basis of tourism activity in Russian Federation”.
9. Aleix Calveras, What do tour operators do? Internet and the economics of the intermediation in the turism industry, Universitat de les Illes Balears, 2006.
10. Anolik A., Travel law, 1999, American Bar association,
<https://www.jstor.org/stable/23783270?readnow=1&refreqid=excelsior%3Aac34d>

7cb37de8965c802acdb5f3ced05&seq=2#page_scan_tab_contents.

11. C. Torres, J. Melgosa Arcos, L. Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, “ESHTE” pub. house, 2020;
<https://intranet.eshte.pt/collectivecommentary>.
12. Atherton T., Unlimited liability for air passengers: The position of carriers, passengers, travel agents and tour operators under the IATA passenger liability scheme//Journal of air law and commerce, Volume 63, Issue 2, 1997.
13. Frank Alleweldt, Klaus Tonner, Marc McDonald, Study on safety and liability issues relating to package travel, 2008.
14. H. Saliko, E. Bezatliu, Third parties’ rights in a contract and the effect of the contract// Global journal of politics and law research, Vol.6, No.3, pp.19-25, May 2018.
15. Landini S., Travel and tourism contracts, Design of Sustainable Tourism System, “Antezza”, 2013.
16. Батищев Е.А., Ответственность субъектов туристской деятельности//Пробелы в российском законодательстве, N 2, 2012.
Batishev E.A., Liability of subjects of tourist activity//Gaps in russian legislation, N 2, 2012.
17. Бибикова Е., Договор в пользу третьего лица в российском и европейском частном праве: сравнительно-правовой обзор//Вестник экономического правосудия Российской Федерации N 12/2017.
Bibikova E., Contract for the benefit of third persons in Russian and European private law: comparative legal review// Herald of economic justice of the Russian Federation N 12/2017.
18. Брагинский М., Витрянский В., Договорное право, Общие положения, Книга первая, издание 3-е, М., изд. Статут, 2001.
Braginski M., Vitryanski V., “Contract Law, General Provisions”, Book One, 3rd edition, M., “Statute“ pub. house, 2001.
19. Вольвач Я., Гражданско-правовые способы защиты прав и интересов туриста по туристскому договору//Туризм: Право и экономика, 2005, N 5.
Volvach Ya., Civil legal means of protection of rights and interests of tourists under a tourism contract// Tourism: Law and Economics, 2005, N 5.
20. Гражданское право в 2 т-х, под ред. Б. Гонгало, Том 2, 2-е изд., М., Статут 2017
Civil law in 2 chapters, edited by Gongalo B., M., Statute, 2017.
21. Завьялова С., Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016.
Zavyalova S., Issues on civil legal regulation of tourist activity in Russian Federation, Monograph, M., Prospekt, 2016.

22. Кусков А., Сирик Н., Правовое регулирование туристской деятельности, Учебное пособие, М., Кнорус, 2018.
Kuskov A., Sirik N., Legal regulation of tourist activity, Study guide, M., Snorus, 2018.
23. Отческий И., “Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристических услуг, Монография, М., изд. “Юстицинформ”, 2017.
Otcheskiy I., “Protection of consumer rights in obligations for the provision of tourist services”, Monography, M., “Justitsinform” pub. house, 2017.
24. Правовое обеспечение туризма, под ред. Е. Писарева, Москва, 2014
Legal provision of tourism, edited by Pisarevsky E., Moscow 2014.
25. Чурилов А., Договор в пользу третьего лица: Вопросы доктрины// Актуальные проблемы экономики и права, 2016, N 4.
Churilov A., Contract for the benefit of third persons: Doctrinal issues// Current problems of economics and law.
26. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 06.12.2018 թ. թիվ ԵԴ/18918/02/18 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Yerevan City: 06.12.2018 the judgment in the civil case No. ED/18918/02/18
27. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 25.10.2019 թ. թիվ ԵԴ/8212/02/19 գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Yerevan City: 25.10.2019 the judgment in case No. ED/8212/02/19
28. ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 04.07.2018 թ. թիվ ԱՎԴ/0055/02/18 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Ararat and Vayots Dzor regions of RA: 07.04.2018 the judgment in the civil case No. AVD/0055/02/18.
29. ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 03.09.2019 թ. թիվ ԱԲԴ/0299/02/19 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of first instance of general jurisdiction of Armavir region of RA: 03.09.2019 the judgment in the civil case No. ARD/0299/02/19.
30. ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 02.08.2019 թ. թիվ ԿԴ3/0162/02/19 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Kotayk Marz, RA: 02.08.2019 the judgment in the civil case No. KD3/0162/02/19.
31. Judgment of the Court of Justice of European Union, 30 April 2002, Case C-400/00, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47312&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=568521>

Eva Saghoyan

*Adviser to the Prosecutor General of the Republic of Armenia,
Ph.D. student at Civil Law Chair, Faculty of Law, Yerevan State University*

SUBJECT OF CIVIL LIABILITY FOR TOURIST SERVICES CONTAINING PACKAGE TOUR¹

Abstract

The article is devoted to the issue of determining the appropriate subject of civil liability for the provision of tourist services included in package tours.

The article aims to propose a preferable model of the subject of liability based on the analysis of the main models of the subject of responsibility for tourism services existing in world practice, as well as the peculiarities of contractual relations between subjects of tourism activities and suppliers of tourism services that arise regarding the formation of package tours.

In order to eliminate the existing contradictory practice regarding the subject of liability in the conditions of various modes of interaction between subjects of tourism activities and suppliers of tourism services, the article proposes to stipulate a clear model of liability for services included in package tours, which will henceforth allow forming contractual relations in the field of tourism on the basis of this model.

In particular, taking into account the fact that the tour operator forms package tours and, within the framework of the latter, separately and/or together with the travel agent, organizes the travel of the consumer, it is suggested to determine mechanism of liability of the subjects of tourism activities for the provision of these services, as more effective and most consistent with the essence of the contractual relations of suppliers and subjects of tourism activities, except from those tourism services, for which the law provides for the liability of the service provider.

Keywords: subject of tourism activity; travel service provider; proper subject of liability; agreement in favor of a third party; EU Directive, travel package; consumer; formation of a tourist package.

¹ The article was presented on 13.05.2024 and was reviewed on 20.05.2024.

Ева Сагоян

*Советник Генерального прокурора Республики Армения,
аспирант кафедры гражданского права юридического факультета
Ереванского государственного университета*

СУБЪЕКТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТУРИСТИЧЕСКИЕ УСЛУГИ, СОСТАВЛЯЮЩИЕ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПАКЕТ¹

Абстракт

Статья посвящена вопросу определения надлежащего субъекта гражданско-правовой ответственности за оказание туристических услуг, включенных в состав туристических пакетов в рамках обязанностей по организации поездок потребителей.

Статья имеет цель предложить предпочтительную модель субъекта ответственности на основе анализа существующих в мировой практике основных моделей субъекта ответственности за туристические услуги, а также особенностей, договорных отношений субъектов туристской деятельности и поставщиков туристических услуг, возникающих для формирования туристических пакетов.

В целях исключения существующей противоречивой практики относительно субъекта ответственности в условиях различных режимов взаимодействия субъектов туристической деятельности и поставщиков туристических услуг, в статье предлагается законодательно закрепить четкую модель ответственности за оказание туристических услуг, что позволит впредь формировать договорные отношения в сфере туризма на основе этой модели.

В частности, с учетом того, что туроператор формирует туристические пакеты, и, в рамках последних, отдельно и/или вместе с турагентом, организует путешествие потребителя, то за оказание данных услуг предлагается предусмотреть ответственность субъектов туристической деятельности, как более эффективный и наиболее соответствующий сути договорных отношений поставщиков и субъектов туристической деятельности механизм, за исключением тех туристических услуг, за которые законом предусмотрена ответственность поставщика услуг.

Ключевые слова: субъект туристической деятельности; поставщик туристических услуг; надлежащий субъект ответственности; договор в пользу третьего лица; Директива ЕС, туристический пакет; потребитель; формирование туристического пакета.

¹ Статья была представлена 13.05.2024 и прошла рецензирование 20.05.2024.

Վահան Հարությունյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սահմանադրական կարգի հիմունքների, պետության և հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության դատախազ, արդարադատության առաջին դասի խորհրդական

**ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ՝**

Համառոտագիր

Հոդվածը վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությունում որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժի հետագա կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի վերլուծությանը, մասնավորապես՝ ներկա և նախկին օրենսդրական կարգավորումներին, կատարված փոփոխություններին, դրանց համեմատությանը, գործնականում առաջացող խնդիրներին, ինչպես նաև դրանց լուծման համար հնարավոր նոր օրենսդրական փոփոխություններին:

Հոդվածում փորձ է արվել հնարավորինս մատչելի և հասանելի եղանակով շարադրել Հայաստանի Հանրապետությունում անկախության ձեռք բերումից հետո նոր իրավակարգի ձևավորման ընթացքում քրեակատարողական օրենսդրության կարևորագույն և բաղկացուցիչ մաս կազմող՝ ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց հիմնարար իրավունքներից մեկի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումները, քանի որ գործնականում դատապարտյալների շրջանում բողոքների գերակշիռ մասը վերաբերում է նրանց պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում առաջացող խնդիրներին:

Վերլուծություն է կատարվել թե՛ նախկինում գործող օրենսդրական կարգավորումների և թե՛ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած նոր օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ, ինչպես նաև վերլուծվել է դրանց տարբերությունները:

Հոդվածում նաև շարադրված է ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, դրա վերաբերյալ միջազգային

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 01.09.2023 թ., գրախոսվել է 25.03.2024 թ.:

պրակտիկան: Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս գործող օրենսդրական կարգավորումները համեմատվել են միջազգային պրակտիկայի հետ:

Ըստ այդմ, ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում անկյունաքարային տեղ զբաղեցնող ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանը կարիք ունի փոփոխման և լրամշակման՝ դատապարտյալների չափորոշիչների գնահատման և գումարման առումով:

Հիմնաբառեր - պատիժ, վաղաժամկետ, ազատում, միջազգային փորձ, օրենսդրություն, օրենսգիրք, վճարեկ, քրեական, քրեակատարողական:

Ներածություն

Անկախության ձեռք բերումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնամուխ եղավ նոր իրավակարգի ձևավորմանը, այդ թվում՝ քրեաիրավական և քրեակատարողական նոր քաղաքականության իրականացմանը և դրան համահունչ օրենսդրության և իրավակիրառ համակարգի կայացմանը: Մման քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրներից մեկը դարձավ պատժի համակարգում ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների և այլ միջոցների նախատեսումն ու դրանց արդյունավետության ապահովումը, այդ թվում՝ պատժից ազատելու և մասնավորապես պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կատարելագործումը: Դեռևս 2003 թվականին **Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարականը**² սահմանեց, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը հասարակությունում անձի վերաինտեգրումն ապահովող և կրկնահանցագործությունը, ազատազրկման բացասական հետևանքները, քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցումը կանխարգելող առավել արդյունավետ միջոցներից է, պայմանով, որ հաշվի առնվեն կոնկրետ անձին վերաբերող հանգամանքները, ապահովվի արդարության սկզբունքը և դատապարտյալին ցուցաբերվի հստակ մշակված, վերահսկելի օժանդակություն հասարակությունում վերաինտեգրվելու առումով: Նույն հանձնարարականով սահմանվեց, որ յուրաքանչյուր պետություն իր օրենսդրությամբ պետք է նախատեսի և խթանի այս ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը դասակարգման բոլոր խմբերի դատապարտյալների, այդ թվում՝ ցմահ դատապարտվածների համար և քննարկվող ինստիտուտի կիրառման թե՛ օրենսդրական և թե՛ իրավակիրառ պրակտիկան համահունչ դարձնի ժողովրդավարական երկրների հիմնարար սկզբունքներին, որտեղ առաջ-

² Մանրամասն տե՛ս Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարականը /<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ccb5a/>

նահերթը մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու երաշխավորումն է: Թեև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը նորություն չէր ՀՀ-ի համար, այնուհանդերձ նշված հանձնարարականը վեր հանեց այն կարևորագույն խնդիրները, որոնց հրատապ լուծման պարագայում միայն հնարավոր կլինի խոսել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի արդյունավետության, դատապարտյալների վերաինտեգրման, նրանց կողմից նոր հանցագործությունների կանխարգելման մասին: Հարկ է նշել, որ քննարկվող ինստիտուտը ՀՀ-ում բավականին հաճախ է կիրառվում: ՀՀ դատական վիճակագրության վերլուծությունը վկայում է, որ պատիժը դեռևս լրիվ չկրած, սակայն պատժից ազատված դատապարտյալների շրջանում գերակշռողը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառմամբ ազատված անձինք են:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը գործում է նաև Արևմտյան Եվրոպայի բոլոր երկրների քրեական իրավունքի համակարգերում: Որոշ երկրներում այն գոյություն ունի շուրջ մեկ դարից ավելին: Պետք է նշել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտն իրավական համակարգերում ի սկզբանե նշանակալից նորամուծություն է եղել, որը էապես փոխել է քրեական իրավունքում պատժի վերաբերյալ գոյություն ունեցող մոտեցումները: Պատժի և դատապարտյալի ուղղման/վերաուցիալականացման վերաբերյալ քրեական իրավունքում մոտեցումները փոխվել են մասնավորապես 18-րդ դարի վերջից՝ սկսած Մոնտեսքիոյի, Չեզարե Բեկարիայի և Վոն Ֆյոլբախի գիտական աշխատանքների և հետազոտությունների ազդեցության ներքո:

Դատապարտյալի՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորությունը նրա իրավական կարգավիճակի կարևոր բաղադրիչներից մեկն է, որի համար անհրաժեշտ են ինչպես օրենսդրական հիմքեր, այնպես էլ պրակտիկ կիրառելիության մեխանիզմներ: Ներկայումս ՀՀ-ում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը նախատեսված է քրեական և քրեակատարողական օրենսդրությամբ, ինչպես նաև ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանով: Նախատեսված կարգավորումներն ու օրենսդրական հիմքերը կարծես թե բավարար լծակներ են համակարգը աշխատեցնելու համար, մինչդեռ գործնականում պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգում նկատելի են բազմաթիվ խնդիրներ, ինչով պայմանավորված՝ համակարգը վերանայման կարիք ունի:

Ելնելով թեմայի կիրառման առանձնահատկություններից, կարգավորման խնդիրներից և վիճակագրական տվյալների վերլուծությունից՝ հողվածի արդիականությունը կասկած չի առաջացնում:

Սույն աշխատությունը նպատակ է հետապնդում ներկայացնել ներկայումս ՀՀ-ում պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի օրենսդրական հիմքերն ու կարգավորումները, գոյություն ունեցող միջազգային ստանդարտ-

ներն ու լավագույն փորձը: Վերջիններիս և ՀՀ-ում նախատեսված համակարգի համեմատական վերլուծությունը վեր կհանի գործող խնդիրներն ու դրանց պատճառները՝ հնարավոր լուծումներ առաջարկելու մտադրությամբ:

**ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ
ՀՀ-ՈՒՄ: ՕՐԵՆՍԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ,
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ԱՌԱՋԱՑՈՂ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Ազատությունից զրկված անձանց իրավական կարգավիճակի կարևորագույն բաղադրատարրերից է պատժից ազատման ինստիտուտների արդյունավետ գործունեությունը: Այս առումով ՀՀ-ում, ի թիվս այլ հնարավորությունների ու մեխանիզմների, առանձնակի կարևորություն ունի պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը: Վերջինս մշտապես եղել և շարունակում է մնալ հանրության և քրեական արդարադատության ոլորտի մասնագետների ուշադրության կենտրոնում, ինչը պայմանավորված է ինչպես այս ինստիտուտի կարևորությամբ, այնպես էլ դրա գործունեության ընթացքում դրսևորված խնդիրների բազմազանությամբ: Վերջին տարիներին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը մշտապես եղել է քննադատությունների կենտրոնում և ազատությունից զրկված անձանց բողոքի հիմնական առարկան, ինչն էլ հանգեցրել է համակարգի շարունակական փոփոխությունների:

Այսպես, 2017 թվականի ընթացքում օրենսդրական փոփոխություններ տեղի ունեցան պատժի կրումից վաղաժամկետ ազատման համակարգում, ինչին հաջորդեցին նաև պրակտիկայում փոփոխությունները: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերում կատարվեցին մի շարք փոփոխություններ. որոնք միտված էին մասնավորապես Անկախ հանձնաժողովների վերացմանը և գործընթացում ի հայտ եկող բազմաթիվ խնդիրների լուծմանը:

Գործընթացում ի հայտ եկող բազմաթիվ խնդիրները հիմք հանդիսացան օրենսդրական շարունակական փոփոխությունների: Նախ պետք է նշել, որ Անկախ հանձնաժողովների ձևավորման մասին ՀՀ նախագահի հրամանագիրը ուժը կորցրել է և անկախ հանձնաժողովները ինստիտուցիոնալ առումով այլևս գոյություն չունեն և ընդգրկված չեն պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում:

Համաձայն 2018 թվականի օրենսդրական կարգավորումների՝ ինստիտուցիոնալ առումով պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցում հիմնական դերակատարումն ընկավ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների վրա:

Պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի ար-

դյունավետության բարձրացման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կողմից մշակվեց և 2018 թվականի մայիսի 23-ին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից երկրորդ ընթացմամբ և ամբողջությամբ ընդունվեց «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» և «Պրոբացիայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքների նախագծերի փաթեթը:

Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության նախագահին վերապահված լիազորություններով պայմանավորված՝ անհրաժեշտություն էր առաջացել դադարեցնել անկախ հանձնաժողովների գործունեությունը, բացի այդ, անկախ հանձնաժողովի գործունեության ընթացքում ծագել էին մի շարք խնդիրներ, որոնք նվազեցնում էին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացի արդյունավետությունը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ օրենսդրական փոփոխություններով պատժիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացում կատարվեցին մոդելային և ընթացակարգային փոփոխություններ, որոնց առանձնահատկությունները հետևյալն են.

- Դատապարտյալի կողմից դիմումի ներկայացման ընթացակարգ.

Փոփոխություններով ամրագրվեց, որ պատժիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու գործընթացի մեկնարկը պայմանավորում է ոչ միայն պատժի ժամկետի օրենքով սահմանված մասը կրելու, այլ նաև դատապարտյալի դիմումի առկայության հետ: Այլ կերպ՝ գործընթացը սկսվում է, երբ դատապարտյալն ինքն է դիմում ներկայացնում պատժիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար: Ընդ որում՝ դիմումը պետք է ներկայացվի պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալուց ոչ շուտ, քան երեք ամիս առաջ: Դիմումի ներկայացման կարգի մասին պատժիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը նախօրոք պարտավոր է ծանուցել դատապարտյալին:

- Քրեակատարողական ծառայություն - պրոբացիայի ծառայություն - դատարան մոդելի գործարկում.

Փոփոխությունների արդյունքում դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը և նրա կողմից նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանքների վերաբերյալ զեկույցներ են տրամադրում մասնագիտացված երկու կառույցներ, որոնք ունեն մարդկային և նյութական անհրաժեշտ ռեսուրսներ: Քրեակատարողական ծառայությունը պետք է կարողանա պատշաճ կերպով գնահատել դատապարտյալի անձը և վարքագիծը պատժի կրման

ընթացքում, իսկ Պրորացիայի ծառայությունը՝ հասարակություն վերաինտեգրվելու հնարավորությունը:

- Դատապարտյալի իրավունքները.

Չեկույցների կազմման ընթացքում դատապարտյալը պահպանում է այն իրավունքները, որոնք նրան վերապահվել էին անկախ հանձնաժողովի նիստին մասնակցելու համար: Այսպես, դրական զեկույցների դեպքում՝ մինչև զեկույցները դատարան ներկայացնելը, իսկ զեկույցներից առնվազն մեկի բացասական լինելու դեպքում՝ մինչև պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի կողմից որոշում ընդունելը, դատապարտյալն իրավունք ունի.

- 1) իրեն մատչելի ձևով, այդ թվում՝ համապատասխան մասնագետի միջոցով ծանոթանալու իր վերաբերյալ կազմված նյութերին և անվճար ստանալու դրանց պատճենները,
- 2) ներկայացնելու բացատրություններ և փաստաթղթեր, հանդես գալու հայտարարություններով,
- 3) հայտնելու իր կարծիքը իրեն վերաբերող հարցերի քննարկման ժամանակ,
- 4) ստանալ իր վերաբերյալ կազմված զեկույցները,
- 5) հայերենին չտիրապետելու դեպքում պետության միջոցների հաշվին օգտվելու թարգմանչի ծառայություններից,
- 6) օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ իրավունքներ:

Օրենսդրական փոփոխություններով ընդունված ընթացակարգի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը օրենքով նախատեսված ժամկետը լրանալուց մեկ ամիս առաջ պարտավոր է դատապարտյալին գրավոր կերպով ծանուցել դիմում ներկայացնելու կարգի մասին: Դատապարտյալի գրավոր դիմումն ստանալու պահից երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին պաշտոնապես ծանուցում է պրորացիայի ծառայությանը: Դատապարտյալի գրավոր դիմումն ստանալուց հետո արդարադատության ոլորտում Կառավարության քաղաքականությունը մշակող նախարարի՝ ՀՀ արդարադատության նախարարի սահմանած ժամկետում և կարգով պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին պաշտոնապես ծանուցում է քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնին՝ կցելով դատապարտյալի անձնական գործի ամփոփ տեղեկանքը և անհրաժեշտ այլ փաստաթղթերը: Քրեակատարողական ծառայությունը և պրորացիայի ծառայությունը պաշտոնական ծանուցումն ստանալուց հետո 80 օրվա ընթացքում կազմում և ներկայացնում են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ զեկույցներ:

Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրորացիայի ծառայության զեկույցները դրական են, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված

մասը լրանալուց հետո երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան ներկայացնելու մասին որոշում և յոթ աշխատանքային օրվա ընթացքում միջնորդագրով ներկայացնում դատարան: Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցներից մեկը բացասական է, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան ներկայացնելու մասին որոշում, եթե դատապարտյալը տալիս է գրավոր համաձայնություն, և յոթ աշխատանքային օրվա ընթացքում միջնորդագրով ներկայացնում դատարան: Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցները բացասական են, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալուց հետո երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան չներկայացնելու մասին որոշում: Այս դեպքում դատապարտյալը կարող է որոշումը բողոքարկել դատարան:

Այս կապակցությամբ անկյունաքարային նշանակության ունեցավ նաև ՀՀ արդարադատության նախարարի՝ «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ զեկույցների կազմման կարգը և պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով ներկայացվող փաստաթղթերի օրինակելի ձևերը հաստատելու մասին» 2018 թվականի հուլիսի 12-ի 336-Լ հրամանը, որով սահմանվեց նոր ձևաչափ և չափանիշներ՝ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար, մասնավորապես ներդրվեց չափորոշիչների գնահատման և գումարման համակարգը:

Նշված կարգավորումները թեպետև միտում ունեն ավելի արդյունավետ դարձնել պատժի կրումից ազատման ինստիտուտի գործունեությունը, սակայն օրենսդրական նման կարգավորումները արդեն իսկ հիմք են տալիս որոշակի մտահոգությունների:

Ինչպես քրեակատարողական ծառայության, այնպես էլ պրոբացիայի ծառայությունների կողմից ներկայացվող զեկույցները պետք է արտացոլեն դատապարտյալի վերասոցիալականացմանն ուղղված նախադրյալները, վարքագծի փոփոխություններն ու հեռանկարները, ինչը պահանջում է դատապարտյալի

հետ ստատիկ և դինամիկ պլանով աշխատանք և, ըստ այդմ, նաև հստակ չափանիշներ ու պայմաններ՝ այդ աշխատանքը և, ըստ այդմ, դատապարտյալի վարքագծի փոփոխությունները գնահատելու համար: Մինչդեռ, դեռևս տեսանելի չեն վարքագծի փոփոխությունները գնահատելու հստակ և իրատեսական չափանիշները:

Այս համատեքստում խիստ խոցելի է ՀՀ արդարադատության նախարարի վերոհիշյալ հրամանը մի շարք պատճառաբանություններով. դատապարտյալներին տրամադրվող միավորները հիմնականում չեն արտացոլում նրանց իրական վարքագիծը պատժի կրման ընթացքում, երբեմն անգամ սուբյեկտիվ կարծիք են ձևավորում դատապարտյալների վերաբերյալ, ինչպես նաև խախտվում է դատապարտյալների միջև հավասարության սկզբունքը:

Նշվածի վառ ապացույցն է այն, որ մի դեպքում դատապարտյալին տրվում է 1 միավոր պատժի կրման ողջ ընթացքում ընդամենը մեկ անգամ շաշկի կամ բիլիարդ խաղալու համար, իսկ մեկ այլ դատապարտյալի նույն 2 միավորն է հատկացվում պատժի կրման ընթացքում տասնյակից ավելի վերասոցիալականացման միջոցառումների մասնակցելու համար:

Մինևույն ժամանակ նույն միջոցառումներին մասնակցելը համարվում է նաև վերասոցիալականացման միջոցառումներին մասնակցություն և տրվում է ևս 3 միավոր: Արդյունքում՝ բազմաթիվ դեպքերում ստացվում է արհեստական դրական գեկույցներ:

Իսնդրահարույց է նաև գեկույցի կազմման այն կետը, որով հանցանքը մինչև 28 տարեկանը կատարելու համար դատապարտյալին միավոր չի տրվում, իսկ 28 տարեկանից բարձր տարիքում հանցանք կատարած դատապարտյալներին տրվում է 1 կամ 2 միավոր:

Նման մոտեցումը նույնպես չի կարող համարվել արդարացի և խտրական մոտեցում է առաջացնում դատապարտյալների միջև:

Այս առումով հարկ է արձանագրել, որ քրեակատարողական ծառայության կողմից գեկույցի կազմման գործընթացում ի հայտ եկող այս և բազմաթիվ այլ խնդիրների կապակցությամբ տարբեր իրավակիրառ մարմինների կողմից նախատեսվել է ՀՀ արդարադատության նախարարի նշված հրամանի փոփոխություններ:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից այդ կապակցությամբ կայուն նախադեպային իրավունքի ձևավորումը, համաձայն որի՝ ուղղվելու համար ազատագրկման ձևով պատժի մնացած մասը դատապարտյալի կողմից կրելու կարիք չունենալու վերաբերյալ դատարանների հետևությունները պետք է կառուցված լինեն պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների՝ քրեակատարողական հիմնարկում դատապարտյալի գտնված լինելու ամբողջ

Ժամանակահատվածում վերջինիս վարքագծի, նրա անձի և կատարված հանցագործությունների մասին տվյալների բազմակողմանի ուսումնասիրության, վերլուծության և համակցության մեջ գնահատման վրա³:

Նշվածն ուշագրավ է ոչ միայն դատապարտյալի անձի վերաբերյալ ճիշտ պատկերացում կազմելու, այլև նրա ուղղման և վերասոցիալականացման՝ ընդունելի աստիճանի հասած լինելու կապակցությամբ հիմնավոր կանխատեսում անելու տեսանկյունից:

Ուշադրության է արժանի նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցում քրեակատարողական ծառայության՝ որպես պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի վարքը գնահատող և պրոբացիայի պետական ծառայության՝ որպես պրոբացիայի միջոցով դատապարտյալի վերասոցիալականացման գործընթացն իրականացնող մարմինների գեկույցների բացասական լինելը: Տվյալ դեպքում, դատապարտյալի վերասոցիալականացման ընդունելի աստիճանի հասած լինելու նախադրյալները և պատժի հետագա կրման նպատակահարմարությունը գնահատելու հարցում դատարանը՝ որպես քննարկվող ինստիտուտի գործադրման հնարավորության առնչությամբ վերջնական որոշում կայացնող մարմին, պետք է հաշվի առնի նաև մասնագիտական, խորհրդատվական բնույթ կրող վերոհիշյալ մարմինների դիրքորոշումները:

2022 թվականի հուլիսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական, քրեակատարողական և քրեական դատավարության օրենսգրքերով նույնպես որոշակի փոփոխություններ կատարվեցին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում: Մասնավորապես. ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար ժամկետների հաշվարկի առումով տեղի ունեցավ փոփոխություն, այն է՝ ժամկետը հաշվարկելու համար կարևորվում է ոչ թե արարքի ծանրությունը, այլ դրա համար դատարանի կողմից նշանակված պատժաչափը:

Այսինքն՝ ընդունվեց անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք (ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, երբ ծանր հանցագործություն կատարելու համար դատապարտյալը պետք է կրեր նշանակված պատժի կեսը՝ նոր օրենսգրքով սահմանված է նշանակված պատժի մեկ երրորդը կրելու դատավարական անհրաժեշտությունը), սակայն ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով այդ դրույթին հետադարձ ուժ տալու մասին իրավակարգավորում չնախատեսվեց, այլ կերպ ասած՝ մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը ազատագրված մանկավարժական դատապարտված դատապարտյալների համար նշված փոփոխությունը չունի հետադարձ ուժ, քանի որ դրա հետադարձ ուժ ունենալու մասին ՀՀ քրեական

³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ նախադեպային որոշումը:

օրենսգրքում և «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքում նշում առկա չէ:

Ինչպես ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքը, այնպես էլ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգիրքը, դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար նախատեսել է 3 նախապայման, այն է՝

- ա) պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն չափի կրելը,
- բ) պատշաճ վարքագիծ դրսևորելը,
- գ) նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը⁴:

Վերը հիշատակված երեք նախապայմանների բացակայությունն ինքնին դատավարական արգելք է հանդիսանում անձի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը դատարանում քննարկելու համար:

Վերաբերելի իրավակարգավորումներից տեսանելի է, որ օրենքով սահմանված նախապայմաններից մեկի՝ պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն ժամկետի կրումը նախատեսված է միայն քրեական օրենսգրքով, իսկ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված են պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի վերաբերելի այլ հանգամանքներ, մասնավորապես՝ քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայության կողմից կազմվող զեկույցների բովանդակությունը, դրանք կազմելու ժամկետները, չափանիշները, այդ գործընթացում դատապարտյալի և քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի իրավունքները և պարտականությունները:

Այսինքն՝ ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրությամբ սահմանված չէ որևէ նորմ, որտեղ կկարգավորվի դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար պայմանների առկայություն, մասնավորապես՝ պատժի ժամկետի կրած լինելու նվազագույն չափի վերաբերյալ: Հետևաբար, այս համատեքստում քրեակատարողական և քրեական օրենսդրության խնդիրները տարբեր են և չեն կարող նույնացվել:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված պատիժների կատարման, դրանց կարգին ու պայմաններին վերաբերելի իրավակարգավորումներն ընդգրկված են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 17-րդ գլխում, որում ներառված են դատապարտյալին համապատասխան անվտանգային գոտու խիստ և մեղմ պայմաններում պահելու, ինչպես նաև առանձին պահելու կարգը, նյութակենցաղային ապահովումը, դատապարտյալների տեսակցությունները, հանձնույնքներ և ծանրոցներ ստանալուն, նամակագրության, հեռախոսակապից և տեսազանգից օգտվելուն, մեկնումներ տրամադրելուն վերաբերող դրույթները:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված դրույթի, այն է՝ պատիժների կատարումը, դատապարտյալի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների կիրառումը կարգավորվում են դրանց կատարման կամ կիրառման պահին գործող քրեակատարողական օրենսդրությամբ: Համադրված

⁴ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 85:

վերլուծությունից տեսանելի է, որ այն չի պարունակում որևէ իրավակարգավորում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման, օրենքով սահմանված պայմանների՝ պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն չափը կրելու, պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու մասին, քանի որ հիշյալ ինստիտուտն իր բնույթով հանդիսանում է բացառապես քրեաիրավական ինստիտուտ, հետևաբար չի կարող նույնականացվել ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված խնդիրների հետ:

Ինչ վերաբերվում է օրենքին հետադարձ ուժ տալու հարցին, ապա հարկ է նշել, որ դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայմաններից մեկը՝ կրած ժամկետի նվազագույն չափը, թեև ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքով սահմանված կարգով առավել բարենպաստ է դատապարտյալի համար, սակայն չի կարող կիրառվել, քանի որ թե՛ ՀՀ քրեական օրենսգրքով և թե՛ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով տվյալ իրավանորմի հետադարձության ուժի մասին որևէ նշում առկա չէ:

Օրենքին հետադարձ ուժ տալու խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ որևէ դրույթ առկա չէ նաև «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՀ օրենքում⁵:

Այսինքն, եթե դատապարտյալը հանցանքը գործել է և դատապարտվել է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության ժամանակահատվածում, հետևաբար նրա նկատմամբ կիրառելի են եղել ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի դրույթները, և չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը առերևույթ բարելավվում է դատապարտյալի վիճակը, սակայն, ինչպես վերը նշվեց դրա հետադարձության ուժի մասին որևէ օրենքով կարգավորում չի նախատեսվել:

Հարկ է արձանագրել նաև, որ 2018 թվականի ընթացքում ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 530 դատապարտյալ: Եթե նշված թիվը համեմատենք դրան նախորդող 3 տարիներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված դատապարտյալների թվաքանակի հետ, ապա դրական աճի միտումն ակնհայտ է:

Մասնավորապես, 2016 թվականին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 115 դատապարտյալ, 2017 թվականին՝ 362 դատապարտյալ (250-ով կամ 217,4 %-ով ավելի), իսկ 2018 թվականին՝ 530 դատապարտյալ (165-ով կամ 45,2%-ով ավելի):

Պետք է փաստել, որ 2016 թվականի հետ համեմատած՝ 2017-2018 թվականների ընթացքում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու

⁵ «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՀ օրենք

վերաբերյալ քննված գործերի և կայացված դատական ակտերի թվի էական աճը հիմնականում պայմանավորված է եղել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացի ոլորտում 2017 թվականի մարտի 1-ին կատարված օրենսդրական բարեփոխումներով, որոնց արդյունքում էլ առավել երաշխավորվել է այս ոլորտում դատապարտյալների դատական պաշտպանության իրավունքը⁶:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Հարկ է անդրադառնալ նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ի թիվ Rec(2003) 22 հանձնարարականին: Նշյալ հանձնարարականի ընդունման որոշումը 2000 թվականի Բանտային գերբեռնվածության ու դատապարտյալների քանակի նվազեցման վերաբերյալ հանձնարարականի տրամաբանական շարունակությունն էր: Հանձնարարականների հաջորդականությունը և պայմանական ազատման վերաբերյալ հանձնարարականի բովանդակության ուսումնասիրությունը վկայում են այն մասին, որ վաղաժամկետ ազատման հիմնական և կենտրոնական նպատակներից մեկը քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափումն է: Միևնույն ժամանակ, պայմանական վաղաժամկետ ազատումը նպատակ է հետապնդում դատապարտյալներին օգնել քրեակատարողական հիմնարկի կյանքից հասարակություն վերադառնալու հարցում ազատությանը հաջորդող համապատասխան պայմանների և հսկողության միջոցով:

Ըստ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի վերոհիշյալ հանձնարարականի՝ առկա են պայմանական վաղաժամկետ ազատման երկու հիմնական համակարգեր՝

- 1) հայեցողական,
- 2) պարտադիր:

Հայեցողական համակարգով գործող պայմանական վաղաժամկետ ազատման պարագայում օրենքով հստակ պետք է սահմանված լինի պատժի այն նվազագույն ժամանակահատվածը, որը պետք է կրի դատապարտյալը: Տվյալ նվազագույն ժամկետը վրա հասնելու դեպքում իրավասու մարմինները պետք է սկսեն ազատման ընթացակարգը: Սույն համակարգի պարագայում պետք է սահմանված լինեն հստակ և հասկանալի չափանիշներ: Ավելին՝ նման չափանիշները պետք է իրատեսական լինեն՝ հաշվի առնելով դատապարտյալի անհատական, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկություններն ու վերականգնողական ծրագրերի առկայությունը: Օրենքով լիազորված մարմնի կողմից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը մերժող որոշումը կայացնելու դեպքում պետք է նշանակվի նաև հարցի հաջորդ լսման օրը, որը կապահովի դատապարտյալների կողմից ազատման համար կրկին դիմելու հնարավորությունը:

⁶ ՀՀ դատախազության 2018 թվականի գործունեության մասին հաղորդում Ազգային Ժողով:

Պարտադիր վաղաժամկետ ազատման համակարգի դեպքում օրենքով սահմանվում է միայն պատժի նվազագույն ժամանակահատվածը, որը պետք է հաշվի առնվի ազատման հարցը քննելիս:

Անդրադառնալով դիմումի առկայության դեպքում նշյալ ինստիտուտների իրացման միջազգային փորձին՝ հարկ է նկատել, որ քննարկվող հարցի առնչությամբ միասնական մոտեցումը բացակայում է: Կան երկրներ, որտեղ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը քննվում է դատապարտյալի դիմումի հիման վրա (Ֆրանսիա, Գերմանիա, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա), և կան երկրներ, որտեղ քննվում է մեխանիկորեն (Իսպանիա, Նիդեռլանդներ, Պորտուգալիա, Խորվաթիա):

Օրինակ՝ Ֆրանսիայում դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի պատիժների կատարման գծով դատավորին կամ դատարան:

Գերմանիայում նույնպես դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի տարածքային դատարաններում պատիժների կատարման հարցերով քրեական պալատ:

Իսպանիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցի քննությունը պետք է սկսվի մեխանիկորեն, հակառակ դեպքում դատապարտյալը կարող է բողոք ներկայացնել:

Սույն համատեքստում անդրադարձ կատարելով միջազգային ստանդարտներին՝ անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի ներկայացրած դիրքորոշումները:

Մասնավորապես՝ Հուսսեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (տե՛ս Abed Hussain v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 21928/93, 1996 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռ) գործով Եվրոպական Դատարանը նշել է.

«59. Այնպիսի սկզբունքային նշանակություն ունեցող գործերով, որպիսին են ազատությունից զրկելու հետ կապված գործերով, և երբ ծագում են հարցեր, կապված, օրինակ, դիմողի բնավորության և հոգեվիճակի գնահատման հետ, արդար դատավարության ապահովման համար կարող է անհրաժեշտ լինել, որպեսզի դիմողը ներկա լինի դատավարությանը:

60. Դիմողի իրավիճակի պես իրավիճակներում, երբ քննարկվում է ազատագրման զգալի ժամկետի հետ կապված հարց, և որտեղ նրա բնավորությանը բնորոշ գծերը և հասունության աստիճանը կարևոր դեր են խաղում որոշելու, թե վտանգավո՞ր է արդյոք նա հանրության համար, 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պահանջում է բանավոր լուծման մրցակցային դատավարության ենթատեքստում, որը ենթադրում է դիմողի շահերի օրինական ներկայացուցչություն ու վկաներ իրավիճակի և հարցաքննելու հնարավորություն»:

Մեկ այլ՝ Ամուրն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով⁷ Եվրոպական Դատարանը նշել է.

«50. Պնդելով, որ ցանկացած ազատագրկում պետք է տեղի ունենա օրենքով սահմանված կարգով՝ Կոնվենցիայի 5 (1) հոդվածը նախևառաջ պահանջում է, որպեսզի ցանկացած կալանավորում կամ ձերբակալում ունենա իրավական հիմնավորում ներպետական օրենսդրության մեջ: Սակայն այս բառերը ոչ միայն հղում են պարունակում ներպետական օրենսդրությանը, ինչպես «օրենքին համապատասխան» և «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունները, որոնք առկա են 8-11 հոդվածների երկրորդ կետում: Այս բառերը նաև վերաբերում են օրենքի որակին՝ պահանջելով, որպեսզի այն համապատասխանի օրենքի գերակայության սկզբունքին, որը բնորոշ է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներին: Որպեսզի հավաստիանալ՝ համապատասխանում է արդյոք ազատագրկումը ազգային օրենսդրության հետ համատեղելիության սկզբունքին, դատարանը պետք է ոչ միայն գնահատի քննարկվող ոլորտի ազգային օրենսդրությունը, այլև գնահատի այլ իրավական ակտերի որակը, որոնք կիրառվել են քննարկվող անձանց հանդեպ: Այս իմաստով որակը ենթադրում է, որ եթե ազգային օրենքը պահանջում է ազատագրկում, հատկապես քաղաքական ապաստան խնդրող օտարերկրյա քաղաքացիների նկատմամբ, ապա այն պետք է բավարար չափով մատչելի և ճշգրիտ լինի՝ կամայականության վտանգից խուսափելու համար»:

Հետևաբար, պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ հարցի քննությունը պետք է՝

- հիմնված լինի օրենքով սահմանված, մատչելի և կանխատեսելի ընթացակարգերի վրա,
- իրականացվի մրցակցային սկզբունքով,
- կայացված որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված և օբյեկտիվ, իսկ որոշման հետ դատապարտյալի անհամաձայնության դեպքում դատապարտյալն իրավունք ունենա բողոքարկելու այն:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ քննարկվող հարցի շուրջ միջազգային փորձում (խոսքը վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ, բացի դատական կարգից, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ վերջնական որոշում կարող է կայացվել նաև հանձնաժողովային կարգով) ներդաշնակություն չի տիրում:

Այսպես, Խորվաթիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշում կայացնում է հանձնաժողովը, որը բաղկացած է 4 (5) անդամից: Հանձնաժողովի անդամներին նշանակում է արդարադատության նախարարը: Անդամներից մեկը քրեակատարողական վարչության կենտրոնական գրասենյակի ներկայացուցիչ է, մյուսը՝ պետական փաստաբանների գրասենյակի ներկայացուցիչ, երկու դատավոր և մեկ ոչ մշտական հիմունքներով պատիժը նշանակող

⁷ St' u Amuur v. France, զանգստ թիվ 19776/92, 1996 թվականի հունիսի 25-ի վճիռ:

դատավոր, որին ենթակա են տվյալ պատժի կրման վայրի գործերը: Հանձնաժողովի գործունեության կարգը սահմանում է արդարադատության նախարարը:

Կանադայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշումների կայացման բացառիկ իրավունքը պատկանում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման ազգային հանձնաժողովին: Այս հանձնաժողովը բաղկացած է ոչ ավելի, քան 45 լրիվ դրույքով և մի քանի կես դրույքով աշխատող անդամներից, որոնց՝ նախարարի առաջարկությամբ նշանակում է Կանադայի գլխավոր նահանգապետը՝ համապատասխանաբար 10 և 3 տարի ժամկետով: Անդամները պետք է ունենան կրթություն տարբեր ոլորտներում՝ իրավաբանություն, քրեաբանություն, սոցիալական աշխատանք, հոգեբանություն և այլն:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովները բաղկացած են նախկին բանտային ծառայողներից կամ այլ հաստատություններում (հանախ բանտերում) ծառայող անձանցից: Հանձնաժողովները, որպես կանոն, գտնվում են պետական գործադիր մարմնում, ընդ որում՝ անդամներին նշանակում է նահանգապետը:

Մեծ Բրիտանիայում 2005 թվականին ուժի մեջ մտած Քրեական արդարադատության ակտի ուժով որոշակի ժամկետով ազատագրվման դատապարտված անձանց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը դարձավ պարտադիր՝ պատժի համապատասխան մասը կրելուց հետո: Այս դեպքում համապատասխան պայմաններ է նշանակում բանտի վարչակազմը: Առանձին հանցագործությունների դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումները կայացնում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը: 2016 թվականի դրությամբ հանձնաժողովի կազմում ընդգրկված է 206 անդամ՝ դատավորներ, հոգեբաններ, քրեաբաններ, պրոբացիայի ծառայողներ, հաշտարարներ, փաստաբաններ, գիտնականներ և այլ անկախ անձինք: Հանձնաժողովն իր գործառնություններն իրականացնում է բազմազան ընթացակարգերով՝ որոշ դեպքերում՝ միայն գրավոր կերպ, որոշ դեպքերում՝ բանավոր, 1 կամ 3 անդամներով:

Խնդրո առարկայի մասին առավել ամբողջական պատկերացում կազմելու նպատակով դիտարկենք, թե ինչպես են կարգավորված պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտին վերաբերող հիմնահարցերը տարբեր երկրներում:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 57-ի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով ազատագրվման ձևով պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կարող է կիրառվել դատարանի կողմից, եթե՝

- 1) դատապարտյալը կրել է պատժի 2/3-ը, սակայն երկու ամսից ոչ պակաս,
- 2) անձի ազատումը ընդունելի է՝ հաշվի առնելով նաև հասարակության անվտանգության ապահովման շահերը,
- 3) դատապարտյալը համաձայն է, որ իր նկատմամբ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվի:

Որոշ դեպքերում դատարանն իրավունք ունի պայմանական վաղաժամկետ ազատել նաև պատժի կեսը, սակայն վեց ամսից ոչ պակաս ժամկետով ազատագրվում կրած անձին՝ երկու ինքնուրույն հիմքերի առկայության դեպքում, այն է՝ 1) դատապարտյալը ազատագրվման ձևով պատիժ է կրում առաջին անգամ, և նշանակված պատիժը չի գերազանցում երկու տարին, 2) դատապարտյալի անձը, նրա կատարած արարքի բնույթը, ազատագրվման վայրում գտնվելու ժամանակ նրա զարգացումը թույլ են տալիս կոնկրետ դեպքը գնահատել որպես առանձնահատուկ: Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 57-ը սահմանում է, որ ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձը կարող է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է ազատագրվման 15 տարին, հասարակության համար վտանգ չի ներկայացնում, և նրա կողմից պատժի հետագա կրման անհրաժեշտություն չկա: Ի դեպ, հարցի նման կարգավորում է նախատեսված նաև Շվեյցարիայի քրեական օրենսդրությամբ:

Ավստրիայի քրեական օրենսդրությունը ևս նախատեսում է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտ, որը, սակայն, հնարավոր է համարվում դատապարտյալի կողմից ազատագրվման մեկ երկրորդը փաստացի կրելուց հետո: Ընդ որում, ամեն դեպքում այդ ժամկետը չի կարող պակաս լինել երեք ամսից: Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու չափանիշները Ֆրանսիայում ներառված են ոչ թե քրեական, այլ քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի հոդված 729-ը սահմանում է, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում հնարավոր է դատապարտյալի կողմից նշանակված պատժի առնվազն մեկ երկրորդը, իսկ քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 132-8, 132-9, 132-10-ի իմաստով ռեցիդիվ դրսևորած անձանց պարագայում՝ երկու երրորդը փաստացի կրելուց հետո: Ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձինք պատժից պայմանական վաղաժամկետ կարող են ազատվել նվազագույնը 15 տարի ժամկետով ազատագրվում կրելուց հետո:

Իսպանիայում դատապարտյալը սովորաբար կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել պատժի կրումից, եթե փաստացի կրել է պատժի երեք քառորդը, դրսևորել է անբասիր վարքագիծ և հիմք տվել կարծելու, որ հասարակությունն վերադառնալու պարագայում նա այլևս հանցանք չի կատարի: Առանձին դեպքերում Իսպանիայի քրեական օրենսդրությունը թույլ է տալիս անձին պայմանական վաղաժամկետ ազատել նաև պատժի երկու երրորդը, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ մեկ երկրորդը փաստացի կրելուց հետո, թեև օրենսդրությամբ հստակ չեն սահմանված այն չափանիշները, որոնք թույլ կտան տարբերակել, թե որ դեպքերում պետք է որպես պարտադիր պայման դիտվի պատժի 3/4-ը, իսկ որ դեպքերում՝ 2/3-ը կամ 1/2-ը կրած լինելը:

Մեծ Բրիտանիայում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել անբասիր վարք դրսևորած այն դատապարտյալի նկատմամբ, որը փաստացի կրել է պատժի մեկ երրորդը: Ընդ որում, այդ ժամկետը չի կարող

պակաս լինել 12 ամսից: Պայմանական վաղաժամկետ կարող են ազատվել նաև նրանք, ովքեր դատապարտված են ցմահ ազատազրկման:

ԱՄՆ-ում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման հիմքերն ու պայմանները տարբեր նահանգներում նույնական չեն: Ընդհանուր մոտեցման համաձայն՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը թույլատրվում է ոչ պակաս, քան երեք հիմքերի միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- 1) եթե օրենքը կոնկրետ կատեգորիայի դատապարտյալների՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար արգելք չի նախատեսում (օրինակ՝ որոշ նահանգներում նման արգելք է սահմանված ցմահ ազատազրկման դատապարտվածների, ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանություն կատարած անձանց համար),
- 2) եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է պատժի որոշակի ժամկետը,
- 3) եթե մարմինը, որի վրա դրված է դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծումը, գտնում է, որ տվյալ դատապարտյալը «իրեն լավ է դրսևորել» և ընդունակ կլինի ազատվելուց հետո գերծ մնալ նոր հանցանքներ կատարելուց, կատարել պատժից պայմանականորեն ազատված անձանց վարքի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմնի ցուցումները և վտանգ չի ներկայացնի հասարակության համար:

ԱՄՆ-ի նահանգների մեծ մասում դատարանը դատավճիռ կայացնելիս սահմանում է, թե պատժի քանի տարին կրելուց հետո դատապարտյալը պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու իրավունք կստանա:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ գոյություն ունեցող միջազգային ստանդարտները ձևավորվել են մասնավորապես ՄԱԿ-ի և Եվրոպայի Խորհրդի կողմից: Այսպես, Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից Ազատազրկման հետ կապ չունեցող նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Տոկիոյի Կանոններ) չորրորդ մասով սահմանված են դատապարտյալների կողմից հասարակություն վերադառնալու մեխանիզմներն ու անհրաժեշտ գործողությունները: Մասնավորապես, սահմանված է, որ իրավասու մարմինը պետք է իր տրամադրության տակ հետդատապարտման մի շարք այլընտրանքներ ունենա՝ ինստիտուցիոնալացումից խուսափելու և դատապարտյալների ինտեգրմանը նպաստելու նկատառումներից ելնելով: Իսկ նույն գլխի 9.4 կետի համաձայն՝ ազատման ցանկացած եղանակ պետք է հնարավորինս վաղ իրականացվի: ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված մեկ այլ խումբ կանոնների, այն է՝ Բանգկոկի Կանոնների⁸ համաձայն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման որոշումները պետք է կիրառելի լինեն նաև իզական սեռի դատապարտյալների համար: Թերևս պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ առավել մանրակրկիտ մոտեցում

⁸ Տե՛ս «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ» 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ի ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Տոկիոյի կանոններ):

ցուցաբերվել է Եվրոպայի Խորհրդի կողմից: Դեռևս 1973 թվականին ԵԽ կողմից ընդունվեցին Եվրոպական Բանտային Կանոնները⁹, որոնք վերանայվել և զարգացում են սպրել 2006 թվականին՝ ի պատասխան պատժողական քաղաքականության զարգացումներին: Այս կանոնները հիմնված են ՄԱԿ-ի ստանդարտ նվազագույն կանոնների վրա, որոնք սահմանում են դատապարտյալների և բանտային պայմանների վերաբերյալ ընդհանուր ճանաչում և ընդունում գտած սկզբունքներն ու պրակտիկան:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասով կանոնները սահմանում են ազատ արձակումից առաջ և հետո դատապարտյալներին հատուկ ծրագրերի ու միջոցառումների միջոցով տրամադրվող օժանդակության հիմնական միջոցները: Եվրոպայի խորհրդի կողմից 2003 թվականին ընդունվել է պայմանական ազատման վերաբերյալ /2003/22 հանձնարարականը՝ հիմք ընդունելով այն, որ պայմանական ազատումը նոր հանցագործության կատարումը կանխելու և դատապարտյալի պլանավորած ու վերահսկվող ինտեգրումն ապահովելու ամենաարդյունավետ միջոցներից մեկն է: Հանձնարարականի համաձայն՝ պայմանական ազատումը նշանակում է դատապարտյալի վաղաժամկետ ազատումը՝ հետազատման անհատականացված պայմանների ներքո: Ընդ որում, ներումն ու համաներումը այս սահմանման մեջ չեն մտնում: Հանձնարարականում տեղ գտած ընդհանուր սկզբունքների համաձայն՝ պայմանական ազատումը պետք է նպատակ հետապնդի օգնել դատապարտյալին բանտային կյանքից անցում կատարել հասարակական, օրինապահ կյանքի՝ հսկողության և հետազատման պայմաններ սահմանելու միջոցով: Ներպետական օրենքները պետք է նման հնարավորությունն ընձեռեն բոլոր դատապարտյալներին՝ ներառյալ ցմահ ազատազրկվածներին: Վերը ներկայացված միջազգային ստանդարտների և ՀՀ-ում գործող համանման դրույթների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ օրենսդրական դաշտն ու իրավակիրառ պրակտիկան դեռևս լրացումների և շտկումների կարիք ունեն: Այսպես, համաձայն վերը ներկայացված ԵԽ բանտային կանոնների՝ ազատ արձակումից բավականաչափ երկար ժամանակ առաջ դատապարտված բանտարկյալներին պետք է աջակցություն ցուցաբերել՝ հատուկ ընթացակարգերով և ծրագրերով, որոնք նրանց հնարավորություն կտան բանտային կյանքից անցում կատարել հասարակություն՝ օրինապահ կյանքի: Հաջորդ դրույթի համաձայն՝ ավելի երկար ժամկետներով պատիժներ կրող բանտարկյալների դեպքում պետք է քայլեր ձեռնարկել դեպի հասարակություն նրանց աստիճանական վերադարձը երաշխավորելու ուղղությամբ: Վերջինս հնարավոր է իրականացնել նախքան ազատ արձակվելը բանտում իրականացվող ծրագրերի միջոցով կամ վերահսկողության ներքո մասնակի կամ պայմանական ազատմամբ՝ համադրելով սոցիալական օժանդակության հետ: Հաջորդ կետի համաձայն՝ սոցիալական ծառայությունների կամ մարմինների ներկայացուցիչ-

⁹ <https://rm.coe.int/16806f5b92>

ներին պետք է հնարավորություն տրվի անհրաժեշտության դեպքում ցանկացած ժամանակ մուտք գործել բանտ և հանդիպել բանտարկյալների հետ՝ օգնելու վերջիններիս ազատ արձակմանը նախապատրաստվելու և ազատ արձակումից հետո իրականացվող խնամքի ծրագրեր պլանավորելու գործում¹⁰:

Եզրակացություն

Քննարկվող ինստիտուտի ցածր արդյունավետության պատճառները պետք է փնտրել թե՛ օրենսդրության և թե՛ իրավակիրառ ոլորտներում: Առաջին հերթին, էական բարեփոխումների կարիք ունի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառումն ապահովող ենթաօրենսդրական կարգավորումները, մասնավորապես ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանը:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու համատեքստում առկա է Չեկոյցների կազմման կառուցակարգը վերանայելու անհրաժեշտություն, ինչը հնարավորություն կտա առավել ամբողջական և համապարփակ պատկերացում կազմել դատապարտյալի անձի, պատժի կրման ընթացքում նրա դրսևորած վարքագծի, վերասոցիալականացման, պատժի մնացած մասը կրելու անհրաժեշտության բացակայության, ուղղման ճանապարհին կանգնած լինելու, իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու հավանականության և պատժի նպատակներն իրագործված լինելու վերաբերյալ:

Իրավական ոչ հստակությունը, առանձին հասկացությունների օրենսդրական բնորոշման բացակայությունը խնդիրներ են ստեղծում այս ինստիտուտի կիրառման միատեսակությունն ապահովելիս և հաճախ հանգեցնում իրավակիրառ պրակտիկայում ծագող խնդիրների իրարամերժ լուծումների, սխալների: Օրինակ՝ առ այսօր հստակեցված չէ, թե ո՞րն է «դատապարտյալի վերասոցիալականացման» այն աստիճանը, որը բավարար է կոնկրետ անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ նման ազատումը մերժելու համար, կամ ի՞նչ չափանիշների հիման վրա պետք է որոշվի այդ աստիճանը: Բովանդակային վերանայման կարիք ունի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված դատապարտյալների հետ «փորձաշրջանի» ընթացքում իրականացվող աշխատանքների շրջանակը՝ հասարակությունում նրանց վերաինտեգրումն ապահովելու, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելու ունակություններ ձևավորելու և դրանք ամրապնդելու առումով: Ներկայումս նման գործունեություն թեև իրականացվում է ՀՀ արդարադատության նախարարության պրոբացիայի ծառայության կողմից, սակայն դատապարտյալի հետ տարվող «աշխատանքը», որպես

¹⁰ Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, Հ. Հարությունյան, Հ. Ալումյան:

կանոն, սահմանափակվում է նրանց վարքագծի նկատմամբ ձևական վերահսկողություն սահմանելով: Բնականաբար, բարձրացված խնդիրների լուծումը գուտ օրենսդրական մակարդակում սահմանափակվել չի կարող և անհրաժեշտ է նաև ապահովել այս ինստիտուտի կիրառման համակարգային տարրը, մասնավորապես՝ որակյալ պրոֆեսիոնալ կադրերով ապահովված պրոբացիայի ծառայության ձևավորմամբ, որը ևս ներկայիս սոցիալ-տնտեսական պայմաններում մարտահրավեր է ՀՀ իրավական համակարգի համար: Վերոգրյալը մի մասն է միայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառման հիմնախնդիրների, որոնք, սակայն, արդեն իսկ վկայում են սույն աշխատության արդիականության մասին:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրք
RA Criminal Code
2. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք
RA Criminal Executive Code
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
RA Criminal Procedure Code
4. ՀՀ քրեակատարողական իրավունք, Հ. Մ. Խաչիկյան
Criminal law of the Republic of Armenia. Khachikyan Kh. M.
5. ՀՀ դատախազության տարեկան գործունեության վերաբերյալ հաղորդումներ ՀՀ Ազգային ժողով
Report of 2018 on activities of the RA prosecutor’s office
6. Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարական
Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe “On parole from serving the sentence”.
7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ նախադեպային որոշումը
The precedent decision of the RA Court of Cassation regarding Garik Stepani Davtyan
8. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, Հ. Հարությունյան, Հ. Ալումյան
Features of the parole system in the Republic of Armenia, H. Harutyunyan, H. Alummyan
9. Amur v. France, գանգատ թիվ 19776/92, 1996 թվականի հունիսի 25-ի վճիռ
Amur v. France, Complaint No. 19776/92, Judgment of June 25, 1996

Vahan Harutyunyan

*Prosecutor of the Department for Cases of Crimes against the
Fundamentals of the Constitutional Order, State and Public
Security of the Prosecutor General's Office of the
Republic of Armenia, First Rank Counsellor of Justice*

INSTITUTE OF CONDITIONAL EARLY RELEASE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA¹

Abstract

The article refers to the analysis of the institution of parole from the further serving of the sentence of persons sentenced to a certain term or life imprisonment in the Republic of Armenia, in particular, the current and previous legislative regulations, the changes made, their comparison, the problems arising in practice, as well as the possible new legislative changes for their solution.

In the article, an attempt was made to outline in the most accessible and accessible way possible the legislative regulations regarding early release from punishment, one of the fundamental rights of persons sentenced to life imprisonment or a certain period of imprisonment, which is an important and integral part of the penal legislation during the formation of the new legal system after the achievement of independence in the Republic of Armenia, because in practice the majority of complaints among convicts relate to the problems arising in the process of their parole.

An analysis was made of both the previously existing legal regulations and the new legal regulations that came into force on July 1, 2022, and their differences were also analyzed.

The article also describes the legal positions expressed in precedent decisions of the RA Court of Cassation regarding the parole of persons sentenced to life imprisonment or a certain period of imprisonment, as well as the international practice regarding it. The current legislative regulations in the Republic of Armenia were compared with the international practice.

Accordingly, the Order 336-L of the RA Minister of Justice of June 12, 2018, which is a cornerstone in the process of parole for persons sentenced to life or a certain term of imprisonment, needs to be amended and amended in terms of assessing and summarizing the standards of convicts.

Keywords: punishment; parole; release; international experience; legislation; code; cassation; criminal; penitentiary.

¹ The article was presented on 01.09.2023 and was reviewed on 25.03.2024.

Ваан Арутюнян

*Прокурор управления по преступлениям против основ конституционного строя, государства и общественной безопасности
Генеральной прокуратуры Республики Армения,
советник юстиции первого класса*

ИНСТИТУТ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ¹

Абстракт

В статье речь идет об анализе института досрочного условно-досрочного освобождения для лиц, осужденных к определенному сроку или пожизненному заключению в Республике Армения, в частности, законодательных норм, изменений, проблем, возникающих на практике, возможных новых законодательных изменений для их решения.

В статье предпринята попытка в максимально доступной форме изложить законодательные нормы, касающиеся досрочного освобождения от наказания, одного из основных прав лиц, приговоренных к пожизненному или определенному сроку лишения свободы, что является важной и неотъемлемой частью уголовного законодательства в период формирования новой правовой системы после обретения независимости Республики Армения, поскольку на практике большинство жалоб осужденных связаны с проблемами, возникающими в процессе их условно-досрочного освобождения. Был проведен анализ как ранее существовавших правовых норм, так и новых правовых норм, вступивших в силу с 1 июля 2022 года, а также проанализированы их различия.

В статье также описываются правовые позиции, выраженные в прецедентных решениях Кассационного суда РА относительно условно-досрочного освобождения лиц, приговоренных к пожизненному заключению или определенному сроку лишения свободы, а также международная практика по этому поводу. Действующее законодательное регулирование Республики Армения было сопоставлено с международной практикой.

Соответственно, в Приказ Министра юстиции РА от 12 июня 2018 года 336-Л, который является краеугольным камнем в процессе условно-досрочного освобождения лиц, приговоренных к пожизненному или определенному сроку лишения свободы, необходимо внести изменения и дополнения в части оценки и обобщение стандартов осужденных.

Ключевые слова: наказание; условно-досрочное освобождение; освобождение; международный опыт; законодательство; кодекс; кассация; уголовный; пенитенциарный процесс.

¹ Статья была представлена 01.09.2023 и прошла рецензирование 25.03.2024.

Ռորերտ Միերյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սահմանադրական կարգի հիմունքների, պետության և հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության դատախազ, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ

ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԷՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԵՐԱԲԵՐԵԼԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՎՈՐՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ¹

Համառոտագիր

Սույն աշխատանքն ուսումնասիրում է համագործակցության վարույթի՝ որպես պարզեցված դատավարական ձևի վերաբերյալ որոշ հիմնախնդիրներ, ներկայացվում է դրա հասկացությունը և դրանում գործածված տերմինաբանությունը:

Նշված ինստիտուտը ներպետական իրավական համակարգում դեռևս համեմատաբար նոր է մտել կիրառական դաշտ, ինչը նշանակում է, որ գործնական աշխատանքում առաջացել և առաջանալու են մի շարք խնդիրներ, որոնց մի մասի առաջանցիկ քննարկումը վստահաբար կարող է նպաստել դրանց առավել ճշգրիտ լուծումների որոնմանը և այդ լուծումների կիրառմանը, ինչով պայմանավորված է նաև աշխատանքի արդիականությունը: Աշխատանքով խնդիր է դրված վեր հանել համագործակցության վարույթի կիրառման շրջանակներում հնարավոր առաջացող խնդիրները, քննարկել դրանց իրավական կարգավորումները, վեր հանել խնդրահարույց և արդյունավետ կողմերը, և որպես աշխատանքի նպատակ՝ առաջարկել դրանց համար որոշակի լուծումներ:

Քննարկման առարկա են դարձվել համագործակցության սահմանների, մեղադրյալի միջնորդության, հսկող դատախազի կողմից դրա վերաբերյալ կայացվող որոշման, քննիչի կարծիքի, «չհաջողված» համագործակցության, միջնորդություն անմիջապես դատախազին ներկայացնելու, ինչպես նաև մեղադրյալի իրեն վերագրվող արարքում մեղքն ընդունելու վերաբերյալ հստակ արտահայտված դիրքորոշման բացակայության պայմաններում բանակցությունների արդյունքում համագործակցության համաձայնագրի կնքման հնարավորության վերաբերյալ հարցերը, դրանց վերաբերյալ ներկայացվել են առաջարկներ: Քննարկվել են նաև այն իրավիճակները, երբ փաստաթղթային առումով մեղադրյալ չհանդիսացող ան-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 31.01.2024 թ., գրախոսվել է 17.05.2024 թ.:

ձը, ըստ էության, համագործակցում է նախաքննական մարմինների հետ՝ տեղեկացված չլինելով, որ իր իրազեկության ներքո գտնվող տեղեկատվությունը կարող էր դառնալ համագործակցության վարույթի առարկա:

Մատնանշված հարցերի վերաբերյալ աշխատանքում կատարված նկատառումները կարող են էլ ավելի լավարկել գործող իրավակարգավորումները՝ ի նպաստ վարույթի մասնավոր և հանրային մասնակիցների:

Հիմնաբառեր - համագործակցության վարույթ, համաձայնագիր, դատախազ, մեղադրյալ, գործարք, համագործակցության առարկա:

Ներածություն

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրական վերջին շրջափուլի զարգացումների բերմամբ, ի թիվս այլ պարզեցված դատավարական ձևերի, ներդրվեց համագործակցության վարույթի ինստիտուտը: Նշված ինստիտուտը ներպետական իրավական համակարգում դեռևս համեմատաբար նոր է մտել կիրառական դաշտ, ինչը նշանակում է, որ գործնական աշխատանքում առաջացել և առաջանալու են մի շարք խնդիրներ, որոնց մի մասի առաջանցիկ քննարկումը, վստահաբար, կարող է նպաստել դրանց առավել ճշգրիտ լուծումների որոնմանը և այդ լուծումների կիրառմանը, ինչով պայմանավորված է նաև աշխատանքի արդիականությունը:

Աշխատանքով խնդիր է դրված վեր հանել համագործակցության վարույթի կիրառման շրջանակներում հնարավոր առաջացող խնդիրները, քննարկել դրանց իրավական կարգավորումները, վեր հանել խնդրահարույց և արդյունավետ կողմերը, և որպես աշխատանքի նպատակ՝ առաջարկել դրանց համար որոշակի լուծումներ:

«Համագործակցության վարույթը»՝ որպես ինստիտուտ և հասկացություն

Համագործակցության վարույթը, որն իրավական ծագումնաբանության առումով սկզբնավորվել է անգլոսաքսոնական իրավական համակարգից, տվյալ իրավական համակարգում ունի առավել երկարաժամկետ կիրառություն, քան հետխորհրդային պետություններում: Հիշյալ ինստիտուտը, որը, մասնավորապես Միացյալ Նահանգներում առավել հայտնի է որպես «Plea bargain», և իր էությամբ ասոցացվում է մեղքի ընդունման գաղափարի հետ, քրեական գործերի հանգուցալուծման առումով վերջին տարիներին համարվում է գրեթե միակ գործիքը՝ ունենալով շուրջ 98 % կիրառություն²: Բացի այդ, ամերիկյան վիճակագրությունը վկայում է, որ նրանք, ովքեր հրաժարվում են պարզեցված դատավարական ընթացակարգով գործի քննությունից և նախընտրում են իրենց գործի

² <https://www.americanbar.org/news/abanews/aba-news-archives/2023/02/plea-bargain-task-force/>

քննության ընդհանուր կարգով իրականացումը, դատապարտվում են առավել խիստ պատիժների և պատժաչափերի, քան համագործակցության վարույթի կիրառման դեպքերում³:

Վերը նշվածի համատեքստում կարելի է պնդել, որ անգլոսաքսոնական իրավական համակարգը և հասարակությունը եկել են այն գիտակցմանը, որ կարող է և պետք է խրախուսվի և ենթարկվի առավել մեղմ պատասխանատվության այն հանցագործը, որը ոչ միայն ընդունել է մեղքը, գղջացել կատարած արարքի համար, այլև համագործակցել է իրավապահ մարմինների հետ և բացահայտել իր բնույթով համաչափ կամ առավել վտանգ ներկայացնող մեկ այլ հանցագործի կամ հանցավոր խմբի: Այլ խոսքով՝ հասարակությունը համաձայնել է, որ այս չարիքների դեմ պայքարելու համար կարելի է գնալ սոցիալական պաշտպանության ավանդական միջոցներից որոշ զիջումների, որոնցից ամենակարևորն այն է, որ ոչ բոլոր հանցագործները պետք է ենթարկվեն համարժեք պատասխանատվության: Սա, ինչ խոսք, դատավարական հայեցողության լուրջ հնարավորություններ և միաժամանակ պատասխանատվություն է ստեղծում հենց դատախազության համար, որը և քրեական դատավարությունում մարմնավորում է համընդհանուր տուժող հասարակությունը: Դատախազն է, որ պետք է ապահովի այնպիսի պատիժ, որն իրոք կհամապատասխանի արդարացի հատուցման մասին՝ հասարակության, ողջամիտ դիտորդի պատկերացումներին և հասարակությանը այդպիսով կհաշտեցնի հանցագործի հետ⁴:

Համագործակցության վարույթի ինստիտուտը ՀՀ քրեադատավարական համակարգ ներդրվել է 2021 թվականի կեսերին և, ի հեճուկս վերը նշված՝ ամերիկյան ցուցանիշի, իր կիրառման առումով դեռևս, մեղմ ասած, աչքի չի ընկնում: Պատճառները բազմաթիվ են՝ սկսած դրա նոր լինելու և կիրառման առումով դեռևս պրակտիկա ձևավորված չլինելու հանգամանքից, վերջացրած դրա կիրառման իրավական մշակույթի, հանցանք կատարած անձանց՝ իրավապահ մարմինների հետ ոչ այնքան հաճախ համագործակցելու ավանդույթների բացակայությամբ: Մինևույն ժամանակ, արձանագրման է ենթակա, որ ՀՀ իրավական համակարգում առավել լայն կիրառություն ունեն պարզեցված մյուս դատավարական ձևերից համաձայնեցման և արագացված վարույթները:

Համագործակցության վարույթի տեսական և կիրառական հիմնախնդիրներին նախքան անդրադառնալը օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել բուն եզրույթի՝ «Համագործակցության վարույթի»՝ որպես հասկացության վերաբերյալ հիմնահարցերը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 13-րդ բաժնում տեղ գտած առանձին տեսակի վարույթների կամ որ նույնն է՝ պարզեցված դատավարական

³ <https://bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh186/files/media/document/pleabargainingresearchsummary.pdf>
⁴ Խաչատրյան Դ., Համագործակցության վարույթ. իրավափիլիսոփայական հիմքերը, կիրառման շրջանակներն ու կարգը, արդյունավետության երաշխիքները և զարգացման հեռանկարները, Երևան, «Պետություն և իրավունք», № 2 (64), 2014 թ., էջ 69:

ձևերի շարքում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում համագործակցության վարույթը: Դատավարական ձևի պարզեցումն ինչպես հանցագործություններին առավել արագ և օպերատիվ արձագանքելու, այնպես էլ առավելագույն տնտեսման պայմաններում գործերն արագ և արդյունավետ քննելու և լուծելու նպատակ է հետապնդում⁵:

Ինչպես նշված բաժնի մյուս վարույթները, այնպես էլ քննարկման առարկա հանդիսացող համագործակցության վարույթը միտված են դատավարական ձևի պարզեցմանը, հանրային իրավական ռեսուրսների խնայողական՝ օպտիմալ կառավարմանը և բաշխմանը, օպերատիվ և միևնույն ժամանակ պատշաճ իրավական ընթացակարգերի շրջանակներում նախաձեռնված քրեական վարույթների շրջանակներում հանցագործությունների բացահայտմանը և քրեադատավարական վերջնական պատակի՝ արդարադատության իրականացմանն ու արդարության վերականգնմանը: Համագործակցության վարույթի նպատակը ոչ թե պարզապես ավելի ծանր հանցագործությունը բացահայտելն ու մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն է, այլ, ի վերջո, համարժեք պատասխան տալը հանցավոր դրսևորումները ծնող փոքր թե մեծ համակարգին⁶:

«Համագործակցության վարույթ» եզրույթն ինքնին հենց բնորոշում է այդ ինստիտուտի էությունը: Նշված ինստիտուտի գործարկման առաջնային պայմանը քրեական վարույթի շրջանակներում արդեն իսկ մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ ունեցող անձի նախաձեռնողականությունն է՝ մինչդատական համաձայնագիր կնքելու մասին գրավոր միջնորդություն կամ համագործակցության միջնորդություն (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) ներկայացնելու ձևով: Նշված տերմինաբանությունը (համագործակցություն, համաձայնագիր) իրավագիտության մեջ մեծապես կիրառվում է մասնավոր իրավունքի ոլորտում և առաջին հայացքից խորթ է թվում հանրային, առավել ևս՝ քրեադատավարական հարաբերությունների տիրույթում:

«Համագործակցություն» հասկացությունն ընկալվում է որպես կողմերի՝ որևէ հարցի կամ հարցերի շրջանակի շուրջ իրավունքների, պարտականությունների փոխադարձ սահմանմամբ, դրանից բխող պատասխանատվության որոշմամբ ձեռք բերված համաձայնություն, գործարք, ինչի արդյունքում «կնքվում է համաձայնագիր» կամ ինչի արդյունքներն արտացոլվում են «համաձայնագրում»: Հետևապես, որպես ընթացքի և արդյունքի հարաբերակցություն՝ համագործակցության արդյունքում «կնքվում է» համաձայնագիր: Տեսական գրականությունում մի շարք դատավարագետներ են այս ինստիտուտը դիտարկում որպես գործարք: Օրինակ՝ Վ. Բիկովի դիրքորոշման համաձայն՝ համագործակցության

⁵ Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Տարբերակված դատավարության ձևը և դրա առանձնահատկությունները, Երևան, «Պետություն և իրավունք», № 1, 2007 թ., էջեր 33-34:

⁶ Խաչատրյան Դ., Համագործակցության վարույթ. իրավափիլիսոփայական հիմքերը, կիրառման շրջանակներն ու կարգը, արդյունավետության երաշխիքները և զարգացման հեռանկարները, Երևան, «Պետություն և իրավունք», № 2 (64), 2014 թ., էջ 69:

վերաբերյալ համաձայնագրի կիրառմամբ գործի քննության հատուկ կարգը «արդարադատության հետ գործարքի» է նման⁷:

Վերը նշված ընդհանուր մեկնաբանության պրիզմայում դիտարկելով քրեադատավարական «համագործակցության» հասկացությունը և դրանում ներառելով այդ ինստիտուտի առանձնահատկությունները՝ պետք է փաստել, որ մինչդասական համագործակցությունը քրեադատավարական կողմերի՝ վարույթի հանրային և մասնավոր մասնակիցներից հսկող դատախազի և մեղադրյալի (պաշտպանի պարտադիր մասնակցությամբ)՝ իրավական հենք ունեցող և այդպիսի հետևանքներ առաջացնող «գործարքն է»: Դրա մեկնարկի հնարավորությունը տրվում է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու պահից մինչև նախաքննության ավարտի մասին հայտարարելը վարույթն իրականացնող մարմնին՝ քննիչին՝ հսկող դատախազին հանձնելու նպատակով միջնորդություն ներկայացնելով, որում պետք է նշվի, թե ինչում է դրսևորվելու մեղադրյալի համագործակցության բնույթը, միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման կամ այն կատարած անձի պատասխանատվության ապահովմանն աջակցելու նպատակով իրականացվելիք գործողությունները: Նշված միջնորդությունը դրա բավարարման կամ մերժման վերաբերյալ իր գրավոր կարծիքով քննիչը եռօրյա ժամկետում հանձնում է հսկող դատախազին:

Բանակցությունները համագործակցության վարույթում

Քրեադատավարական համագործակցության էական առանձնահատկություններից է համագործակցության առարկայի շուրջ կողմերի «բանակցությունների» նախնական-միջնորդավորված ձևը միջնորդության գրավոր քննարկումը հսկող դատախազի կողմից, և միայն միջնորդության բավարարման դեպքում կողմերը ստորագրում են հսկող դատախազի՝ մեղադրյալի և պաշտպանի մասնակցությամբ կազմված համագործակցության համաձայնագիրը, որում, ի թիվս այլնի, պետք է տեղ գտնի համագործակցության բնույթը և այն գործողությունները, որոնք մեղադրյալը պարտավորվում է կատարել համագործակցության նպատակին հասնելու համար:

«Բանակցությունների» միջնորդավորված բնույթն արդարացիորեն կոչված է ընդգծելու համագործակցության վարույթի մեկնարկային փուլում վարույթի հանրային մասնակցի՝ հսկող դատախազի վճռորոշ դերը և խոսքը այն առումով, որ նշված փուլում փաստացիորեն հսկող դատախազը ոչ միայն իրավասու է, այլ նաև կրում է ուղիղ պարտականություն՝ գնահատելու ներկայացված միջնորդության՝ նշված վարույթի էությանը համապատասխանելու տեսանկյունից հիմնավորվածությունը:

Փաստացի, նշված վարույթի մեկնարկային փուլում պաշտպանության կող-

⁷ Быков В. М., Новый закон о сделке обвиняемого с правосудием: критические заметки. Российский судья. 2009. N 9. . с 5.

մը պարտավոր է «խաղալ» բաց՝ մինչդասական համաձայնագիր կնքելու մասին գրավոր միջնորդությամբ պարտադիր նշելով, թե ինչում է արտահայտվելու իր համագործակցության բնույթը, ինչպես նաև այն գործողությունները, որոնք ինքը պարտավորվում է կատարել, կամ տեղեկությունները, որոնք պատրաստվում է հայտնել՝ հանցագործության բացահայտմանը կամ այն կատարած անձի պատասխանատվության անխուսափելիությունն ապահովելուն աջակցելու նպատակով (ՀՀ քր. դատ. 466-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Հանրային մեղադրողի՝ որպես համագործակցության կողմի՝ առավել լայն գործիքակազմի և «կնքվող գործարքում վերջինիս շահեկան դիրքի» մասին վկայող հաջորդ նորմատիվ կանոնը տարրալուծված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետում: Մասնավորապես, նշված կանոնի համաձայն՝ համագործակցության համաձայնագրի մեջ ի թիվս այլնի նշվում է տեղեկացում այն մասին, որ համագործակցությունից մեղադրյալի հրաժարվելու դեպքում համագործակցության ընթացքում ստացված տվյալները կարող են օգտագործվել որպես ապացույց: Նման պայմաններում չի բացառվում այնպիսի իրավիճակը, երբ ինչ-ինչ պատճառներով համագործակցությունը դադարեցվի և հետագայում մեղադրյալի հայտնած տվյալներն օգտագործվեն նաև հենց իր դեմ: Ուստի, կարծում ենք, որ նշված խնդրին առավել խորքային մոտեցում է պետք ցուցաբերել, և «չհաջողած համագործակցության արդյունքում մեղադրյալի հայտնած տվյալների վավերության կանոնը», դրանց՝ նույնիսկ մեղադրյալի դեմ հետագայում օգտագործելու չբացառումը անհավասար սահմանափակում են համագործակցության «գործարքի կողմի» իրավունքները:

Հետևապես առաջարկում ենք քրեադատավարական օրենքով նախ հստակ սահմանել նշված կանոնը՝ ոչ միայն համագործակցության ռեկվիզիտային տեսքով, այլ նաև սահմանելով մեղադրյալի հայտնած տվյալների օգտագործման հետևյալ երաշխիքը.

«Այն դեպքում, երբ մեղադրյալը հրաժարվում է համագործակցությունից մինչև համագործակցության համաձայնագրով ստանձնած պարտականությունների կատարումը կամ դրանց կատարման ընթացքում, կամ դատախազը որոշմամբ մերժում է դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու մասին միջնորդությամբ վարույթի նյութերը դատարան հանձնելը, ապա համագործակցության առարկա վարույթում մեղադրյալի հայտնած և դատավարական ապացույցների տեսք ստացած տվյալների և դրանք մեղադրական եզրակացությամբ տեղ գտնելու ուժով իրավասու դատարանը (հիմնական գործով) մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում՝ դրանք գնահատելով իրենց պիտանիության և վերաբերելիության համատեքստում, լրացուցիչ դատախուսմանում կողմերի առջև բարձրացնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավել խիստ պատժատեսակի համար նախատեսված առավելագույն չափի կամ ժամկետի երեք քառորդը չգերազանցող

պատժի նշանակման նպատակահարմարության հարցը, եթե մեղադրյալի կատարած արարքը ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն չէ: Դատավճռով նշված կանոնի կիրառման ոչ նպատակահարմարության վերաբերյալ եզրահանգման հանգելու դեպքում, ինչպես նաև ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարված լինելու դեպքում, մեղադրյալի կողմից այդպիսի տվյալների հայտնումը գնահատվում է որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք»:

Բանակցությունների արդյունքում համագործակցության համաձայնագրի կնքման հնարավորությունը մեղադրյալի՝ իրեն վերագրվող արարքում մեղքն ընդունելու վերաբերյալ հստակ արտահայտված դիրքորոշման բացակայության պայմաններում

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 467-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ համագործակցության միջնորդությունը մերժվում է, եթե այն չի համապատասխանում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ և 466-րդ հոդվածներով սահմանված պայմաններին, կամ եթե հսկող դատախազը տվյալ համագործակցությունը համարում է ոչ անհրաժեշտ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ համագործակցության միջնորդությունը բավարարելու դեպքում հսկող դատախազը մեղադրյալի և նրա պաշտպանի մասնակցությամբ կազմում է համագործակցության համաձայնագիր:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ համագործակցության համաձայնագրի մեջ նշվում են մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը, արարքի իրավական գնահատականը, **ինչպես նաև մեղադրյալի կողմից մեղադրանքը չվիճարկելը:**

Վերը բերված իրավանորմերի համադրված մեկնաբանությունից պարզ է դառնում, որ ի թիվս համագործակցության վարույթի կիրառման և դրա մեկնարկի տրման այլ նախապայմանների, կարևոր նախապայման է նաև մեղադրյալի կողմից իրեն ներկայացված մեղադրանքը չվիճարկելը, որի մասին համապատասխան նշում է կատարվում համագործակցության համաձայնագրում:

Այս առումով, ուշագրավ է, որ օրենսդրորեն նախատեսված է համագործակցության վերաբերյալ ներկայացված միջնորդության մերժման երկու հիմք՝

1. *միջնորդության անհամապատասխանությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ և 466-րդ հոդվածներով սահմանված պայմաններին,*
2. *հսկող դատախազի կողմից տվյալ համագործակցության ոչ անհրաժեշտության մասին եզրահանգման գաղը:*

Պայմանական թվագրված առաջին կետը վերաբերում է համագործակցության վարույթի կիրառման մեկնարկային և ընթացակարգային պայմաններին, որոնք մեղքի ընդունման մասին որևէ նշում չեն պարունակում:

Մերժման երկրորդ հիմքը տեսականորեն կարող է կիրառվել այն դեպքերում, երբ դատախազը, ուսումնասիրելով միջնորդությունը, գտնում է, որ դրանում բերված փաստարկները խիստ վերացական են, անիրատեսական, նպատակ են հետապնդում ժամանակավորապես «համագործակցման տպավորություն» ստեղծել՝ այս կամ այն մղումներից ելնելով, ինչպես նաև հնարավոր ցանկացած այնպիսի դեպքերում, որոնք ողջամտորեն ենթակա են գնահատման:

Նշվածից պարզ է դառնում, որ օրենսդրորեն նախատեսված չէ ուղիղ արգելք՝ մեղադրյալի կողմից մեղքն ընդունելու վերաբերյալ նախապես չհայտնած դիրքորոշման դեպքում համագործակցության միջնորդության՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ և 466-րդ հոդվածներով սահմանված պայմաններին համապատասխանության արձանագրման և հսկող դատախազի կողմից տվյալ համագործակցության ոչ անհրաժեշտության մասին եզրահանգման չգալու պայմաններում բավարարել ներկայացված միջնորդությունը՝ բավարարվելով միայն օրենսդրական պահանջի կատարմամբ, այն է՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի ուժով համաձայնագրում արտացոլել մեղադրյալի կողմից մեղադրանքը չվիճարկելու հանգամանքը, ինչի ներքո վերջինս և իր պաշտպանը կդնեն իրենց ստորագրությունները:

Գտնում ենք, որ առկա իրավակարգավորումներն այդ մասով այնքան էլ ընդունելի չեն. թեև մեղադրյալի կողմից իրեն մեղսագրված արարքում մեղավոր ճանաչելը (մեղադրանքը չվիճարկելը) որպես համագործակցության վարույթի կիրառման նախապայման օրենսդրորեն հստակ նախատեսված չէ, սակայն նշված գաղափարը բխեցվում է համագործակցության համաձայնագրի կնքման օրենսդրական հիմքերից, մասնավորապես, 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետից, իսկ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքն իր կողմից չվիճարկելու առաջնային քրեադատավարական եղանակն անձի ցուցմունքն է, որի բացակայությունը ուղիղ հակասում է նշված վարույթի տրամաբանությանը, քանի որ համագործակցության վարույթի առանցքում դրված են երեք հիմնական գաղափարներ.

1. *անձին ներկայացված մեղադրանքն ընդունելը,*
2. *համաձայնեցված համագործակցության արդյունքում համաչափ կամ առավել ծանր հանցանքի բացահայտումը,*
3. *նախորդ երկու կետերի առկայության պայմաններում մեղմ պատժի սկնկալիքը:*

Նշված համատեքստում անտրամաբանական է թվում այն իրավիճակը, երբ մեղադրյալն իր ցուցմունքով կհայտնի, որ իրեն ներկայացված մեղադրանքի մասով դիրքորոշում չի հայտնի և ցուցմունք չի տա, սակայն կմիջնորդի համագործակցել իրավապահ մարմինների հետ՝ խոստանալով բացահայտել մեկ այլ հանցանք: Նման իրավիճակում բացակայում է համագործակցության հնարավորության ամենանվազագույն կոմպոնենտը՝ վստահությունը մեղադրյալի խոսքերին և դրանց արժանահավատությունը, իսկ մնացած հանգամանքները թերևս պետք է բխեցվեին դրանից:

Ուստի գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է որպես համագործակցության համաձայնագրի կնքման նախապայման՝ նախատեսել մեղադրյալի կողմից մեղքն ընդունելը նախքան համապատասխան միջնորդությամբ հանդես գալը կամ գոնե միջնորդության քննարկման փուլում, իսկ նշված պայմաններում մեղքը չընդունելը նախատեսել որպես միջնորդության մերժման ինքնուրույն հիմք:

Համագործակցության առարկան

Քննարկման է արժանի նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 3-րդ մասը: Նշված մասի համաձայն՝ համագործակցության միջնորդությունը պետք է վերաբերի այլ անձի կողմից ենթադրաբար կատարված և մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի ծանրությանը համարժեք կամ ավելի ծանր հանցանքի:

Նշված կանոնից հետևում է, որ, հիպոթետիկ, առանձնապես ծանր հանցագործության վերաբերյալ քրեական վարույթի ընթացքում մեղադրյալի կողմից այլ անձի ենթադրաբար կատարած ծանր կամ միջին ծանրության հանցագործության բացահայտմանն ուղղված՝ համագործակցելու վերաբերյալ առաջարկը չի կարող «քրեադատավարական համագործակցության» առարկա դարձվել: Կարծում ենք, որ առավել ծանր հանցագործությունից «մեկ քայլ ետ ծանրության հանցագործության բացահայտման անթույլատրելիության» սկզբունքը այնքան էլ ընդունելի մոտեցում չէ, և իր կատարած հանցանքից նվազ ծանրության հանցանքի բացահայտմանն ուղղված մեղադրյալի համագործակցության արժեքը չի կարող թերագնահատվել:

Այս համատեքստում ուշադրության է արժանի նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դրույթն առ այն, որ ոչ միայն միջին, այլ նաև ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների մասով սահմանում է համագործակցության արդյունքների շրջանակը: Նշվածը կարող է պայմանավորված լինել մի շարք հանգամանքներով. չի բացառվում, որ տեխնիկական բացթողման արդյունքում քրեադատավարական և քրեական օրենսգրքերը չեն համապատասխանեցվել, ինչի արդյունքում ՀՀ քրեական օրենսգրքում ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններով փաստացի անհարկի նախատեսվել է համագործակցության հնարավորություն: Մինևույն ժամանակ, հնարավոր է, որ բացթողումը քրեադատավարական օրենքում է առկա և ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններով համագործակցության հնարավորությունը դուրս է թողնվել տեխնիկական պատճառներով:

Ամեն դեպքում, կարծում ենք, որ համագործակցության վարույթի՝ որպես մաքուր քրեադատավարական ինստիտուտի կիրառման (պատժի վերաբերյալ հարցերը նկատի չեն առնվում) վերաբերյալ կարգավորումները պետք է տեղ գտնեն բացառապես ընթացակարգային օրենքում, և ոչ թե դրանք ենթադրվեն կամ բխեցվեն նյութական օրենքի վերլուծությունից:

Ստեղծված իրավիճակը իրավակիրառողների համար կարող է առաջացնել չհիմնավորված և վիճելի միջնորդությունների քննության առնելու պարտականություն այն մասով, որ մեղադրյալը կամ վերջինիս պաշտպանը կարող են փորձ կատարել օգտվելու օրենսդրական ոչ հատակ կարգավորումներից՝ մեղադրյալի կողմից կատարված ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական վարույթով ևս ծանրաբեռնեն իրավակիրառողներին՝ համագործակցության վերաբերյալ միջնորդություններ ներկայացնելով, որպիսի պայմաններում առնվազն խիստ վիճելի է մնում դրանց բավարարումը կամ մերժումը:

Համագործակցության միջնորդության վերաբերյալ քննիչի կարծիքի իրավական դերը

Ռոշակի տարակարծությունների տեղիք է տալիս նաև համագործակցության վարույթի կիրառման վերաբերյալ քննիչի կարծիքին վերաբերող իրավակարգավորումները: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 467-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ համագործակցության միջնորդությունը մերժվում է, եթե այն չի համապատասխանում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 465-րդ և 466-րդ հոդվածներով սահմանված պայմաններին, կամ եթե հսկող դատախազը տվյալ համագործակցությունը համարում է ոչ անհրաժեշտ: Նշված կանոնից տրամաբանորեն հետևում է, որ դատախազի՝ համագործակցության անհրաժեշտության բացակայության վերաբերյալ հիմնավորումների ներկայացումը, կամ դատավարական օրենքի 465-րդ, 466-րդ հոդվածներին՝ միջնորդության անհամապատասխանության արձանագրումն ինքնին ի չիք են դարձնում դրա կնքման հնարավորությունը, միաժամանակ արժեզրկում քննիչի՝ «Համագործակցության վերաբերյալ կարծիք» վերտառությամբ փաստաթղթի իմաստը, նախ այն առումով, որ կարծիքն ինքնին իրավաբանորեն չարժևորվող հասկացություն է, երկրորդ՝ օրենսդիրն ըստ էության ելել է «քննիչի կարծիքը գուտ ի գիտություն» ընդունելու տրամաբանությունից, և ոչ ավելին, երրորդ՝ քննիչն ըստ էության չունի իրավական «լծակ»՝ պնդելու իր կարծիքը:

«Չփաստաթղթավորված համագործակցությունը»

Ուշադրության են արժանի նաև այն իրավիճակները, երբ անձը փաստացի ենթարկվում է քրեական հետապնդման, վարույթն իրականացնող մարմնին տալիս է տեղեկություններ, որոնք, ըստ էության, կարող են դառնալ համագործակցության վարույթի առարկա, սակայն փաստացի չի օգտվում այդ հնարավորությունից, քանի որ նման հնարավորության մասին տեղեկացված չէ: Նշված շիսկը հատկապես առկա է այն իրավիճակներում, երբ անձը չի ձերբակալվել հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով և հետագայում ազատ արձակվել ձերբակալումից՝ առանց քրեական հետա-

պնդման հարուցման, այլ վերջինիս վերաբերյալ առկա է կասկածանք⁸, նա ինքնակամ ներկայացել է կամ հարկադրաբար ներկայացվել է վարույթն իրականացնող մարմնին, միաժամանակ դեռևս առկա չեն քրեական հետապնդման իրականացման և հարուցման հիմքեր⁹:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածով (հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով) սահմանված կարգով ձերբակալվածին ազատությունից փաստացի զրկելու պահից անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան 6 ժամվա ընթացքում պետք է հանձնվի նրան ձերբակալելու կամ ազատ արձակելու վերաբերյալ որոշում, **ինչպես նաև մեղադրյալի՝ սույն օրենսգրքով սահմանված իրավունքների և պարտականությունների ցանկը**: Ձերբակալման որոշման մեջ նշվում են այն կազմելու տարին, ամիսը, օրը, ժամը, րոպեն և վայրը, ձերբակալվածի տվյալները, նրան վերագրվող արարքի փաստական հանգամանքները, ձերբակալման հիմքը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 24-րդ կետի համաձայն՝ մեղադրյալը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի հսկող դատախազին միջնորդելու՝ կիրառելու համագործակցության վարույթ:

Այսինքն՝ անձի փաստացի արգելանքի վերցվելու դեպքում, անկախ այդ փուլում քրեական հետապնդման հարուցման ընթացակարգերին գնալու կամ չգնալու հանգամանքներից, օրենսդիրն իրավակիրառողներին պարտավորեցրել է առնվազն այդ փուլում անձին տրամադրել մեղադրյալի իրավունքների և պարտականությունների ցանկը՝ այդքանով վերջինիս տեղեկացնելով, որ անգամ այդ փուլում վերջինիս ազատ արձակումը (ձերբակալման որոշման կայացման դեպքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով քննիչը պետք է առաջնորդվի քրեական հետապնդման գնալու օրենսդրական իմպերատիվ կարգավորումներով՝ այդ մասին հսկող դատախազին ներկայացնելով միջնորդություն) և քրեական հետապնդման հարուցման ընթացակարգերին չդիմելը հետագայում չի բացառում վերջինիս՝ մեղադրյալի կարգավիճակում հայտնվելը: Ուստի, այդ փուլում անձը, մեղադրյալի իրավունքների և պարտականությունների ցանկին ծանոթանալով, հնարավորություն է ստանում որոշելու,

⁸ Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի (Deweere v. Belgium) գործով վճիռ, (Application no. 6903/75), Ստրասբուրգ, 1980 թ., Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի (Eckle v. Germany) գործով վճիռ, (Application no. 8130/78), Ստրասբուրգ, 1983 թ.:

⁹ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի հիման վրա «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկացվի ոչ թե ձևական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային (գործնական) իմաստով (Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի (Deweere v. Belgium) գործով վճիռ): Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա (Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի (Eckle v. Germany) գործով վճիռ):

ճիշտ տնօրինելու և օգտագործելու իր իրազեկության սահմաններում առկա տեղեկատվությունը՝ այդքանով հնարավորություն ունենալով «տակտիկապես ճիշտ» դատավարական՝ մեղադրյալի կարգավիճակում օգտագործելու իր իրազեկության և հնարավոր համագործակցության առարկա տեղեկատվությունը:

Մնացած բոլոր դեպքերում, հնարավոր մեղադրման ենթակա անձին պետք է իրազեկել ոչ միայն նշված իրավունքի, այլ նաև մեղադրյալի մյուս բոլոր իրավունքների և պարտականությունների մասին, ինչը ոչ միայն կերաշխավորի նշված ինստիտուտի կենսագործման հնարավորությունը, այլ նաև վկայի կարգավիճակով պայմանավորված ցուցմունք տալու պարտականությունից ելնելով՝ ցուցմունքների կորզման բացառումը կամ այլ ապացույցների ձեռքբերումը, քանի որ այդպիսի եղանակներով ստացված ապացույցներն իրենց հերթին կարող են ճանաչվել օրենքի էական խախտմամբ ձեռք բերված և այդպիսով՝ անթույլատրելի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետ):

Համագործակցության միջնորդությունը

Քննարկման է արժանի նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջն առ այն, որ համագործակցության միջնորդությունը մեղադրյալի կամ նրա պաշտպանի կողմից հսկող դատախազին հանձնվում է քննիչի միջոցով:

Չեն կարող բացառվել այնպիսի իրավիճակները, երբ պաշտպանական կողմի միջնորդությունն ուղղվի անմիջապես դատախազին, իսկ դրա քննության հաստատումը հանգեցնի մեղադրյալի՝ իր միջնորդությունից նահանջելուն, և այդպիսով այլ անձի կողմից կատարված ենթադրյալ հանցագործության հնարավոր բացահայտման անհնարինությունն է: Ի վերջո, որքան համագործակցությունը բխում է մեղադրյալի շահերից՝ ի հաշիվ սպասվող մեղմացուցիչ պատժի և պատասխանատվության, այնքան էլ բխում է վարույթի հանրային մասնակիցների, ի դեմս պետության, հանրային շահից:

Հետևապես նման իրավիճակներում դատախազը պետք է հնարավորություն ունենա լուծել իրեն ներկայացված միջնորդությունը՝ դրա լուծման համար քննիչից անհապաղ պահանջելով և ստանալով քրեական վարույթի նյութերը: Հակառակ դեպքում, առկա օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում դատախազը պետք է այն հասցեագրի քննիչին, ապա քննիչը երեք օրվա ընթացքում դրա բավարարման կամ մերժման վերաբերյալ իր գրավոր կարծիքի հետ միասին վերահասցեագրի դատախազին, ինչի արդյունքում կարող են առաջ գալ վերը նկարագրված հետևանքները:

Եզրակացություն

Ամփոփելով՝ կարող ենք եզրահանգել, որ համագործակցության վարույթը, հայրենական քրեադատավարական համակարգում հանդիսանալով առավելապես նոր ինստիտուտ, կարող է առանցքային տեղ զբաղեցնել պարզեցված մյուս վարույթների շարքում, մինչև նույն ժամանակ, դեռևս ունի զարգացման ճանապարհ և գործնական դաշտում կիրառելիության հիմնախնդիրներ, որոնց վերհանումը և համապատասխան լուծումների առաջարկներով հանդես գալը խիստ արդիական են, քանի որ ինստիտուտի պատշաճ գործադրումը բխում է ոչ միայն վարույթի մասնավոր մասնակցի՝ մեղադրյալի շահերից, այլ նաև պետության անունից հանդես եկող վարույթի հանրային մասնակիցների, այդպիսով հասարակության և պետության շահերից՝ ի նպաստ այլ հանցագործությունների բացահայտման:

Վերը նշվածի համատեքստում համագործակցության սահմանների, մեղադրյալի միջնորդության, հսկող դատախազի կողմից դրա վերաբերյալ կայացվող որոշման, քննիչի կարծիքի, «չհաջողված» համագործակցության, միջնորդությունն անմիջապես դատախազին ներկայացնելու, մեղադրյալի՝ իրեն վերագրվող արարքում մեղքն ընդունելու վերաբերյալ հստակ արտահայտված դիրքորոշման բացակայության պայմաններում բանակցությունների արդյունքում համագործակցության համաձայնագրի կնքման հնարավորության, ինչպես նաև փաստաթղթային առումով մեղադրյալ չհանդիսացող անձի կողմից նախաքննական մարմնին հնարավոր հետագա համագործակցության առարկայի արժեք ունեցող տեղեկատվության հայտնման վերաբերյալ հարցերի քննարկումը, դրանց վերաբերյալ աշխատանքում վկայակոչված նկատառումները կարող են էլ ավելի լավարկել գործող իրավակարգավորումները՝ ի նպաստ վարույթի մասնավոր և հանրային մասնակիցների:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Տարբերակված դատավարության ձևը և դրա առանձնահատկությունները, Երևան, «Պետություն և իրավունք», № 1, 2007 թ.:
Ghukasyan H., Melkonian D., Differentiated procedural form and its features” Yerevan, “State and law”, № 1, 2007.
2. Խաչատուրյան Դ., Համագործակցության վարույթ. իրավափիլիսոփայական հիմքերը, կիրառման շրջանակներն ու կարգը, արդյունավետության երաշխիքները և զարգացման հեռանկարները, Երևան, «Պետություն և իրավունք», № 2 (64), 2014 թ.:
Khachaturyan D., “Cooperation agreements: Philosophical and criminological foundations, scope and procedure of application, safeguards of efficiency and ways of development”, Yerevan, “State and law”, № 2 (64), 2014.
3. Быков В. М., Новый закон о сделке обвиняемого с правосудием: критические заметки. Российский судья. 2009. N 9.
Bikov V. M., New law on the defendant’s deal with justice: Critical notes. Russian judge. 2009. N 9.
4. Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի գործով վճիռ, գանգատ 6903/75, Ստրասբուրգ, 1980 թ., Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի գործով վճիռ, գանգատ 8130/78, Ստրասբուրգ, 1983 թ.:
Deweere v. Belgium, Application no. 6903/75, Strasbourg, 1980, Eckle v. Germany, Application no. 8130/78, Strasbourg, 1983.
5. <https://www.americanbar.org/news/abanews/aba-news-archives/2023/02/plea-bargain-task-force/> (մուտք 29.01.2024թ.) (access 29.01.2024)
6. <https://bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh186/files/media/document/pleabargainingresearchsummary.pdf> (մուտք 29.01.2024թ.) (access 29.01.2024)

Robert Mheryan

*Prosecutor of the Department for Cases of Crimes against the
Fundamentals of the Constitutional Order, State and Public Security of the
Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia,
Ph.D. Degree Applicant at the Department of Criminal Procedure and
Criminology of Law Faculty of Yerevan State University*

CONSIDERATIONS ON THE NATURE OF THE COOPERATION PROCEEDINGS AND THE LEGISLATIVE REGULATION OF SEPARATE RELATED ISSUES¹

Abstract

This article explores certain fundamental issues concerning cooperation proceedings as simplified form of judicial procedure, introduces its definition and terminology used therein.

The institution above has entered into the field of application in the domestic legal system relatively recently, which means that a number of problems have already arisen and will arise in practical work, the prior discussion of a part of which can certainly contribute to the search and application of their most accurate solutions which also demonstrates the relevance of this study. The problem of this article is to highlight the problems that may arise in the application of the cooperation proceedings, to discuss their legal regulations, to highlight the problematic and effective aspects, and to propose certain solutions as the goal of the work.

Boundaries of cooperation, motion of the accused, the decision made by the supervising prosecutor on the motion, issues regarding the opinion of the investigator, “unsuccessful” cooperation, possibility of signing a cooperation agreement as a result of negotiations in the absence of a clearly expressed position of the accused regarding the admission of guilt in the act attributed to him, submitting the motion directly to the prosecutor have been discussed under the article and proposals have been presented. The situations when a person, not being formally accused, essentially co-operates with the preliminary investigation bodies without being informed that the information under his or her possession could become the subject of cooperation proceedings are also discussed.

The considerations made in the article on the indicated issues can further improve the existing legal regulations to the benefit of private and public participants in the proceedings.

Keywords: cooperation proceedings; agreement; prosecutor; accused; transaction; subject of the cooperation.

¹ The article was presented on 31.01.2024 and was reviewed on 17.05.2024.

Роберт Мгерян

Прокурор управления по преступлениям против основ конституционного строя, государства и общественной безопасности Генеральной прокуратуры Республики Армения, соискатель кафедры уголовного судопроизводства и криминалистики юридического факультета Ереванского государственного университета

СООБРАЖЕНИЯ О СУЩНОСТИ ПРОЦЕДУР СОТРУДНИЧЕСТВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КАСАТЕЛЬНО ОТДЕЛЬНЫХ ВОПРОСОВ¹

Абстракт

В настоящей работе рассматриваются некоторые вопросы по делам о сотрудничестве, как упрощенной процессуальной формы, дается определение и применяемая в нем терминология.

Указанный институт внутригосударственной правовой системы сравнительно недавно вступил в область практического применения, тем самым свидетельствуя о вероятности наличия и возникновения в будущем ряда проблем, интенсивное обсуждение которых, несомненно, поспособствуют поиску наиболее точных решений и реализации их на практике, тем самым обуславливая актуальность избранной темы исследования. Основной задачей настоящей работы является анализ и выявление всевозможных проблем, свойственных процедуре производства по сотрудничеству, обсуждение вопросов правового регулирования, а также определение положительных и отрицательных аспектов исследуемой задачи и как следствие целью исследования является – определение и формирование предложений, направленных на разрешение и урегулирование выше обозначенных задач.

В качестве предмета обсуждения выдвинуты вопросы о границах сотрудничества, ходатайствах обвиняемого, решения, принимаемые по предмету ведения вышестоящим прокурором, мнение следователя о «неудавшемся/неудачном» сотрудничестве, ходатайствах, непосредственно представленных прокурору, возможности заключения соглашения о сотрудничестве в результате переговоров при отсутствии четко выраженной позиции о признании обвиняемым вины во вменяемом ему деянии, – по этим вопросам внесены предложения. Обсуждению

¹ Статья была представлена 31.01.2024 и прошла рецензирование 17.05.2024.

подверглись в том числе ситуации, когда лицо, не обладающее процессуальным статусом обвиняемого в документальном смысле, по сути, сотрудничает с органами предварительного следствия, не будучи информированным о том, что находящаяся в его ведении информация могла стать предметом дела по сотрудничеству.

Резюмируя вышеизложенное, доводы по предмету настоящего исследования, определенные в настоящей работе, могут способствовать дальнейшему усовершенствованию действующего правового регулирования в интересах лиц участвующих в уголовном процессе – в лице частных и государственных участников судопроизводства.

Ключевые слова: дело сотрудничества; соглашение; прокурор; обвиняемый; сделка; предмет сотрудничества.

Հայկ Ավետյան

*Երևան քաղաքի դատախազության դատախազ,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, հայցորդ*

ԽՐԱԽՈՒՄԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԴՐԱՆՑ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված խրախուսական նորմերը կրել են տարատեսակ փոփոխություններ: Նշվածի առնչությամբ առաջանում են մի շարք հարցեր: Նախ՝ ի՞նչ տեսակի նորմեր են խրախուսական նորմերը. դրանք լիարժեք, թե՞ ոչ լիարժեք նորմեր են, հանցավորությունը, թե՞ պատիժը վերացնող կամ սահմանող են, թե՞ անձի իրավական վիճակը բարելավող կամ վատթարացնող նորմեր են և այլն: Այս հարցերը ներկայումս ունեն խիստ արդիական պրակտիկ նշանակություն, քանի որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի ընդունմամբ հարց է առաջանում, թե կիրառման են ենթակա արարքի կատարման պահի՞ն գործած, թե՞, այնուամենայնիվ, ներկայումս գործող օրենսդրության համապատասխան, այդ թվում՝ խրախուսական նորմերը:

Նշված հարցադրումների պատասխանը ստանալու նպատակով, սույն հոդվածում ներկայացվում է խրախուսական նորմերի դերի, նշանակության, կառուցվածքի և տեսակային պատկանելության առնչությամբ գիտական տարբեր մոտեցումներ, ՀՀ վճարելի դատարանի մեկնաբանությունները, որոնց միջոցով հեղինակը հանգում է իր եզրակացություններին:

Արդյունքում՝ ընթերցողին կներկայացվի խրախուսական նորմի հստակ հասկացությունը, կառուցվածքը, այն, թե նորմի որ տեսակին են պատկանում խրախուսական նորմերը և, ի վերջո, ժամանակի ընթացքում այդ նորմերի գործողության առանձնահատկությունները:

Հիմնաբառեր - խրախուսական նորմ, հետադարձություն, Սահմանադրություն, սահմանադրականություն, վճարելի դատարանի իրավագործություն:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 17.05.2024 թ., գրախոսվել է 20.05.2024 թ.:

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետությունում 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտան քրեական արդարադատության ոլորտը կարգավորող հիմնական և անկյունաքարային երեք նոր օրենսգրքերը՝ քրեական, քրեական դատավարության և քրեակատարողական: Նշված օրենսգրքերը ներմուծեցին բազմաթիվ նոր ինստիտուտներ, ինչպես նաև առաջացրին նախկինում գոյություն ունեցած ինստիտուտների առանցքային փոփոխություններ:

Այսպես.

Նյութական իրավունքում ամբողջովին վերաձևակերպվեց մեղքի համակարգն իբրև քրեական իրավունքի կարևորագույն սկզբունք: Մասնավորապես, եթե 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ քրեական նախկին օրենսգիրք) որդեգրել էր դեռևս խորհրդային իրավունքում ընդունված մեղքի ընկալումն առ այն, որ դիտավորությունն ու անզգուշությունը մեղքի ձևեր, տեսակներ էին, ապա ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը որդեգրել է գերմանական իրավունքում մեղքին տրված մեկնաբանությունը, որի համաձայն՝ մեղքը արարքի հակաիրավականության գիտակցումն է և որևէ աղերս չունի արարքի փաստական հանգամանքների գիտակցման և հետևանքի առաջացման նկատմամբ անձի ունեցած վերաբերմունքին²: Բացի այդ, քրեական նոր օրենսգրքում ներմուծվել են ամբողջովին նոր պատժատեսակներ, ինչպես, օրինակ, ազատության սահմանափակումը:

Քրեադատավարական ընթացակարգային նորմերն ու ինստիտուտները ևս էական փոփոխություններ են կրել: Չորօրինակ՝ քրեական դատավարության փուլերից դուրս է բերվել քրեական գործի հարուցման փուլը, կամ անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդման հարուցման լիազորությունը քննիչից հանձնվել է դատախազին:

Նման նորամուծություններն ու փոփոխությունները վերը նշված երեք օրենսգրքերում հանդիպում են գրեթե բոլոր հոդվածներում, ավելին՝ հազիվ թե գտնվեն իրավանորմեր, որոնք ուղղակիորեն կրկնում են միմյանց: Նշված հանգամանքով պայմանավորված՝ պրակտիկայում առավել հաճախ հանդիպող և վեճերի տեղիք ստանալու հարցը ժամանակի ընթացքում քրեաիրավական նորմերի գործողությունն է, երբ անձը պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը կատարել է մինչև հիշատակված օրենսգրքերի ուժի մեջ մտնելը, սակայն վերջինիս նկատմամբ քրեաիրավական՝ նյութական կամ դատավարական նորմերը կիրառվում են արդեն նոր օրենսգրքերն ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Սկզբում նշված փոփոխություններից են նաև ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված հանցակազմերի, այսպես կոչված, խրախուսական նորմերը: Ընդ որում՝ առկա է այդպիսի փոփոխությունների երեք իրավիճակ.

² Головенков П. В., Уголовное Уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). - Potsdam: Universitätsverlag, Potsdam, 2021, с. 45-46.

Նոր խրախուսական նորմեր, որոնք նախկինում գոյություն չունեին, օրինակ՝ **«Փաստաթղթեր, դրոշմներ, կնիքներ, ձևաթղթեր, տրանսպորտային միջոցների հաշվառման համարանիշներ կեղծելու, իրացնելու կամ օգտագործելու»** վերաբերյալ չ՛քրեական նախկին օրենսգրքի 325-րդ հոդվածը չէր նախատեսում խրախուսական նորմ, իսկ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած չ՛քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ քրեական նոր օրենսգիրք) նույնական հանցագործություն նախատեսող 457-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է խրախուսական նորմ հետևյալ բովանդակությամբ՝ **«Սույն հոդվածի գործողությունը չի տարածվում ապաստան հայցողի վրա, որը փաստաթուղթը կեղծել կամ կեղծ փաստաթուղթն օգտագործել է Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու նպատակով:»**

Նախկինում առկա խրախուսական նորմերի վերացումներ, օրինակ՝ քրեական նախկին օրենսգրքի 154.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասը ընտրակաշառք ստացող անձի համար. որոշակի պայմանների առկայության դեպքում նախատեսվում էր քրեական պատասխանատվությունից ազատման հնարավորություն: Նման խրախուսական նորմ քրեական նոր օրենսգրքով նախատեսված չէ:

Վերջապես, գոյություն ունեցող խրախուսական նորմերի պայմանների կամ բովանդակության փոփոխություն, օրինակ՝ զենքի ապօրինի շրջանառության վերաբերյալ հանցակազմ նախատեսող քրեական նախկին օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ հոդվածն ամրագրում էր հետևյալ խրախուսական նորմը՝ **«Սույն հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այդ հանցակազմ չեն պարունակում»:** Զրեական նոր օրենսգրքի նույնական հանցակազմ նախատեսող 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասն արդեն նախատեսում է հետևյալ բովանդակությամբ խրախուսական նորմը՝ **«Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այդ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:** Ինչպես երևում է, նախկինում հանձնելը պետք է լիներ կամովին, իսկ նոր կարգավորմամբ ավելացել է «առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը» հատկանիշը:

Այսպիսով, չ՛քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված խրախուսական նորմերը կրել են տարատեսակ փոփոխություններ: Նշվածի առնչությամբ առաջանում են մի շարք հարցեր: Նախ՝ ի՞նչ տեսակի նորմեր են խրախուսական նորմերը, դրանք լիարժեք թե՛ ոչ լիարժեք նորմեր են, հանցավորությունը, թե՛ պատիժը վերացնող կամ սահմանող են, թե՛ անձի իրավական վիճակը բարելա-

վող կամ վատթարացնող նորմեր են և այլն: Այս հարցերը ներկայումս ունեն խիստ արդիական պրակտիկ նշանակություն, քանի որ նոր օրենսգրքերի ընդունմամբ, ինչպես վերը նշվեց, հարց է առաջանում, թե կիրառման են ենթակա արարքի կատարման պահի՞ն գործած, թե՞, այնուամենայնիվ, ներկայումս գործող օրենսդրության համապատասխան, այդ թվում՝ խրախուսական նորմերը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա են վերը նշված հարցերը, ուստի հաջորդիվ կներկայացվեն քրեական իրավունքի և իրավունքի տեսության մեջ առկա գիտական մոտեցումները, ինչպես նաև վերլուծության կենթարկվեն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական մեկնաբանությունները: Նշվածի արդյունքում ընթերցողը հստակ պատկերացում կունենա խրախուսական նորմերի տեսակային պատկանելիության, դերի և նշանակության, ինչպես նաև ժամանակի ընթացքում դրանց գործողության և պրակտիկ կիրառության առնչությամբ:

1) Խրախուսական նորմերի կառուցվածքի, տեսակի և նշանակության մասին իրավագիտության մեջ առկա տեսակետները.

I. Հետխորհրդային իրավաբանական գրականության մեջ առկա մոտեցումները

Հետխորհրդային քրեական իրավունքի գիտության մեջ խրախուսական նորմերի դերը, նշանակությունը և դրանց տեսակը չի ներկայացվում, այլ յուրաքանչյուր կոնկրետ հանցակազմի պարագայում մանրամասնվում է խրախուսական նորմի միջոցով քրեական պատասխանատվությունից ազատման պայմանները³:

Ընդհանրապես, թե՛ հայկական և թե՛ հետխորհրդային իրավունքի տեսության մեջ խրախուսական նորմերի վերաբերյալ հստակ և վերջնական հասկացություններ և մեկնություններ տրված չեն⁴:

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Վոլկովան կարծում է, որ խրախուսական նորմերը կառուցվածքային իմաստով բաղկացած են դիսպոզիցիայից, հիպոթեզից և սանկցիայից⁵:

³ Տե՛ս, օրինակ, Журавлев М. П., Наумов А. В., и др., Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / под ред. А. И. Рарога. – 10-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2023. – с 686., Хомчик В. В., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В. М. Лебедев. – 8-е изд., перераб. и доп. - Москва: Юрайт-Издат, 2008. – с 524., Костарова Т. А., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Изд. 2-е, изм. и доп. Под общей редакцией Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю. И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В. М. Лебедева. – Москва, Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1998. – с. 501, Молчанов Д. М., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Ю. В. Грачева, Л. Д. Ермакова и др.; Отв. ред. А. И. Рарог. - Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – с. 396, Գաբրիելյան Ա., ՀՀ քրեական իրավունք. հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն), դասագիրք ԲՈՒՀ-ի համար, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2012 թ., էջ 533:

⁴ Волкова В.В., Поощрительные нормы: понятие, содержание, журнал «Право и практика», изд., АНО «Научно-исследовательский институт истории, экономики и права», номер 2, 2011, с. 77.

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 80:

Ընդ որում, որպես սանկցիա, նշված հեղինակը ներկայացնում է հետևյալը՝ «խրախուսական սանկցիան կարող ենք սահմանել որպես խրախուսանքի հատուկ տեսակ, ձև կամ միջոց՝ կախված կատարված արարքի բնույթից և օգտակարության աստիճանից»⁶:

Ի վերջո, իբրև սահմանում՝ Վոլկովան նշում է, որ խրախուսման նորմերը վարքի կանոններ են, որոնք ուղղված են օգտակար գործունեության խթանմանը, որ պարունակվում են իրավունքի տարրեր ճյուղերում և բնութագրվում են դրանք ստեղծող սուբյեկտների, ինչպես նաև տեսակների բազմազանությամբ⁷:

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Վիկտորիա Պոպովան նշում է, որ խրախուսական նորմերն ունեն իրենց առանձնահատկությունները, դրանք երկանդամ են: Խրախուսական նորմի առաջին պարտադիր տարրը հիպոթեզն է, որը կազմում է արժանիքները որպես խթանների կիրառման հիմք՝ անհրաժեշտ կամ ցանկալի վարքագիծը բնութագրող տարրերի որոշակի խումբ (օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ): Երկրորդը՝ սանկցիան, սուբյեկտների համար բարենպաստ հետևանքներ է ապահովում այս վարքագծի համար⁸:

Գորբուևովան, շարունակելով նշված տեսակետների տրամաբանությունը, նշում է, որ խրախուսման նորմի հիմնական կառուցվածքային առանձնահատկություններից մեկը հիպոթեզի և դիսպոզիցիայի «միաձուլումն» է: Այս համակցված մասում իմպերատիվ նորմերին բնորոշ որոշակի ձևով գործելու հրամանի փոխարեն ապահովված է խրախուսվող արդյունքի հասնելու իրավունքը: Այս տեսանկյունից խրախուսական նորմը կարող է դիտվել որպես դիսպոզիտիվ նորմի տեսակ, քանի որ այն չի պարտադրում սուբյեկտին կատարել այս կամ այն գործողությունը, այլ նրան հնարավորություն է տալիս ընտրելու վարքագծի տարբերակ՝ խոստանալով որոշակի պարգև (խրախուսում)՝ «ճիշտ» տարբերակն ընտրելու համար⁹:

Այսպիսով, վերը մեջբերված հեղինակների տեսակետները կարելի է ամփոփել հետևյալ կերպ.

Նախ՝ վերջիններս խրախուսական նորմերը դիտում են որպես առանձին և ինքնուրույն, այլ կերպ ասած՝ լիարժեք նորմեր: Բացի այդ, այդ նորմերը վերջիններս դիտարկում են հիպոթեզ-դիսպոզիցիա-սանկցիա եռանդամ կառուցվածքով:

Նշվածի առնչությամբ հարկ է արձանագրել, որ քրեաիրավական խրախուսական նորմերը զետեղված են քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի տարրեր հանցակազմերում և դրանց կիրառման հարցն առաջանում է միայն այն դեպքում, երբ տվյալ հանցակազմի պայմաններն առկա են: Օրինակ՝ քրեական նոր օրենսգրքի

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 82:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

⁸ Попова В. В., Поощрительные нормы современного российского права: автореф. дис. Омск, 2015. с. 8.

⁹ Горбунова М. Ю., Поощрительные нормы права: особенности закрепления в российском законодательстве, научная сеть «Современное Право» № 12 – 2018, с. 17.

335-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է հետևյալ խրախուսական նորմը՝ «*Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնում անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար*»: Նշված խրախուսական նորմի տեքստից պարզ է դառնում, որ նախ անհրաժեշտ է, որ անձը կատարած լինի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 334-րդ կամ 335-րդ հոդվածով նախատեսված որևէ հանցավոր արարք: Այլ կերպ ասած՝ 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմն ինքնին կիրառվել չի կարող, քանի դեռ առկա չէ 334-րդ կամ 335-րդ հոդվածով նախատեսված լիարժեք նորմի պայմանները: Այս պարզ տրամաբանությունը կասկածի տակ է դնում վերը մեջբերված հեղինակների այն պնդումը, թե խրախուսական նորմերը ինքնուրույն, առանձին և լիարժեք նորմեր են, որոնք բաղկացած են հիպոթեզից, դիսպոզիցիայից և սանկցիայից:

Այսպիսով, հետխորհրդային իրավաբանական-դոկտրինալ գրականության մեջ տարբեր հեղինակների կողմից խրախուսական նորմերին տրված, ըստ էության, նմանատիպ մեկնաբանությունները համոզիչ չեն, դրանք չեն բավարարում արդի գիտական զարգացումներին: Հաշվի առնելով նշվածը՝ անհրաժեշտ է քննարկել նորմի կառուցվածքի և տեսակների առնչությամբ արդի գիտական այլ մոտեցումներ, որից հետո միայն հնարավոր կլինի հանգել որոշակի հստակ եզրակացությունների սույն հոդվածի ներածության մեջ ներկայացված հարցերի առնչությամբ:

II. Խրախուսական նորմերը որպես իրավավերացնող ոչ լիարժեք իրավանորմեր.

Ա. Նորմերի կառուցվածքը

Իրավական նորմերի մեծ մասը կամ «ամբողջական» (լիարժեք) նորմերը¹⁰ կառուցված են **1. փաստակազմից** և **2. իրավական հետևանքից**¹¹:

Փաստակազմն իրավանորմում նկարագրված առանձին նախապայմանների ամբողջությունն է:

Իրավական հետևանքը փաստակազմի հետ կապված պարտականությունն է¹², այսինքն՝ թե փաստակազմի բոլոր նախապայմանների առկայության դեպքում ի՞նչ հետևանք պետք է վրա հասնի:

Փաստորեն, իրավանորմը, որպես կանոն, այնպես է կառուցված, որ փաստա-

¹⁰ Von Arnould, A., Norms and Narrative. German Law Journal, 18 (2), 2017, p. 320.

¹¹ Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ., ՀՀ ընդհանուր վարչական իրավունք, Երևան, 2011, էջ 202, Հովհաննիսյան Գ., Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, Երևան, 2020, էջ 161:

¹² Հովհաննիսյան Գ., Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, Երևան, 2020, նույն տեղում:

կազմի առկայությամբ պայմանավորվում է մի որոշակի իրավական հետևանք: **Եթե** առկա են փաստակազմի պայմանները, **ապա** սկզբունքորեն վրա է հասնում իրավական հետևանքը: Այսպիսով, իրավանորմերը կառուցված են «**եթե-ապա**» սխեմայով:

«**Եթե առկա է փաստակազմը** (դրա բոլոր նախապայմանները), **ապա վրա է հասնում իրավական հետևանքը**»¹³: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն.

Եթե որևէ անձ սպորինարար մեկ ուրիշին կյանքից զրկում է (ՓՍՍԱԿԱԶՄ), ապա պատժվում է ազատազրկմամբ՝ ոչօրից տասնհինգ տարի ժամկետով (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ):

Այսպիսով, **փաստակազմին** պատկանում է այն ամենը, ինչը վերաբերում է իրավական գնահատման ենթակա փաստական հանգամանքներին, որոնց համար գործում է մի որոշակի վարքի պահանջ:

Իրավական հետևանքին պատկանում է այն ամենը, ինչը վերաբերում է վարքի պահանջի բովանդակությանը¹⁴: Այսինքն՝ իրավական հետևանքը վարքի պահանջ է, որը կարող է ուղղված լինել պետությանը, հանրային իշխանությանը, մասնավոր անձանց, այն կարող է բարենպաստ կամ ոչ բարենպաստ լինել:

Հենց այս պատճառով հետխորհրդային երկրներին, այդ թվում՝ հայկական իրավունքին բնորոշ իրավանորմի եռանդամ կառուցվածքի «սանկցիա» տարրը չի արդարացվում, քանի որ իրավական հետևանքը բովանդակում է վարքի պահանջ, **միայն երբեմն սանկցիայի տեսքով, բայց ոչ բոլոր նորմերի դեպքում**: Իրավական հետևանքը կարող է լինել նաև բարենպաստ¹⁵:

Բ. Նորմերի տեսակները¹⁶

Լիարժեք իրավանորմեր են միայն օրենքի այն դրույթները, որոնք անմիջականորեն նախատեսում են կոնֆլիկտի լուծում: **Օրենքները լիարժեք իրավանորմերից բացի պարունակում են բազմաթիվ նորմեր, որոնք միայն լիարժեք դրույթների հետ համակցության մեջ են որևէ իրավական իմաստ արտահայտում**: Բանի որ դրանք պարունակում են հասկացությունների ճիշտ գործածման կամ լիարժեք իրավանորմի բովանդակությունը փոփոխելու վերաբերյալ սուսկ օրենսդրի հրահանգները, այսինքն՝ քանի որ դրանք ամեն դեպքում

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 169:

¹⁵ Ավետյան Հ. Հ., Իրավական նորմի երկանդամ կառուցվածքի տեսությունը՝ «փաստակազմ, իրավական հետևանք», և իրավական հայեցողությունը, Բանբեր արդարադատության ակադեմիայի, Երևան, № 2 (6), 2021, էջ 36:

¹⁶ Մույն ենթագլխում (պարագրաֆում) նորմերի տեսակներն ամբողջությամբ ներկայացված են ըստ Հագենի Համալսարանի դոցենտ Գոռ Հովհաննիսյանի՝ սույն հղմամբ մեջբերված դասագրքի, ուստի առանձին յուրաքանչյուր դատողության վրա հղում չի կատարվել: Առավել մանրամասն տե՛ս Հովհաննիսյան Գ., Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, Երևան, 2020, էջեր 177-206:

վեճի լուծմանը նպաստում են միայն անուղղակի կերպով, կոչվում են ոչ լիարժեք իրավանորմեր: Իրավանորմերի ճնշող մեծամասնությունն այս իմաստով ոչ լիարժեք է: Քանի որ դրանք, բացի այդ, բովանդակում են իրավակարգավորումներ, որոնք որոշակի դեր են խաղում նույն օրենքի կամ նույնիսկ այլ օրենքների տարբեր դրույթների համար, ուստի ոչ լիարժեք իրավանորմերը իրավակարգի էական բաղադրիչներն են:

Իրավանորմերը կարելի է բաժանել՝

լիարժեք իրավանորմերի և

ոչ լիարժեք իրավանորմերի:

Ոչ լիարժեք իրավանորմերն իրենց հերթին բաժանվում են՝

պարզաբանող (լրացնող) իրավանորմերի,

բացառություններ կարգավորող իրավանորմերի,

ընդ որում, այս վերջին խումբ իրավանորմերը բաժանվում են՝

իրավախոչընդոտող նորմերի,

իրավավերացնող նորմերի,

իրավական հետևանքների իրականացումը խոչընդոտող նորմերի:

Ոչ լիարժեք իրավանորմեր են նաև **հղումները, ֆիկցիաները և ենթադրությունները:**

1) Լիարժեք իրավանորմեր

Լիարժեք իրավանորմերը պարունակում են և՛ փաստակազմի հատկանիշները, և՛ նորմի իրավական հետևանքում ամրագրված հրահանգները՝ այն սկզբունքային պահանջները, թե կոնֆլիկտների լուծման համար ինչ որոշում պետք է ընդունել, որոնք ուղղված են անձանց կամ պետությանը: Այս լիարժեք նորմերը փաստորեն հնարավորություն են ընձեռում բացառապես իրենց միջոցով լուծել մի որևէ կոնկրետ իրավական կոնֆլիկտ՝ առանց որևէ հավելյալ դրույթների անհրաժեշտության:

Օրինակ՝

«Քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի 155-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ եթե որևէ մեկը ապօրինաբար մեկ ուրիշին զրկում է կյանքից, ապա պետությունը նրան ենթարկում է պատժի՝ ութից տասնհինգ տարի ժամկետով ազատազրկման:

Փաստորեն նշված իրավանորմը պարունակում է փաստակազմի հատկանիշները (ապօրինաբար մեկ այլ անձի կյանքից զրկել) և իրավական հետևանքը (քրեական պատիժ), ընդ որում առանց որևէ այլ իրավանորմի «օգնության», այս նորմն ինքնին լուծում է մի կոնկրետ իրավական վեճ:

Այսպիսով, լիարժեք նորմերը միշտ այնպիսի իրավանորմեր են, որոնք որևէ իրավունք կամ պահանջ ներկայացնելու հնարավորություն են սահմանում: Նրանք ձևակերպում են «հիմնական փաստակազմը», որի հետ կապված է իրավական վեճի լուծման համար անհրաժեշտ «իրավական հետևանքը»:

2) Ոչ լիարժեք իրավանորմներ

Ոչ լիարժեք իրավանորմները լիարժեք իրավանորմները լրացնող կարգավորումներ են: Միայն ոչ լիարժեք նորմերի կիրառմամբ հնարավոր չէ ընդունել որոշում: Հետևաբար իրավակիրառողը չի կարող միայն ոչ լիարժեք իրավանորմների միջոցով գտնել կոնկրետ իրավական վեճի լուծումը: Ոչ լիարժեք իրավանորմները, սակայն, կարող են ազդել լիարժեք նորմի վրա: Հենց այդպես դրանք մասնակցում են իրավական վեճի լուծման եղանակի որոշմանը:

Ոչ լիարժեք իրավանորմներն ունեն տարբեր գործառույթներ: Որոշները պարզաբանում են լիարժեք նորմերի բովանդակությունը. «օժանդակում են» լիարժեք նորմերի բովանդակային ճշգրտմանը և այդ պատճառով էլ կոչվում են օժանդակ նորմեր: Այդ «օժանդակությունը», սակայն, օրենսդրական «առաջարկ» չէ, այլ պարտադիր է իրավակիրառողի համար: Ոչ լիարժեք այլ իրավանորմներ սահմանում են, որ պատասխան նորմով սկզբունքորեն նախատեսված կանոնը չպիտի գործի կամ պիտի գործի սահմանափակ ձևով: Այդ նորմերը պատճառ են դառնում, որ, չնայած առկա են պատասխան նորմի փաստակազմի բոլոր հատկանիշները, դրա իրավական հետևանքն ընդհանրապես կամ իր սկզբնական տեսքով չի գործում: Նման ոչ լիարժեք նորմերը, փաստորեն, հակադրվում են պատասխան նորմին, ուստի կոչվում են նաև հականորմեր:

• Պարզաբանող նորմեր (օժանդակ նորմեր)

Պարզաբանող կամ օժանդակ նորմերը լրացնում են այլ նորմերի՝ պահանջի հիմքերի կամ առարկությունների փաստակազմը: Այդ նորմերը մեծամասամբ գետեղված են օրենքի ընդհանուր մասում կամ օրենքի բաժիններից մեկի ընդհանուր դրույթներում:

Պարզաբանող կամ օժանդակ նորմերի առավել ցայտուն օրինակը սահմանող նորմերն են, որոնց միջոցով օրենսդիրը սահմանում է, թե մի կոնկրետ հասկացություն ինչ է նշանակում նույն օրենքի այլ իրավանորմներում:

• Բացառություններ կարգավորող նորմեր (հականորմեր)

Ինչպես արդեն իսկ վերը նշվեց, իրավանորմերը բաղկացած են փաստակազմից և իրավական հետևանքից: Եթե իրավանորմի փաստակազմի նախապայմաններն առկա են, ապա իրավական հետևանքը վրա է հասնում, սակայն իրավանորմի փաստակազմի հետ կապված իրավական հետևանքը վրա չի հասնում, չնայած փաստակազմի նախապայմանների առկայությանը, եթե օրենքում միաժամանակ կան դրան հակադրվող դրույթներ, այսինքն՝ երբ օրենսդիրը, կոնֆլիկտային իրավիճակների առանձնահատկությունները հաշվի առնելով, համապատասխան կարգավորումների միջոցով հնարավորություն է ստեղծում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն շեղվելու կոնֆլիկտի սկզբունքային լուծումից: Այսպիսով, երկեստային կարգավորումը միշտ գործում է այն վերապահմամբ, որ իրավակարգը ուրիշ կանոնների միջոցով բացառության կարգով այն սահմանափակել կամ վերացնել չի ցանկանում:

Այս բացատրությունները նախատեսող ոչ լիարժեք հականորմերն իրենց հերթին բաժանվում են երեք տեսակի՝ *իրավախոչընդոտող, իրավավերացնող և իրավական հետևանքների իրականացումը խոչընդոտող* նորմերը:

1. Իրավախոչընդոտող նորմեր

Իրավախոչընդոտող նորմերը (իրավախոչընդոտող առարկություններ) հականորմեր են, որոնք ի սկզբանե ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն սահմանափակում են մեկ այլ իրավանորմի կիրառման ոլորտը, այնպես որ իրավունքն ընդհանրապես չի ծագում կամ ծագում է մասնակիորեն: Եթե անհրաժեշտ է հաշվի առնել իրավախոչընդոտող հականորմերը, ապա լիարժեք նորմի իրավական հետևանքը չի գործում կամ գործում է փոփոխված ձևով: Այս տեսակի հականորմերի մեծ մասը բերում է նրան, որ որևէ իրավունք (կամ պահանջ) ընդհանրապես չի ծագում:

2. Իրավավերացնող նորմեր

Իրավավերացնող նորմերը (իրավավերացնող առարկությունները) հականորմեր են, որոնք մի որևէ լիարժեք նորմի՝ սկզբում կիրառված իրավական հետևանքն ավելի ուշ բովանդակային իմաստով փոփոխում են կամ վերացնում, ընդ որում՝ հետադարձ ուժով ի սկզբանե (ex tunc) կամ «այս պահից սկսած» (ex nunc), այսինքն՝ հականորմի գործողության պահից սկսած: Այս տեսակի հականորմերի մեծ մասը հանգեցնում է նրան, որ այս կամ այն իրավունքը կրկին դադարում է:

Իրավավերացնող նորմերի ամենացայտուն օրինակ են քրեական պատասխանատվությունը վերացնող հիմքերը:

Դիցուք, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «Եթե անձը կանոնախախտություն է հանցագործությունից, ապա ազատվում է այդ հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունից: Եթե նրա փաստացի կատարած արարքն այդ հանցակազմ է պարունակում, ապա անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար:»

Նույն օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, ապա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է, և նրա ու տուժողի միջև առկա է հաշտության վերաբերյալ ինքնուրույն և ազատ կամարտահայտության վրա հիմնված փոխադարձ համաձայնությունը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կատարված հանցանքում առկա են ընտանիքում բռնության հատկանիշներ»:

Այսինքն՝ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե իր կատարած հանցանքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է: Փաստորեն, այս նորմը ոչ լիարժեք նորմ է, քանի որ միայն այս նորմի կիրառմամբ կամ ինքնին այդ նորմի միջոցով հնարավոր չէ լուծել իրավական մի կոնկրետ վեճ, հնարավոր չէ միայն այս նորմով կայացնել որոշում, քանի որ նախ և առաջ անհրաժեշտ է մի լիարժեք

նորմի առկայություն, որպիսին այս դեպքում կարող է ծառայել ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված յուրաքանչյուր ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցակազմ նախատեսող նորմ:

Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված միջին ծանրության հանցակազմը նախատեսում է՝ *«ավտոմեքենա կամ մեխանիկական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի կողմից ճանապարհային երթուղիների անվտանգության ապահովմանն ուղղված պահանջ կամ ճանապարհային երթուղիության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման անվտանգությունն ապահովող կանոն խախտելը, որը մարդու առողջությանն անգոյությունը պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս»:*

Այս իրավիճակում նշված հանցանքը կատարած անձը չի ենթարկվի քրեական պատասխանատվության, եթե առաջին անգամ է հանցանք կատարել, և նրա ու տուժողի միջև առկա է համապատասխան համաձայնություն:

Այսպիսով, թեև հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու իրավական նորմը նախատեսված է ոչ թե օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանցակազմում, այլ նույն օրենսգրքի 82-րդ հոդվածում, սակայն այդ նորմը ոչ լիարժեք իրավավերացնող նորմ է, որն անհրաժեշտ է դիտարկել լիարժեք նորմի հետ համադրված, ինչպես վերը նկարագրվեց: Այլ կերպ՝ օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի ոչ լիարժեք նորմը առանձին և ինքնուրույն որևէ իրավահարաբերություն չի կարող կարգավորել, ուստիև այն դիտարկման է ենթակա բացառապես մի որևէ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցակազմ պարունակով լիարժեք նորմի հետ համադրված: Ոչ լիարժեք այս նորմը կիրառելուց առաջ անհրաժեշտ է այն «միաձուլել» լիարժեք նորմին, որին լրացնելու համար այդ նորմը, ըստ էության, գոյություն ունի:

Ամբողջովին նույն իրավիճակն է խրախուսական նորմերի դեպքում, ուստի անհրաժեշտ է քննարկել այդպիսի մի քանի օրինակ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 418-րդ հոդվածը նախատեսում է պետական դավաճանության հանցակազմը, որի խրախուսական նորմը նախատեսված է 424-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, համաձայն որի՝ *«Սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 418-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 418-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա իրավասու մարմինների կամ միջին հայտնելով կամ այլ ձևով նպաստել է հետագա վնասը կանխելուն, եթե այդ վնասը կանխվել է: Եթե նրա փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:*

Վերը նկարագրված եղանակով կարելի է համադրել պետական դավաճանության հանցակազմը նախատեսող լիարժեք նորմը դրա վերաբերյալ առկա խրախուսական ոչ լիարժեք իրավավերացնող նորմին:

Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության պետական դավաճանությունն կատարելու համար, եթե կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 418-րդ հոդվածով նախատեսված երկրնտրելի արարքներից մեկը, **բացառությամբ այն դեպքի, երբ այս հանցանքը կատարած անձը իրավասու մարմիններին կամ անվիճելի հայտներով կամ այլ ձևով նպաստել է հետագա վնասը կանխելուն, եթե այդ վնասը կանխվել է:**

Նույն «ստուգումը» կարելի է իրականացնել, օրինակ, հրազենի ապօրինի շրջանառությունը նախատեսող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի և վերջինիս խրախուսական նորմի առնչությամբ:

Մասնավորապես՝ նշված հոդվածն ամբողջությամբ ունի հետևյալ ձևակերպումը.

«1. Ապօրինի կերպով հրազեն (բացառությամբ քաղաքացիական ողորկափող հրազենի, դրա փամփուշտների կամ դրա բաղկացուցիչ մասերի), դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտ, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը, առաքելը կամ կրելը պատժվում է ազատության սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ կարճաժամկետ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից վեց տարի ժամկետով:

3. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է հանցավոր կազմակերպության կողմից, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով:

4. Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:

Միացնելով սույն հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով նախատեսված բուն հանցակազմը և դրա խրախուսական նորմը՝ կստացվի հետևյալ պատկերը.

Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ապօրինի կերպով հրազեն, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտ, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու, առաքելու կամ կրելու համար՝ **բացառությամբ այն դեպքի, երբ այս հանցավոր արարքներից մեկը կամ մի քանիսը կատարած անձը հանձնում է նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը:**

Ինչպես երևում է, ոչ լիարժեք նորմը միաձուլվում է լիարժեք նորմին և միմիային այդ ձևով է հնարավոր արտածել ոչ լիարժեք նորմի բովանդակությունը:

Այսպիսով, սույն վերլուծությունը վկայում է, որ խրախուսական նորմերը ոչ լիարժեք իրավավերացնող նորմեր են, որոնք ինքնուրույն կիրառվել չեն կարող, դրանք գործում են բացառապես այն լիարժեք նորմերի հետ համադրված, որոնց օժանդակելու համար հենց այդ խրախուսական նորմերը ստեղծված են:

2) Խրախուսական նորմերի և ժամանակի ընթացքում դրանց գործողության վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումները

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր՝ օրենքի միատեսակ կիրառման և իրավունքի զարգացման սահմանադրական գործառույթների իրականացման շրջանակներում բազմիցս անդրադարձել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հանցակազմերի խրախուսական նորմերին: Այդպիսի օրինակ է ապօրինի պահվող զինամթերքի հանձնմանն ուղղված խրախուսական նորմի առնչությամբ բարձր դատարանի մեկնաբանությունները:

Մասնավորապես, դեռևս 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է ձևավորել 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի առնչությամբ: Հարկ է արձանագրել, որ նշված որոշմամբ վճռաբեկ դատարանը չի պարզաբանել և չի ներկայացրել, թե նորմի տեսակներից որ մեկին է պատկանում խրախուսական նորմը, այն արդյո՞ք լիարժեք, թե ոչ լիարժեք նորմ է և այլն¹⁷: Ավելին, նշված որոշմամբ նաև չի բացահայտվում խրախուսական նորմերի բնույթը, նշանակությունը: Նշված որոշմամբ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է միայն քննարկվող խրախուսական նորմի նախապայմաններին, մասնավորապես արձանագրելով, որ «(...) Հանձնումը համարվում է կամովին, եթե անձը, գիտակցելով, որ այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիք չկա, իր հայեցողությամբ հանձնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները, այսինքն՝ անձի ընդունած այդ որոշումը պետք է լինի ազատ և գիտակցված ընտրության արդյունք: Բացահայտման իրական սպառնալիքի առկայությունը և դրանից դրդված հանձնումը չի կարող համարվել կամովին: Այն դեպքերում, երբ իշխանությունները տեղյակ են կոնկրետ անձի մոտ նշված առարկաների առկայության մասին և առաջարկում են հանձնել դրանք, հանձնումը կամովին համարվել չի կարող (...)»¹⁸:

Հետագայում նույն խրախուսական նորմին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին կայացված որոշման մեջ, որտեղ արդեն բացահայտում է խրախուսական նորմերի հասկացությունն ու

¹⁷ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Հուլիսի Բաղդասարյանի վերաբերյալ 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԴ2/0059/01/08 որոշումը:

¹⁸ Նույն որոշման 20-րդ կետը:

նշանակությունը, մասնավորապես՝ «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա են նորմեր, որոնք կարգավորում են հանցագործություն կատարելուց հետո անձի կողմից դրանորստ պոզիտիվ վարքագծի հիման վրա ծագող հատուկ հասարակական հարաբերություններ: Օրենսդրի կողմից հիշյալ հարաբերությունները կարգավորող նորմերը գետնդրված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի 11-րդ գլխում, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված առանձին հոդվածներում (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ, 200-րդ, 218-րդ, 223-րդ, 235-րդ, 299-րդ, 312-րդ, 327.1-րդ, 362-րդ և այլ հոդվածներ): Վկայակոչված նորմերն իրենց բնույթով խրախուսական նորմեր են, որոնք քրեորեն հետապնդելի արարք կատարած անձին առաջարկում են իրականացնել սոցիալական նշանակություն ունեցող որոշակի դրական վարքագիծ՝ նրա արարքը խթանելով խրախուսանքով: Այդ նորմերում սահմանվում են պահանջներ, որոնց իրականացման դեպքում հնարավոր է եզրակացնել, որ հանցագործություն կատարած անձը կորցրել է իր երբեմնի հանրային վտանգավորությունը, որի արդյունքում նպատակահարմար է այդ անձին ազատել քրեափրավական ներգործության միջոցներից, մասնավորապես՝ քրեական պատասխանատվությունից:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում առանձին հանցակազմերի առնչությամբ խրախուսական նորմերի նախատեսումն ինքնանպատակ չէ: Այն որոշակի բնույթի հանցագործությունների դեմ պայքարի յուրահատուկ միջոց է, որն ուղղված է դրանց խափանմանը կամ դրանց հետ կապակցված այլ հանցագործությունների կանխմանը կամ բացահայտմանը:

(...) Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված խրախուսական նորմը նպատակ ունի սպօրինի պահվող զենքի և նորմում թվարկված մյուս առարկաների կամավոր հանձնումը խրախուսելու եղանակով դադարեցնելու ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարումը և այդպիսով կանխելու հետագայում դրանց հնարավոր գործադրմամբ անձի կյանքի կամ առողջության դեմ ուղղված կամ այլ հանցագործությունները: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված արարքների հանրային վտանգավորությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանով նախատեսված առարկաները հանցավոր նպատակով օգտագործելու իրական հնարավորություն է ստեղծվում, ինչը վտանգ է առաջացնում մարդկանց կյանքի և առողջության համար: Հանցագործության օբյեկտի պահպանությունը, իսկ հանձնման կամավորության դեպքում՝ վերանում հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը (...)¹⁹»:

Այս որոշմամբ ևս, սակայն, բարձր դատարանը չի մատնանշել, թե ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ սահմանված խրախուսական նորմերը ինչ տեսակի նորմեր են:

¹⁹ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի վերաբերյալ 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԿԴ/0011/01/14 որոշման 33.1-ից 34-րդ կետեր:

Ինչպես նշվեց սույն հոդվածի ներածության մեջ, 2022 թվականին քրեական արդարադատության ոլորտը կարգավորող երեք առանցքային օրենսգրքերի փոփոխությամբ ժամանակի ընթացքում օրենքի գործողության առնչությամբ առաջացել են մի շարք հարցեր: Բացառություն չեն նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքով ներկայումս որոշակի փոփոխություններ կրած խրախուսական նորմերը, մասնավորապես հենց զինամթերքի ապօրինի շրջանառությանը վերաբերող խրախուսական նորմը: ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ **«Սույն հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այդ հանցակազմ չեն պարունակում»:**

Այս նորմի նախապայմանների, հատկանիշների առնչությամբ, ինչպես վերը նշվեց, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում էր արտահայտել՝ մասնավորապես նշելով, որ հանձնումը կհամարվի կամովին, եթե անձը, գիտակցելով, որ այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիք չկա, իր հայեցողությամբ հանձնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները, սակայն, եթե իրավապահ մարմինները տեղյակ են կոնկրետ անձի մոտ նշված առարկաների առկայության մասին և առաջարկում են հանձնել դրանք, հանձնումը կամովին համարվել չի կարող:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համաձայն՝ արդեն այս խրախուսական նորմը ձեռք է բերել հետևյալ ձևակերպումը՝ **«Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այդ հանցակազմ է պարունակում, սպա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:**

Այսպիսով, ներկայումս, եթե նույնիսկ իրավապահ մարմինները տեղյակ են կոնկրետ անձի տիրապետության տակ գտնվող ապօրինի զենքի առկայության մասին, սակայն դրանց գտնվելու կոնկրետ վայրը չգիտեն, սպա հանձնումը, միևնույն է, կհամարվի կամովին, և անձը կազատվի քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ օրենսդիրը բառացիորեն նշել է, որ եթե իրավասու մարմինները չգիտեն ապօրինի զինամթերքի պահման կոնկրետ տեղը, սպա անձը կարող է դրանք հանձնել և զերծ մնալ քրեական պատասխանատվությունից:

Հետևապես, այս խրախուսական նորմի առնչությամբ անձի իրավական վիճակը բարելավվել է, և այստեղ հարց է ծագում՝ եթե անձը մինչև քրեական նոր օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը իր կամքով հանձնել է ապօրինի պահվող զինամթերք, որի մասին պետությունը տեղյակ էր, սակայն դրա գտնվելու կոնկրետ վայրը չգիտեր, անձն արդյոք ենթակա՞ է պատասխանատվության, թե՞ ոչ: Հենց այս առումով խիստ կարևոր նշանակություն ունի խրախուսական նորմերի տեսակը

որոշելու հարցը, քանի որ, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը հանգի այն հետևության, որ այս դեպքում անձի իրավական վիճակի բարելավումը հանցավորությունը վերացնող օրենք է, ապա այն պետք է հետադարձ ուժով, առանց որևէ պայմանի կիրառվի անձի նկատմամբ, քանի որ «Հ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ: Նշված դեպքում այն տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած այն անձանց վրա, որոնց վերաբերյալ դեռևս առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտ»: Սակայն, եթե իրավասու մարմինը եզրակացնի, որ խրախուսական այս նորմը անձի իրավական վիճակը այլ կերպ բարելավող օրենք է, ապա այն ենթակա չի լինի կիրառման, քանի որ նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե դա նախատեսված է օրենքով», իսկ այդպիսի կարգավորում օրենքով նախատեսված չէ:

Այս հարցի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել Միշա Մուրադյանի վերաբերյալ գործի շրջանակներում՝ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշմամբ:

• **Նշված որոշմամբ բարձր դատարանը նախ արձանագրել է**, որ նոր իրավակարգավորումների պայմաններում ապօրինի պահվող զինամթերքի հանձնմանն ուղղված խրախուսական նորմը անձի իրավական վիճակը բարելավող է, քանի որ «(...) եթե նախկին իրավակարգավորումների պայմաններում անձն ազատվում էր քրեական պատասխանատվությունից ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնելու դեպքում, ապա գործող իրավակարգավորումների դեպքում անձը կազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածում նշված առարկաները հանձնի մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին ինանալը:

(...) Այլևս էական նշանակություն չունի նաև զենքի գործադրմամբ որևէ արարք կատարած լինելու փաստը, եթե զենքը հանձնելու պահին իրավասու մարմինները դրա գտնվելու վայրի մասին դեռևս տեղեկություն չունեն: (...)»²⁰»:

Փաստորեն, վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ եթե նույնիսկ անձը զենքի գործադրմամբ հանցանք է կատարում, և դա հայտնի է վարույթն իրականացնող մարմնին, սակայն իրավասու մարմինները զենքի գտնվելու վայրի մասին դեռևս չգիտեն, և անձը հանձնում է այդ զենքը, ապա ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից, իսկ քրեական նախկին օրենսգրքի գործողության պայմաններում՝ նման իրավիճակում վերջինս չէր ազատվի քրեական

²⁰ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Միշա Մուրադյանի վերաբերյալ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի թիվ ԵԴ/1424/01/21 որոշման 14.1-ին կետ:

պատասխանատվությունից, քանի որ եթե իրավասու մարմինները տեղյակ էին, որ անձն այդ զենքի գործադրմամբ հանցանք է կատարել և ինչ-որ մի վայրում ապօրինի պահում է այն, ապա անկախ նրանից, որ իրավասու մարմինները զենքի գտնվելու կոնկրետ վայրը չգիտեն, միևնույնն է անձն այլևս խրախուսական նորմի ուժով ենթակա չէր քրեական պատասխանատվությունից ազատման: Ուստի, անձի իրավական վիճակի բարելավվումն այստեղ ակնհայտ է:

● **Հաջորդ հարցը, որ բարձր դատարանը մեկնել է,** այն է, թե ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը, որն անձի իրավական վիճակը բարելավող է, արդյոք հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող, թե՛ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք է²¹:

Այս համատեքստում վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ «(...) Հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող է համարվում այն օրենքը, որը չի վերացնում արարքի հանցավորությունը և չի մեղմացնում պատիժը, սակայն քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված՝ առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար: Եման իրավիճակները կարող են բազմազան լինել և վերաբերել քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի տարբեր ինստիտուտներին, այդ թվում՝ պատժի ժամկետները հաշվարկելու և պատիժը հաշվակցելու կարգին:

(...)

Վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ նոր ընդունված քրեական օրենսդրությամբ հանցանք կատարած անձի համար քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված առավել նպաստավոր պայմանների նախատեսումը դիտարկվում է որպես հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք: Ընդ որում, եթե 2003 թվականի սպրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքի հետադարձ ուժի հարցում որևէ սահմանափակում նախատեսված չէր, ապա ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն օրենքով նախատեսված դեպքում: Այսպես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հետադարձ ուժով կիրառելու հնարավորություն նախատեսվել է միայն դատվածության մարման ժամկետների դեպքում՝ դատասպարտված անձի վիճակը բարելավող մասով (...):»

Փաստորեն, վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն հետևություն, որ խրախուսական նորմերը, որոնք նոր օրենսդրությամբ ենթարկվել են փոփոխության և դրա արդյունքում անձի իրավական վիճակը բարելավվել են, ապա դրանք հանցա-

²¹ Տե՛ս նույն որոշման 16-րդ կետը:

վորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենք չեն, այլ քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված առավել նպաստավոր պայմաններ են նախատեսում, ուստի դրանք հարկ է դիտարկել որպես հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք:

• **Երրորդ հարցը, որ բարձր դատարանը վերլուծել է, հետևյալն է:** Արդյոք ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը, որպես անձի իրավական վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք, պիտի ունենա՞ հետադարձ ուժ, թե՞ ոչ:

Այս հարցը վերլուծելիս վճռաբեկ դատարանը սկզբում հստակ արձանագրել է, որ քանզի խրախուսական նորմերը, որոնք անձի իրավական վիճակը բարելավում են, համարվում են անձի իրավական վիճակն այլ կերպ բարելավող նորմեր, ուստի դրանց չի կարող հետադարձ ուժ տրվել, քանի որ օրենքով նման հնարավորություն չի նախատեսվել²²: Այնուհետև, վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ այդ կարգավորումը չի կարող համահունչ լինել ինչպես քրեական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներին, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքներին²³:

Մինչ վճռաբեկ դատարանի՝ քննարկվող որոշմամբ ներկայացված հետագա մեկնաբանություններին անդրադառնալը, անհրաժեշտ է պարզել, թե այն դեպքում, երբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որևէ օրենք կամ օրենքի առանձին դրույթ համարում է հակաիրավական կամ ՀՀ վավերացրած միջազգային կոնվենցիային հակասող, ապա ինչ քայլեր պետք է ձեռնարկի:

ՀՀ սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *«դատարաններն իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականության հարցով դիմում են Սահմանադրական դատարան, եթե հիմնավոր կասկածներ ունեն դրա սահմանադրականության վերաբերյալ և գտնում են, որ սույն գործի լուծումը հնարավոր է միայն այդ նորմատիվ իրավական ակտի կիրառման միջոցով»:*

Այսպիսով, եթե վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումը, համաձայն որի անձի իրավական վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքն ունի հետադարձ ուժ միայն այն դեպքում, երբ դա նախատեսված է օրենքով, հակասում է իրավական սկզբունքներին, ընդ որում՝ անհասկանալի է, թե կոնկրետ որ սկզբունքներին է հակասում և ինչու, և ՄԻԵԿ 7-րդ հոդվածին, ապա ինքնին հասկանալի է, որ ըստ վճռաբեկ դատարանի տրամաբանության՝ այն հակասում է նաև ՀՀ սահմանադրությանը, քանի որ ՄԻԵԿ համապատասխանությունը ՀՀ մայր օրենքին ստուգված է, բացի այդ ՀՀ սահմանադրությունը ընդգրկում է բոլոր հիմնարար իրավական

²² Տե՛ս նույն որոշման 17-րդ կետը:

²³ Տե՛ս նույն տեղում:

սկզբունքները: Այսպիսով, նման պայմաններում վճռաբեկ դատարանի դատավորները կամ առնվազն նրանցից մեկը պարտավոր էին դիմել սահմանադրական դատարան, քանի որ իրենք հիմնավոր կասկածներ ունեին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանադրականության հարցով:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել և իրավական դիրքորոշում է արտահայտել մի դրույթի առնչությամբ, որն ինքը համարում է հակաիրավական և հակակոնվենցիոնալ, ուստիև հակասահմանադրական:

Ի վերջո, վճռաբեկ դատարանը, շարունակելով մեկնաբանությունը, ավելացրել է, որ «(...) պատիժը մեղմացնող օրենսդրությանը հետադարձ ուժ տալու պահանջը հավասարապես պետք է կիրառելի լինի նաև քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ ազատում նախատեսող նորմերի պարագայում: Մասնավորապես, եթե օրենսդիրը եզրափակիչ դատավարական ակտի բացակայության պայմաններում երաշխավորել է պատիժը մեղմացնող քրեական օրենսդրությանը հետադարձ ուժ տալու հնարավորությունը՝ առանց որևէ բացառության, սապա վերոնշյալն առավել ևս պետք է կիրառելի լինի՝ իր բովանդակությամբ և ծավալով ավելի լայն և հանդիմարկուն երևույթի՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նկատմամբ:

Հակառակ պարագայում կատարվի, որ քրեական պատասխանատվության բաղադրիչ հանդիսացող պատժի մեղմացման ցանկացած դեպքում քրեական օրենքը հետադարձ ուժ ունի (...), մինչդեռ քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ ազատում նախատեսող նոր օրենքի պարագայում պետք է կիրառվեն արարքի կատարման պահին գործող կարգավորումները, և անձը պետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության ու պատժի, ինչն անընդունելի է (...)»²⁴:

Այսպիսով, ամբողջացնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի և դրա՝ ժամանակի ընթացքում գործողության վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունը, կարելի է հետևյալ եզրահանգումն անել.

Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի.

- Քրեական նոր օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը, համեմատած քրեական նախկին օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի, անձի իրավական վիճակն այլ կերպ բարելավող նորմ է:
- Քրեական նոր օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե դա նախատեսված է օրենքով, ընդ որում՝ խրախուսական որևէ նորմի առնչությամբ այդպիսի կանոն օրենքով նախատեսված չէ, սակայն այդ կարգավորումը իրավական սկզբունքների և մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային հակասող է:

²⁴ Տես՝ Նույն որոշման 19-րդ կետը:

- Բացի այդ, քրեական նոր օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը, որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատող իմպերատիվ նորմ, հարկ է դիտարկել իբրև պատիժը մեղմացնող օրենք և այդպիսով դրան տալ հետադարձ ուժ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով խրախուսական նորմերի առնչությամբ նախորդիվ իրականացված վերլուծությունները՝ նախ անհրաժեշտ է ձևակերպել խրախուսական նորմերի հասկացությունը.

Քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հանցակազմերի խրախուսական նորմերը ոչ լիարժեք իրավավերացնող նորմեր են, որոնք խրախուսում են հանցանք կատարած անձին որոշակի իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու միջոցով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Խրախուսական այս ոչ լիարժեք նորմերը ինքնին իրավահարաբերություն առաջացնել կամ դադարեցնել չեն կարող, դրանք կենսագործվում են բացառապես քրեական օրենսգրքի՝ հանցակազմ պարունակող լիարժեք նորմերի միջոցով, ուստի խրախուսական նորմերը հնարավոր չէ կառուցվածքային առումով դիտարկել լիարժեք նորմերից անջատ: Ինչպես վերը ներկայացվեց, դիցուք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի և դրա խրախուսական նորմի համադրության արդյունքում կարելի է ստանալ մի լիարժեք նորմ՝ հետևյալ ձևակերպմամբ.

«Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ապօրինի կերպով հրազեն, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտ, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու, առաքելու կամ կրելու համար՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ այս հանցավոր արարքներից մեկը կամ մի քանիսը կատարած անձը հանձնում է նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը:»

Հետևապես, եթե որևէ խրախուսական նորմ նոր օրենսդրությամբ ենթարկվել է փոփոխությունների և անձի իրավական վիճակն այդպիսով բարելավվել է, օրինակ՝ ապօրինի պահվող զինամթերքի հանձնմանն առնչվող խրախուսական նորմի փոփոխությունը, ինչն արդեն իսկ մասնրամասն վերլուծվեց, ապա այն հարկ է դիտարկել որպես հանցավորությունը մասնակիորեն վերացնող նորմ: Այս պնդումը հիմնավորվում է նրանով, որ հանցավոր համարվող արարքների շրջանակն այդպիսով նեղանում է: Եթե նախկինում իրավասու մարմինները տեղյակ էին, որ անձն ինչ-որ վայրում հրազեն է պահում կամ դրանով հանցանք է կատարել, ապա եթե նույնիսկ հետագայում այդ անձը հանձնելը հրազենը, միևնույնն է, չէր ազատվի պատասխանատվությունից, սակայն ներկա կարգավորումների պարագայում այդ անձը կազատվի պատասխանատվու-

թյունից, քանի որ իրավասու մարմինները չգիտեն այդ հրազենի գտնվելու կոնկրետ վայրը:

Հակառակ պարագայում, ինչպես մեկնաբանել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ստացվում է, որ ոչ լիարժեք իրավավերացնող խրախուսական նորմը դիտարկվում է լիարժեք հանցակազմ պարունակող նորմից անջատ, և որպես առանձին, ինքնին իրավահարաբերություն կարգավորող նորմ՝ համարվում է անձի իրավական վիճակն այլ կերպ բարելավող կամ պատիժը վերացնող նորմ, ինչը հակասում է ոչ լիարժեք նորմերի վերաբերյալ արդի իրավագիտության մեջ առկա մոտեցումներին, քանի որ ոչ լիարժեք նորմն ինքնին չի կարող մի կոնկրետ որոշում կայացնելու համար բավարար լինել, այն օժանդակում, լրացնում է լիարժեք նորմին կամ նորմերին, ուստի լիարժեք նորմի հետ համադրման արդյունքում պետք է որոշվի այդ ոչ լիարժեք նորմի հետադարձ ուժով կիրառելու հարցը: Հետևաբար, այս հարցի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունները հակասում են արդի իրավագիտության մեջ նորմի տեսակների վերաբերյալ առկա մոտեցումներին:

Այսպիսով, ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված ոչ լիարժեք, իրավավերացնող խրախուսական նորմը նույն հոդվածի 1-ին մասի լիարժեք նորմին լրացնելու արդյունքում, հանցավորությունը մասնակիորեն վերացնող նորմ է և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով պետք է ունենա հետադարձ ուժ:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. 2015 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ Սահմանադրություն
The Constitution of the Republic of Armenia entered into force in 2015
2. 2022 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգիրք
The Criminal Code of the Republic of Armenia entered into force in 2022
3. 2003 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգիրք
The Criminal Code of the Republic of Armenia entered into force in 2003
4. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Միշա Սուրադյանի վերաբերյալ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի թիվ ԵԴ/1424/01/21 որոշումը
Decision of the RA Court of Cassation No. ED/1424/01/21 of November 22, 2022 regarding Misha Muradyan
5. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի վերաբերյալ 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱՆԴ/0011/01/14 որոշումը
Decision of the RA Court of Cassation No. YAND/0011/01/14 of December 18, 2015 regarding Hrant Harutyunyan and Beglar Hovhannisyanyan
6. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Հուսիկ Բաղդասարյանի վերաբերյալ 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԴ2/0059/01/08 որոշումը:
Decision of the RA Court of Cassation No. AVD2/0059/01/08 of November 28, 2008 regarding Husik Baghdasaryan.
7. Գաբուզյան Ա., Ղազինյան Գ. և այլք, ՀՀ քրեական իրավունք, հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն), դասագիրք ԲՈՒՀ-ի համար, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2012 թ.:
Gabuzyan A., Ghazinyan G. and others “Criminal law of the Republic of Armenia, special part” (sixth edition), textbook for the University, YSU publishing house, Yerevan, 2012.
8. Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ., ՀՀ ընդհանուր վարչական իրավունք, Երևան, 2011 թ.:
Rubel R., Poghosyan V., RA General Administrative Law, Yerevan 2011.
9. Հովհաննիսյան Գ., Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, Երևան, 2020 թ.:
Hovhannisyanyan G., General Jurisprudence and Legal Methodology, “Public Diplomacy” charitable NGO, Yerevan 2020.
10. Ավետյան Հ., Իրավական նորմի երկանդամ կառուցվածքի տեսությունը՝ «փաստակազմ, իրավական հետևանք», և իրավական հայեցողությունը, Բանբեր արդարադատության ակադեմիայի, Երևան, № 2 (6), 2021 թ.:
Avetyan H., Theory of the Bipartite Structure of the Legal Norm: “Corps of Facts,

- Legal Consequence” and Legal Discretion, Banber Academy of Justice, Yerevan, № 2 (6), 2021.
11. Von Arnould, A., Norms and Narrative. *German Law Journal*, 18 (2), 2017.
 12. Головненков П.В. Уголовное Уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). - Potsdam: Universitätsverlag, Potsdam, 2021.
Golovnenkov P.V. Criminal Law of the Federal Republic of Germany – Strafgesetzbuch (StGB). - Potsdam. Universitätsverlag, Potsdam, 2021.
 13. Журавлев М. П., Наумов А. В., и др., Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / под ред. А. И. Рарога. — 10-е изд., перераб. и доп. — Москва: Проспект, 2023.
Zhuravlev M.P., Naumov A.V., et al., Criminal law of Russia. Parts General and Special: textbook / ed. A. I. Raroga. — 10th ed., revised. and add. — Moscow: Prospekt, 2023.
 14. Хомчик В. В., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В. М. Лебедев. — 8-е изд., перераб. и доп. - Москва: Юрайт-Издат, 2008.
Khomchik V.V., Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / Rep. ed. V. M. Lebedev. — 8th ed., revised. and add. - Moscow: Yurayt-Izdat, 2008.
 15. Костарова Т. А., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Изд. 2-е, изм. и доп. Под общей редакцией Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю. И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В. М. Лебедева. — Москва, Издательская группа НОРМА—ИНФРА, 1998.
Kostarova T. A., Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation. Ed. 2nd, rev. and add. Under the general editorship of the Prosecutor General of the Russian Federation, Professor Yu. I. Skuratov and the Chairman of the Supreme Court of the Russian Federation V. M. Lebedev. - Moscow, Publishing group NORMA-INFRA, 1998.
 16. Молчанов Д. М., Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Ю. В. Грачева, Л. Д. Ермакова и др.; Отв. ред. А. И. Рарог. - Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.
Molchanov D. M., Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / Yu. V. Gracheva, L. D. Ermakova and others; Rep. ed. A. I. Rarog. - Moscow: TK Welby, Prospekt Publishing House, 2004.
 17. Волкова В.В., Поощрительные нормы: понятие, содержание, журнал «Право и практика», изд., АНО «Научно-исследовательский институт истории, экономики и права», номер 2, 2011.
Volkova V.V., Incentive norms: concept, content, magazine “Law and Practice”,

ed., ANO “Research Institute of History, Economics and Law”, number 2, 2011.

18. Попова В.В., Поощрительные нормы современного российского права: автореф. дис. Омск, 2015.

Popova V.V., Incentive norms of modern Russian law: abstract. dis. Omsk, 2015.

19. Горбунова М.Ю., Поощрительные нормы права: особенности закрепления в российском законодательстве, научная сеть «Современное Право» № 12 – 2018.

Gorbunova M.Yu., Incentive norms of law: features of consolidation in Russian legislation, scientific network “Modern Law” No. 12 – 2018.

Hayk Avetyan

*Prosecutor of the Prosecutor's Office of Yerevan City,
Lecturer and Ph.D. Degree Applicant at the Chair of
Criminal Law of Faculty of Law of Yerevan State University*

THE CONCEPT, AND THE STRUCTURE OF THE INCENTIVE NORMS, AND THE CONSEQUENCES OF THEIR CHANGES OVER TIME¹

Abstract

The incentive norms provided by the special part of the Criminal Code of the Republic of Armenia have undergone various changes. A number of questions arise in connection with the mentioned. First of all, what kind of norms are incentive norms, are they complete or incomplete norms, are they eliminating or determining criminality or punishment, are they norms improving or worsening the legal status of a person, etc. These issues currently have a very topical practical significance, because with the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, which came into force on July 1, 2022, the question arises as to whether they are applicable at the time of the act, or in accordance with the current legislation including incentives norms.

In order to get the answers to the mentioned questions, this article introduces various scientific approaches regarding the role, meaning, structure and type of incentive norms, the comments of the RA Court of Cassation, through which the author reaches his conclusions.

As a result, the reader will be presented with a clear concept of the incentive norm, its structure, which type of norm the incentive norms belong to, and finally, the specifics of the operation of these norms over time.

Keywords: incentive norm; retroactivity; Constitution; constitutionality; authority of the cassation court.

¹ The article was presented on 17.05.2024 and was reviewed on 20.05.2024.

Айк Аветян

*Прокурор прокуратуры города Ереван, преподаватель и
соискатель кафедры уголовного право юридического факультета
Ереванского государственного университета*

ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА ПООЩРИТЕЛЬНЫХ НОРМ И ПОСЛЕДСТВИЯ ИХ ИЗМЕНЕНИЯ ВО ВРЕМЕНИ¹

Абстракт

Поощрительные нормы, предусмотренные особенной частью Уголовного кодекса Республики Армения, претерпели различные изменения. В связи с указанным возникает ряд вопросов. Прежде всего, какие нормы являются поощрительными, являются ли они полноценными или неполноценными, устраняют или определяют преступность или наказание, являются ли они нормами, улучшающими или ухудшающими правовое положение человека и т. д. Эти вопросы в настоящее время имеют весьма актуальное практическое значение, поскольку с принятием нового Уголовного кодекса Республики Армения, вступившего в силу с 1 июля 2022 года, возникает вопрос о том, применимы ли они, в том числе: Поощрительные нормы, на момент совершения деяния, либо в соответствии с действующим законодательством.

Для получения ответов на упомянутые вопросы в данной статье представлены различные научные подходы относительно роли, значения, структуры и вида норм стимулирования, комментарии Кассационного суда РА, на основании которых автор приходит к своим выводам.

В результате читателю будет представлена четкая концепция о поощрительной норме, ее структуре, к какому типу норм относятся поощрительные нормы и, наконец, об особенностях действия этих норм во времени.

Ключевые слова: поощрительные нормы; обратная сила; Конституция; конституционность; правомочие кассационного суда.

¹ Статья была представлена 17.05.2024 и прошла рецензирование 20.05.2024.

Վիրաբ Համբարձումյան

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների դատախազության դատախազ

ԳՈՐԾՈՒՆ ԶԳՋԱԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱԿՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը վերաբերում է գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու արդի հիմնախնդիրներին: Այն ուղղված է սույն գործիքակազմի կիրառման ընթացքում գործնականում առաջ եկած խնդիրների՝ գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավասություն ունեցող մարմինների (անձանց) շրջանակի, դատարանի կողմից այն կիրառելու և փոխկապակցված այլ հարցերի վերլուծությանը:

ՀՀ քրեական և քրեադատավարական նոր օրենսդրության կիրառման ընթացքում առաջ են եկել սույն կառուցակարգը կիրառելու իրավասություն ունեցող մարմինների (անձանց) շրջանակի, դատարանի կողմից այն կիրառելու և փոխկապակցված այլ հարցերի վերաբերյալ ոչ միատեսակ մոտեցումներ:

Սույն հոդվածի շրջանակներում վերլուծվել են գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու արդի հիմնախնդիրները և ներկայացվել են միատեսակ պրակտիկա ապահովելու համար հիմնավորված առաջարկներ:

Հիմնաբառեր – գործուն գղջալ, քրեական պատասխանատվությունից ազատել, դատախազ, հայեցողություն, լիազորություն:

Ներածություն

Իրավաբան-գիտնականները և դատարանները բարձր են գնահատում գղջման դերը: Զոջումը քրեական դատավարությունում, մասնավորապես՝ դատավճի կայացման փուլում դիտվում է կարևոր հանգամանք²:

Քրեական դատավարությունում իրականացված էմպիրիկ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ գղջումը կարևոր դեր է խաղում նաև մեղադրյալնե-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 14.10.2023 թ., գրախոսվել է 29.02.2024 թ.:
² St'u Rocksheng Zhong, Madelon Baranoski, Neal Feigenson, Larry Davidson, Alec Buchanan, Howard V. Zonana. So You're Sorry? The Role of Remorse in Criminal Law. The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Volume 42 (1).

րի վերաբերյալ այլ անձանց կողմից դատողություններ կատարելիս: Եթե մարդը համարվում է «զղջացող», ապա նրա բնավորության վերաբերյալ արված դատողություններն ավելի բարենպաստ են³: Բացի այդ, եթե անձը զղջում է իր կատարած հանցանքի համար, ենթադրվում է, որ նրա կողմից ապագայում հանցանք կատարելը քիչ հավանական է, և վերջինն ունի ուղղվելու ավելի մեծ ներուժ⁴:

Այս համատեքստում արդի քրեական օրենսդրությունը շահագրգռված է առավելագույնի հասցնել հանցանք կատարած անձի մարդկային զգացմունքները՝ խթանելով նրա դրական վարքագիծը ինչպես հանցագործության կատարման ընթացքում, այնպես էլ դրանից հետո՝ մեղմացնելով պատիժը, ընդհուպ մինչև վերջնականապես ազատվելով քրեական պատասխանատվությունից:

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը, ևս հիմքում ունենալով վերը նշված մոտեցումները, նախատեսում է գործուն զղջալու հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կառուցակարգ՝ իրավասու պետական մարմնին իրավունք վերապահելով որոշում կայացնելու հանցանքի հատկանիշներ պարունակող արարք կատարած անձի նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոց չկիրառելու մասին:

Որոշ հեղինակների կարծիքով՝ գործուն զղջալը ենթադրում է հանցագործության կատարումից հետո այն ակտիվ գործողությունները, որոնք ցույց են տալիս, որ անձը զղջում է կատարված հանցագործության համար և ձգտում է վերացնել կամ նվազեցնել դրա վտանգավոր հետևանքները⁵:

Երկրորդ մոտեցման համաձայն՝ գործուն զղջալը պետք է հասկանալ որպես հետհանցավոր դրական գործողությունների համալիր, որն ուղղված է արարքի հասարակական վտանգի վերացմանը⁶:

Այլ հեղինակներ կարծիքով՝ գործուն զղջալը հանցագործություն կատարած անձի ակտիվ և կամավոր վարքն է, որն ուղղված է արարքի վտանգավոր հետևանքները վերացնելուն, նվազեցնելուն կամ հանցագործության բացահայտմանը ակտիվորեն նպաստելուն⁷:

Ընդհանուր առմամբ վերլուծելով բացահայտված տեսակետները՝ գործուն զղջալը կարելի է բնորոշել դրական գործողությունների ամբողջություն, որոնց միջոցով հանցանք կատարած անձը կանխում, վերացնում կամ նվազեցնում է արարքի վտանգավոր հետևանքները և/կամ օժանդակում է իրավապահ մարմին-

³ St'u Gold GJ, Weiner B: Remorse, confession, group identity, and expectancies about repeating a transgression. *Basic Appl Soc Psychol* 22(291), 2000, էջ 300:

⁴ St'u Proeve MJ, Howells K: Effects of remorse and shame and criminal justice experience on judgments about a sex offender. *Psychol Crime Law*, 12(145), 2006, էջ 61:

⁵ Советское уголовное право. Часть Общая. Под ред. Е.А. Смирнова, А.Ш. Якупова. Киев, 1973, էջ 464:

⁶ St'u Кушнарв В. А. Проблемы толкования норм уголовного права о деятельном раскаянии //Юридический мир. 2002. № 1., էջ 45:

⁷ St'u Lașcu M., Liberarea de răspundere penală în legătură cu căința activă prevăzută în noul Cod penal al Republicii Moldova, „Revista națională de drept”, 2003, nr.3, էջ 12:

ներին հանցանքի բացահայտման գործում, արդյունքում՝ օրենքով նախատեսված պայմաններով ազատվելով քրեական պատասխանատվությունից:

Հարկ է նշել, որ տեսական գրականությունում բազմիցս քննարկման առարկա են դարձել գործուն զղջալու հիմքով քրեական հետապնդումը բացառող, մասնավորապես, անձի կողմից կամավոր⁸, «անկեղծորեն»⁹, ժամանակին^{10,11} և անձամբ¹² (հանցանք կատարած անձի կողմից անձամբ, այլ ոչ թե հեռագիր կամ նամակ ուղարկելու միջոցով)¹³ զղջալու, հանցանքի բացահայտմանն ակտիվորեն նպաստելու¹⁴ պայմանները:

Այնուհանդերձ, հարկ է նկատել, որ դատախազական գործունեության ընթացքում սույն գործիքակազմը կիրառելիս հաճախ առաջ են գալիս հարցեր, որոնք վերաբերում են ոչ թե գործուն զղջալու հիմքով քրեական հետապնդումը բացառող օրենսդրությամբ նախատեսված պայմաններին և դրանց վերաբերյալ առկա տարատեսակ մեկնարանություններին, այլ քննարկվող հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու լիազորություն ունեցող մարմինների (անձանց) շրջանակին:

Վերը նշվածը հիմք ընդունելով՝ վերաբերելի նյութափրավական և դատավարական իրավանորմերի լույսի ներքո քննարկման առարկա կդարձնենք հետևյալ հարցը. քրեական վարույթն իրականացնող ո՞ր մարմնին է վերապահված գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավասությունը:

◀◀ ներպետական իրավակարգավորումները

Գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կառուցակարգը, որն իր մեջ, ի թիվս այլնի, ներառում է նաև վերականգնողական արդարադատության տարրեր¹⁵ (հանցանք կատարած անձի կողմից հանցանքի արդյունքում վնաս պատճառած լինելու դեպքում այն հատուցելը կամ այլ կերպ

⁸ Տե՛ս Петрухин И. Гуманность или трезвый расчет? // Рос.юстиция. - 1999. - № 9, էջեր 25-26:

⁹ Տե՛ս Головкин Л.В. Прекращение уголовного дела в связи с деятельным раскаянием. Законодательство. - 1999. - № 1, էջեր 72-77:

¹⁰ Տե՛ս Алюшкин П.В. Фактический состав освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. Дис. канд. юрид. наук. - Волгоград 2001, էջ 198:

¹¹ Տե՛ս Soyer Richard, Pollak Sergio (2017). Active Repentance. Basic questions regarding the timeliness and voluntary nature of damage compensation SIAK-Journal – Journal for Police Science and Practice (International Edition Vol. 7), էջեր 32–43:

¹² Տե՛ս Григорьев Н.В. Процессуальные аспекты освобождения от уголовной ответственности по специальным основаниям, предусмотренным Особенной частью УК РСФСР. Автореф дис. канд. юрид. наук - М., 1992, էջ 22:

¹³ Տե՛ս Скрыбин М. А., Шакиров Х. С. Общий и специальные виды освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. - Казань: ЗАО «Новое знание», 2006, էջ 168:

¹⁴ Տե՛ս Курс уголовного права: в 5 т. Общая часть. Т. 2. Учение о наказании Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - М.: Зерцало, 1999, էջ 399:

¹⁵ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Patrick Bashizi BashigeMurhula, AdenDejeneTolla: The Effectiveness of Restorative Justice Practices on Victims of Crime, Vol. 10 No. 1 (2021), էջեր 98-110:

հարթելը), իր արտացոլումն է գտել թե՛ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ նաև՝ Նախկին քրեական օրենսգիրք), թե՛ 2021 թվականի մայիսի 05-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ նաև՝ Գործող քրեական օրենսգիրք):

Գործող քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Եթե անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, սպա կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է, և նա համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ, չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը, վնաս պատճառած լինելու դեպքում հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությանը պատճառված վնասը:

1.1. Եթե անձի առաջին անգամ կատարած հանցանքը ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք է, սպա հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս կամ դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ կապված բացառիկ գործոնների առկայության դեպքում նա կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ, չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը, վնաս պատճառած լինելու դեպքում հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությանը պատճառված վնասը: Բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես առանձին մեղմացնող հանգամանքները, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը: (...):»:

Վերոնշյալ իրավանորմի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ գործուն զոջալու հիմքով հսկող դատախազն իրավասու է չհարուցել քրեական հետապնդում կամ դադարեցնելու քրեական հետապնդումը, եթե անձը.

- 1) առաջին անգամ կատարել է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք,
- 2) համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ,
- 3) չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը,
- 4) վնաս պատճառած լինելու դեպքում հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությանը պատճառված վնասը և
- 5) նախկինում գործուն զոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից չի ազատվել:

Անդրադառնալով վերը նշված առաջին պայմանին՝ հարկ է նշել, որ Գործող քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ առաջին անգամ հանցանք կատարած համարվում է այն անձը, որը նախկինում հանցանք չի կատարել կամ կատարել է, սակայն ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից, կամ որի դատվածությունը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով մարվել կամ վերացվել է:

Ինչ վերաբերում է համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ պայմանին, ապա հարկ է նկատել, որ «Քրեական հետապնդման մարմին» հասկացության կիրառությունը համահունչ չէ գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում օգտագործվող հասկացություններին, քանի որ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում «Քրեական հետապնդման մարմին» հասկացությունն առկա չէ: Ըստ էության, այս հասկացությունը ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում մնացել է ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքից, որի համաձայն՝ քրեական հետապնդման մարմիններ էին հանդիսանում դատախազը (մեղադրողը), քննիչը և հետաքննության մարմինը:

Մեղսագրվող արարքը չվիճարկելը ենթադրում է անձի կողմից իրեն մեղսագրվող արարքի փաստական հիմքը՝ մեղսագրվող արարքի էությունը, կատարման տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները, ինչպես նաև այդ արարքի իրավական գնահատականը (այն հոդվածը կամ հոդվածի մասը կամ կետը, որով պատասխանատվություն է նախատեսված անձին մեղսագրվող արարքի կատարման համար) չվիճարկելու պահանջ:

Վնաս պատճառած լինելու դեպքում այն հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու պայմանը ենթադրում է հանցանք կատարած անձի կողմից պատճառված գույքային վնասի փոխհատուցում ինչպես բնամիջերթով (մասնավորապես՝ հափշտակված գույքի դիմաց դրան համարժեք այլ գույքի տրամադրմամբ), այնպես էլ դրամական ձևով (օրինակ՝ հափշտակված կամ վնասված գույքի արժեքի փոխհատուցմամբ) և այլն:

Բացի հատուցելուց՝ վնասը կարող է նաև այլ կերպ հարթվել: Օրինակ՝ բժշկական ծախսերը փոխհատուցելը, սեփական աշխատանքով բնակարանը կամ մեքենան վերանորոգելը և այլն:

Վերջիվերջո, հարկ է նկատի ունենալ, որ գործուն գղջալու հիմքով մեկ անգամ արդեն քրեական պատասխանատվությունից ազատված լինելու դեպքում օրենքը անձին հնարավորություն չի տալիս երկրորդ անգամ քրեաիրավական այս ինստիտուտի կիրառման արդյունքում ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված լրացումներից հետո անձը ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու դեպքում ևս կարող է գործուն գղջալու հիմքով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, սակայն այդ դեպքում, բացի վերը նշված նախապայմաններից, անհրաժեշտ է նաև բացառիկ գործոնների առկայություն, որոնք կապված են հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս կամ դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ:

Այսպիսով, քննարկվող հիմքով հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից ոչ թե գղջման դրսևորում հանդիսացող ցանկացած, այլ Գործող քրեական օրենսգրքով սահմանված անհրաժեշտ գործողությունների կատարման արդյունքում:

Անդրադառնալով գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու համար անհրաժեշտ գործողությունների ծավալին՝ հարկ է նշել, որ քրեական իրավունքի տեսությունում այս հարցի վերաբերյալ ձևավորվել է երեք տեսություն.

- Կուտակային (կումուլյատիվ) տեսություն, ըստ որի՝ գործուն զղջալը ձևավորվում է միայն օրենսդրությամբ թվարկված բոլոր գործողությունների կատարման արդյունքում¹⁶:
- Ողջամիտ կուտակային տեսություն, որի համաձայն՝ գործուն զղջալը ձևավորվում է միայն օրենսդրությամբ թվարկված այն գործողությունների կատարման արդյունքում, որը տվյալ իրադրությունում իրագործելի է¹⁷: Մասնավորապես, սույն տեսության համաձայն՝ անձը գործուն զղջալու հիմքով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից ինչպես քրեական օրենսդրությամբ թվարկված բոլոր գործողությունների, այնպես էլ դրանց մի քանիսի կատարման արդյունքում: Ըստ էության, դրանք այն գործողություններն են, որոնք, հաշվի առնելով կոնկրետ հանգամանքները և օբյեկտիվ իրադրությունը, անձը հնարավորություն է ունեցել կատարելու:
- Հակակուտակային տեսություն (անտիկումուլյատիվ), որի համաձայն՝ գործուն զղջալը ձևավորվում է քրեական օրենսդրությամբ թվարկված յուրաքանչյուր գործողության կատարման արդյունքում¹⁸:

Հարկ է նկատել, որ Գործող քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի տեքստային ձևակերպումը հանդիսանում է կուտակային տեսության դրսևորում: Ըստ էության, առկա իրավակարգավորման պայմաններում անձը գործուն զղջալու հիմքով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից միայն Գործող քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր պայմանների առկայության դեպքում: Միաժամանակ, Գործող քրեական օրենսգիրքը հստակեցրել է, որ վնասը հատուցելու կամ հարթելու հարցը առաջանում է միայն *վնաս պատճառած լինելու դեպքում*:

Վերը նշվածի լույսի ներքո հետաքրքիր է նաև քննարկման առարկա դարձնել Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով նախատեսված իրավակարգավորումը:

Այսպես, Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝

- «1. *Առաջին անգամ ոչ մեծ ծանրության կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հանցանք կատարելուց հետո կամովին ներկայացել է մեղադրանքով, աջակցել է հանցագործությունը բացահայտելուն, հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությամբ պատճառված վնասը:*
2. *Այլ տեսակի հանցանք կատարած անձը քրեական պատասխանատվությունից ազատվում է միայն սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածով հատկապես նախատեսված դեպքերում»:*

¹⁶ Տե՛ս Михайлов В., Признаки деятельного раскаяния // Российская юстиция. 1998. № 4., էջ 5:

¹⁷ Տե՛ս Савкин А., Деятельное раскаяние — свобода от ответственности // Российская юстиция. 1997. № 12. Էջեր 35, 37:

¹⁸ Տե՛ս Энциклопедия уголовного права. СПб. : изд. проф. Малинина, 2008. Т. 10. էջ 301:

Վերը նշված իրավանորմի տեքստային մեկնաբանման դեպքում հնարավոր է եզրահանգել, որ այս ձևակերպումը ևս համապատասխանում է կուտակային տեսության մոտեցմանը և նախկինում անձը գործուն գղջալու հիմքով կարող էր ազատվել քրեական պատասխանատվությունից հողվածում նշված բոլոր գործողությունների կատարման արդյունքում:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ օրենսդրական նման ձևակերպման պայմաններում թե՛ քրեական իրավունքի տեսությունում¹⁹ և թե՛ պրակտիկայում տվյալ նորմի մեկնաբանությունը համապատասխանել է ողջամիտ կուտակային տեսությունում առկա մոտեցումներին, այն է՝ անձը կարող էր գործուն գղջալու հիմքով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով նախատեսված այն գործողությունների (գործողության) կատարման արդյունքում, որը տվյալ իրադրությունում իրագործելի էր:

Գործող քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածով նախատեսված իրավակարգավորման կիրառման դատավարական հիմքը նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Գործող քրեական դատավարության օրենսգրք) 197-րդ հոդվածով, որը իրավասություն է տալիս հսկող դատախազին՝ չհարուցելու քրեական հետապնդում կամ դադարեցնելու քրեական հետապնդումը, եթե առկա են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պայմանները: Նշված հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը հսկող դատախազը կայացնում է ինչպես իր նախաձեռնությամբ՝ վարույթի նյութերի հիման վրա, այնպես էլ քննիչի միջնորդությամբ:

Եթե Գործող քրեական օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդումը բացառող անհրաժեշտ նախապայմանների առկայության պարագայում անձը պարտադիր ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, և դա չի թողնվում վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողությանը (օրինակ՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով), ապա տվյալ դեպքում քրեական օրենսգրքով նախատեսված որոշ պայմաններ նրան թույլ են տալիս այդ հարցում դրսևորել հայեցողություն, և դրա իրացման համար անհրաժեշտ է նաև իրավասու դատախազի կամարտահայտությունը:

Այդուհանդերձ, այս հարցում դատախազի հայեցողությունը բացարձակ չէ. նա կարող է օգտվել իր հատուկ լիազորությունից, եթե դրա համար կան անհրաժեշտ պայմաններ, սակայն զրկված է այդ հնարավորությունից, եթե բացակայում է դրանցից թեկուզ մեկը, կամ առկա է այդ լիազորության իրականացմանը խոչընդոտող հատուկ հանգամանք²⁰:

¹⁹ Տե՛ս Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբրուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., ՀՀ քրեական իրավունք (ընդհանուր մաս), Երևան 2012, էջեր 466-469:

²⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, էջ 300:

Գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն

Անդրադառնալով քննարկվող հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավասություն ունեցող մարմինների (անձանց) շրջանակին՝ հարկ է նկատել, որ այս հարցի վերաբերյալ մոտեցումը << քրեական և քրեադատավարական նոր օրենսդրության կիրառման պրակտիկայում միասնական չէ: Չնայած այն ամենին, որ քրեաիրավական և քրեադատավարական վերաբերելի իրավանորմների վերլուծությունից հստակ բխում է, որ գործուն զղջալու հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու լիազորությունը վերապահված է բացառապես հսկող դատախազին՝ պրակտիկայում քննարկվող ինստիտուտի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին որոշումներ են կայացվում նաև դատարանների կողմից քրեական վարույթը ըստ էության քննելու նպատակով դատարանում ստացվելուց հետո:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ << դատական պրակտիկայում առկա է դեպք, երբ դատարանը գործուն զղջալու հիմքով անձին ազատել է քրեական պատասխանատվությունից նաև նախնական դատախոսման փուլում²¹:

Վերաքննիչ դատարանը, դուրս չգալով ներկայացված բողոքի շրջանակներից, քննարկման առարկա է դարձրել դատարանի կողմից քննարկվող գործիքակազմի կիրառման միայն փուլային հարցը:

Մասնավորապես, քննարկելով վերը նշված դատական ակտի դեմ դատախազի բողոքը՝ բեկանել է այն և վարույթը փոխանցել առաջին աստիճանի դատարան՝ նոր քննության՝ արձանագրելով հետևյալը.

«Հարկ է նշել, որ նախնական դատախոսման փուլում << քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով սահմանված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները կարող են քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և վարույթը կարճելու հիմք հանդիսանալ միայն այն դեպքում, երբ դա թույլ է տալիս տվյալ կոնկրետ հիմքի բնույթը և հիմնավորման պարզությունը: Միևնույն ժամանակ, երբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքերի առկայության հավաստումը պահանջում է ապացուցման ավելի բարձր մակարդակ, քան միայն մեկ որոշակի փաստաթղթի ուսումնասիրումը, դատարանի կողմից նախնական դատախոսման փուլում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշման կայացումը չի կարող ճանաչվել իրավաչափ, քանի որ դատավարության տվյալ փուլում նման որոշման կայացումը կարող է հանգեցնել քրեական դատավարության հիմնարար սկզբունքների խաթարման»²²:

Այսպիսով, վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ գործուն զղջալու հիմքով առանց հիմնական դատախոսման իրականացնելու քրեական հետապնդու-

²¹ Տե՛ս Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԿԴ/0219/01/22 որոշումը, <http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=criminal> (վերջին մուտք՝ 10.09.2023):

²² Տե՛ս նույն տեղում:

մը դադարեցնելն իրավաչափ չէ, քանի որ տվյալ դեպքում առկա է հիմնական դատախոսներ անցկացնելու և գործում առկա ապացույցների վերլուծություն իրականացնելու օբյեկտիվ անհրաժեշտություն և նախնական դատախոսների փուլում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով սահմանված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները կարող են քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և վարույթը կարճելու հիմք հանդիսանալ միայն այն դեպքում, երբ դա թույլ է տալիս տվյալ կոնկրետ հիմքի բնույթը և հիմնավորման պարզությունը:

Մեկ այլ քրեական գործով Երևան քաղաքի առաջին ստյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանը, մեղադրյալի նկատմամբ գործուն գոջալու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելով և քրեական գործի վարույթը կարճելով, արձանագրել է. « (...) Միաժամանակ պետք է արձանագրել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը հայեցողական բնույթ ունի, որի կիրառմամբ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու քրեադատավարական հիմքը նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածով, որը հսկող դատախազին օժտում է հայեցողական քրեական հետապնդում իրականացնելու լիազորությամբ: Օրենսդրական նման հատուկ կարգավորումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մնացած հիմքերի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածով նախատեսված պայմանների առկայությունն ինքնին չի առաջացնում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավասու մարմինների պարտականություն, այլ այդ հարցի լուծումը թողնվում է այդ մարմինների գնահատմանը, որը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է իրականացվի գործի կոնկրետ հանգամանքների հաշվառմամբ: Ընդ որում՝ դատավարական հատուկ նորմի բացակայության դեպքում հսկող դատախազը զրկված կլինեք քննարկվող հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու կամ այն դադարեցնելու լիազորությունից, քանի որ այն ներառված չէ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքների մեջ: Միևնույն ժամանակ հիշյալ հատուկ նորմի առկայությունը չի կարող մեկնաբանվել որպես դատարանի կողմից տվյալ ընթացակարգով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կիրառումը սահմանափակող նորմ: Վերջին դիրքորոշման համար Դատարանը հիմք է ընդունում այն, որ ինչպես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածը, այնպես էլ 26-րդ գլուխը, որում այն գետեղված է, միտված են մինչդատական վարույթում հանրային քրեական հետապնդման հետ կապված իրավահարաբերությունների կարգավորմանը և որևէ հղում չեն պարունակում դատական վարույթի իրավահարաբերություններին: Ավելին, նման դիրքորոշում արտահայտելիս հարկ է հաշվի է առնել այն, որ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում քննարկում է անձի նկատմամբ քրեա-

կան հետապնդումը դադարեցնելու հարցը և այդ հարցի լուծումն արդարադատության վերջնարդյունքն է, հետևաբար քրեադատավարական որևէ սուբյեկտ չի կարող այդ հարցում ավելի լայն լիազորություններ ունենալ, քան դատարանը, և չի կարող նախատեսվել քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որևէ հիմք, որը կիրառելու լիազորությամբ դատարանն օժտված չլինի (...)»²³:

Կարծում ենք՝ գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հանդիսանում է որպես հսկող դատախազի բացառիկ լիազորություն, և հսկող դատախազի կողմից մինչդատական վարույթում այդ հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից չազատելու և քրեական վարույթը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ուղարկելուց հետո, դատարանը, որպես քրեական վարույթն իրականացնող մարմին, իրավասու չէ քննարկվող հիմքով անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից:

Ասվածի տրամաբանական հիմնավորումն է հանդիսանում նախևառաջ այն, որ սույն հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հայցողական լիազորությունը հսկող դատախազին վերապահվել է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի մասնագիտացված (հատուկ) նորմով:

Կարծում ենք՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առանձին նորմի նախատեսումը, որով հստակեցվում է նաև գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար իրավասու սուբյեկտին՝ դատախազին, ինքնանպատակ չէ: Համեմատության համար հարկ է նշել, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հիմքերով (օրինակ՝ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով) անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար առանձին նորմ, որով հստակեցված կլինի նաև այն կիրառելու համար իրավասու մարմինը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա չէ:

Առաջին հայացքից կարող է այնպիսի տպավորություն ստեղծվել, որ ասվածը վերաբերում է բացառապես նախաքննության փուլին, և մասնագիտացված նորմով նման իրավակարգավորում սահմանելը նպատակ է հետապնդում այդ փուլում հստակեցնել գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար իրավասու սուբյեկտին՝ հսկող դատախազին՝ բացառելով նախաքննության փուլում վարույթն իրականացնող այլ մարմնի կողմից նման հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունը:

Սակայն քրեադատավարական նոր օրենսդրության պայմաններում, երբ բացառապես հսկող դատախազին են պատկանում քրեական հետապնդում հարուցելու, ինչպես նաև դրանից ձեռնպահ մնալու բացառիկ լիազորությունները, վերը նշված փաստարկը կենսունակ չէ:

²³ Տե՛ս Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի թիվ ԵԴ1/0148/01/23 որոշումը:

Անդրադառնալով դատարանների կողմից դատական ակտի հիմքում դրված վերոնշյալ պատճառաբանություններին՝ հարկ է նշել, որ դրանք չեն բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի տրամաբանությունից և խախտում են դրա համակարգային բնույթը: Մասնավորապես, վերոնշյալ մեկնաբանությամբ ստացվում է, որ դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս չի կարող առաջնորդվել Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածով, սակայն Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ այլ կարգավորում դատարանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը գործողության մեջ դնելու համար: Դատարանը վկայակոչել է միայն Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի դատարանի լիազորությունները սահմանող հոդվածը, քանի որ չկա այլ կարգավորում, որը թույլ կտա դատարանին կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը: Միաժամանակ, ըստ դատարանի պատճառաբանության՝ ստացվում է, որ միայն հսկող դատախազն է պարտավոր նշված դեպքում դրսևորելու հայեցողություն, քանի որ այդ դրույթը վերաբերելի է մինչդատական վարույթին, և դատական վարույթում գործուն գոչալու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու բոլոր պայմանների առկայության դեպքում դատարանը պարտավոր է անհապաղ դադարեցնել քրեական հետապնդումը և չի կարող դրսևորել հայեցողություն: Ստացվում է այնպիսի իրավիճակ, երբ գործուն գոչալու հիմքով քրեական հետապնդումը չհարուցելու կամ դադարեցնելու բոլոր պայմանների առկայությամբ հսկող դատախազը հարուցել է հետապնդում՝ հիմնավորելով իր որոշումը այլ հանգամանքներով, սակայն այդ որոշման բողոքարկման դեպքում դատարանը անհապաղ պետք է դադարեցնի քրեական հետապնդումը, քանի որ առկա են բոլոր պայմանները: Նման մեկնաբանությունը իմաստագրկում է օրենսդրի կողմից հայեցողական քրեական հետապնդման հիմքում դրված նպատակը: Դատարանի կողմից Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի միայն 33-րդ հոդվածում նշված ընդհանուր բնույթի լիազորությունների վկայակոչումը բավական չէ, քանի որ այդ լիազորությունները գործողության մեջ են դնում այլ նորմեր, իսկ հետևյալ դեպքում քրեական հետապնդումը գործուն գոչալու հիմքով դադարեցնելիս անհրաժեշտ է առաջնորդվել այդ դրույթը գործողության մեջ դնող Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածով և եթե չկա կարգավորումը գործողության մեջ դնող այլ նորմ, ապա դատարանը պետք է ձեռնպահ մնա որևէ գործողություն կատարելուց, քանի որ դատարանը իրավասու է կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված է Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, հակառակը կդիտվի ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված օրինականության սկզբունքի խախտում: Ինչ վերաբերում է քրեադատավարական ոչ մի սուբյեկտի կողմից քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցում ավելի լայն լիազորություն չունենալուն, ապա հարկ է նշել, որ նման պնդումը դուրս է քննարկվող հարցի տրամաբանությունից, քրեադատա-

վարական այլ սուբյեկտներ ևս օժտված են եզրափակիչ դատավարական ակտ կայացնելու հնարավորությամբ և անհրաժեշտ է գնահատել, թե որ սուբյեկտն ինչ լիազորությամբ է օժտված, և օրենսդիրը ինչ նպատակ է հետապնդել այդ նորմը սահմանելիս: Քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է և հենց այս տրամաբանությունից ելնելով էլ՝ օրենսդիրը նման հայեցողություն վերապահել է միայն հսկող դատախազին՝ կարևորելով վերջինի կամահայտնությունը սույն քրեաիրավական ինստիտուտի կիրառման հարցում:

Հարկ է նշել, որ գործուն զոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար իրավասու սուբյեկտային կազմն առանձին նորմով ամրագրելը նորույթ չէ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում:

Այսպես, Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով գործուն զոջալը նախատեսված էր որպես հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինքնուրույն հիմք, և միևնույն ժամանակ օրենսդիրը նախատեսել էր քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քննարկվող հիմքի կիրառման համար անհրաժեշտ պահանջները:

Ընդ որում, Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջների առկայությունը դեռևս չէր հանգեցնում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելուն. այդ պահանջների առկայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը քննարկում էր անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը և օժտված էր հայեցողական լիազորությամբ:

Քննարկվող հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դիսպոզիտիվությունն իր դատավարական արտահայտությունն էր գտել նաև 1998 թվականի հուլիսի 01-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Նախկին քրեական դատավարության օրենսգրք) 37-րդ հոդվածում, որն ուղղակիորեն նախատեսում էր Նախկին քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողությունը՝ հստակորեն սահմանելով նաև գործուն զոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտային կազմը, այն է՝ դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը:

Այսպիսով, Նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքը, ի տարբերություն Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի, գործուն զոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար իրավասու մարմինների թվում ներառում էր նաև դատարանին՝ ապահովելով անհրաժեշտ դատավարական հիմք՝ վերջինի կողմից այդ լիազորությունից օգտվելու համար:

Համեմատության համար նշենք, որ մի շարք երկրների, օրինակ՝ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքով (աղբյուրը՝ https://www.consultant.ru/document/cons_doc) և Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով

և սահմանված է գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար իրավասու սուբյեկտային կազմը, որում ներառված է նաև դատարանը: Ընդ որում, Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 65-րդ հոդվածով հստակ ամրագրված է, որ առաջին անգամ կոռուպցիոն բնույթի հանցանք կատարած անձին գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից կարող է ազատել բացառապես դատարանը (աղբյուրը՝ <https://online.zakon.kz/Document/>):

Խորվաթիայի, Շվեյցարիայի և Գերմանիայի քրեական օրենսգրքերով սահմանված է, որ դատարանը գործուն զղջալու հիմքով որոշ հանցանքներ կատարած անձի նկատմամբ կարող է նշանակել ավելի մեղմ պատիժ, իսկ Մակեդոնիայում՝ կայացնել արդարացման դատավճիռ (աղբյուրը՝ <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/>):

Կարծում ենք՝ գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը որպես դատախազի բացառիկ իրավասություն հանդիսանալու մասին է հուշում նաև ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածում առկա՝ «համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ» ձևակերպումը: Ըստ էության, օրենսդիրն օգտագործում է «համագործակցում է», այլ ոչ թե «համագործակցել է» ձևակերպումը՝ հսկող դատախազին վերապահելով նախաքննության փուլում գնահատել այդ հանգամանքը, և հնարավորություն չի տալիս հետագայում՝ քրեական վարույթը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ուղարկելուց հետո, դատարանի կողմից «post factum» այն դարձնել գնահատման առարկա:

Եզրակացություն

- Գործուն զղջալու հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հանդիսանում է դատախազի բացառիկ լիազորությունը:
- Դատարանի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ գործուն զղջալու հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ հարց քննարկելիս դատախազը պետք է առարկի այն հիմքով, որ դա հանդիսանում է դատախազի բացառիկ լիազորությունը և դատախազի կողմից մինչդատական վարույթում այդ հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից չազատելու և քրեական վարույթը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ուղարկելուց հետո դատարանը, որպես քրեական վարույթն իրականացնող մարմին, իրավասու չէ քննարկվող հիմքով անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., ՀՀ քրեական իրավունք (ընդհանուր մաս), Երևան, 2012:
S.Arakelyan, A.Gabuzyan, H.Khachikyan and others: Criminal Law Of The Republic Of Armenia /General part/. Erevan 2012.
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնարանման գործնական ուղեցույց, հուլիս, 2022 թ.:
“Practical guide to the interpretation of conceptual solutions, innovative approaches and basic institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia”, July 2022.
3. Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԿԳ/0219/01/22 որոշումը,
<http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=criminal> (վերջին մուտք՝ 10.09.2023):
4. Decision No. KD/0219/01/22 of the Court of General Jurisdiction of Kotayk region,
<http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=criminal> (access 10.09.2023).
5. Gold GJ., Weiner B: Remorse, confession, group identity, and expectancies about repeating a transgression. *Basic Appl Soc Psychol* 22(291), 2000.
6. Patrick Bashizi BashigeMurhula, AdenDejeneTolla: The Effectiveness of Restorative Justice Practices on Victims of Crime, Vol. 10 No. 1 (2021).
7. Proeve MJ, Howells K: Effects of remorse and shame and criminal justice experience on judgements about a sex offender. *Psychol Crime Law*, 12(145), 2006.
8. Rocksheng Zhong, Madelon Baranoski, Neal Feigenson, Larry Davidson, Alec Buchanan, Howard V. Zonana. So You’re Sorry? The Role of Remorse in Criminal Law. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* Volume 42 (1).
9. Soyer Richard, Pollak Sergio (2017). Active Repentance. Basic questions regarding the timeliness and voluntary nature of damage compensation SIAK-Journal – Journal for Police Science and Practice (International Edition Vol. 7).
10. Алюшкин П.В. Фактический состав освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. Дис, канд, юрид, наук. - Волгоград 2001.
Alyushkin P.V. The actual composition of exemption from criminal liability in connection with active repentance. Dissertation of the Candidate of Legal Sciences. - Volgograd 2001.
11. Головки Л.В. Прекращение уголовного дела в связи с деятельным раскаянием. Законодательство. - 1999.
Golovko L.V. Termination of the criminal case in connection with active repentance. Legislation. - 1999.

12. Григорьев Н.В. Процессуальные аспекты освобождения от уголовной ответственности по специальным основаниям, предусмотренным Особенной частью УК РСФСР. Автореф дис. канд юрид наук - М., 1992.
Grigoriev N.V. Procedural aspects of exemption from criminal liability on special grounds provided for by a special part of the Criminal Code of the RSFSR. Abstract dissertation of the Candidate of Legal Sciences - M., 1992.
13. Курс уголовного права: в 5 т. Общая часть. Т. 2. Учение о наказании Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - М.: Зерцало, 1999.
Criminal Law course: in 5 vols. General part. Vol. 2. The doctrine of punishment by N.F. Kuznetsova, I.M. Tyazhkova. - M.: Zertsalo, 1999.
14. Кушнарев В. А. Проблемы толкования норм уголовного права о деятельном раскаянии //Юридический мир. 2002. № 1.
Kushnarev V. A. Problems of interpretation of the norms of criminal law on active repentance //Legal World. 2002. No. 1.
15. Михайлов В. Признаки деятельного раскаяния // Российская юстиция. 1998. № 4.
Mikhailov V. Signs of active repentance // Russian justice. 1998. № 4.
16. Петрухин И. Гуманность или трезвый расчет? // Рос.юстиция. – 1999.
Petrukhin I. Humanity or sober calculation? // Russian Justice. – 1999.
17. Савкин А. Деятельное раскаяние — свобода от ответственности // Российская юстиция.1997. № 12.
Savkin A. Active repentance — freedom from responsibility // Russian justice.1997. № 12.
18. Скрыбин М.А., Шакиров Х.С Общий и специальные виды освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. - Казань: ЗАО «Новое знание», 2006.
Scriabin M.A., Shakirov H.S. General and special types of exemption from criminal liability in connection with active repentance. - Kazan: CJSC “New Knowledge”, 2006.
19. Советское уголовное право. Часть Общая. Под ред. Е.А. Смирнова, А.Ш. Якупова. Киев, 1973.
Soviet criminal law. The General part. Edited by E.A. Smirnov, A.S. Yakupov. Kiev, 1973.
20. Энциклопедия уголовного права. СПб. : изд. проф. Малинина, 2008. Т. 10.
Encyclopedia of criminal law. St. Petersburg. : Ed. Prof. Malinina, 2008, Vol. 10.
21. Lașcu M., Liberarea de răspundere penală în legătură cu căința activă prevăzută în noul Cod penal al Republicii Moldova, „Revista națională de drept”, 2003, nr.3.
Lascu M., release from criminal liability in connection with active repentance provided in the new Criminal Code of the Republic of Moldova, “National Law Review”, 2003, no.3.

Virab Hambardzumyan

*Prosecutor of the Prosecutor's Office of Arabkir and
Kanaker-Zeytun Administrative Districts of Yerevan City*

BODIES AUTHORIZED TO BE RELEASED FROM CRIMINAL LIABILITY ON THE BASIS OF EFFECTIVE REPENTANCE¹

Abstract

The article refers to the actual problems of exemption from criminal liability on the basis of effective repentance. It is aimed at analyzing the problems that have arisen during the application of this tool - the circle of bodies (persons) who have the authority to be released from criminal liability on the basis of effective repentance, its application by the court and other interrelated issues.

In the course of the application of the new criminal and Criminal Procedure legislation of the Republic of Armenia, different approaches have appeared regarding the range of bodies (persons) authorized to use this tool, its application by the court and other interrelated issues. Within the framework of this article, the actual problems of exemption from criminal liability on the basis of effective repentance were analyzed and reasonable proposals for ensuring uniform practice were presented.

Keywords: active repentance; release from criminal liability; prosecutor; discretion; authority.

¹ The article was presented on 14.10.2023 and was reviewed on 29.02.2024.

Վրաբ Ամբարձումյան

*Прокурор прокуратуры административных округов
Арабкир и Канакер-Зейтун города Ереван*

ОРГАНЫ УПОЛНОМОЧЕННЫЕ ОСВОБОЖДАТЬ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НА ОСНОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОГО РАСКАЯНИЯ¹

Абстракт

Статья посвящена актуальным проблемам освобождения от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния. Она посвящена анализу проблем, возникших в ходе применения данного инструментария - круга органов (лиц), имеющих правомочие на освобождение от уголовной ответственности на основании действенного раскаяния, его применения судом и других взаимосвязанных вопросов.

В ходе применения нового уголовного и Уголовно-процессуального законодательства РА появились неодинаковые подходы относительно круга органов (лиц), имеющих правомочие на применение данного инструментария в целом его применения судом и других взаимосвязанных вопросов. В рамках данной статьи были проанализированы актуальные проблемы освобождения от уголовной ответственности на основании действенного раскаяния и представлены обоснованные предложения по обеспечению единообразной практики.

Ключевые слова: деятельное раскаяние; освобождение от уголовной ответственности; прокурор, усмотрение; полномочия.

¹ Статья была представлена 14.10.2023 и прошла рецензирование 29.02.2024.

Անահիտ Ավդալյան

Երևան քաղաքի Արարկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների դատախազության դատախազ

ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է «մեղադրանք» հասկացության քրեաիրավական էության ու նշանակության ուսումնասիրությանը և դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման արդի հիմնահարցերին:

Մեղադրանքը կանխորոշում է պետության և քաղաքացու օրինական շահերի պաշտպանության էությունը, որը համարվում է նաև քրեական դատավարության շարժիչ ուժը, այսինքն՝ մեղադրանքը հանդիսանում է քրեադատավարական այն ինստիտուտը, որի միջոցով ապահովվում է հանրային քրեական հետապնդման կառուցակարգի գործունեությունը, հետևաբար քննարկելով մեղադրական գործունեության տեսական հիմքը՝ հնարավոր է ձեռնամուխ լինել դրա գործնական բաղադրիչը բացահայտելուն և վերջինի օրենսդրական կատարելագործմանն ուղղված հնարավոր տարբերակներ առաջադրելուն:

Ինչ վերաբերում է մեղադրանքի փոփոխման ինստիտուտին, ապա այն դատախազական գործառույթի բաղադրիչներից մեկն է: Ակնհայտ է, որ բոլոր մյուս քրեադատավարական գործառույթների առաջացման և զարգացման սկզբնական ազդակը մեղադրանքն է: Միաժամանակ պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ քրեական դատավարության գործընթացը փոփոխական է և յուրաքանչյուր փուլում ձեռք են բերվում լրացուցիչ փաստական տվյալներ և այդ նոր փաստական տվյալներով պայմանավորված՝ կարող են փոփոխվել գործի փաստական հանգամանքները, այդ թվում՝ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի քրեաիրավական գնահատականը, այսինքն՝ բացառված չէ այնպիսի փաստական հանգամանքների ի հայտ գալը, որոնք հայտնի չեն եղել ու չէին կարող լինել և որոնք օբյեկտիվորեն պահանջում են մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի փոփոխում:

Հիմնաբառեր - մեղադրանք, դատախազական գործառույթ, մեղադրանք ներկայացնել, մեղադրանքը փոփոխել, քրեաիրավական գնահատական:

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետությունում շարունակական բնույթ են կրում իրավական համակարգի բարեփոխմանն ուղղված գործընթացները, որոնք ներառում են նաև քրեական արդարադատության ոլորտը: Այդ գործընթացում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում մեղադրանքի ինստիտուտը:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 08.05.2024թ., գրախոսվել է 14.05.2024 թ.:

Մեղադրանքը հանդիսանալով որպես քրեական դատավարության շարժիչ ուժ՝ իրականացնում է քրեական հետապնդման կարևոր խնդիրներից մեկը, այն է՝ մերկացնել անձին մեղսագրվող հանցագործության մեջ, հիմնավորել նրա քրեական պատասխանատվությունը:

Մեղադրանքի՝ որպես քրեական դատավարության հիմնական կատեգորիաներից մեկի էության ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վեր հանել վերջինի իրականացման խնդիրները:

Քննարկելով մեղադրական գործունեության տեսական հիմքը՝ հնարավոր է ձեռնամուխ լինել դրա գործնական բաղադրիչը բացահայտելուն և վերջինի օրենսդրական կատարելագործմանն ուղղված հնարավոր տարբերակներ առաջադրելուն: Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ բոլոր մյուս քրեադատավարական գործառնությունների առաջացման և զարգացման սկզբնական ազդակը մեղադրանքն է: Միաժամանակ պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ քրեական դատավարության գործընթացը փոփոխական է և յուրաքանչյուր փուլում ձեռք են բերվում լրացուցիչ փաստական տվյալներ, և այդ նոր փաստական տվյալներով պայմանավորված՝ կարող են փոփոխվել գործի փաստական հանգամանքները, այդ թվում՝ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի քրեաիրավական գնահատականը, այսինքն՝ բացառված չէ այնպիսի փաստական հանգամանքների ի հայտ գալը, որոնք հայտնի չեն եղել ու չէին կարող լինել և որոնք օբյեկտիվորեն պահանջում են մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի փոփոխում:

Ընտրված թեմայի արդիականությունն այն է, որ ի տարբերություն արտասահմանյան մասնագիտական գրականության՝ այն հայրենական մասնագիտական գրականության մեջ համեմատաբար քիչ է ուսումնասիրված, և դրա վերաբերյալ տեսակետները շարունակում են հակասական լինել: Ընդ որում, թեմայի ուսումնասիրությունը գիտական հրամայական ձեռք բերեց հատկապես քրեական դատավարության նորմերի ներպետական բարեփոխումների իրականացման ճանապարհին, երբ 2021 թվականին ընդունված քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքն էական իրավական և հայեցակարգային փոփոխությունների ենթարկեց մեղադրանքի ինստիտուտը:

Հոդվածի նպատակը՝ ուսումնասիրել «մեղադրանք» հասկացության քրեաիրավական էությունը և նշանակությունը, դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման արդի հիմնախնդիրները:

Այդ նպատակը պայմանավորել է հետազոտության շրջանակներում հետևյալ խնդիրների առաջառնումը՝ բացահայտել «մեղադրանք» հասկացության էությունը, քննարկել մեղադրանքի բովանդակությունը, պարզաբանել մեղադրանքը փոխելու ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը քրեական դատավարությունում՝ քրեական դատավարության նախկին և գործող օրենսգրքերի համեմատական վերլուծության միջոցով:

§ 1. «Մեղադրանք» հասկացության քրեաիրավական էությունը և նշանակությունը

Մեղադրանքը քրեական դատավարության շարժիչ ուժն է, որը մեծ նշանակություն ունի հանցավորության դեմ պայքարի գործընթացում: Մեղադրանքը հանդիսանում է քրեադատավարական այն ինստիտուտը, որի միջոցով ապահովվում է հանրային քրեական հետապնդման կառուցակարգի գործունեությունը: Առանց մեղադրանքի՝ քրեական արդարադատությունը առարկայագուրկ է և անհնար: Մեղադրանքի գործառույթին ածանցյալ են ոչ միայն պաշտպանության գործառույթը, այլ նաև արդարադատության իրականացման գործառույթը:

Մեղադրանքի միջոցով իրականացվում է քրեական հետապնդման կարևոր խնդիրներից մեկը, այն է՝ մերկացնել անձին մեղսագրվող հանցագործության մեջ, հիմնավորել նրա քրեական պատասխանատվությունը: Քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կարևոր նախապայմանը հանցագործության հանգամանքների և այն կատարող անձի պարզումն է: Միայն այս դեպքում է հնարավոր դառնում կոնկրետ հանցավոր արարքի հանգամանքները համադրել հանցակազմի հատկանիշների հետ: Այս առումով մեղադրանքը համարվում է հանցակազմը կոնկրետ հանցագործության հանգամանքների և այն կատարող անձի հետ կապող միակ հնարավոր դատավարական միջոցը և այդ պատճառով էլ մեղադրանքը կարելի է դիտարկել որպես հանցակազմի հատկանիշների դատավարական արտահայտություն: Դրանով իսկ մեղադրանքը նպաստում է հանցավորության աճի զսպմանը, մեղավորների պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի իրականացմանը²:

«Մեղադրանք» հասկացությունը, անշուշտ, կարևոր նշանակություն ունի ցանկացած պետության քրեադատավարական գործընթացի համար: Որպես քրեական դատավարության հիմնական հասկացություն՝ մեղադրանքն անխզելիորեն կապված է քրեական դատավարության էության և բնույթի հետ: «Մեղադրանք» հասկացության օրենսդրական բովանդակության բացահայտումն ուղղակիորեն կապվում է մեղադրանքը փոփոխելու ինստիտուտի պատշաճ և արդյունավետ կիրառության հետ: Այն սերտորեն առնչվում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» ենթակետով ամրագրված՝ անձի նվազագույն իրավունքի, այն է՝ իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին, ինչպես նաև Սահմանադրության 67-րդ հոդվածով և քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրքը) 20-րդ հոդվածով նախատեսված պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ ապահովման եղանակների հետ:

² Տե՛ս Գամբարյան Ա., Դատարանում մեղադրանքը փոխելը և մեղադրանքից հրաժարվելը, Երևան, «Իրավունք» հրատ., 2009, էջ 8:

Քրեական դատավարության գիտության մեջ մեղադրանքի բնորոշման հետ կապված առկա են բազում տեսական բանավեճեր և դրա իմաստի ընկալման տարբեր մոտեցումներ:

«Մեղադրանքը» բնորոշվում է որպես՝

- քրեադատավարական գործառույթ և մեղադրողի գործունեության միջոց,
- անձին մեղսագրվող հակաիրավական և հանրության համար վտանգավոր գործողությունների կամ անգործությունների ամբողջություն,
- դատավարական հարաբերություն, որը ծագում է պետության և որպես մեղադրյալ ներգրավված անձի միջև,

դատարանին ուղղված պահանջ՝ մեղավոր ճանաչել մեղադրյալին³:

Դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում «մեղադրանք» հասկացությունն ընկալվում էր նյութական և դատավարական իմաստով: Ֆ. Ֆատկուլինը դատավարական իմաստով մեղադրանք ասելով՝ հասկանում էր մեղադրյալին հանցագործություն կատարելու մեջ մերկացնելուն և քրեական պատասխանատվությունը հիմնավորելուն ուղղված դատավարական գործունեությունը, իսկ նյութաիրավական իմաստով՝ մեղադրանքը՝ կոնկրետ անձին մեղսագրվող հանրության համար վտանգավոր, հակաիրավական փաստերի ամբողջություն է, որը կազմում է կոնկրետ հանցակազմ⁴:

Դատավարական իմաստով՝ որոշ հեղինակներ դիտարկում են մեղադրանքը որպես դատավարական գործունեություն, օրինակ՝ Մ. Ստրոգովիչը մեղադրանքը մեկնաբանել է որպես «(...) դատավարական գործողությունների մի շարք, որոնք ուղղված են հանցագործության կատարման համար քրեական հետապնդման ենթարկված անձին դատապարտելուն և նրա նկատմամբ արժանի պատժի կիրառման ապահովմանը⁵»:

Վ. Սավիցկին և Է. Մելնիկովը մեղադրանքը սահմանել են որպես որոշակի անձի կողմից հանցագործություն կատարելու մասին եզրակացության ձևակերպում, հիմնավորում և հաստատում քննիչի ու դատախազի կողմից:

Մեղադրանքը նյութական իմաստով սահմանվում է որպես գործով հաստատված և մեղադրյալին վերագրված սոցիալապես վտանգավոր և անօրինական փաստերի մի շարք, որոնք կազմում են այդ հանցակազմի էությունը, որի համար տվյալ անձը քրեական պատասխանատվություն է կրում և պետք է դատապարտվի:

Մ. Ստրոգովիչը մեղադրանքի այս իմաստային ընկալումը դիտարկում է որ-

³ Տե՛ս Մեդերյան Ռ., Մեղադրանքի հասկացությունը և գործառույթային բնութագիրը << քրեական դատավարությունում, «Արդարադատություն» գիտական հանդես, 2020, 2 (51), էջ 36:

⁴ Տե՛ս Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный приговор, Казань, 1965, էջ 45:

⁵ Տե՛ս Савицкого В. М., Уголовный процесс России. Лекции-очерки/ А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий / Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Акад. правовой ун-т, Издательство: БЕК, Москва, 1997, էջ 14:

պես «(...) մեղադրանքի առարկա, մեղադրանքի բովանդակություն, այլ կերպ ասած՝ մեղադրական թեզ, պնդում, որ մեղադրյալը մեղավոր է⁶»:

Այսպիսով, դատաիրավական առումով մեղադրանքը «դատավարական գործողությունների ամբողջություն է, որոնք ուղղված են անձին հանցագործություն կատարելու մեջ բացահայտելուն և նրա նկատմամբ օրենսդրությամբ նախատեսված պատժի կիրառումն ապահովելուն»: Նյութական իմաստով մեղադրանքն իրենից ներկայացնում է «գործով հաստատված և անձին մեղսագրվող հանրորեն վտանգավոր արարքների ամբողջություն, որի համար անձը պետք է օրենքով սահմանված կարգով ենթարկվի պատասխանատվության»⁷:

«Մեղադրանքի» կառուցվածքային ընկալումը տեսության մեջ ևս միանշանակ չէ: Մի շարք հեղինակներ դիտարկում են մեղադրանքի երկտարր կառուցվածքը, որի համաձայն՝ մեղադրանքը գործով հաստատված, հանրության համար վտանգավոր ու հակաիրավական փաստերն են, որոնք համապատասխանում են կոնկրետ հանցակազմի հատկանիշներին, և մեղադրանքի իրավական որակումը՝ քրեական օրենքի այն կոնկրետ նորմը, որի հատկանիշներին համապատասխանում են մեղադրյալի գործողությունները կամ անգործությունը կազմող փաստերը:

Մյուս տեսակետի կողմնակիցները առանձնացնում են կատարված հանցագործության փաստական հանգամանքներն ու մեղադրանքի իրավական ձևակերպումը, որն իրենից ներկայացնում է կոնկրետ հանցագործության հատկանիշները և արարքի իրավական որակումը: Այլ կերպ ասած՝ ընդգծվում է մեղադրանքի եռատարր կառուցվածքը⁸:

«Մեղադրանք» հասկացության օրենսդրական բնորոշումները և դրա երկտարր կառուցվածքը ձևակերպված են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում, Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում և Օրենսգրքում:

Այսպես, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում կիրառվող քրեական մեղադրանք հասկացության կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ձևավորել է կայուն նախադեպային իրավունք, որի համաձայն՝ քրեական մեղադրանք եզրույթը պետք է հասկանալ ոչ թե ձևական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային իմաստով:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Շուբինսկին ընդդեմ Սլովենիայի գործով վճռում դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ անձի նկատ-

⁶ St'u Андреев В. А., “Обвинение в российском уголовном процессе: понятие, сущность, значение и теоретические проблемы реализации”, диссертация ... канд. юрид. наук., Екатеринбург, 2009, էջ 26:

⁷ St'u Фаткуллин Ф. Н., Проблемы теории государства и права/ Учебное пособие – Казань, КЮИ МВД России, 2003., էջ 276:

⁸ St'u Ермолаев Д. О., Ермолаева Ю. Н., Мулаева Х. М., “Некоторые проблемы института изменения обвинения и отказа от него в уголовном процессе России”, Журнал Вестник алтайской академии экономики и права, 2018, № 7, էջ 178:

մամբ «մեղադրանք»-ի առկայության մասին կարող են վկայել նաև այնպիսի միջոցների ձեռնարկումը, ինչպիսիք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև այնպիսի հանգամանքներ, որոնք էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա⁹:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» ենթակետի համաձայն՝ «Զրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իրեն հասկանալի լեզվով, անհապաղ ու հանգամանալից տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին»:

Մեղադրական եզրակացությունը վճռորոշ դեր է խաղում քրեական հետապնդման մեջ, դրա հանձնման պահից մեղադրվող անձը համարվում է իրեն ներկայացված մեղադրանքի փաստական և իրավական հիմքերի մասին պաշտոնապես և գրավոր ձևով տեղեկացված¹⁰:

«Մեղադրանք» հասկացության քրեաիրավական էությանը և նշանակությանը անդրադարձել է նաև Վճռաբեկ դատարանը մի շարք նախատեսային որոշումներում՝ ձևավորելով կայուն իրավական դիրքորոշում: Մասնավորապես, Արևադի Պապյանի վերաբերյալ թիվ ՏԳ/0115/01/09 գործով 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է ձևավորել, ըստ որի՝ «մեղադրանք» եզրույթն իրենից ներկայացնում է.

1. գործով հաստատված, հանրության համար վտանգավոր և հակաիրավական փաստերը, որոնք համապատասխանում են կոնկրետ հանցակազմի հատկանիշներին,
2. քրեական օրենքի կոնկրետ նորմը, որի հատկանիշներին համապատասխանում են մեղադրյալի գործողությունները կամ անգործությունը կազմող փաստերը:

Մեղադրանքը պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները: Վերջինների ներառումն անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի մեղադրանքի մեջ նշվի այն քրեական իրավանորմը, որով նախատեսված են հանրության համար վտանգավոր, հակաիրավական և քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշները, այսինքն՝ հանգեցնի մեղադրանքում ձևակերպված արարքին համապատասխան իրավական գնահատական տալուն¹¹:

Լևիկ Պողոսյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԳ/0136/11/11 գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է

⁹ Տե՛ս European Court of Human Rights, Case of Subinski v. Slovenia, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-79156>

¹⁰ Տե՛ս European Court of Human Rights, Case of Pelissier and Sassi v. France, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9400>

¹¹ Տե՛ս Արևադի Պապյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի թիվ ՏԳ/0115/01/09 որոշում, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=66382>

ձևավորել առ այն, որ մեղադրանքը օրենսդրական կարգով նախատեսված ներկայացված հիմնավորումն է որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով չթույլատրված կոնկրետ արարքի կատարման մասին: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ երբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնցից հետևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, քննարկվող որոշումն իրավական հետևանքների առումով հավասարվում է անձին մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմանը:

Բացի այդ, քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում, վերջինն իրավունք է ձեռք բերում օգտվելու որոշակի դատավարական երաշխիքներից, այդ թվում՝ պաշտպանության իրավունքից, այսինքն՝ եթե քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկարագրական-պատճառաբանական կամ եզրափակիչ մասերում առկա ձևակերպումներից ուղղակիորեն հետևում է, որ դատավորը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, ապա քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է դատական կարգով բողոքարկման¹²:

Անդրադառնալով ներպետական օրենսդրության կարգավորումներին՝ հարկ է արձանագրել հետևյալը.

Քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 20-րդ կետի համաձայն՝ «մեղադրանքը քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով ներկայացված հիմնավորում է որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով չթույլատրված կոնկրետ արարքի կատարման մասին»:

Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 42-րդ կետի համաձայն՝ «Մեղադրանքը որոշակի անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վարկած է, որն ունի փաստական և իրավական հիմնավորում»:

Ակներև է, որ «մեղադրանք» հասկացության ներպետական նոր օրենսդրական կարգավորումը, ի տարբերություն նախկին օրենսդրական կարգավորման, որը մեղադրանքը դիտարկում էր միայն քրեաիրավական որակման իմաստով, արտահայտում է մեղադրանքի փաստական և իրավական նորմերը, որոնք որպես անբաժանելի տարրեր պետք է փոխհամաձայնեցված լինեն և չհակասեն միմյանց:

Վերոգրյալի համատեքստում ավելորդ չէ նշել նաև, որ Վճռաբեկ դատարանն Արսեն Մերոբյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ-46/07 գործով 2007 թվականի մարտի 30-ի որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել «մեղադրանք» հասկացության վերաբերյալ և նշել, որ այն ներառում է նաև արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը, ինչը նշանակում է, որ եթե «մեղադրանք» եզրույթը հասկանանք միայն «քրեաիրավական որակում» իմաստով, և այն չներառի իր մեջ արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները, ապա մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը չի լինի կոնկ-

¹² Տե՛ս Լևիկ Պողոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԳ/0136/11/11 որոշումը, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77189>

րետ և իրական, այլ կլինի վերացական և պատրանքային, քանի որ առանց փաստական հիմքի՝ քրեաիրավական որակումից պաշտպանվելու իրավունքն առարկայագուրկ է¹³: Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ևս «մեղադրանք» հասկացության ներքո դիտում է ինչպես արարքի իրավական, այնպես էլ փաստական բնութագրերը: Այսպես՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայում օգտագործվում է «մեղադրանքի բնույթ և հիմք» հասկացությունը, որի բովանդակությունը բացահայտվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումներում: «Բնույթ»-ը նշանակում է այն հանցանքը, որի համար անձը մեղադրվում է (այն է՝ իրավական բնութագիր), իսկ «հիմք» բառը ցույց է տալիս այն գործողությունը կամ գործողությունները, որոնք ենթադրաբար կատարվել են¹⁴:

§ 2. Դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման արդի հիմնահարցերը

Քրեական դատավարությունը ճանաչողական գործունեություն է, որն ուղղված է նախկինում տեղի ունեցած դեպքի հետազոտմանը և վերականգնմանը: Քրեական դատավարության իրար հաջորդող յուրաքանչյուր փուլում ձեռք են բերվում լրացուցիչ տվյալներ, ինչը հնարավորություն է տալիս ամբողջական պատկերացում կազմել դեպքի վերաբերյալ: Այլ կերպ ասած՝ քրեական վարույթի նախաձեռնումից մինչև քրեական գործի լուծումը քրեական գործի քննությունը գտնվում է զարգացման փուլում, իսկ դատավարական ճանապարհով ձեռք բերված նոր տվյալներով պայմանավորված՝ կարող են փոփոխվել գործի փաստական հանգամանքները և մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի իրավական որակումը:

Միևնույն ժամանակ, քրեական գործի դատաքննության փուլում բացառված չեն այն իրավիճակները, երբ ապացույցների հետազոտման արդյունքում ի հայտ գան այնպիսի փաստական հանգամանքներ, որոնք մինչդատական վարույթում հայտնի չեն եղել և չէին էլ կարող հայտնի լինել և որոնք գործում առկա այլ փաստական հանգամանքների հետ օբյեկտիվորեն պահանջում են մեղադրյալին մինչդատական վարույթի ընթացքում ներկայացված մեղադրանքի փոփոխում կամ լրացում: Այդ փաստական հանգամանքների հիման վրա դատախազը պարտավոր է քրեադատավարական օրենքով սահմանված ընթացակարգով փոխել մինչդատական վարույթի ընթացքում ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքը՝ նրան առաջադրելով նոր մեղադրանք: Բացի դրանից, իրավակիրառ պրակտիկայում առաջանում են իրավիճակներ, երբ առանց փաստական հանգամանքնե-

¹³ Տե՛ս Մկրտումյան Ա., Ավետիսյան Դ., Ենգիբարյան Վ., Մելիքյան Ռ., Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ, Երևան, «Ասողիկ» հրատ., 2011, էջ 291:

¹⁴ Տե՛ս European Court of Human Rights, Case of Pellisier and Sassi v. France, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9400>

րի փոփոխության դատաքննության ընթացքում առաջանում է դատախազի կողմից մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավաբանական որակումը փոխելու անհրաժեշտություն, ինչը նույնպես հանգեցնում է նոր մեղադրանքի առաջադրման¹⁵:

Մեղադրանքի փոփոխման ինստիտուտը դատաքննության ընթացքում քրեական դատավարության իրավունքի իրարամերժ հիմնախնդիրներից է:

Տեսության մեջ նշվում է, որ մեղադրանքը փոփոխելը, որպես սեռային հասկացություն, ընդգրկում է մեղադրանքը շտկելու՝ օրենքով նախատեսված հետևյալ ձևերը՝ մեղադրանքը լրացնելը, որակման փոփոխությունը, քրեական հետապնդման մասնակի դադարեցումը: Այսպիսով, մեղադրանքը լրացնելը մեղադրանքի փոփոխման ձև է, ուստի կարիք չկա օրենսդրությամբ այն առանձնացնել:

Առանձին դատավարազետներ մատնանշում են մեղադրանքը փոփոխելու հետևյալ հիմքերը՝

1. մեղադրանքի բովանդակության այնպիսի փոփոխություն, որի դեպքում հանցագործության ծանրությունը մնում է նույնը,

- մեղադրանքի փաստական հանգամանքների փոփոխություն, որի դեպքում արարքի որակման իրավաբանական ձևակերպումը մնում է անփոփոխ,
- որպես մեղադրյալ ներգրավված անձի փոփոխություն (մեղադրյալի անձի մասին տվյալների ուղղում՝ անուն, ազգանուն, հայրանուն, ծննդյան տարին և օրը),

2. խստացման առումով մեղադրանքը փոփոխելը՝ մեղադրանքի ծավալը լրացնելու, այսինքն՝ լրացուցիչ դրվագներ, հանցակազմեր ավելացնելու, արարքն առավել խստիվ վերատրակելու, հանցակազմի որակյալ հատկանիշներ ավելացնելու եղանակով,

3. մեղմացման առումով մեղադրանքը փոփոխելը՝ մեղադրանքի ծավալի առանձին դրվագներ, հանցակազմեր հանելու, արարքը մեղմացման առումով վերատրակելու, որակյալ հատկանիշներ հանելու եղանակով¹⁶:

Վերջին տարիներին ինչպես նախկին քրեական դատավարության, այնպես էլ գործող օրենսգրքերով սահմանված են եղել կամ սահմանվելու նպատակով քննարկվել են դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման վերաբերյալ քրեական դատավարության իրավունքի տեսությանը հայտնի բոլոր հնարավոր ռեժիմները՝ քրեական գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու ինստիտուտը, դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխումը քննչական գործողությունների կատարմամբ, դատախազի կողմից սեփական հայեցողությամբ մեղադրանքի փոփոխումն առանց քննչական գործողությունների կատարման, դատարանի

¹⁵ Տե՛ս Սարգսյան Հ., Դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման հիմնահարցերը ըստ ՀՀ դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի, Պետություն և իրավունք N2 (64), 2014, ԵՊՀ, էջ 130:

¹⁶ Տե՛ս Федотченко А.В., “Привлечение лица в качестве обвиняемого”, Автореф., дисс. ... канд. юрид. наук, 2006, էջ 13:

միջնորդության հիման վրա գլխավոր դատախազի կողմից մեղադրանքի, դատախազի կողմից փաստական հանգամանքներով մեղադրանքի փոփոխումը միայն օրենքով նշված հստակ պայմանների առկայության դեպքում:

2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում իրականացված դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլում խնդիր դրվեց մշակել և ընդունել դատաիրավական համակարգի նոր օրենսդրական նորմեր: Զենարկումների ժամանակ դատաիրավական բարեփոխումների հանձնաժողովն անդրադարձավ նաև դատարանում մեղադրանքի փոփոխման հիմնահարցին և 2006 թվականի հունիսի 9-ին կայացած նիստում ընդունվեց հետևյալ մոտեցումը, որ եթե առաջին ատյանի դատարանում մեղադրողը գտնում է, որ մեղադրանքը ենթակա է խստացման, քանի որ դատական քննության ժամանակ ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հայտնի չէին մինչդատական վարույթում, դատախազը պարտավոր էր միջնորդություն ներկայացնել դատարանին՝ արարքը վերաորակելու նպատակով դատական նիստը հետաձգելու վերաբերյալ: Դատարանը դատախազի միջնորդությամբ հետաձգում էր նիստն անհրաժեշտ քննչական գործողություններ կատարելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար:

Սահմանադրական դատարանն իր ՄԴՈ-710 նախադեպային որոշմամբ գործը դատարանից լրացուցիչ նախաքննության վերադարձնելու՝ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված կարգն անհամատեղելի համարեց մեր երկրում սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում կատարվող դատաիրավական բարեփոխումների տրամաբանության հետ. բարեփոխումներ, որոնք ուղղված են դատարանի անկախության և անկողմնակալության ապահովմանը, մեղադրական թեքումից նրա վերջնական ձերբազատմանը¹⁷:

Մասնավորապես, դատարանը նշեց, որ «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը քննության առարկա խնդրի առնչությամբ հայեցակարգային նոր մոտեցում է որդեգրել: Նույն օրենքի 26-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված է՝ «Եթե առաջին ատյանի դատարանում մեղադրողը գտնում է, որ մեղադրանքը ենթակա է մեղմացման կամ խստացման, քանի որ դատական քննության ժամանակ ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հայտնի չէին մինչդատական վարույթում, դատախազն իրավունք ունի միջնորդություն ներկայացնելու դատարան՝ արարքը վերաորակելու նպատակով դատական նիստը հետաձգելու վերաբերյալ: Դատարանը դատախազի միջնորդությամբ հետաձգում է նիստը՝ անհրաժեշտ քննչական գործողություններ կատարելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար (...)»: Փաստորեն, օրենքի այս դրույթը բացառեց դատարանի կողմից գործը լրացուցիչ քննության ուղարկելու կարգը, և բոլոր դեպքերում, եթե գործն ընդունվել է դատարանի վարույթ, սպա այն պետք է հանգուցալուծվի դատական վարույթում:

¹⁷ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ ՄԴՈ-710 որոշում, https://www.concourt.am/decision/decisions/633c18d94f1f2_sdv-710.pdf

Դատաիրավական բարեփոխումների հաջորդ փուլում մեղադրանքի խստացման և մեղմացման առումով մեղադրողի կողմից մեղադրանքի փոփոխմանը տրվեց տարբերվող մոտեցում: Բանն այն է, որ մինչև երկրորդ փուլը դատարանում մեղադրանքի փոփոխությունը թույլատրվում էր, եթե փոփոխվող մեղադրանքը չէր վատթարացնում ամբաստանյալի վիճակը: Եթե դատաքննության ընթացքում դատարանը եզրակացնում էր, որ ամբաստանյալը կատարել է ավելի ծանր հանցանք, քան մինչդատական վարույթում առաջադրված մեղադրանքը, ապա նման դեպքերում դատարանը ոչ թե փոխում էր մեղադրանքը, այլ գործն ուղարկում էր լրացուցիչ նախաքննության: Այս դեպքում դատարանն իրավունք չունեի դուրս գալու մեղադրանքի շրջանակներից և ամբաստանյալին դատապարտեր ավելի խիստ մեղադրանքով: Այս մոտեցումը պայմանավորված էր և՛ մրցակցության սկզբունքի պահանջով, և՛ ամբաստանյալի իրավունքների պաշտպանությամբ¹⁸: Մյուս կողմից, եթե դատաքննության ընթացքում պարզվում էր, որ արարքը ճիշտ որակված չէ և ամբաստանյալին առաջադրվել էր առավել խիստ մեղադրանք, ապա դատարանն իրավունք ուներ դատավճիռ կայացնելիս արարքը վերաորակել առավել մեղմ հանցակազմով: Այստեղից պարզ է դառնում, որ մինչև դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլը դատաքննության ընթացքում մեղադրանքի փոփոխումը թույլատրվում էր միայն մեղմացման առումով, և դատարանը կարող էր դատավճիռ կայացնել ավելի մեղմ մեղադրանքով, քան ամբաստանյալին նախաքննության ընթացքում առաջադրվածն էր:

Մինչդեռ, քրեական դատավարության նախկին օրենսգիրքը որդեգրել էր այլ մոտեցում, մասնավորապես՝ 309.1-րդ հոդվածը վերտառված էր «Առաջադրված մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու սահմանները»: Նշված հոդվածով կարգավորվում էր մեղադրանքի փոփոխման և լրացման կարգը, ինչպես մեղմացման, այնպես էլ խստացման առումով:

Վերոնշյալ հոդվածը նախատեսում էր մեղադրողի կողմից դատարանում մեղադրանքը փոփոխելու երկու ռեժիմ:

Առաջին ռեժիմի գործադրման հիմքն այնպիսի հանգամանքների ի հայտ գալն էր, որոնք հայտնի չեն եղել և չէին կարող հայտնի լինել մինչդատական վարույթում: Մեղադրանքի փոփոխման այս ռեժիմը գործադրվում էր, եթե նոր հանգամանքն ի հայտ գալուց հետո գործի փաստական հանգամանքները հնարավորություն չէին տալիս մեղադրանքը փոփոխել առանց դատական քննությունը հետաձգելու, այսինքն՝ եթե ի հայտ եկած հանգամանքը կամ դրվագը դատական քննության սահմաններում կատարված քննությամբ դեռևս չէր հասատվել, և դրա ուղղությամբ անհրաժեշտ էր կատարել քննչական գործողություններ:

Մեղադրանքի փոփոխման երկրորդ ռեժիմը գործադրվում, և մեղադրանքը

¹⁸ Տե՛ս Ղամբարյան Ա., Դատարանում մեղադրանքը փոխելը և մեղադրանքից հրաժարվելը, Երևան, «Իրավունք» հրատ., 2009, էջ 33:

փոփոխվում էր առանց դատական քննությունը հետաձգելու, եթե մինչդատական վարույթում անհայտ կամ հայտնի, բայց չհաստատված հանգամանքը հաստատվում էր դատարանում՝ այդպիսով վկայելով մեղադրանքը փոփոխելու անհերքելի անհրաժեշտության մասին:

Հարկ է նշել, որ նոր Օրենսգիրքը մանրամասն կարգավորել է հանրային մեղադրողի կողմից ներկայացված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու կարգը՝ սահմանելով ինչպես դրա հիմքը, այնպես էլ պայմանները: Դրանք սահմանված են Օրենսգրքի 276-277-րդ հոդվածներում: Այսպես՝ մեղադրանքի փաստական հիմքը կարող է փոփոխվել կամ լրացվել միայն այն դեպքում, երբ դատարանում հետազոտված ապացույցներով հաստատվել են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք վկայում են մեղադրյալին նոր մեղադրանք ներկայացնելու կամ ներկայացված մեղադրանքը փոփոխելու անխուսափելիության մասին:

Ինչպես նկատելի է, ներկա օրենսդրությունն ամրագրել է մեղադրանքի փոփոխման մեկ ռեժիմ, որը նախկին օրենսդրությամբ նախատեսված երկու ռեժիմների հիբրիդն է: Այն թույլ է տալիս մեղադրանքը փոփոխել միայն առանց նոր քննչական գործողություններ կատարելու համար դատական քննությունը հետաձգելու հնարավորության, և այն դեպքում, երբ ի հայտ են եկել նախկինում օբյեկտիվորեն անհայտ հանգամանքներ: Այդպիսով, նման իրավական կարգավորումը բացառում է մեղադրանքի փոփոխման առաջին ռեժիմը՝ չեզոքացնելով լրացուցիչ նախաքննության և մեղադրանքի փոփոխման դատավարական ինստիտուտների վերջին նմանությունները և վերացնում վերջինի կիրառության ժամանակ գործնականում առաջացող և միգուցե այդ նմանությունների չեզոքացման, վերջինի քողարկված կիրառության բացառման նպատակով այդ ինստիտուտի առանձին մեկնաբանություններով խորացված հիմնախնդիրները¹⁹: Օրենսգիրքը դատարանում փոփոխվող մեղադրանքին՝ որպես բացառիկ երևույթի, ներկայացնում է որոշակի ձևական պահանջներ, որոնց համաձայն՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 5-րդ կետի կրկնակի անտեսումը հանգեցնելու է դատական վարույթը սկզբնական մեղադրանքով շարունակելուն՝ մեղադրանքի կողմի համար դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

Մեղադրանքի փոփոխման հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում մեղադրողի միջնորդությամբ դատարանը հետաձգում է դատական նիստը՝ վերջինիս տալով մեղադրանքը փոփոխելու մասին որոշում կայացնելու հնարավորություն: Հարկ է փաստել, որ այս իրավակարգավորմամբ վերաիմաստավորվել է մեղադրանքի փոփոխման ռեժիմը որոշող և դրա դատավարական կարգի բաղադրիչ համարվող դատական քննությունը հետաձգելու հնարավորությունը՝ այն դիտելով որպես մեղադրանքը փոփոխելու մասին որոշում կայացնելու ապահովման տեխ-

¹⁹ Տե՛ս Բաղդասարյան Գ., Դատարանում մեղադրանքի փոփոխման սահմաններն ու դրա նկատմամբ դատական վերահսկողությունը, Պետությունը և իրավունք, N 1 (67), Երևան, 2015, էջ 21:

նիկական միջոց: Այսպիսով, Օրենսդիրն ապահովել է դատարանի կողմից մեղադրանքի փոփոխման նկատմամբ նախնական վերահսկողությունը՝ դրա իրավաչափության գնահատման դատավարության մասնակիցների համար որոշակի արդյունքով՝ այդ կերպ բացառելով մեղադրանքի և դրա ուժով՝ դատական քննության սահմանների ոչ իրավաչափ փոփոխությունը²⁰:

Վերոգրյալից հետևում է, որ մեղադրանքը փոփոխելու նոր իրավակարգավորմամբ մեղադրանքի կողմն այլևս չունի որևէ օրենսդրական հնարավորություն՝ դատական վարույթում քննվող քրեական գործով նոր քննչական գործողություններ կատարելու: Բացառություն է նախատեսվել նաև նոր հանգամանքներ ի հայտ գալու պարագայում դատարանի վարույթում քննվող քրեական գործը քննիչին վերադարձնելու մասով: Այսպիսով, մեղադրանքի փոփոխությանը նախորդող գործընթացը պետք է լինի հրապարակային դատաքննության շրջանակներում և դուրս չգա դատական վերահսկողությունից: Հակառակ դեպքում կարժեզրկվի անկախ, անկողմնակալ և մրցակցային դատարանի սահմանադրաիրավական դերը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր մի շարք որոշումներով նույնպես անդրադարձել է քննարկվող հարցին:

Մասնավորապես, Սադակը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի որոշմամբ դիմողների կարծիքով՝ փաստերի որակման փոփոխումը դատավճռի հրապարակումից անմիջապես առաջ հանդիսանում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում: Դիմողները պնդում էին, որ նրանց ներկայացված մեղադրանքը փոփոխվել էր վերջին լսման ընթացքում: Ի սկզբանե դիմումատուները մեղադրվում էին անջատողական քարոզչության ու պետության ամբողջականությանը վնաս պատճառելու մեջ, սակայն դատավճռի հրապարակման օրը պետական անվտանգության դատարանն առաջարկեց նրանց անմիջապես պատրաստվելու պաշտպանվել մի նոր մեղադրանքից, այն է՝ անօրինական զինված խմբակցության մեջ ներգրավված լինելը: Այնուհետև, դատարանը մերժել է նոր մեղադրանքի դեմ պաշտպանությանը նախապատրաստելու համար լրացուցիչ ժամանակ տրամադրելու մասին դիմողների միջնորդությունը: Դիմողների կարծիքով՝ իրենք չունեին համարժեքորեն պաշտպանվելու և նոր մեղադրանքի դեմ ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորություն:

Մյուս կողմից, Թուրքիայի իշխանությունները պնդում էին, որ պետական անվտանգության դատարանին չի կարելի քննադատել քրեական հետապնդման առարկայի որակումը փոփոխելու իր իրավունքն օգտագործելու համար այն պարագայում, երբ վերջինն ընտրում է փաստերի որակման նվազ խիստ տարբերակը, քան այն, որը սկզբնապես ներկայացված էր մեղադրանքի մեջ: Եվրոպական

²⁰ Տե՛ս Դուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա., ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջ 409:

դատարանի կարծիքով՝ Անկարայի պետական անվտանգության դատարանը փաստերի որակման անքակտելի իր իրավունքն օգտագործելիս պարտավոր էր պաշտպանության կողմին տրամադրել անհրաժեշտ ժամանակ՝ նոր մեղադրանքի դեմ արդյունավետ պաշտպանությանը նախապատրաստվելու համար: Գործի նյութերից բխում է, որ պետական անվտանգության դատարանը թեև կարող էր հետաձգել գործի քննությունը, սակայն հնարավորություն չի տվել դիմումատուներին նոր մեղադրանքով նախապատրաստվել պաշտպանությանը: Վերջինները փաստերի որակման մասին տեղեկացվել էին միայն դատավարության վերջին օրը, բացի այդ դատական նիստի անցկացման օրը բացակայում էին դիմողների փաստաբանները:

Հաշվի առնելով այս հանգամանքները՝ Եվրոպական դատարանը եզրակացրել է, որ տեղի է ունեցել դիմումատուների՝ իրենց ներկայացված մեղադրանքի բնույթի մասին մանրամասն տեղեկացված լինելու և պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար անհրաժեշտ ժամանակ և պայմաններ ունենալու իրավունքի խախտում²¹:

Վերգորյալից գատ՝ հարկ է նշել, որ մեղադրանքի փոփոխման հնարավորությունը նախատեսված է միայն առաջին ատյանի դատարանում: Մեղադրանքը փոփոխելու հնարավորությունը հանդիսանում է մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթի բաղադրիչ և, ըստ էության, չի կարող իրացվել Վերաքննիչ դատարանի վարույթում: Այս պակացությամբ Վճռաբեկ դատարանը Գեղամ Ղազարյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 գործով 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել առ այն, որ արգելվում է մեղադրանքի փոփոխումը վերաքննիչ վարույթում: Սա նաև բացառում է առաջին ատյանի դատարանում անցանկալի դատական գնահատականի արժանացած մեղադրանքի ճշգրտման, լրացման կամ այլ փոփոխության շնորհիվ այն նոր դատական գնահատման արժանացնելու մեղադրողի հնարավորությունը: Ավելին՝ Վճռաբեկ դատարանն այդ հնարավորությունը բացառում է ոչ միայն հենց վերաքննիչ վարույթում, այլև թույլ չի տալիս դատական ակտի՝ այդ նպատակով բեկանման միջոցով շրջանցել փուլային արգելքն ու փոփոխել մեղադրանքն առաջին ատյանի դատարանում՝ գործի նոր քննության շրջանակներում: Վճռաբեկ դատարանն ուղղակիորեն արգելում է մեղադրանքի փոփոխման ենթակա լինելու պատճառով և մեղադրողին այն փոփոխելու հնարավորություն տալու համար դատական ակտը բեկանելն ու գործը նոր քննության ուղարկելը և նոր քննության շրջանակներում մեղադրանքը փոփոխելը:

Մինևույն ժամանակ, այդ արգելքը չի բացառում դատավճիռը բեկանված և նոր քննության ուղարկված քրեական գործով մեղադրանքի փոփոխությունն առհասարակ: Սահմանված արգելքը վերաբերում է միայն հատկապես մեղադրանքը

²¹ Տե՛ս European Court of Human Rights, Case of Sadak and others v. Turkey, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60498>

փոփոխելու համար դատական ակտը բեկանելուն, գործը նոր քննության ուղարկելուն և դրա ընթացքում մեղադրանքը փոփոխելուն: Իսկ որևէ դատական սխալի հիմքով դատական ակտը բեկանելուց հետո քրեական գործի նոր քննության ընթացքում մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթն իրականացվում է առանց սահմանափակումների՝ դրանից բխող բոլոր դատավարական լիազորությունների իրականացման, այդ թվում՝ մեղադրանքի փոփոխման հնարավորությամբ²²:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նկատել, որ Օրենսգիրքը հիմնարար փոփոխությունների է ենթարկել մեղադրանքի փոփոխման ինստիտուտը: Նոր օրենսդրության պայմաններում մեղադրանքի կողմը գրկվել է մինչդատական վարույթի ընթացքում թույլ տրված սխալները մեղադրանքի փոփոխման միջոցով ուղղելու հնարավորությունից: Նման կարգավորումն էականորեն բարձրացնում է դատախազի դերը նախնական քննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելիս, ինչպես նաև մեղադրանքը ձևակերպելիս: Այլ կերպ՝ նոր օրենսդրությունը առաջադիմական մոտեցում է որդեգրել քննարկվող իրավահարաբերություններում՝ խուսափելով հիմնախնդրային հարցերի հնարավոր առաջացումներից, մասնավորապես՝ դեռևս խորհրդային քրեական դատավարության տարր հանդիսացող լրացուցիչ նախաքննության ինստիտուտից հրաժարվելը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա հանգում ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

- «Փաստական և իրավական հիմնավորում» եզրույթների օգտագործումը մեղադրանքի օրենսդրական ձևակերպման մեջ առավել քան լիարժեք և ողջամիտ մեկնաբանում է մեղադրանքի ինստիտուտի իրավական էությունը, քանի որ վերջինները, հանդիսանալով միևնույն իրավական հասկացության տարր, պետք է համաձայնեցված լինեն, և եթե մեղադրանք հասկացությունը սխալ իրավական ձևակերպում ստանա, կառաջանա անհամապատասխանություն արարքի իրավական որակման միջև:
- Օրենսգիրքը փոփոխությունների է ենթարկել մեղադրանքի փոփոխման ինստիտուտը: Նոր օրենսդրության պայմաններում մեղադրանքի կողմը գրկվել է մինչդատական վարույթի ընթացքում թույլ տրված սխալները մեղադրանքի փոփոխման միջոցով ուղղելու հնարավորությունից:
- Ներկա օրենսդրությունն ամրագրել է մեղադրանքի փոփոխման մեկ ռեժիմ, ինչը թույլ է տալիս մեղադրանքը փոփոխել միայն առանց նոր քննչական գործողություններ կատարելու համար դատական քննությունը հետաձգելու հնարավորության, և այն դեպքում, երբ ի հայտ են եկել նախ-

²² Տե՛ս Գեղամ Ղազարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ԱՐԳ/0121/01/11 որոշումը <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76839>

կինում օբյեկտիվորեն անհայտ հանգամանքներ:

- Օրենսդիրը մեղադրյալի համար ոչ միայն կանխատեսելի է դարձրել վարության քննարկվող զարգացումը, այլև նախատեսել է ընթացակարգային հնարավորություն, որպեսզի վերջինը մեղադրանքի փաստական հանգամանքների և իրավական գնահատականի հնարավոր փոփոխության վերաբերյալ պատշաճ տեղեկացվի և ներկայացնի իր դիրքորոշումը, ինչն էլ իր հերթին ողջամիտ և արդարացի է դարձնում նշված ինստիտուտի իրավական կարգավորման փոփոխությունները:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն
RA Constitution
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին)
RA Criminal Procedure Code
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունվել է 1998 թվականի հուլիսի 1-ին, ուժի մեջ է մտել 1999 թվականի հունվարի 12-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 01-ին)
RA Criminal Procedure Code
4. «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք
RA Law “On Prosecutor’s Office”,
5. Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա
European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms,
6. Դամբարյան Ա., Դատարանում մեղադրանքը փոխելը և մեղադրանքից հրաժարվելը, Երևան, «Իրավունք» հրատ., 2009
Ghambaryan A., “Change the accusation and renouncement of the accusation at the court”, Yerevan, Edition “Law”, 2009
7. Մկրտումյան Ա., Ավետիսյան Դ., Ենգիբարյան Վ., Մելիքյան Ռ., Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ, Երևան, «Ասողիկ» հրատ., 2011
Mkrtyumyan A., Avetisyan D., Yengibaryan V., Meliqyan R., “Scientific and practical interpretations of the decisions of the Court of Cassation of the Republic of Armenia”, Yerevan, Edition “Asoghik”, 2011
8. Սարգսյան Հ., Դատախազի կողմից մեղադրանքի փոփոխման հիմնահարցերը ըստ ՀՀ դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի, Պետություն և իրավունք, N2 (64), 2014, ԵՊՀ
Sargsyan H., “The basic issues of changing the accusation from the prosecutor’s side according to the draft RA procedural code”, State and law, N2 (64), 2014, YSU,
9. Բաղդասարյան Գ., Դատարանում մեղադրանքի փոփոխման սահմաններն ու դրա նկատմամբ դատական վերահսկողությունը, Պետություն և իրավունք, N 1 (67), Երևան, 2015
Baghdasaryan G., “Limits for changing accusation in the court and judicial control over them”, State and law, N 1 (67), Yerevan, 2015
10. Միելյան Ռ., Մեղադրանքի հասկացությունը և գործառության ընթացակարգերը ՀՀ քրեական դատավարությունում, «Արդարադատություն» գիտական

հանդես, 2020, 2 (51)

Mheryan R., “The concept of accusation and its functional characteristics in criminal procedure of the Republic of Armenia”, scientific journal “Justice”, 2020, 2 (51)

11. Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա., ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնարանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022
Ghukasyan H., Melqonyan D., Nikoghosyan A., “The practical guide to the interpretation of conceptual decisions, innovative ideas and basic institutions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia”, Council of Europe, 2022
12. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный приговор, Казань, 1965,
Fatkulin F.N., “The accusation and the court verdict”, Kazan, 1965,
13. Савицкого В.М., Уголовный процесс России. Лекции-очерки/ А.М. Ларин, Э.Б. Мельникова, В.М. Савицкий / Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Акад. правовой ун-т, Издательство: БЕК, Москва, 1997,
Savickovo V.M., “Criminal process of Russian”, Lectures-essays /A.M. Larin, E.B.Melnikova, V.M. Savicki/ Institute of State and Law, Academical Law University, Edition BEK., Moscow, 1997,
14. Фаткуллин Ф.Н., Проблемы теории государства и права/ Учебное пособие, Казань, КЮИ МВД России, 2003.
Fatkulin F.N., “Problems of the theory of state and law”, Tutorial, Kazan, KUI MVD Russian, 2003,
15. Федотченко А.В., “Привлечение лица в качестве обвиняемого”, Автореф., дисс. ... канд. юрид. наук, 2006,
Fedotchenko A.V., “Involving a person as an accused”, Avtoreferat, dissertation, PHD, 2006,
16. Андреянов В.А., “Обвинение в российском уголовном процессе: понятие, сущность, значение и теоретические проблемы реализации”, диссертация ... канд. юрид. наук., Екатеринбург, 2009,
Andreyanov V.A., “The accusation in Russian criminal procedure: concept, essence, meaning and theoretical problems of implementation”, dissertation, PHD, Yekaterinburg, 2009,
17. Ермолаев Д.О., Ермолаева Ю.Н., Мулаева Х.М., “Некоторые проблемы института изменения обвинения и отказа от него в уголовном процессе России”, Журнал Вестник алтайской академии экономики и права, 2018, № 7,
Yermolaev D.O., Yermolaeva U.N., Muleva X.M., “Some problems of the institution of changing accusation and renouncement them in criminal procedure in Russia” Journal “Vestnik” of the Altai Academy of Economics and Law, 2018, № 7,
18. Սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ՍԴՈ-710

- որոշում, https://www.concourt.am/decision/decisions/633c18d94f1f2_sdv-710.pdf,
The decision SDO-710 of the RA Court of Constitutional, dated july 24, 2007,
https://www.concourt.am/decision/decisions/633c18d94f1f2_sdv-710.pdf,
19. Արկադի Պասայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի թիվ ՏԳ/0115/01/09 որոշում,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=66382>,
The decision № TD/0115/01/09 of the RA Court of Cassation in the case of Arkady Papyan, dated november 5, 2010,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=66382>,
20. Լևիկ Պողոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 որոշում,
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77189>,
The decision № EKD/0136/11/11 of the RA Court of Cassation in the case of Levik Poghosyan, dated december 22, 2011,
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77189>,
21. Գեղամ Ղազարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ԱԲԴ/0121/01/11 որոշում,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76839>,
The decision № ARD/0121/01/11 of the RA Court of Cassation in the case of Gegham Ghazaryan, dated march 30, 2012,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76839>,
22. European Court of Human Rights, Case of Subinski v. Slovenia,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-79156>,
23. European Court of Human Rights, Case of Pelissier and Sassi v. France,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9400>,
24. European Court of Human Rights, Case of Pellisier and Sassi v. France,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9400>,
25. European Court of Human Rights, Case of Sadak and others v. Turkey,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60498>:

Anahit Avdalyan

*Prosecutor of the Prosecutor's Office of Arabkir and
Kanakaner-Zeytun Administrative Districts of Yerevan City*

ACCUSATION IN THE CRIMINAL PROCEDURE¹

Abstract

The article is devoted to the study of the criminal legal meaning of the concept of «accusation» and current issues of changing the accusation by the prosecutor.

The accusation predetermines the essence of the protection of the legitimate interests of the state and the citizen, which is considered the driving force of criminal proceedings, that is, the accusation is the institution of the criminal process through which the functioning of the criminal prosecution system is ensured, therefore, by discussing the theoretical basis of the accusatory activity we can start determining its practical basis and propose possible options for its legislative development which are expected.

As for the institution of changing accusation, this is one of the prosecutor's functions. It is obvious that the initial impulse for the emergence and development of all other criminal procedural functions is the accusation. At the same time, it is necessary to take into account the fact that the judicial process is variable and at each stage receives more factual data, and in connection with new factual data, the factual circumstances of the case may change, including the criminal legal category of the acts that became the accused, that is, they are not excluded circumstances of such factual circumstances that were not disclosed and could not be disclosed and which objectively require a change accusation presented to the accused.

Keywords: accusation; prosecutorial function; arraign; change the accusation; criminal assessment.

¹ The article was presented on 08.05.2024 and was reviewed on 14.05.2024.

Анаит Авдалян

*Прокурор прокуратуры административных округов
Арабкир и Канакер-Зейтун города Ереван*

ОБВИНЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ¹

Абстракт

Статья посвящена изучению уголовно-правового значения понятия «обвинения» и актуальным вопросам изменения обвинения прокурором.

Обвинение предопределяет сущность защиты законных интересов государства и гражданина, который считается движущей силой уголовного судопроизводства, то есть обвинение является тем институтом уголовного процесса, посредством которого обеспечивается деятельность системы уголовного преследования, следовательно, обсуждая теоретическую основу обвинительной деятельности можно приступить к выявлению его практической составляющей и предложению возможных вариантов его законодательного совершенствования.

Что касается института изменения обвинения, то это один из составляющих прокурорской функции. Очевидно, что первоначальным импульсом возникновения и развития всех остальных уголовно-процессуальных функций является обвинение. При этом необходимо учитывать тот факт, что процесс уголовного процесса изменен, и на каждой стадии получают дополнительные фактические данные, и в связи с этими новыми фактическими данными могут меняться фактические обстоятельства дела, в том числе уголовно-правовая оценка деяния, приписываемого обвиняемому, то есть не исключено возникновение таких фактических обстоятельств, которые не были известны и не могли быть известны, и которые объективно требуют изменения обвинения, предъявленного обвиняемому.

Ключевые слова: обвинение; прокурорская функция; предъявить обвинение; изменить обвинение; уголовная оценка.

¹ Статья была представлена 08.05.2024 и прошла рецензирование 14.05.2024.

Կարեն Ամիրյան

Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, ի.գ.թ., Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դոցենտ

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԿԱՆՄԱՆ ԵՎ ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ¹

Համառոտագիր

Հոդվածի նպատակն է վերլուծել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված սեփականության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության հետ կապված մի շարք հարցեր: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ և 39-րդ գլուխներով նախատեսված գույքի արգելադրման նյութական հիմքի և դատավարական ընթացակարգի հետ կապված մի շարք կարգավորումների, որոնք տարբեր կերպ են ընկալվում և մեկնաբանվում: Այսինքն՝ հոդվածը նպատակ է հետապնդում ներկայացնել այնպիսի խնդիրներ, որոնք առաջացել են իրավակիրառ պրակտիկայում: Այս առումով հոդվածը նաև արդիական է, քանի որ ներկայացվող մոտեցումները կարող են հետաքրքրություն ներկայացնել ինչպես ուսանողների, այնպես էլ փաստաբանների, իրավապահ մարմինների աշխատակիցների և դատավորների մոտ:

Հոդվածում քննարկվում են այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի պայմաններում արգելադրված գույքը ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի պայմաններում արգելանքից հանելը, գույքի արգելադրման որոշմամբ այդ գույքի բավարար արժեքի մասին նշում կատարելը:

Հոդվածի 1-ին մասը նվիրված է ենթադրյալ հանցավոր ծագում ունեցող գույքն իրեղեն ապացույց ճանաչելու որոշումների իրավաչափության հետ կապված մի շարք խնդիրների, որոնք հանդիպում են իրավակիրառ պրակտիկայում (*հոդվածի 1-ին մասը իրապարակվելու է «Բանբեր Երևանի համալսարանի, Իրավագիտություն» հանդեսում*):

Հիմնաբառեր – սեփականության իրավունք, սեփականության իրավունքի

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 29.03.2024 թ., գրախոսվել է 10.06.2024 թ.:

սահմանափակում, դատական երաշխիքներ, գույքի արգելադրում, գույքի արգելադրման վերացում, արգելադրման ենթակա գույքի արժեքի որոշում:

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը հիմնականում պայմանավորված է նրանով, որ պրակտիկայում հաճախ առաջանում են խնդիրներ սեփականության իրավունքի սահմանափակման քրեադատավարական կարգավորումների ընկալման և մեկնաբանման շուրջ, որպիսի պայմաններում սույն աշխատանքում մեր առջև դրված խնդիր է պարզաբանել որոշ հիմնահարցեր, և նպատակ ենք հետապնդում այդ ճանապարհով որոշակի լուծումներ առաջարկել՝ նպաստելու միասնական իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորմանը:

Հոդվածում քննարկվում են այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի պայմաններում արգելադրված գույքը ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի պայմաններում արգելանքից հանելը, գույքի արգելադրման որոշմամբ այդ գույքի բավարար արժեքի մասին նշում կատարելը:

Նշյալ հարցերի շրջանակն էլ կազմում է սույն աշխատանքի առարկան, որի մեթոդաբանական հիմքն են կազմում այնպիսի մեթոդներ, ինչպիսիք են անալիզը, սինթեզը, ինդուկցիան, դեդուկցիան, ձևական-տրամաբանականը:

2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ և 39-րդ գլուխները կարգավորում են գույքի արգելադրման նյութական հիմքի և դատավարական ընթացակարգի հետ կապված հարաբերությունները: Դրանց ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այդ կարգավորումներն էապես տարբերվում են ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի համարժեք կարգավորումներից, ինչն էլ իրավակիրառ պրակտիկայում որոշ դեպքերում հանգեցնում է նոր կարգավորումների ոչ համարժեք ընկալման և կիրառման:

Սույն աշխատանքը նպատակ է հետապնդում ներկայացնել այդպիսի մի քանի իրավիճակներ, որոնք առավել հաճախ հանդիպում են պրակտիկայում, և առկա իրավակարգավորումների լույսի ներքո մեկնաբանման միջոցով առաջարկել լուծումներ, որոնք կարող են ունենալ ինչպես տեսական, այնպես էլ պրակտիկ նշանակություն: Այսպես.

ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն²

«Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք:

Սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

² ՀՀ Սահմանադրություն՝ 2015 թվականի փոփոխություններով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ «Վարույթի ընթացքում անձի գույքի արգելադրումը ենթակա է պարտադիր դատական ստուգման»³:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Գույքի արգելադրումը կիրառվում է ենթադրյալ հանցագործությանը պատճառված հնարավոր վնասի կամ վարույթային հնարավոր ծախսերի հատուցումը, ինչպես նաև գույքի հնարավոր բռնագրավումը կամ բռնագանձումն ապահովելու համար:

Գույքը կարող է արգելադրվել հետևյալ հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում՝

1) սպացույցների գերակշռությանը հիմնավորվում է, որ այդ գույքն ուղղակի կամ անուղղակի առաջացել կամ ստացվել է հանցագործության արդյունքում կամ այդ գույքի օգտագործումից ստացված եկամուտն է կամ այլ տեսակի օգուտ,

2) սպացույցների գերակշռությանը հիմնավորվում է, որ այդ գույքը հանցանքի կատարման համար օգտագործված կամ օգտագործման համար նախատեսված գործիք է կամ միջոց,

3) սպացույցների գերակշռությանը հիմնավորվում է, որ այդ գույքը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 310-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակ գործունեությունը ֆինանսավորելուն ուղղված գույք է, այդ գույքի օգտագործումից ստացված եկամուտ կամ այլ տեսակի օգուտ,

4) սպացույցների գերակշռությանը հիմնավորվում է, որ այդ գույքը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 291-րդ, 292-րդ, 340-րդ կամ 399-րդ հոդվածներով նախատեսված մաքսանենգության ճանապարհով Հայաստանի Հանրապետության սահմանով տեղափոխված մաքսանենգության առարկա է,

5) առկա է ողջամիտ ենթադրություն այն մասին, որ այդ գույքը կարող է օտար-վել, թաքցվել, վնասվել, ոչնչացվել կամ սպառվել:

6) Սույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-4-րդ կետերով նախատեսված գույքի բացառաբացության դեպքում կարող է արգելադրվել դրան համարժեք գույք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Սույն օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-4-րդ կետերով և 3-րդ մասով նախատեսված հիմքերով կարող է արգելադրվել ցանկացած անձի գույքը, իսկ սույն օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով նախատեսված հիմքով արգելադրվել կարող է մեղադրյալի կամ նրա գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձի գույքը, ներառյալ ընդհանուր սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը՝ անկախ գույքի տեսակից և այն տիրապետողից: Ընդհանուր բաժնային սեփականության դեպքում կարող է արգելադրվել միայն համապատասխան բաժինը:

Մի քանի մեղադրյալներից կամ նրանց գործողությունների համար գույքային

³ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ ընդունված 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ՀՕ-306-Ն <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=189479> (վերջին մուտք՝ 17.12.2023 թ.):

v. *Russia* գործով 2009 թվականի հունվարի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18274/04, կետեր 59-60)⁵:

Վճռաբեկ դատարանը, Ա. Հայրապետյանի գործով անդրադառնալով սեփականության իրավունքի էությանը, արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) *Գույքի տիրապետման, տնօրինման և օգտագործման` սեփականատիրոջ իրավագործությունները մեծ կարևորության իրավական արժեքներ են, որոնք ունեն սահմանադրական բնույթ: Դրանց սահմանափակման համար անհրաժեշտ է, որ հսկակշիռ իրավական շահը ունենա բացառիկ նշանակություն (...)*»⁶:

Վճռաբեկ դատարանն Ա. Մեկոյանի վերաբերյալ 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԵԿԳ/0185/11/11 որոշմամբ արձանագրել է, որ. «(...) *[Կ]անխարզելիչ բնույթ կրող քրեադատավարական հարկադրանքի այս միջոցը կոչված է սեփականության (կամ այլ գույքային) իրավունքների սահմանափակման միջոցով ապահովելու քաղաքացիական հայցը, գույքի հնարավոր բռնագրավումը, դատական ծախսերը:*

Իր սեփականությունը հանդիսացող գույքն իր հայեցողությամբ տնօրինելու, տիրապետելու և օգտագործելու` անձի սահմանադրական իրավունքը սահմանափակող քրեադատավարական հարկադրանքի այս միջոցի իրավաչափ կիրառման համար վարույթն իրականացնող մարմինն ընդհանուր շահի և անհատի` իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի պաշտպանության պահանջների միջև պարտավոր է ապահովել արդարացի հավասարակշռություն: (...)»⁷:

Վերոգրյալ իրավանորմերի, Վճռաբեկ դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո սույն աշխատանքում քննարկման առարկա են դարձել հետևյալ հարցերը.

1. Առաջին հարցը վերաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի պայմաններում արգելադրված գույքն արգելանքից հանելու իրավական ընթացակարգին ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի պայմաններում: Այսպես.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Սույն օրենսգրքով սահմանված պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դատարանը քննում է՝

1) *գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելու վերաբերյալ միջնորդությունը.*

2) *գույքի արգելադրումը վերացնելու վերաբերյալ միջնորդությունը»:*

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Borzhonov v. *Russia* գործով 2009 թվականի հունվարի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18274/04, կետեր 59-60:

⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Ա. Հայրապետյանի գործով 2010 թվականի օգոստոսի 27-ի թիվ ԵՇԳ/0001/11/10 որոշումը:

⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Ա. Մեկոյանի գործով 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԵԿԳ/0185/11/11 որոշումը:

«ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝

«1. Արգելադրված գույքի սեփականատերը, դրա նկատմամբ գույքային շահ ունեցող այլ անձը կամ նրանց ներկայացուցիչը իրավունք ունեն մինչդատական վարույթի ընթացքում միջնորդություն ներկայացնելու դատարան գույքի արգելադրումը վերացնելու մասին ոչ շուտ, քան գույքի արգելադրումից երեք ամիս հետո: Միջնորդության պատճենն ուղարկվում է մինչդատական վարույթն իրականացնող քննիչին և հսկող դատախազին:

2. Դատարանը մերժում է միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը, եթե միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ պատշաճ անձի կողմից կամ ոչ պատշաճ ժամկետում, կամ եթե դրանում չեն ներկայացվել գույքի արգելադրման իրավաչափությունը վիճարկող նոր էական փաստարկներ: Հակառակ դեպքում դատարանը միջնորդության հիման վրա հարուցում է վարույթ՝ որոշման մեջ նշելով այն գրավոր, իսկ սույն օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դեպքում՝ բանավոր ընթացակարգով իրականացնելու մասին: Վարույթը բանավոր ընթացակարգով իրականացնելու դեպքում դատական նիստը նշանակվում է յոթնօրյա ժամկետում»:

Վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքներում նախատեսել է երկու առանձին և իրարից էականորեն տարբերվող իրավական ընթացակարգեր՝ **գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափության հաստատմանն ուղղված կառուցակարգ և օրենսդրությամբ նախատեսված իրավասու անձանց նախաձեռնությամբ գույքի արգելադրումը վերացնելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելու միջոցով սեփականության իրավունքի սահմանափակման հարցը դատարանի կողմից քննարկման ու գնահատման առարկա դարձնելու ընթացակարգ:**

Օրենսդրությամբ նախատեսված իրավասու անձանց նախաձեռնությամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության դատական ստուգման ընթացակարգի համաձայն՝ արգելադրված գույքի սեփականատերը, դրա նկատմամբ գույքային շահ ունեցող այլ անձը կամ նրանց ներկայացուցիչը իրավունք ունեն մինչդատական վարույթի ընթացքում միջնորդություն ներկայացնելու դատարան գույքի արգելադրումը վերացնելու մասին ոչ շուտ, քան գույքի արգելադրումից երեք ամիս հետո (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սպառնիչ կերպով սահմանում է այն դեպքերը, երբ վերոնշյալ ընթացակարգով ներկայացված միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը պետք է մերժվի, մասնավորապես՝

- միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ պատշաճ անձի կողմից,
- միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ պատշաճ ժամկետում,

- միջնորդությամբ չեն ներկայացվել գույքի արգելադրման իրավաչափությունը վիճարկող նոր էական փաստարկներ:

Հարկ է փաստել նաև, որ միջնորդությունը պետք է ներկայացվի ոչ շուտ, քան գույքի արգելադրումից երեք ամիս հետո:

Դատական պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ գույքն արգելանքից հանելու վերաբերյալ կողմի ներկայացրած միջնորդությունը դատարանը մերժում է այն պատճառաբանությամբ, որ այդ միջնորդությունը չի կարող քննարկվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 298-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով:

Նման եզրահանգմամբ դատարանն անտեսում է այն հանգամանքը, որ քննարկվող դեպքում խոսքը վերաբերում է 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով կայացված որոշման իրավաչափության վիճարկմանը:

Հարկ է նշել, որ 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով կայացված՝ գույքի վրա կալանք դնելու որոշման իրավաչափության վիճարկման համար 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հատուկ կարգավորումներ չի նախատեսել, ինչն օրենսդրի նպատակահարմարության տիրույթում է: Միաժամանակ, նման հատուկ ընթացակարգ նախատեսված չլինելը չի կարող անձին զրկել սեփականության իրավունքի պաշտպանության իր հիմնարար իրավունքից: Անկախ այն հանգամանքից, թե օրենսդրական ինչպիսի փոփոխություններ են կատարվել՝ իրավական պետությունում անձը պետք է հնարավորություն ունենա գույքի վրա կալանք դնելու որոշումը դատական բողոքարկման առարկա դարձնել: Այլ կերպ ասած՝ այն պայմաններում, երբ գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշումը 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով հնարավոր էր արտադատական կարգը պահպանելով վիճարկել նաև դատարանում, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ գույքի արգելադրման ինստիտուտի մասով օրենսդրի մոտեցման հայեցակարգային փոփոխության բացասական հետևանքը չի կարող կրել անձը: Նման մոտեցումը չի բխի ՀՀ Սահմանադրության 80-րդ հոդվածի բովանդակությունից, քանի որ կվտանգի սեփականության իրավունքի արդյունավետ դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի էության անխախտելիության գաղափարը:

Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշում է կայացվել, ապա այդ որոշումը պետք

Է բողոքարկման ենթակա լինի նաև 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով:

Ինչ վերաբերում է բողոքարկման իրավունքի իրացման կառուցակարգին, ապա գտնում ենք, որ այդպիսի որոշումը կարող է բողոքարկվել 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքներ) կամ 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի (սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքներ) շրջանակներում:

1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշման՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքներ) շրջանակում բողոքարկման դեպքում անձը ոչ միայն մինչև դատարան բողոքարկելը պետք է սպառի արտադատական ընթացակարգերը, այլև դրանք սպառելուց հետո դատարան բողոքարկելիս պետք է փորձի հաղթահարել նշյալ 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված օրենսդրական պահանջները:

Հաշվի առնելով նշյալ ընթացակարգի իրացման ինչպես ժամանակային գործոնը, այնպես էլ՝ իրավասահմանափակող կարգավորումների քանակն ու դրանցում առկա բովանդակային պահանջները և նկատի ունենալով այդ հիմքով բողոքարկման դեպքում դատարանի որոշակի հայեցողության առկայությունը՝ գտնում ենք, որ այն չի կարող լինել 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշման վիճարկման միակ իրավական հնարավորությունը:

Գտնում ենք նաև, որ սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքները 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով ունեն այլ բովանդակություն և դրանց գործադրման այլ ընթացակարգեր, ինչը, սակայն, չի կարող խոչընդոտել մինչդատական վարություն գույքի վրա դրված կալանքի իրավաչափության դատական ստուգման այս ընթացակարգը գործադրելու համար:

1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշման՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի (սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքներ) շրջանակում բողոքարկման իրավունքի բացակայության հիմնավորմամբ վարույթի հարուցումը մերժելը (այսինքն, երբ 2021

թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի ու 298-րդ հոդվածի ոչ կիրառելի լինելու վկայակոչմամբ մերժվում է 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշման դատական ստուգման ենթարկելու նպատակով վարույթ հարուցելը) հանգեցնում է սեփականության իրավունքի արդյունավետ դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի իրացման արգելակման, ինչը չի բխում ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված այն պահանջներից, որ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են, և հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով ու ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

2. Երկրորդ հարցը վերաբերում է գույքի արգելադրման որոշմամբ այդ գույքի բավարար արժեքի մասին նշում կատարելու պարտականությանը: Այսպես.

Վճռաբեկ դատարանը Ս. Մայրապետյանի վերաբերյալ 2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0587/11/18 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի սեփականության իրավունքի համաչափ տահանանափակման տեսանկյունից կարևոր օրենսդրական պահանջ է նաև գույքի վրա կալանք դնելու մասին որոշման մեջ արգելադրման ենթակա գույքի և դրա արժեքի հստակեցումը, ինչն իր հերթին պետք է հիմնավորված լինի այդ հարկադրանքի միջոցի կիրառմամբ հետապնդվող նպատակներով, լինի որոշակի և հստակ՝ ապահովելով հասարակության ընդհանուր շահի և անհատի սեփականության (կամ այլ գույքային) իրավունքի պաշտպանության միջև արդարացի հավասարակշռությունը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որոշման մեջ նշվում են արգելադրման ենթակա գույքը, դրա սեփականատերը և տիրապետողը, գույքի գտնվելու վայրը, **ինչպես նաև գույքի այն արժեքը, որը բավարար է արգելադրման նպատակն ապահովելու համար:**

Իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ մեղադրյալից հնարավոր բռնագրավման ենթակա է պայմանական մեկ միլիոն ՀՀ դրամ գումար, սակայն քննիչն արգելադրել է մեղադրյալին պատկանող 5 միլիոն ՀՀ դրամ արժողությամբ անշարժ գույքն ամբողջությամբ: Ընդ որում, նման դեպքերում գույքի արգելադրման որոշման «Որոշեց» հատվածում առկա չի լինում նշում առ այն, թե որքան արժեքի գույքն է բավարար՝ ապահովելու արգելադրման նպատակները, այլ արգելադրվում է անձի անշարժ գույքն ամբողջությամբ, սակայն հարկ է նկատել, որ գույքի այն արժեքի նշումը, որը բավարար է արգելադրման

նպատակն ապահովելու համար, հանդիսանում է գույքի արգելադրման պարտադիր օրենսդրական պահանջ:

Հակառակ մոտեցման դեպքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ անձի անշարժ գույքը, որի շուկայական արժեքն էականորեն գերազանցում է անհրաժեշտ գումարի չափը, միջնորդությունը բավարարվելու դեպքում արգելադրվելու է ամբողջությամբ, այլ ոչ թե ենթադրյալ հանցագործությամբ ստացված գույքի, նշված դեպքում մեկ միլիոն ՀՀ դրամի չափով, ինչը կհանդիսանա անձի սեփականության իրավունքի անհամաչափ սահմանափակում:

Այս հարցի վերաբերյալ լինում են հակառակ փաստարկներ առ այն, որ *գույքն արգելադրելու մասին որոշմամբ և դատարան ներկայացված միջնորդությամբ հստակեցվել է արգելադրվող գույքի այն արժեքը, որը բավարար է գույքի արգելադրման նպատակներն ապահովելու համար*: Այս առնչությամբ գտնում ենք, որ նշյալ փաստարկը չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջից: Այսինքն՝ նշված իրավիճակում մեկ միլիոն ՀՀ դրամ գումարի բռնագրավումն ապահովելու անհրաժեշտության մասին որոշման պատճառաբանական մասում շեշտադրելն անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է, և այդտեղ նշելը վարույթն իրականացնող մարմնին չի ազատում որոշման եզրափակիչ մասում արգելադրման նպատակն ապահովելու համար արգելադրման ենթակա գույքի արժեքը բավարար չափով նշելու պարտականությունից: Նշվածը բխում է նաև այն մոտեցումից, որ դատավարական ակտի եզրափակիչ մասը չի կարող չբխել պատճառաբանական մասի բովանդակությունից, առավել ևս, երբ այն օրենսդրական պահանջ է և ունակ է առաջացնել կոնկրետ իրավական հետևանքներ:

Հետևաբար, բռնագրավման ենթակա գումարի չափի մատնանշումը պետք է կատարել ոչ միայն որոշման պատճառաբանական մասում, այլև այդ որոշման «Որոշեց» հատվածում՝ ապահովելով մի կողմից իրավական որոշակիությունը (ի թիվս այլնի, նաև Կադաստրի կոմիտեի համար և հետագա հնարավոր բռնագրավման ժամանակ), մյուս կողմից՝ որոշման տրամաբանական կապը, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի համարժեքությունը:

Եզրակացություն

Անձի սեփականության իրավունքի՝ որպես սահմանադրական հիմնական իրավունքի սահմանափակումը պետք է լինի օրինական և համաչափ, այսինքն՝ ապահովի վարույթի հանրային և մասնավոր մասնակիցների օրինական շահերի ողջամիտ հավասարակշռություն: Հակառակ մոտեցումը կարող է ոչ միայն վտանգել պետության իրավական անվտանգությունը, այլև հանցավորության դեմ պայքարի և հանրային շահի պաշտպանության իրավաչափ նպատակների անվան տակ հանգեցնել անձի սեփականության սահմանադրական իրավունքի էության խաթարման:

Ըստ այդմ, ներկայացված հոդվածում կատարված վերլուծության արդյունքում կատարվել են հետևյալ եզրահանգումները՝

1. Բոլոր այն դեպքերում, երբ 1998 թվականի հունիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և դրանով նախատեսված ընթացակարգերով անձի գույքի վրա կալանք դնելու վերաբերյալ որոշում է կայացվել, ապա այդ որոշումը պետք է բողոքարկման ենթակա լինի նաև 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով: Ինչ վերաբերում է բողոքարկման իրավունքի իրացման կառուցակարգին, ապա գտնում ենք, որ այդպիսի որոշումը կարող է բողոքարկվել 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքներ) կամ 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի (սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքներ) շրջանակներում:

2. Բռնագրավման ենթակա գումարի չափի մատնանշումը պետք է կատարել ոչ միայն որոշման պատճառաբանական մասում, այլև այդ որոշման «Որոշեց» հատվածում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն՝ 2015 թվականի փոփոխություններով
Constitution of the Republic of Armenia, 2015.
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք՝ ընդունված 2021 թվականի հունիսի 30-ին
Criminal Procedure Code of RA, 30.06.2021.
3. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիա՝ ընդունված 1950 թվականին
European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950.
4. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Borzhonov v. Russia գործով 2009 թվականի հունվարի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18274/04, կետեր 59-60:
Borzhonov v. Russia case of ECHR, 22.01.2009, p. 59-60.
5. Վճռաբեկ դատարանի՝ Ա. Հայրապետյանի գործով 2010 թվականի օգոստոսի 27-ի թիվ ԵԾԴ/0001/11/10 որոշում
Case number ԵԾԴ/0001/11/10- Cassation Court of RA.
6. Վճռաբեկ դատարանի՝ Ա. Սեկոյանի գործով 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԵԿԴ/0185/11/11 որոշում:
Case number ԵԿԴ/0185/11/11 - Cassation Court of RA.

Karen Amiryan

*Judge of the Anti-Corruption Court of Appeal of the Republic of Armenia,
Ph.D. in Law, Associate Professor at the Chair of Theory and
History of State and Law of Faculty of Law of Yerevan State University*

SOME KEY ISSUES FOR UNDERSTANDING AND INTERPRETING CRIMINAL PROCEDURE REGULATIONS LLIMITING THE PROPERTY RIGHTS¹

Abstract

The purpose of the article is to analyze a number of issues related to the legitimacy of restrictions on property rights as prescribed by the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. The article refers to a number of regulations related to the material grounds and procedures for imposing attachment on the assets as prescribed by Chapters 15 and 39 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia dated June 30, 2021, which are perceived and interpreted in different ways. In other words, the article aims to present the issues that have arisen in law enforcement practice. In this sense, the article is also relevant, since the presented approaches may be of interest to the students, lawyers, law enforcement authorities, and judges.

The article discusses issues such as the lifting of attachment from the assets under the current Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia which had been imposed under the previous Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, as well as the indication about the sufficient value of the assets in the decision on imposing an attachment on the assets.

The first part of the article is devoted to a number of issues related to the legality of decisions on the recognition of property of alleged criminal origin as material evidence, which law enforcement practice faces. *(The first part of the article will be published in the journal Bulletin of Jurisprudence of Yerevan University).*

Keywords: right of ownership; limitation of right of ownership; judicial guarantees; prohibition of property; lifting attachment from the assets; determining the value of the assets subject to attachment.

¹ The article was presented on 29.03.2024 and was reviewed on 10.06.2024.

Карен Амирян

*Судья Апелляционного антикоррупционного суда Республики Армения,
к.ю.н., доцент кафедры Теории и истории государства и права
юридического факультета Ереванского государственного университета*

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ДЛЯ ПОНИМАНИЯ И ТОЛКОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НОРМ, ОГРАНИЧИВАЮЩИХ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ¹

Абстракт

Цель статьи – проанализировать ряд вопросов, связанных с законностью ограничения права собственности, предусмотренного Уголовно-процессуальным кодексом Республики Армения. В статье делается обращение на ряд регулирований, связанных с материальным основанием и процессуальным порядком наложения ареста на имущество, предусмотренных главами 15 и 39 Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения от 30 июня 2021 года, которые воспринимаются и интерпретируются различным образом. Иными словами, в статье рассматривается цель представления проблем, возникших в правоприменительной практике. В этом смысле статья также является актуальной, поскольку представленные подходы могут заинтересовать как студентов, так и юристов, сотрудников правоохранительных органов и судей.

В статье рассматриваются такие вопросы, как снятие в условиях действующего УПК РА ареста с имущества, наложенного в условиях предыдущего УПК РА, отметка в постановлении о наложении ареста на имущества о достаточной стоимости имущества.

Первая часть статьи посвящена ряду вопросов, связанных с правомерностью решений о признании имущества предполагаемого преступного происхождения вещественным доказательством, с которыми сталкивается правоприменительная практика (первая часть статьи будет опубликована в журнале «Вестник юриспруденции Ереванского университета»).

Ключевые слова: право собственности; ограничение права собственности; судебные гарантии; арест имущества; снятие ареста с имущества; определение стоимости наложенного под арест имущества.

¹ Статья была представлена 29.03.2024 и прошла рецензирование 10.06.2024.

Դավիթ Թումասյան

Ի.գ.թ., դոցենտ, ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի դասընթացավար

ԲՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ՛

Համառոտագիր

Հաշվի առնելով, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով «բռնություն» հասկացությունը նախատեսվեց նոր մեկնաբանությամբ՝ քրեական իրավունքի տեսության և դատաքննչական պրակտիկայում անհրաժեշտություն առաջացավ դիտարկել այս հասկացության բովանդակությունն ու դրա կիրառելիությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների առնչությամբ: Այս հարցն առավել կարևորվեց՝ ելնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում ամրագրված «բռնություն» հասկացության նոր մեկնաբանության և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների վերաբերյալ թիվ ԱԲԳ/0176/01/11 քրեական գործով որոշմամբ նախկինում տրված ձևակերպման տարբերություններով՝ առավել ևս, որ պրակտիկան արդեն իսկ ընդունել էր ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը և լայնորեն կիրառում էր այն: Այս համատեքստում կատարված համակողմանի վերլուծության արդյունքում, իրացնելով ուսումնասիրության նպատակները, ներկայացվեցին ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ կիրառական բնույթի առաջարկություններ: Այն, որ բռնություն է համարվում այն արարքը, որը սահմանվել է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով, անվիճելի է, սակայն այդ ձևակերպումն ամբողջությամբ չի լուծում ՀՀ քրեական օրենսգրքի առջև դրված խնդիրները և չի բավարարում ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի առանձին հոդվածների պահանջներին: Հետևաբար, ներկայացված առաջարկությունների հիման վրա հնարավոր կլինի ոչ միայն հստակեցնել վերլուծված հասկացությունների միջև առաջացող որոշակի խառնաշփոթը, այլ նաև ներկայացված մեկնաբանությունները գործնականում կիրառելով՝ ձևավորել դատաքննչական այնպիսի պրակտիկա, որը կհամապատասխանի օրենսդրական կարգավորումներին և համահունչ կլինի իրավունքի սկզբունքներին:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 13.12.2023 թ., գրախոսվել է 02.04.2024 թ.:

Հողվածը վերաբերում է թե՛ գործնական, թե՛ տեսական կարևոր նշանակություն ունեցող խնդրին, ինչից ելնելով կարող է օգտակար լինել թե՛ տեսաբանների և թե՛ պրակտիկ աշխատողների համար: Ներկայացված մեկնաբանությունները կարող են արդյունավետ լինել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի հետագա որոշումների ձևակերպման, ինչպես նաև օրինաստեղծ գործունեություն իրականացնող մասնագետների համար:

Հիմնաբառեր - բռնություն, ֆիզիկական ներգործություն, ֆիզիկական բռնություն, բռնության սպառնալիք, հարվածներ, ծեծ, ֆիզիկական վնաս:

Ներածություն

2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքն էապես փոխեց քրեաիրավական կարգավորումները և նախատեսեց բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք միտված են ՀՀ քրեական օրենսդրության կիրառման միատեսակության ապահովմանը, նույն սահմանումների և եզրույթների նույն բովանդակությամբ մեկնաբանմանը, տարընթերցումների և տեսական վեճերի վերացմանը, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի և օրենսդրության համահունչության ապահովմանը: Այդ նպատակները հիմնականում իրացվել են, սակայն որոշ հասկացությունների առնչությամբ առաջացել են նոր տեսական վեճեր և կիրառման բարդություններ: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը, ի թիվս այլ սահմանումների, նախատեսել է նաև «բռնություն» սահմանումը՝ տալով այս երևույթի ուրույն, սակայն վիճելի մեկնաբանություն:

Այն, որ բռնությունը գոյություն ունի մարդկության գոյության ամբողջ ընթացքում և այն իսպառ վերացնել անհնարին է, անհերքելի է: Ավելին, այն, ունենալով տարաբնույթ դրսևորումներ և իրականացվելով տարբեր նպատակներով, կիրառվում է տարբեր ոլորտներում, տարբեր մակարդակներում և ունենում է տարբեր հետևանքներ: Այս ամենը հանգեցրել է նրան, որ բռնությունն ունի տարբեր սահմանումներ և տարբեր մեկնաբանություններ: Հաշվի առնելով, որ միասնական մոտեցում իրավակիրառ պրակտիկայում և տեսությունում տասնամյակներ շարունակ չկար՝ բարդ էր ներկայացնել համապարփակ այնպիսի մոտեցում, որը հնարավորինս կներառեր բռնության բոլոր դրսևորումները: Սակայն ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանցավոր բռնության առնչությամբ ձևակերպեց համապատասխան սահմանումը 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների վերաբերյալ թիվ ԱԲԳ/0176/01/11 քրեական գործով որոշմամբ (այսուհետ՝ նախադեպային որոշում), որով կարգավորեց իրավակիրառ պրակտիկան:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանումը և նախադեպային որոշմամբ առաջարկված ձևակերպումը

բովանդակում են տարբերություններ՝ գիտագործնական տեսանկյունից անհրաժեշտություն առաջացավ համապարփակ ուսումնասիրել «բռնությունը» քրեաիրավական հարաբերությունների համատեքստում, ինչից ելնելով և ձևակերպվեց ուսումնասիրության թեման՝ «Բռնությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի կարգավորումների լույսի ներքո»:

Ելնելով վերոգրյալից՝ ուսումնասիրության նպատակն է օրենսդրական, տեսական, գործնական մակարդակներով ուսումնասիրել «բռնություն» հասկացության մեկնաբանությունը՝ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի լույսի ներքո և նախանշել այդ հասկացության կիրառման առնչությամբ հնարավոր խոչընդոտները և թյուրընկալումները: Այս նպատակին համահունչ ուսումնասիրմամբ բարձրացվել են հիմնահարցեր, որոնք հնարավորություն կընձեռեն լուծել հետևյալ խնդիրները՝

1. որքանով է կիրառելի ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով սահմանված եզրույթների շրջանակներում,
2. որքանով է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով սահմանված «բռնություն» հասկացությունը կիրառելի ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների համատեքստում,
3. արդյո՞ք առկա է «բռնություն» հասկացության փոփոխության անհրաժեշտություն և ինչպես է հնարավոր այն ձևակերպել տարընթերցումներից խուսափելու համար:

Ուսումնասիրության մեթոդաբանական հիմքն են կազմել ձևական-տրամաբանական, պատմաիրավական, համեմատական-իրավական և վերլուծական մեթոդները, որոնց կիրառումը հնարավորություն ընձեռեց ոչ միայն լուծել առաջադրված խնդիրները, այլ նաև բազմակողմանի ներկայացնելով ուսումնասիրության առարկան՝ ներկայացնել համապատասխան առաջարկություններ:

1. «Բռնություն» հասկացությունը

«Բռնություն» հասկացությունը թվացյալ այն պարզ եզրույթներից է, որի բնորոշումը ենթադրաբար չպետք է բարդություն ներկայացնեն, քանի որ այս երևույթի հետ առնչվում են բոլորը և ցանկացած տարիքում: Զննարկվող եզրույթի կենցաղային կիրառումն ու մեկնաբանությունը մասնագիտական գրականությունում էապես տարբերվում է, ինչից ելնելով՝ դատաքննչական և տեսական մակարդակներում մշտապես առաջացել և առաջանում են վեճեր ինչպես եզրույթի հասկացության, այնպես էլ դրա առանձին հատկանիշների վերաբերյալ:

Համաձայն Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից տրված սահմանման՝ բռնությունը ֆիզիկական ուժի կամ իշխանության (լիազորության, դիրքի) նպատակադրված կիրառումն է կամ դրա սպառնալիքը մեկ այլ անձի, խմբի կամ համայնքի նկատմամբ, որը մեծ հավանականությամբ հանգեցնում է կամ կարող է հանգեցնել վնասվածքի, զրկանքի, մահվան,

հոգեբանական վնասի կամ զարգացման խանգարումների²: Նման ընդհանրական մեկնաբանությունը հնարավորություն տվեց միջազգային փաստաթղթերում առավելագույնս լայն ընկալել «բռնություն» հասկացությունը, սակայն այն կիրառելի չէր քրեաիրավական ոլորտում՝ ելնելով որոշ գնահատողական այն հասկացությունների լայն իմաստով ընկալումից, որոնք ներառված էին քննարկվող եզրույթում:

Նույն Առողջության համաշխարհային կազմակերպությունն առավել ընդլայնված նկարագրեց երեխայի նկատմամբ բռնությունը: Այսպես, Երեխաների նկատմամբ բռնության կանխարգելման խորհուրդը, գիտակցելով երեխայի նկատմամբ բռնության առանձնահատկությունները և «բռնության» հասկացության կիրառման անհնարինությունը երեխաների նկատմամբ, 1999 թվականին հանրությանը ներկայացրեց երեխայի նկատմամբ բռնության հետևյալ սահմանումը. «Երեխաների նկատմամբ բռնությունը նշանակում է երեխայի առողջության, կյանքի, զարգացման, ինքնության իրական կամ պոտենցիալ վտանգմանը հասցնող ֆիզիկական կամ հուզական դաժանություն, սեռական բնույթի գործողություններ կամ անտեսում կամ բարձիթողություն՝ օգտվելով կարգավիճակից կամ պաշտոնից բխող լիազորություններից կամ չարաշահելով երեխայի վստահությունը»³: Այստեղ ուշադրությունը չի կենտրոնացվում բռնության դիտավորյալ բնույթի վրա, այն դեպքում, երբ իրավաբանական գրականության մեջ դիտավորությունը հանդիսանում է բռնության պարտադիր պայմաններից մեկը: Այսպես, երեխայի նկատմամբ բռնությունն ասելով՝ հասկանում ենք ուժի կամ իշխանության դիտավորյալ գործադրում՝ սպառնալիքի կամ գործողության միջոցով, որն իրական կամ պոտենցիալ վնաս է հասցնում երեխայի առողջությանը, գոյատևմանը, զարգացմանը կամ արժանապատվությանը՝ որպես գործողության անմիջական կամ հնարավոր հետևանք: Այս ձևակերպմամբ փաստացի ընդլայնվեց երեխաների նկատմամբ բռնությունը՝ այն չսահմանափակելով այն դրսևորումներով, որոնք համարվում են բռնություն չափահասների համար, ինչն արդարացված է և պայմանավորված է երեխայի տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկություններով:

ՀՀ ազգային օրենսդրությամբ «բռնություն» և «երեխայի նկատմամբ բռնություն» հասկացությունները երկար ժամանակ նախատեսված չեն եղել, սակայն լայնորեն կիրառվել են պրակտիկայում:

² Sten World report on violence and health/ Edited by Etienne G. Krug, WHO, 2002, p. 5, <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (մուտք 13.11.2023 թ.):

³ Sten նույն տեղում, էջեր 5-6: Այս համատեքստում, ըստ բռնության գործադրման կանխամտածվածության աստիճանի, առանձնացնում են կանխամտածված և պատահական բռնությունը: Կանխամտածված բռնությունը ֆիզիկական ուժի կամ իշխանության (դիրքի չարաշահման) նպատակադրված՝ գործածումն է այլ անձի, խմբի կամ համայնքի նկատմամբ, ինչը հանգեցնում է վերոնշյալների վնասմանը, մահվանը, հոգեբանական վնասմանը, զարգացման խանգարմանը կամ զրկանքի: Պատահական բռնության դեպքում բռնություն գործադրողն ի սկզբանե չի ունենում տուժածին վնասելու ցանկություն:

«Բռնություն» հասկացությունը երկար տարիներ մեկնաբանվում էր հիմք ընդունելով նախադեպային որոշմամբ չ՛չ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ բռնությունը՝ որպես քրեորեն հետապնդելի արարք, դիտավորությամբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի արդյունքում անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք⁴ :

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված չ՛չ քրեական նոր օրենսգիրքը 3-րդ հոդվածում ներկայացրեց օրենսգրքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները, որոնց թվում էր նաև «բռնություն» հասկացությունը:

Ի տարբերություն դրա՝ «երեխայի նկատմամբ բռնություն» հասկացությունը չ՛չ օրենսդրության մեջ առ այսօր ամրագրված չէ, այն միայն նախատեսվել է «Երեխայի իրավունքների և երեխայի պաշտպանության համակարգի մասին» օրենքի նախագծում: Այդ նախագծի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ երեխայի նկատմամբ բռնություն է համարվում երեխայի նկատմամբ ֆիզիկական, սեռական, տնտեսական կամ հոգեբանական բռնության ցանկացած ձևը, չարաշահումը կամ անտեսումը⁵: Հաշվի առնելով, որ նոր օրենքի նախագծում ներկայացված «երեխայի նկատմամբ բռնություն» հասկացությունը հիմնականում կիրառվելու է երեխաների պաշտպանության և սոցիալական աջակցության համատեքստում և ոչ քրեաիրավական հարաբերությունների առնչությամբ, սույն հոդվածում այն չի ենթարկվելու ուսումնասիրության:

2. Բռնությունը քրեական իրավունքի տեսության մեջ

Ինչպես չ՛չ օրենսդրությունը, այնպես էլ քրեական իրավունքի տեսությունը չունի միատեսակ մոտեցում «բռնություն» հասկացության վերաբերյալ, և հեղինակների մեծամասնությունը մեկնաբանում են այն՝ շեշտադրելով այն հատկանիշները, որոնք նրանք կարևորում են, և ելնելով կոնկրետ նպատակներից, որոնց հասնելու համար նրանք մեկնաբանում են «բռնություն» հասկացությունը:

Բռնությունը սահմանվում է որպես հասարակության քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական կազմակերպման տարր⁶: Համաշխարհային հանրությունը ձգտում է գտնել և նկարագրել մարդու վարքի մի ձև, որն իր մեջ կրում է կործանարար ուժի բովանդակությունը՝ չարն ու չարիքը: 20-րդ դարում

⁴ Չ՛չ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի Ա. և Ծ. Սահակյանների վերաբերյալ թիվ ԱԲԴ/0176/01/11 քրեական գործով որոշում, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=80785> (մուտք 13.11.2023 թ.):

⁵ Տե՛ս, <https://www.e-draft.am/projects/5592/about> (մուտք 13.11.2023 թ.):

⁶ Տե՛ս Тевлюкова О. Ю., Насилие как феномен социальной организации: опыт теоретико-методологического анализа. Диссертация на соискание канд. социолог. наук. Новосибирск, 2005, С. 13:

«բռնության» քրեական իրավունքի կատեգորիայի սահմանները սկսեցին որոշել «բռնության» սոցիոլոգիական մեկնաբանման համատեքստում, ինչն անդրադարձավ այդ հասկացության բովանդակության վրա: Հետևաբար, «բռնություն» հասկացությունը պետք է ներկայացվի և ներկայացվում է «բռնության» տարբեր ասպեկտները նկարագրելու համար՝ սոցիոլոգիական, քրեաիրավական, քրեաբանական, հոգեբանական, մարդաբանական (անտրոպոլոգիական) և այլն:

Համապարփակ էր Ս. Վ. Առաքելյանի կողմից ներկայացվող հասկացությունը, որի կարծիքով՝ «բռնությունը բխում է հասարակության, ավելի ճիշտ՝ մարդու սոցիալական բնույթից, նրա անձը բնութագրող այնպիսի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկություններից, որոնց ազդեցության տակ նա միշտ ընդունակ է և գերադասում է լուծել իր առջև ծառայած խնդիրները արգելված (այդ թվում՝ բռնության կիրառման) եղանակներով ու միջոցներով»⁷:

Սակայն այս հասկացությունն առավել քրեաբանական է, քան քրեաիրավական: Քրեաիրավական հարաբերությունների համատեքստում բռնությունը ներկայացվում է որպես արարք, որն իրականացվում է անձի նկատմամբ: Այսպես, Ա. Ա. Պիոնտկովսկին դեռ անցյալ դարում նշում էր, որ քրեական իրավունքի տեսության մեջ «անձի նկատմամբ բռնությունը կայանում է նրան իր ցանկություններին հակասող գործողություններ կատարելուն ուղղված ցանկացած հարկադրանքի մեջ»⁸: Եթե հիմնվենք բռնության մասին քրեաիրավական ուսմունքի վրա, ապա պետք է բռնությունը դիտարկել անձի նկատմամբ կիրառման համատեքստում, քանի որ այն կիրառվում է միայն անձի դեմ՝ այս կամ այն կոնկրետ հանցագործությունը կատարելիս:

Իր հերթին, ուսումնասիրելով կենցաղային բռնի հանցագործությունների բնույթը, Օ. Վ. Ստարկովը շեշտադրել էր բռնության այնպիսի պարտադիր հատկանիշ, ինչպիսին կամարտահայտության ազատության սահմանափակումն է՝ նշելով, որ ֆիզիկական և հոգեբանական բռնության համար պարտադիր հատկանիշ է կամարտահայտության ազատության պարտադիր սահմանափակումը: Ընդ որում, «բռնություն» հասկացությունը, ըստ նրա, ներառում էր ոչ միայն վնաս պատճառելը, այլ նաև այն պատճառելու հնարավորությունը: Ըստ Օ. Վ. Ստարկովի՝ «բռնությունն իրական կամ հավանական ֆիզիկական վնասի պատճառումն է, որը հասկացվում է որպես մարդու անատոմիաֆիզիոլոգիական ամբողջականության խախտում»⁹:

Որոշ հեղինակներ, իրենց հերթին դիտարկելով բռնությունը որպես մարդու առողջությանը և նրա ֆիզիկական կամ անձնական անձեռնմխելիությանն

⁷ Տե՛ս Առաքելյան Ս. Վ., Կանանց իրավական պաշտպանությունը բռնությունից, Երևան, 2001 թ., էջ 8:

⁸ Տե՛ս Пионтковский А. А., Преступления против личности. М., 1938, С. 161:

⁹ Տե՛ս Старков О. В., Бытовые насильственные преступления (причинность, групповая профилактика, наказание). Рязань, 1992, с. 34:

իրական վնասի պատճառում¹⁰, բռնությունն ինքնին նույնացնում էին դրա արդյունքում առաջացող հետևանքների հետ: Այսպես, Ռ. Ա. Բազարովը, ներկայացնելով բռնության հասկացությունը, շեշտը դնում էր դրա դիտավորյալ բնույթի և այն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կիրառելու հնարավորության վրա: Այսպես, նա նշում է, որ «բռնությունը ֆիզիկական ուժի (անձի մկանային ուժի կամ որևէ զենքի, այլ առարկաների կամ նյութերի օգնությամբ, հոգեպես հիվանդ¹¹ մարդկանց, մանկահասակների կամ կենդանիների միջոցով) դիտավորյալ կիրառումն է ուրիշի նկատմամբ և ուղղված է անձի ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը խախտելուն, առողջությանը կամ կյանքին վնաս պատճառելուն»¹²: Մինչ այդ Լ. Դ. Գաուխմանը քրեական իրավունքում արդեն առանձնացրել էր բռնության փաստական և իրավաբանական հատկանիշները: Նա փաստական հատկանիշների շարքն էր դասում օբյեկտիվ այն հատկանիշները, որոնք բնութագրում են արարքի արտաքին կողմն ու հատկապես հանցագործության եղանակը, ինչպես նաև սուբյեկտիվ հատկանիշները, որոնք բնութագրում են բռնություն կիրառող անձի և տուժողի կամային վերաբերմունքը արարքի նկատմամբ: Որպես իրավաբանական հատկանիշներ, ըստ նրա, հանդես էին գալիս «հակաիրավականությունը» և «արարքի հանրային վտանգավորությունը»¹³:

Մասնագիտական գրականության մեջ բռնությունը բնորոշելիս այլ հատկանիշների հետ միաժամանակ կարևորվում էր նաև մարդու ազատության կամ անձեռնմխելիության բռնի սահմանափակումը կամ առհասարակ դրանցից զրկումը: Այսպես, Լ. Վ. Սերդյուկը հատկապես շեշտադրում էր, որ «բռնությունն այլ մարդու կամ մարդկանց կողմից արտաքին, մեղավոր և հանրորեն վտանգավոր ներգործությունն է այլ մարդու կամ մարդկանց խմբի նկատմամբ, որն իրականացվում է նրա կամ նրանց կամքին հակառակ կամ նրա կամ նրանց կամքն անտեսելով և ընդունակ է նրան կամ նրանց հասցնել օրգանական, ֆիզիոլոգիական կամ հոգեկան վնաս կամ սահմանափակել նրա կամ նրանց կամարտահայտությունը կամ գործողություններ կատարելու ազատությունը»¹⁴:

Բռնության բավականին համակողմանի բնորոշում էր տվել Ռ. Դ. Սաբիրովը՝ նշելով, որ այն հանդիսանում է մեկ այլ մարդու նկատմամբ դիտավորյալ ներգործություն մարդկանց կամ կենդանիների ֆիզիկական ուժի օգտագործմամբ, ինչպես նաև տեխնիկական միջոցների, նյութական աշխարհի ազդող

¹⁰ Ст'у Землюков С. В., Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск, 1991, с. 125:
¹¹ Կիրառվում է հեղինակի կողմից նշված եզրույթը, որն ըստ միջազգայնորեն ընդունված սահմանումների՝ համարվում է խտրական և պիտակավորող, ինչից ելնելով՝ այն ցանկալի չէ կիրառել մասնագիտական գրականությունում:
¹² Ст'у Базаров Р. А., Уголовно-правовая характеристика насилия// Проблемы обеспечения личной безопасности граждан: Труды Академии МВД России. М., 1995, с. 42-43:
¹³ Ст'у Гаухман Л. Д., Борьба с насильственными посягательствами. М., Юридическая литература, 1969, с. 4:
¹⁴ Ст'у Сердюк Л. В., Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки. Диссертация на соискание канд. юрид. наук. М., 1979, с. 2:

գործոնների և հատկանիշների կամ բնության տարբեր երևույթների միջոցով առանց հաշվի առնելու նման ներգործության ենթարկվողի կամքը կամ նրա կամքին հակառակ, վերջինիս ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, անատոմիական ամբողջականությունը կամ որևէ օրգանի նորմալ գործունեությունը խախտելու համար կամ նման գործողություններ կատարելու սպառնալիքը¹⁵:

Մի քանի տարի անց Ֆ. Մ. Ջավադովն առավել պարզեցրել էր նշված սահմանումը և նրա կարծիքով՝ «բռնությունը հանրորեն վտանգավոր հակաիրավական դիտավորյալ ազդեցությունն է մարդու օրգանիզմի վրա, որն իրականացվում է նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով և ուղղված է կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելուն»¹⁶: Նման սահմանում ներկայացնելով՝ Ֆ.Մ. Ջավադովը բռնությունը փոխկապակցեց պարտադիր հետևանքների առաջացման հետ, ինչն այդքան էլ ճիշտ և արդարացված չէր:

21-րդ դարում վերանայվեց նաև «բռնություն» հասկացությունը՝ փոփոխելով այն բնութագրող հատկանիշները, չնայած հիմնական հատկանիշները մնացին անփոփոխ: Այսպես, Վ. Վ. Իվանովան բռնությունը սահմանում էր որպես հանրորեն վտանգավոր, հակաիրավական հոգեկան կամ ֆիզիկական ազդեցություն ուրիշ մարդու նկատմամբ, որը կատարվում է նրա կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու, և որն իրենից ներկայացնում է վտանգ կյանքի կամ առողջության համար կիրառման պահին, կամ ազատությունից զրկում, և որի հետևանքով կարող է վրա հասնել տարբեր աստիճանի ծանրության առողջության վնասի պատճառում կամ մահ¹⁷: Այս սահմանման հիմնական թերությունը կրկին հանդիսանում է բռնության՝ հետևանքի հետ պարտադիր փոխկապակցվածությունը:

Բոլոր դեպքերում, բոլոր սահմանումներում նշվում էր բռնության այնպիսի պարտադիր հատկանիշ, ինչպիսին գործողությունների կատարումն է «հակառակ տուժողի կամքին», «առանց տուժողի կամքը հաշվի առնելու կամ կամքն անտեսելով»: «Հակառակ» և «առանց հաշվի առնելու կամ անտեսելու» բառերն ընդգրկում են այն իրավիճակները, երբ տուժողը գիտակցում է, որ իր նկատմամբ կատարվում է բռնություն և դրան դեմ է արտահայտվում, բայց իր կարծիքն անտեսվում է, և այն իրավիճակները, երբ տուժողը չէր կարող գիտակցել բռնության փաստը, և նրա կարծիքն առհասարակ հաշվի չի առնվում, շրջանցվում է:

Թեև բռնության տարբեր հասկացություններ ներառում են հանցավոր բռնության տարբեր հատկանիշներ, դրանք բոլորն էլ առանձնացնում են մեկ ընդհանուր հատկանիշ, այն է՝ ուրիշի վրա հոգեբանական կամ ֆիզիկական

¹⁵ Ст'ю Сабиров Р. Д., Уголовно-правовая борьба с насильственными посягательствами. Свердловск, 1981, с. 27, 29, 38:

¹⁶ Ст'ю Джавадов Ф. М., Квалификация насильственных преступлений, совершенных с применением оружия: Автореферат дис. канд юрид. наук. М., 1985, с. 11:

¹⁷ Ст'ю Иванова В. В., Преступное насилие. Учебное пособие для вузов. М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002, с. 22:

ներգործությունը: Ընդ որում, ուժի կիրառումն անշունչ առարկաների (մասնավորապես՝ գույքի, գենքի, ավտոմեքենայի կամ այլ առարկաների), կենդանիների, կազմակերպության՝ որպես իրավաբանական անձի, և վերջապես սեփական անձի նկատմամբ չի ներառվում բռնության հասկացության մեջ: Այսինքն՝ բռնության ներգործության առարկա կարող է հանդիսանալ միայն մարդը, այն էլ, եթե նա բռնությունը գործադրում է այլ մարդու նկատմամբ, ոչ՝ իր:

«Բռնություն» հասկացության քրեաիրավական առավել ամբողջական ձևակերպում էր ներկայացրել Դ. Ռ. Հունանյանը, ում կողմից առաջարկված հասկացությունը հիմք էր հանդիսացել նախադեպային որոշմամբ կիրառվող հասկացությունը ձևակերպելու համար: Ինչպես նշում էր Դ. Ռ. Հունանյանը, բռնության հասկացության սահմանումը լիովին հնարավոր է, և դրա առկայությունը քրեական օրենսդրությունում հանդիսանում է ինչպես գիտական, այնպես էլ գործնական անհրաժեշտություն: Դ. Ռ. Հունանյանի կարծիքով՝ բռնությունն առկա է այնտեղ և այն ժամանակ, երբ առկա է շահերի բախում: Կախված նրանից, թե ինչպիսի շահի իրականացմանն է ուղղված բռնությունը, այն կարող է գնահատվել դրական կամ բացասական¹⁸: Հանցավոր բռնությունը մարդու, հասարակության կամ պետության անվտանգության սպառնալիք է, միաժամանակ, իրավաչափ բռնությունը նշված սուբյեկտների անվտանգության սպառնալիքն է: Այսինքն՝ մարդու, հասարակության, պետության իրավաբանական անվտանգությունն սպառնվում է նաև բռնության կիրառմամբ: Բնականաբար, հնարավոր են մարդու, հասարակության, պետության անվտանգության սպառնալիքն այնպիսի եղանակներ, որոնց դեպքում դարձյալ կիրառվում է բռնություն: Դ. Ռ. Հունանյանը հանցավոր բռնությունը սահմանում էր հետևյալ կերպ. «Բռնություն է հանդիսանում դիտավորյալմբ և ուրիշի կամքին հակառակ կամ առանց ուրիշի կամքը հաշվի առնելու կատարված գործողությունը, որն ապօրինի ուրիշին գրկել է կյանքից, կամ սահմանափակել է ուրիշի ազատությունը, կամ ուրիշի առողջությանը պատճառել է վնաս, կամ ուրիշին պատճառել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք և կիրառվել է հանցագործություն կատարելու նպատակով»¹⁹: Այս հասկացության մեջ փոփոխելով որոշակի հատկանիշներ և ձևակերպումներ՝ հնարավոր է ստանալ 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների վերաբերյալ թիվ ԱԲԳ/0176/01/11 քրեական գործով որոշմամբ ձևակերպված «բռնություն» հասկացությունը²⁰:

Սակայն «բռնության» բովանդակությունն ամբողջ հասարակության կողմից ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է նախևառաջ ֆիքսել, որ բռնությունը և հանցագործությունը տարբեր եզրույթներ են: Բռնությունը կարող է հանդիսանալ

¹⁸ Տե՛ս Հունանյան Դ. Ռ., Բռնությունը քրեական իրավունքի մեջ: Իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան, 2010 թ., էջ 37:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 177:

²⁰ Տե՛ս Иванцова Н. В., Объективные признаки уголовно наказуемого насилия// Сборник научных трудов. М., 2001, N2, с. 96:

հանցագործություն միայն այն դեպքում, երբ ամրագրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքում, սակայն ամեն մի հանցագործություն չէ, որ իրականացվում է բռնությամբ: «Բռնության» և «հանցագործության» գաղափարը չպետք է հավասարեցվի²¹: Այն, որ բռնությունն ինքնուրույն հանցագործություն չէ, փաստ է, սակայն այն կարող է ունենալ հանցավոր դրսևորումներ կամ կարող է հանդես գալ որպես տարբեր հանցագործությունների կատարման եղանակ կամ միջոց:

Նախադեպային որոշմամբ՝ «բռնություն» հասկացությունը բացառապես ներկայացնում է հոգեբանական կամ ֆիզիկական բռնությունը: Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը նույն որոշման 26-րդ կետում ամրագրում է, որ առանց ֆիզիկական ցավի մեկ հարվածը որպես այլ բռնի գործողություններ որակելը ճիշտ չէ, քանի որ օբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից՝ հարված հասցնելը և այլ բռնի գործողությունները իրարից տարբերվում են, և այդ եզրույթները նույնացնելու ինչպես լեզվաբացատրական, այնպես էլ քրեաիրավական հիմքեր չկան: Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը հանգում է հետևության, որ ծեծը²² ենթադրում է տուժողի մարմնին մեկից ավելի հարվածներ հասցնելը²³: Քանի որ քննարկվող նախադեպով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված ծեծ հանցակազմը, ապա մեկնաբանությունները միանշանակ ընդունելի և կիրառելի են: Սակայն, եթե քննարկվում է «բռնություն» հասկացությունը, չփոխկապակցելով այն հանցագործության հետ, այլ դիտարկելով որպես այլ հանցագործության կատարման եղանակ կամ միջոց, ապա այս հասկացությունն ընդունելի չէ, քանի որ մեկ հարվածը նույնպես կարող է հանդիսանալ տարբեր հանցագործությունների կատարման եղանակ կամ միջոց:

Ավելին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշում է «ցավ»-ի մասին, որը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համատեքստում որևէ կերպ նշված չէ, և հետևաբար ցավի առկայությունը կամ բացակայությունը չի կարող մեկնաբանվել որպես բռնությունը բնութագրող հատկանիշ:

Վերը նշված մոտեցումը խիստ կարևորվում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածները մեկնաբանելիս, քանի որ բազմաթիվ են դեպքերը, երբ ոչ միայն որպես հանցագործության կատարման եղանակ կամ միջոց, այլ նաև որպես ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք նշվում է «բռնություն գործադրելը» կամ «բռնություն գործադրելու սպառնալիքը»: Հետևաբար, սահմանելով «բռնություն» հասկացությունը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում, անհրաժեշտ է դիտարկել ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածներում դրանց կիրառելիությունը՝ հնարավորություն ընձեռելով իրավակիրառողին ունիվերսալ կերպով մեկնաբանել այդ հասկացությունը, այլ ոչ թե կատարել դա վերապահումներով կամ սահմանափակել այն:

²¹ Այն ներկայացված է հոդվածի 5-րդ էջում:

²² Կիրառվում է ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի եզրութաբանությունը՝ հաշվի առնելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերը նշված նախադեպային որոշումը:

²³ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=80785>, կետ 26 (մուտք 13.11.2023 թ.):

3. Բռնության ընկալումը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համատեքստում

Բռնության լայն և նեղ իմաստով ընկալումը խիստ կարևոր է, և լայն իմաստով սահմանումը պետք է լինի կիրառելի բռնության՝ որպես սոցիալական երևույթի մասին խոսելիս, իսկ բռնությունը նեղ իմաստով վերաբերելի է միայն հանցագործության մասին խոսելիս, այսինքն՝ քրեաիրավական համատեքստում: Այդ հանգամանքով է պայմանավորված, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, սահմանելով բռնությունը, ընդգծել է դրա՝ քրեորեն հետապնդելի արարք լինելը: Համանման մոտեցում է որդեգրել նաև ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը, որը սահմանել է «բռնություն» հասկացությունը 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետում, որի համաձայն՝ բռնություն է այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով, դիտավորյալ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելը: Հարկ է նշել, որ այս սահմանումը կիրառելի է միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի սահմաններում, սակայն համարվում է շատ նեղ սահմանում բռնությունն առհասարակ բնութագրելու համար: Ընդհանրացնելով ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով «բռնություն» հասկացության էությունը՝ հատկանշական է, որ այն բնութագրվում է հետևյալ առանձնահատկություններով՝

- 1) բռնությունը դիտավորյալ և գիտակցված վարքագիծ է,
- 2) բռնությունը կիրառվում է այլ մարդու նկատմամբ,
- 3) բռնությունը կիրառվում է այլ անձի կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով,
- 4) բռնությունը դրսևորվում է երկու եղանակով. այն կա՛մ ֆիզիկական ներգործություն է, կա՛մ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելու եղանակով անձին ֆիզիկական վնաս պատճառելն է:

Անփոփելիվ այս հասկացությունը՝ ակնհայտ է, որ բռնությունն արտահայտվում է բացառապես վերը նշված երկու եղանակով, և այն արտահայտվում է ֆիզիկական, հոգեբանական, սեռական և տնտեսական դրսևորումներով, ինչպես դա ընդունված է տարբեր մասնագիտական գրականությունում:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համատեքստում բռնությունը մեկնաբանելիս առաջին երեք հատկանիշները լրացուցիչ մեկնաբանության կարիք չունեն, քանի որ այն վաղուց հայտնի են թե՛ քրեական իրավունքի տեսությանը և թե՛ պրակտիկային: «Բռնություն» հասկացության նորարարական հատկանիշն է այն ֆիզիկական ներգործություն հանդիսանալը կամ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելու եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելը:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը 195-րդ հոդվածում արդեն իսկ նախատեսել է ֆիզիկական ներգործությունը՝ որպես հանցագործություն: Հետևաբար, նույնական հասկացության կիրառումը պահանջում է դրա միատեսակ մեկնաբանություն:

«Նորմատիվ-իրավական ակտերի մասին» օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտում միևնույն միտքն արտահայտելիս

կիրառվում են միևնույն բառերը, տերմինները կամ բառակապակցությունները՝ որոշակի հերթականությամբ:

Փաստացի ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի թե՛ 3-րդ, թե՛ 195-րդ հոդվածներում կիրառվում է «Ֆիզիկական ներգործություն» եզրույթը, հետևաբար անհրաժեշտ է հասկանալ այդ հասկացությունները պետք է մեկնաբանվեն նույնաբովանդակ, թե՛ ոչ:

Այն, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 195-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության դեպքում վնաս է պատճառվում անձի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությանը, խախտվում են անձի ինչպես ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքը, այնպես էլ նրա առողջության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, անվիճելի է, և այդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է՝

ա) հանցագործությունից տուժածին հարվածներ հասցնելով,

բ) հանցագործությունից տուժածի նկատմամբ այլ բռնի գործողություններ կատարելով:

Ընդ որում, այդ գործողությունները չպետք է հանգեցնեն դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելուն:

Նշված արարքների հետևանքով տուժածի ֆիզիկական վիճակը բացասական փոփոխությունների է ենթարկվում: Ծիշտ է, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 195-րդ հոդվածը սահմանում է հարվածներ հասցնելու կամ այնպիսի այլ բռնի գործողություններ կատարելու մասին, որոնք չեն պարունակում դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու հատկանիշներ, այնուամենայնիվ այն հանդիսանում է մարդու ֆիզիկական կամ հոգեկան անձեռնմխելիության դեմ ուղղված ռոնձգություն, որն օժտված է հանրային վտանգավորության որոշակի բնույթով և աստիճանով:

Հարվածը ֆիզիկական ներգործության տարատեսակ է, որն ուղղված է անձի անատոմիական (ֆիզիկական) անձեռնմխելիությունը խախտելուն, ֆիզիկական ցավ պատճառելուն, սակայն այդ հարվածներն ինքնին չեն առաջացրել անգամ առողջության թեթև վնաս: Փաստացի այս հոդվածը փոխարինել է ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի 118-րդ հոդվածին:

Հարվածներ հասցնելը բնութագրվում է տուժածի մարմնին հարվածներ հասցնելով, ընդ որում, հարվածները կարող են հասցվել ինչպես ձեռքերով կամ ոտքերով, այնպես էլ բույթ և կոշտ գործիքի գործադրմամբ բազմաթիվ (մեկից ավելի) անգամ: Հարվածներ հասցնելը ոչ թե որպես մեկ, այլ բազմակի (մեկից ավելի) ակտ է: Այլ խոսքով՝ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 195-րդ հոդվածով արգելված արարքի բովանդակությունից հետևում է, որ հանցագործությունից տուժածին պետք է բազմաթիվ (մեկից ավելի) հարվածներ հասցվի²⁴: Այսինքն՝

²⁴ Տե՛ս Թումայան Գ. Ա., Հովհաննիսյան Կ. Ա., ՀՀ քրեական իրավունք (Հատուկ մաս). Ուսումնական ձեռնարկ, ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր, Երևան, Լիմուշ, 2022 թ., էջեր 271-272:

ֆիզիկական ներգործությունը երկու և ավելի (մեկից ավելի) հարվածներ հասցնելն է, և մեկ հարվածը չի կարող հանդիսանալ ֆիզիկական ներգործություն:

«Հարված» նշանակում է «ուժգին կերպով ձեռքով, ոտքով որևէ բանի խփելը, որևէ առարկայով կամ գործիքով մեկին կամ մի բանի խփելը, առարկայի ուժգին բախում մեկ այլ առարկային, հրազենի պարպում, զարկ»²⁵: Որպես «հարված» բառի հոմանիշներ կիրառվում են բախյունը, բախումը, ապտակը, կռվոցը, կռուփը, ցնցումը և այլն²⁶: Այսինքն, եթե մեկնաբանենք ֆիզիկական ներգործությունը հարվածների տեսանկյունից, ապա ֆիզիկական ներգործություն կհանդիսանա երկու և ավելի ապտակը:

Հարվածներ հասցնելը ենթադրում է, որ արարքն ավարտված կհամարվի առնվազն երկու հարվածի առկայության դեպքում, քանի որ կիրառվում է հոգնակի թվով ձևակերպումը: Մեկ հարվածը հնարավոր չէ նաև դիտարկել որպես այլ բռնի գործողություններ, քանի որ օբյեկտիվ կողմից՝ հարված հասցնելը և այլ բռնի գործողություններն իրարից տարբերվում են: Եթե մեկ հարվածն ավելի ուժգին լինի, քան մի քանիսը, և այդ մեկ հարվածն առաջացնի, օրինակ, առողջությանը ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնաս, ապա արարքը որակվում է ըստ փաստացի վրա հասած հետևանքի²⁷:

Հոգնակի և եզակի թվով հասկացությունների կիրառմանն անդրադառնում է «Նորմատիվ-իրավական ակտերի մասին» օրենքը, որի 16-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ եթե նորմատիվ իրավական ակտում բառը նշված է եզակի թվով, ապա դա տարածվում է նաև այդ բառի հոգնակիի վրա և ընդհակառակը, եթե տվյալ իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ կամ ուղղակի այլ բան չի բխում այդ իրավական ակտի բովանդակությունից: Ընդհանուր կանոնը, որ եթե բառը նշված է եզակի թվով, ապա դա տարածվում է նաև այդ բառի հոգնակիի վրա և ընդհակառակը, միանշանակ չի վերաբերում ՀՀ քրեական օրենսգրքին, քանի որ՝

1) ՀՀ քրեական օրենսգրքով այլ բան է նախատեսված, և

2) չկիրառելն ուղղակի բխում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի բովանդակությունից:

Մասնավորապես, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքը բովանդակում է արգելող նորմերի ամբողջություն, հետևաբար այդ նորմերը պետք է մեկնաբանվեն տառացի, այլ ոչ թե տարածական: Բացի այդ, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական օրենքի Հատուկ մասի նորմերն

²⁵ Տե՛ս, Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1976 թ., էջ 848, http://www.nayiri.com/imaginedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&pageNumber=865 (մուտք 13.11.2013 թ.):

²⁶ <https://bararanonline.com/%D5%B0%D5%A1%D6%80%D5%BE%D5%A1%D5%AE> (մուտք 13.11.2013թ.):

²⁷ Տե՛ս Թումասյան Դ. Ա., Հովհաննիսյան Կ. Ա., ՀՀ քրեական իրավունք (Հատուկ մաս), Ոստումնական ձեռնարկ, ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր, Երևան, Լիմուշ, 2022 թ., էջեր 273-274:

անալոգիայով կիրառելն արգելվում է, իսկ 3-րդ մասի համաձայն՝ քրեական օրենքի Ընդհանուր մասի նորմերը կարող են անալոգիայով կիրառվել, եթե դա չի վատթարացնում անձի վիճակը: Այն, որ մեկ հարվածը հանցագործություն համարելը հակասում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, ակնհայտ է, քանի որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 195-րդ հոդվածը զետեղված է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասում և մեկ հարվածը հարվածներ դիտելը նորմի անալոգիայով կիրառում է:

Ընդունելով այն փաստը, որ ֆիզիկական ներգործությունը երկու և ավելի հարվածներ հասցնելն է՝ հետաքրքրական է դառնում «բռնություն» հասկացության մեկնաբանությունը՝ հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը «բռնությունը» նկարագրում է փոխկապակցելով ֆիզիկական ներգործության հետ՝ այն դիտարկելով կա՛մ ինքնին ֆիզիկական ներգործություն, կա՛մ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելու եղանակով անձին ֆիզիկական վնաս պատճառելը: Այս համատեքստում ստացվում է, որ «բռնություն» հասկացությունը մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է առնվազն երկու հարված կամ առնվազն երկու հարվածով անձին ֆիզիկական վնաս պատճառել:

Վերը նշված համակարգային վերլուծությունը, որն իրականացվել է «Նորմատիվ-իրավական ակտերի մասին» օրենքի և ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի տառացի մեկնաբանության հիման վրա՝ ելնելով ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, անվիճելիորեն առաջացնելու է և առաջացնում է բարդություններ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածները մեկնաբանելիս:

4. «Բռնություն» հասկացության հատկանիշները

Վերլուծելով վերը նշված «բռնություն» հասկացությունները և տեսական սահմանումները՝ հնարավոր է ներկայացնել բռնության այն հատկանիշները, որոնք բնութագրում են այն որպես քրեաիրավական կատեգորիա և որոնք տառացի կամ որոշակի փոփոխություններով պետք է ներառվեն «բռնություն» հասկացության մեջ: Դրանք են՝

- 1) բռնությունը հարկադրանքի դրսևորման ձև է,
- 2) բռնությունը հանրորեն վտանգավոր է, հակաիրավական, մեղավորությամբ կատարվող՝ առավել կոնկրետ՝ դիտավորյալ արարք,
- 3) բռնությունը կատարվում է ուրիշի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու,
- 4) բռնության ներգործության առարկան են ուրիշի օրգանիզմը, ֆիզիկական ազատությունը, ուրիշի հոգեկանը, անձեռնմխելիությունը,
- 5) բռնությունն ուղղված է մարդու, այսինքն՝ նրա կյանքի, առողջության, ֆիզիկական ազատության դեմ,

6) բռնությունը կատարվում է ֆիզիկական կամ հոգեկան ուժի գործադրմամբ,

7) բռնությամբ ճնշվում է ուրիշի կամքը, և այն ուղղված է ազատ կամահայտնության դեմ,

8) բռնությունն ընդունակ է ուրիշին հասցնել ֆիզիկական կամ հոգեկան վնաս, ֆիզիկական ցավ կամ հոգեկան տառապանք,

9) բռնությունը գործողություն է, և անգործությամբ բռնություն գործադրելն անհնարին է,

10) բռնությունն ուղղված է ուրիշի ֆիզիկական կամ հոգեկան անձեռնմխելիության, առողջության կամ կյանքի դեմ,

11) բռնությունն առնվազն երկու հարվածն է կամ առնվազն երկու հարվածով անձին ֆիզիկական վնաս պատճառելն է²⁸:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքը որպես արարք, կատարման եղանակ, միջոց, ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք նշելիս սահմանափակվում է «բռնություն» և «բռնության սպառնալիք» հասկացությունները կիրառելով՝ չնշելով դրանց բնույթը կամ ծանրության աստիճանը: Սակայն հարկ է նշել, որ որպեսզի վերը նշված հանցագործություններն ու գործողությունները հանդիսանան հանցավոր բռնություն, անհրաժեշտ է, որ դրանց մեջ առկա լինեն «բռնության» բոլոր հատկանիշները, և որ դրանք կատարվեն կոնկրետ հանցագործության կատարման նպատակով և գործադրվեն այն մարդու նկատմամբ, որը հանցագործությունից տուժածն է կամ դրա անմիջական առաջնային կամ երկրորդական օբյեկտ հանդիսացող հասարակական հարաբերության կողմը: Պարտադիր հատկանիշը վերաբերում է նաև «երկու կամ ավելի հարվածներին կամ այդ եղանակով անձին ֆիզիկական վնաս պատճառելուն»:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ խառնաշփոթ կարող է առաջանալ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների մեկնաբանման ժամանակ, որոնք բովանդակում են «բռնությունը» որպես կատարման եղանակ կամ միջոց, ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք:

5. «Բռնություն» հասկացության կիրառելիությունը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածներում

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի 30 հոդվածներում «բռնությունը» ներառված է հասարակ հանցակազմերում՝ որպես օբյեկտիվ կողմի պարտադիր կամ այլընտրանքային արարք կամ կատարման եղանակ կամ միջոց, իսկ 32 հոդվածներում՝ որպես ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք: Հետևաբար, այդ բոլոր հոդվածների իմաստով առաջանում է անհրաժեշտություն՝ պարզելու, թե որքանով է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում նախա-

²⁸ Վերջին կետը բացառապես ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի տառացի մեկնաբանության արդյունք է և չի հանդիպել այլ մեկնաբանություններում:

տեսված «բռնություն» հասկացությունը կիրառելի այդ հանցագործությունների առնչությամբ և արդյոք այդ հասկացությունը չի փոխում «բռնության» այն իմաստը, որը ենթադրվում է այդ հանցագործությունների իմաստով:

Այսպես, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածով ավազակությունը բնորոշվում է որպես բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կատարված հափշտակություն: Այսինքն՝ ավազակության օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է հետևյալ հատկանիշներով՝

- 1) ուրիշի գույքի հափշտակություն,
- 2) բռնության գործադրում կամ դա գործադրելու սպառնալիք:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով սահմանված բռնության համատեքստում ավազակության ուսումնասիրությունից ակնհայտ է, որ օրենսդիրը քննարկվող հոդվածի շրջանակներում արարքի որակման առումով չի կարևորել և չի առանձնացրել, թե կիրառված բռնությունը կյանքի համար վտանգավոր է, թե՛ ոչ, և բոլոր դեպքերում, երբ հանցավորը բռնության կամ դրա սպառնալիքի գործադրմամբ հափշտակություն է կատարում, արարքը պետք է որակվի որպես ավազակություն: Սակայն բռնությունը պետք է դրսևորվի առնվազն երկու հարվածով կամ երկու հարվածով ֆիզիկական վնաս պատճառի, որպեսզի իրավակիրառողը հնարավորություն ունենա արարքը որակի որպես ավազակություն:

Նման մոտեցումը բխում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի տառացի մեկնաբանությունից և նման մոտեցումը ոչ միայն ճիշտ չէ, այլ նաև հակասում է այն բովանդակությանը և նպատակին, որը դրվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հիմքում:

Համանման խնդիր առաջանում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի այլ հոդվածների ուսումնասիրության ժամանակ, իսկ որոշ հոդվածները դարձնում մասնակի ոչ կիրառելի, օրինակ՝ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 452-րդ հոդվածը, որը պատասխանատվություն է սահմանում պաշտոնատար անձի օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելը: Այդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործություն է պաշտոնատար անձի օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելու նպատակով անձանց որոշակի շրջանակի²⁹ կատմամբ **բռնություն գործադրելու ... սպառնալիքը**, իսկ 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն նպատակով նույն անձանց նկատմամբ **բռնություն գործադրելը**:

Բռնություն եզրույթը մեկնաբանելով ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո՝ ստացվում է, որ պաշտոնատար անձին, կապված նրա օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելու հետ, նրա մերձավոր ազգականին կամ մերձավորին կամ նշված անձանց

²⁹ Այդ անձինք են պաշտոնատար անձը, նրա մերձավոր ազգականը, մերձավորը կամ նշված անձանց դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողը:

դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողին մեկ հարվածով սպառնալը կամ մեկ հարված հասցնելը կրկին չի դիտվելու հանցագործություն, ինչն անտրամաբանական է, քանի որ նշված անձանց պաշտպանությունն ունի առաջնայնություն՝ կապված նրանց օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեության հետ: Ավելին, կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները ռոնձգում են միաբնույթ հասարակական հարաբերությունների դեմ և քննարկվող հանցագործությունների տեսակային օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք ապահովում են պետության կառավարման առանձին օղակների նորմալ գործունեությունը: Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների մեծամասնությունը, ներառյալ՝ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 452-րդ հոդվածով նախատեսված արարքը, կարող է ունենալ նաև լրացուցիչ օբյեկտ՝ մարդու սեփականությունը, առողջությունը, ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, իրավունքները կամ ազատությունները պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները: Հետևաբար, այս հանցագործության առնչությամբ էլ «բռնություն» հասկացությունը կիրառելի չէ այն իմաստով, որ չի կարող ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքի խնդիրներն ու նպատակները, և անտեսվում է հիմնական անմիջական օբյեկտը:

Համանման իրավիճակ է ձևավորվում ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի ցանկացած հոդվածի մեկնաբանման դեպքում, որը բովանդակում է «բռնություն» հասկացությունը որպես հանցագործության արարք, կատարման եղանակ, միջոց, ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք, հետևաբար անհրաժեշտություն է առաջանում «բռնություն» հասկացությունը ներկայացնել այլ՝ առավել ունիվերսալ տարբերակով, որում կներառվի նաև մեկ հարվածը կամ այլ բռնի դրսևորումները, որոնք ֆիզիկական ներգործություն չեն համարվում:

Ելնելով վերոգրյալից՝ առաջարկվում է «բռնություն» հասկացությունը ձևավորելու համար կիրառել ինչպես ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով, այնպես էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից տրված, ինչպես նաև տեսության մեջ ամրագրված «բռնություն» հասկացությունների տարբեր հատկանիշների համակցությամբ ձևավորած նոր եզրույթ: Օրինակ՝

Տարբերակ 1 - Բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ **ցանկացած** ներգործություն գործադրելն է կամ այդ եղանակով նրան վնաս պատճառելը:

Տարբերակ 2 - Բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ ցանկացած ներգործություն **գործադրելն** է կամ այդ եղանակով նրան **ցավ, տառապանք** կամ **վնաս պատճառելն** է:

Տարբերակ 3 - Բռնությունն այլ մարդու **անատոմիական ամբողջականության վրա** մարդու կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ **ազդեցություն** գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելն է:

Տարբերակ 4 - Բռնությունն այլ մարդու **անատոմիական ամբողջականության վրա** մարդու կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ **ազդեցություն** գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական **ցավ** կամ **վնաս** պատճառելն է:

Տարբերակ 5 - Բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ **ցանկացած արարք կատարելն է, որը խախտում է մարդու անատոմիական ամբողջականությունը** կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական **ցավ** կամ **վնաս** պատճառելն է:

Տարբերակ 6 - Բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ **ցանկացած արարք կատարելն է, որը խախտում է մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը**, կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական **ցավ** կամ **բացասական** ցավ կամ **վնաս** պատճառելն է:

Տարբերակ 7 - Բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ **դիտավորյալ ցանկացած արարք կատարելն է, որը խախտում է մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը**, կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական **ցավ, տառապանք** կամ այլ **վնաս** պատճառելն է:

Վերը նշված «բռնություն» հասկացության տարբերակները ոչ միայն առավել ամբողջական են ներկայացնում «բռնություն»-ը որպես տարբեր հանցագործությունների արարք, կատարման եղանակ, միջոց, ծանրացնող կամ առավել ծանրացնող հանգամանք, այլ նաև չեն փոխկապակցում այն ֆիզիկական ներգործության հետ, ինչը հնարավորություն է տալիս տարանջատել բռնության քրեորեն պատժելի և ոչ պատժելի դրսևորումները:

Եզրակացություն

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունը՝ հնարավոր է սպառնալից պատասխանել ուսումնասիրվող հիմնական հարցերին: Մասնավորապես՝

1. ՀՀ վճարելի դատարանի դիրքորոշումը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով սահմանված հասկացությունների շրջանակներում կիրառելի չէ և ոչ միայն այն պատճառով, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում տրված է «բռնություն» հասկացությունը, այլ նաև այն պատճառով, որ այն բնութագրում է ինքնուրույն հանցակազմ հանդիսացող բռնությունը, և բովանդակում է այնպիսի հատկանիշներ, որոնք դուրս են ոչ հանցավոր «բռնություն» հասկացությունից, և հակառակը՝ չի նախատեսում հատկանիշներ, որոնք պետք է նախատեսվեն:
2. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով սահմանված «բռնություն» հասկացությունը կիրառելի չէ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների համատեքստում, քանի որ փոխկապակցելով բռնությունը ֆիզիկական ներգործության կամ այդ եղանակով ֆիզիկական վնաս պատճառելու հետ՝ դարձնում է հանցագործությունների մեկնաբանու-

թյունն անհնարին կամ դժվարացած: Եվ գործնականում հնարավոր չէ պատկերացնել, որ մեկ հարվածով հնարավոր չէ կատարել պաշտոնատար անձի օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելը, մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը, ավագակությունը կամ բռնությամբ կատարվող այլ հանցագործություններ, այն դեպքում, երբ օրենսդրորեն դա հնարավոր չէ:

3. Վերը նշված երկու եզրահանգումների հիման վրա ակնհայտ է, որ «բռնություն» հասկացությունն անհրաժեշտ է փոփոխել: Մույն ուսումնասիրության նախորդ բաժնում ներկայացված հասկացությունների հնարավոր տարբերակներից առավել համապարփակ «բռնություն» հասկացությունը ներկայացված է 7-րդ տարբերակում, որի համաձայն՝ բռնություն է այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ ցանկացած արարք կատարելը, որը խախտում է մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական ցավ, տառապանք կամ այլ վնաս պատճառելը: Նման ձևակերպումն էլ հնարավորություն կընձեռնի առավել ամբողջականացված ներկայացնել «բռնություն» հասկացությունը և այն կիրառել ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածների համատեքստում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

Իրավական և դատական ակտեր

1. ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրք՝ ընդունված 05.05.2021 թ.-ին, ուժի մեջ մտած 01.07.2022 թ.-ից, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=185735> (մուտք 13.12.2022 թ.):
Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on 05.05.2021, entered into force since 01.07.2022, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=185735> (access 13.12.2022)
2. ՀՀ քրեական նախկին օրենսգիրք՝ ընդունված 18.04.2003 թ.-ին, ուժի մեջ մտած 01.08.2003 թ.-ից, ուժը կորցրած 01.07.2022 թ.-ին, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=113216> (մուտք 13.12.2022 թ.):
Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on 18.04.2003, entered into force since 01.08.2003, expired on 01.07.2022, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=113216> (access 13.12.2022)
3. «Նորմատիվ-իրավական ակտերի մասին» օրենք՝ ընդունված 21.03.2018 թ., ուժի մեջ մտած 07.04.2018 թ.-ից, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=175854> (մուտք 13.12.2022 թ.):
Law “On Normative-Legal Acts”, adopted on 21.03.2018, entered into force on 07.04.2018, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=175854> (access 13.12.2022)
4. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի Ա. և Ծ. Սահակյանների վերաբերյալ թիվ ԱԲԴ/0176/01/11 քրեական գործով որոշում, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=80785> (մուտք 13.11.2022 թ.):
Decision of the RA Court of Cassation of November 1, 2012 regarding the A. and T. Sahakyans in the criminal case No. ԱԲԴ/0176/01/11, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=80785> (access 13.11.2022)
5. «Երեխայի իրավունքների և երեխայի պաշտպանության համակարգի մասին» օրենքի նախագիծ, <https://www.e-draft.am/projects/5592/about> (մուտք 13.11.2022 թ.)
Draft Law “On Child Rights and Child Protection System”, <https://www.e-draft.am/projects/5592/about> (access 13.11.2022)

Մասնագիտական գրականություն

6. Առաքելյան Ս. Վ., Կանանց իրավական պաշտպանությունը բռնությունից, Երևան, 2001 թ., էջ 8:
Arakelyan S.V. Legal protection of women from violence. Yerevan, 2001, p. 8.
7. Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1976 թ., էջ 848,

http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&pageNumber=865 (մուտք 13.11.2022 թ.):

Aghayan E.B. Explanatory dictionary of modern Armenian. Yerevan, Hayastan Publishing House, 1976, p. 848, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&pageNumber=865 (access 13.11.2022).

8. Թումասյան Դ. Ա., Հովհաննիսյան Կ. Ա., ՀՀ քրեական իրավունք (Հասուն կ մաս), Ոստումնական ձեռնարկ, ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր, Երևան, Լիմուշ, 2022 թ., էջեր 271-274:
Tumasyan D. A., Hovhannisyanyan K. A., RA criminal law (Special part). Educational manual. RA Police Educational Complex. Yerevan, Limush, 2022, pp. 271-274.
9. Հունանյան Դ. Ռ., Բռնությունը քրեական իրավունքի մեջ, Իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան, 2010 թ., էջեր 37, 177:
Hunanyan D. R., Violence in the criminal law. Dissertation for PhD. Yerevan, 2010, p. 37, 177.
10. Базаров Р. А., Уголовно-правовая характеристика насилия// Проблемы обеспечения личной безопасности граждан: Труды Академии МВД России. М., 1995, с. 42-43:
Bazarov R. A., Criminal-legal characteristics of violence// Problems of ensuring the personal safety of citizens: Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. М., 1995, pp. 42-43:
11. Гаухман Л. Д., Борьба с насильственными посягательствами. М., Юридическая литература, 1969, с. 4:
Gaukhman L. D., Combating violent attacks. М., Legal literature, 1969, p. 4.
12. Джавадов Ф. М., Квалификация насильственных преступлений, совершенных с применением оружия: Автореферат дис. канд юрид. наук. М., 1985, с. 11:
Javadov F.M. Qualification of violent crimes committed with the use of weapons: Abstract of Dissertation for PhD. М., 1985, p. 11:
13. Землюков С. В., Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск, 1991, с. 125:
Zemlyukov S. V., Criminal legal problems of criminal harm. Novosibirsk, 1991, p. 125.
14. Иванова В. В., Преступное насилие. Учебное пособие для вузов. М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002, с. 22:
Ivanova V. V., Criminal violence. Textbook for universities. М.: YI Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, Book World, 2002, p. 22.
15. Иванцова Н. В., Объективные признаки уголовно наказуемого насилия// Сборник научных трудов. М., 2001, N2, с. 96:

- Ivantsova N. V., Objective signs of criminal violence// Collection of scientific works. M., 2001, N2, p. 96.
16. Пионтковский А. А., Преступления против личности. М., 1938, с. 161:
Piontkovsky A. A., Crimes against the person. M., 1938, p. 161.
 17. Сабиров Р. Д., Уголовно-правовая борьба с насильственными посягательствами. Свердловск, 1981, с. 27, 29, 38:
Sabirov R. D., Criminal-legal fight against violent attacks. Sverdlovsk, 1981, pp. 27, 29, 38.
 18. Сердюк Л. В., Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки. Диссертация на соискание канд. юрид. наук. М., 1979, с. 2:
Serdyuk L. V., Psychological violence as a subject of criminal legal assessment. Dissertation for PhD. M., 1979, p. 2.
 19. Старков О. В., Бытовые насильственные преступления (причинность, групповая профилактика, наказание). Рязань, 1992, с. 34:
Starkov O. V., Domestic violent crimes (causality, group prevention, punishment). Ryazan, 1992, p. 34.
 20. Тевлюкова О. Ю., Насилие как феномен социальной организации: опыт теоретико-методологического анализа. Диссертация на соискание канд. социолог. наук. Новосибирск, 2005, с. 13:
Tevlyukova O. Yu., Violence as a phenomenon of social organization: experience of theoretical and methodological analysis. Dissertation for PhD. Novosibirsk, 2005, p. 13.
 21. World report on violence and health/ Edited by Etienne G. Krug, WHO, 2002, p. 5-6, <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (access 13.11.2022).

Davit Tumasyan

Ph.D. in Law, Associate Professor, Lecturer at the Department of Criminal Law and Criminology of the Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, Lecturer at the Academy of Justice of the Republic of Armenia

VIOLENCE UNDER THE REGULATION OF THE NEW CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA¹

Abstract

Considering that the definition “violence” received a new interpretation in the new RA Criminal Code which entered into force on July 1, 2022, it became necessary to consider the content of this definition and the possibility of its application within the framework of the Articles of the Special Part of the RA Criminal Code. This issue has become more relevant due to the differences in the interpretation of the definition “violence” enshrined in Article 3 of the RA Criminal Code, and the term previously given by the RA Court of Cassation on November 1, 2012 in the criminal case ԱՐԴ/0176/01/11 in relation to Arevik and Tsovinar Sahakyan: especially since practice not only accepted the position of the indicated RA Court of Cassation and widely applied it. As a result of the comprehensive analysis carried out in this context, implementing the goals of this study the recommendations of both a legislative and practice were presented. It is undeniable that intentional physical influence on another person against his/her will or regardless his/her will, or causing him/her physical harm in this way is considered violence, however, this definition doesn’t completely solve the issues posed by the RA Criminal Code, and doesn’t satisfy the requirements of certain Articles of the Special Part of the RA Criminal Code. Consequently, on the basis of the presented recommendations, it will be possible not only to clarify the existing confusion that arises between the analyzed definitions, but also, by applying the presented interpretations in practice, to form a judicial-investigative practice that will comply with legislative norms and is based on the principles of law.

The article examines the problem of the definition “violence” of practical and theoretical significance, based on which the article can be useful to both theorists and practitioners. The presented comments can be effective for formulating further decisions of the RA Court of Cassation, as well as for the specialists carrying out legislative activities.

Keywords: violence; physical influence; physical violence; threat of violence; blows; beating; physical harm.

¹ The article was presented on 13.12.2023 and was reviewed on 02.04.2024.

Давид Тумасян

к.ю.н., доцент, преподаватель кафедры уголовного права и криминологии Учебного комплекса МВД Республики Армения, преподаватель Академии юстиции Республики Армения

НАСИЛИЕ В СВЕТЕ ПОЛОЖЕНИЙ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ¹

Абстракт

Учитывая, что термин “насилие” получил новое толкование в свете нового Уголовного кодекса РА, вступившего в силу с 1 июля 2022 года, возникла необходимость рассмотреть содержание этого понятия и возможность его применения в рамках статей Особенной части Уголовного кодекса РА. Этот вопрос стал более актуальным в связи с различиями формулировок и толкованием понятия “насилие”, закрепленного в статье 3 Уголовного кодекса РА, и формулировкой, данной ранее Кассационным судом РА - от 1 ноября 2012 года по уголовному делу ЦРԴ/0176/01/11 в отношении Аревик и Цовинар Саакян: тем более, что правоприменительная практика не только приняла позицию, указанную Кассационным судом РА, но и широко применяла данное понятие. В результате проведенного в данном контексте комплексного анализа, осуществляя цели данного исследования, были представлены рекомендации как законодательного, так и практического характера. Бесспорно, что умышленное физическое воздействие в отношении другого человека против его воли, либо помимо его воли, либо причинение ему физического вреда таким способом считается насилием, однако, данная формулировка не полностью решает задачи, поставленные Уголовным кодексом РА, и не удовлетворяет требования отдельных статей Особенной части Уголовного кодекса РА. Следовательно, на основе представленных рекомендаций можно будет не только внести ясность в существующую путаницу, возникшую относительно анализируемых понятий, но и, применяя представленные толкования на практике, сформировать судебную-следственную практику, которая будет соответствовать законодательным нормам и исходить из принципов права.

В статье рассматривается проблема практического и теоретического значения, исходя из чего статья может быть полезна как для теоретиков, так и для практиков. Представленные комментарии к понятию “насилие” могут быть эффективны для формирования дальнейших решений Кассационного суда РА, а также для специалистов, осуществляющих законотворческую деятельность.

Ключевые слова: насилие; физическое воздействие; физическое насилие; угроза насилия; удары; избиение; физический вред.

¹ Статья была представлена 13.12.2023 и прошла рецензирование 02.04.2024.

Չևորգ Բարսեղյան

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի սասյիրանտ, դասախոս

ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ (ՏԵՄՊՈՐԱԼ) ԵՎ ՏԱՐԱԾԱԿԱՆ ՄՐԳԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հանցագործությունների որակման գործընթացում իր կարևորությամբ առանձնանում է քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հաղթահարումը: Քրեական իրավունքի սկզբունքները պարտավորեցնում են քրեաիրավական ստույգ գնահատական տալու հանցավոր արարքին և կատարվածին համապատասխան՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու այն կատարած անձին: Խնդրի լուծումը, սակայն, դժվարանում է որոշ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների պատճառով:

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը տարողունակ երևույթ է, որն առկա է քրեաիրավական հարաբերության զարգացման ողջ գործընթացում՝ հանցանքի կատարման փաստից մինչև դատվածության վերացվելը կամ մարվելը: Սույն հետազոտության նպատակը հանցագործությունների որակման համատեքստում քրեաիրավական նորմերի ժամանակային (տեմպորալ) և տարածական մրցակցության հիմնախնդիրների համալիր հետազոտումն է:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան դիտարկվել են գիտական ճանաչողության այնպիսի ընդհանուր (համագիտական) և հատուկ մեթոդների կիրառմամբ, ինչպիսիք են դոգմատիկ, իրավահամեմատական, տրամաբանական վերլուծության և իրավական մոդելավորման մեթոդները:

Իրականացված հետազոտության հիման վրա հողվածում ներկայացված են տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցության (ժամանակային մրցակցություն), ինչպես նաև ՀՀ քրեաիրավական նորմերի՝ այլ պետությունների և միջազգային-իրավական նորմերի հետ մրցակցության դեպքում հանցագործությունների որակման տեսանկյունից գիտագործնական նշանակություն ունեցող առաջարկներ:

Հիմնաբառեր - քրեաիրավական նորմերի մրցակցություն, քրեական օրեն-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 08.02.2023 թ., գրախոսվել է 22.03.2023 թ.:

քի գործողությունը ժամանակի ընթացքում, քրեական օրենքի հետադարձ ուժ, եզակի բարդ հանցագործություններ, քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային, դիվանագիտական անձեռնմխելիության, քաղաքացիության, ունիվերսալ և ռեալ սկզբունքներ, վիրտուալ տարածությունում (համացանցում) կատարվող հանցանքներ, էքստրադիցիա:

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը: Հանցագործությունների որակման գործընթացում իր կարևորությամբ առանձնանում է քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հաղթահարումը:

Քրեական իրավունքի սկզբունքները պարտավորեցնում են քրեաիրավական ստույգ գնահատական տալու հանցավոր արարքին և կատարվածին համապատասխան՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու այն կատարած անձին: Խնդրի լուծումը, սակայն, դժվարանում է որոշ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների պատճառով: Հանախ անձի հանրորեն վտանգավոր մեկ արարքին քրեաիրավական գնահատական է տրվում քրեաիրավական մի քանի նորմով, կամ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հարցը լուծելիս առկա է լինում միաժամանակ մի քանի նորմ կիրառելու հնարավորություն և այլն: Հիշատակված դեպքերում առկա է քրեաիրավական նորմերի մրցակցություն, որը պետք է հաղթահարվի քրեական իրավունքի սկզբունքներին համապատասխան: Մրցակցության հաղթահարման ընթացքում առաջացող բարդությունները հաճախ պայմանավորված են քրեական օրենքում կոլիզիոն նորմերի բացակայությամբ: Որոշ դեպքերում քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հաղթահարումը բարդանում է օրենսդրական տեխնիկայի անկատարության, հանցակազմերի իրավական մոդելավորման թերիության և նորմատիվային ավելցուկի պատճառով:

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը տարողունակ երևույթ է, որն առկա է քրեաիրավական հարաբերության զարգացման ողջ գործընթացում՝ հանցանքի կատարման փաստից մինչև դատվածության վերացվելը կամ մարվելը: Մույն հետազոտության շրջանակներում անդրադարձ է կատարվում քրեաիրավական նորմերի միայն ժամանակային (տեմպորալ) և տարածական մրցակցության հիմնախնդիրներին, որոնք առաջանում են հանցագործությունները որակելիս:

ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքում մրցակցություն էրևույթը սահմանող կամ դրա լուծումն առաջադրող որևէ նորմ չկար, քրեաիրավական նորմերի մրցակցությանն առնչվող հարցերն օրենսդրական մակարդակով լուծված չէին, ինչը բացասաբար էր անդրադառնում դատական պրակտիկայի վրա:

ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքում թեպետ ամրագրված են քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հաղթահարմանն առնչվող կարգավորումներ, այդուհան-

դերձ դրանք չեն կարող համարվել քրեաիրավական նորմերի մրցակցություն երևույթը համապարփակ կարգավորող: ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում ևս առկա են որոշ կարգավորումներ, որոնք քննարկվող հարցի տեսանկյունից ճշգրտման կարիք ունեն:

Վերը շարադրվածը վկայում է թեմայի արդիականության մասին:

Թեմայի նպատակը և խնդիրները: Սույն հետազոտության նպատակը հանցագործությունների որակման գործընթացում քրեաիրավական նորմերի ժամանակային և տարածական մրցակցության խնդիրների համալիր հետազոտումն է:

Նշված նպատակին հասնելու համար առանձնացվել են հետևյալ խնդիրները.

- տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցության իրավական էության և դրա առաջացման պատճառների որոշում,
- եզակի բարդ (տևող, շարունակվող, երկրնտրելի արարքներով նկարագրված) հանցագործությունների, ինչպես նաև հանցակցությամբ կատարված հանցանքների պարագայում արարքի կատարման պահի որոշման և քրեական օրենքի հետադարձ ուժի առանձնահատկությունների հետազոտում,
- քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունքի համատեքստում հանցանքների կատարման վայրի որոշման առանձնահատկությունների հետազոտում,
- քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության քաղաքացիության, ունիվերսալ և ռեալ սկզբունքների համատեքստում քրեաիրավական նորմերի մրցակցության առանձնահատկությունների հետազոտում,
- քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության սկզբունքների և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու (էքստրադիցիա) ինստիտուտի միջև քրեաիրավական նորմերի մրցակցության առանձնահատկությունների ուսումնասիրում,

ՀՀ քրեական օրենսդրության և դրա կիրառման պրակտիկայի կատարելագործմանն ուղղված առաջարկների մշակում:

Հետազոտության ժամանակ կիրառված մեթոդները: Հետազոտության օբյեկտը և առարկան դիտարկվել են գիտական ճանաչողության այնպիսի ընդհանուր (համագիտական) և հատուկ մեթոդների կիրառմամբ, ինչպիսիք են դոգմատիկ, իրավահամեմատական, տրամաբանական վերլուծության և իրավական մոդելավորման մեթոդները:

1. Տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը (ժամանակային մրցակցություն)

Ժամանակի ընթացքում քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունն առկա է այն դեպքում, երբ հանրորեն վտանգավոր արարքի համար պատասխանատվու-

թյունը նախատեսված է տարբեր ժամանակահատվածներում գործած երկու կամ ավելի նորմերով:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի² (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 8-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ արարքի հանցավորությունը, պատժելիությունը և քրեաիրավական այլ հետևանքները որոշվում են դա կատարելու ժամանակ գործող քրեական օրենքով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ Օրենսգրքով նախատեսված հանցանքը կատարելու ժամանակ է համարվում գործողությունը կամ անգործությունը կատարելու պահը՝ անկախ հետևանքներն առաջանալու պահից³:

Տարբեր պատճառներով, սակայն, հանրորեն վտանգավոր մեկ արարքը կարող է ընդգրկվել տարբեր ժամանակահատվածներում գործած երկու կամ ավելի օրենքներով: Տարբեր ժամանակահատվածներում ուժի մեջ մտած քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հարցերը լուծված են Օրենսգրքի՝ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կարգավորումներն ամրագրող նորմերով (հոդված 9):

Արարքի որակման ժամանակ, որի հատկանիշները նախատեսված են տարբեր ժամանակահատվածներում գործող քրեական մի քանի օրենքներով, կիրառման է ենթակա ավելի մեղմ օրենքը: Այդպիսին կարող է լինել արարքի կատարման ժամանակ գործած օրենքը, որի դեպքում կիրառվում են Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի կարգավորումները: Իսկ երբ ավելի մեղմ է արարքի կատարումից հետո ուժի մեջ մտած օրենքը, սպա գործում են Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորումները:

Տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը հնարավոր է հանցագործությունների որակման, պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատման, դատվածության մարման ընթացքում: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ քրեաիրավական նորմերի ժամանակային մրցակցության դեպքում մեկ հատկանիշով ավելի մեղմ կարող է լինել մի նորմ, մեկ այլ հատկանիշով՝ այլ նորմ⁴:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելով պայմանավորված՝ քննարկվող հարցի համատեքստում առաջ են եկել քրեաիրավական նորմերի ժամանակային մրցակցության խնդրահարույց հարցեր: Ավաճը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ քրեական նոր օրենքը անձի պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող է և միաժամանակ անձի վիճակը վատթարացնող: Այսպես, օրինակ, Օրենսգրքի 351-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նա-

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, 2021 թ. մայիսի 5, ՀՕ-199-Ն: Գործում է:

³ Սույն հետազոտության շրջանակներում ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության, այդ թվում՝ հետադարձ ուժի վերաբերյալ կարգավորումները քննարկվում են այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ է տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հարցերը համակողմանի ներկայացնելու համար:

⁴ Տե՛ս Иногамова-Хегай Л. В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջ 70:

խատեսում ատոմային էներգիայի օգտագործման օբյեկտների տեղաբաշխման, նախագծման, կառուցման, վերանորոգման, վերակառուցման, շահագործման կամ շահագործումից հանելու, վերագործարկման, միջուկային կամ ռադիոակտիվ նյութերի տեղափոխման, պահպանման կամ օգտագործման ընթացքում անվտանգության կանոն կամ պահանջ խախտելու համար այն անձի կողմից, որը, ըստ պայմանագրի կամ ծառայողական դիրքի, պարտավոր էր պահպանել այդ կանոնը կամ պահանջը, որն անզուշույթամբ առաջացրել է մարդու մահ, շրջակա միջավայրի ռադիոակտիվ վարակում կամ այլ ծանր հետևանք: Մույն հոդվածով, ի տարբերություն նախկին քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, ավելի մեղմ պատիժ է նախատեսված: Մինևույն ժամանակ նոր օրենսգրքի 351-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, Օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, ծանր հանցանք է համարվում, մինչդեռ նախկին քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, նախկին քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, միջին ծանրության հանցանք էր, հետևաբար այս տեսանկյունից քրեական նոր օրենքը անձի վիճակը վատթարացնող է: Անձի արարքը Օրենսգրքի 351-րդ հոդվածի 2-րդ մասով որակելու դեպքում նա չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից գործուն գոջալու հիմքով, քանի որ, ի թիվս այլնի, գործուն գոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու իրավաչափության պայմաններից է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած լինելը: Սակայն անձի արարքը նախկին քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասով որակելու պարագայում հնարավոր կլիներ անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից գործուն գոջալու հիմքով, քանի որ կատարվածը համարվելու էր միջին ծանրության հանցանք: Շարադրվածը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ քրեական նոր օրենքը անձի պատիժը մեղմացնող է և միաժամանակ անձի վիճակը վատթարացնող: Ընդ որում, այսպիսի պատկեր հանդիպում է Օրենսգրքի՝ աշխատանքների և գործունեության իրականացման անվտանգության հատուկ կանոններով կամ պահանջներով սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները նկարագրող գրեթե բոլոր հանցակազմերի պարագայում:

Քննարկվող և նմանատիպ դեպքերում հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք օրենքին պետք է տալ հետադարձ ուժ, եթե այո, ապա ո՞ր մասով: Այսպիսի իրավիճակները Օրենսգրքով կարգավորված չեն: Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածը կարգավորում է միայն այն դեպքերը, երբ քրեական նոր օրենքը պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող է և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող՝ ամրագրելով, որ նման օրենքը, քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման չափանիշների համապատասխան, հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը (հոդված 9-րդ, մաս 6): Սակայն քննարկվող դեպքում քրեական նոր օրենքը պատասխանատվությունը մեղմացնող է և միաժամանակ անձի վիճակը վատթարացնող: Անձի վիճակի վատթարա-

ցումը, բնականաբար, տարբերվում է պատասխանատվության խստացումից: Հնարավոր են դեպքեր, երբ վատթարացումը չդրսևորվի պատասխանատվության խստացման տեսքով, այլ արտահայտվի հանցագործությունների դասակարգման մեջ փոփոխությամբ կամ պատժի նշանակման կանոնների փոփոխությամբ:

Քննարկվող և նմանատիպ դեպքերը քրեական իրավունքի սկզբունքներին և քրեական օրենքի հետադարձ ուժի նորմերին համահունչ կարգավորելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ առաջարկում ենք Օրենսգրքի՝ քրեական օրենքի հետադարձ ուժը վերտառությամբ 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասում կատարել համապատասխան լրացում՝ այն շարադրելով հետևյալ խմբագրությամբ. «Պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող կամ անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը սույն հոդվածով նախատեսված չափանիշներին համապատասխան հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը»:

Քրեաիրավական նորմերի ժամանակային մրցակցության առավել խնդրահարույց հարցերից է արարքի կատարման պահի որոշումը եզակի բարդ (տևող, շարունակվող, երկընտրելի արարքներով նկարագրված) հանցագործությունների, ինչպես նաև հանցակցությամբ կատարված հանցանքների պարագայում: Սակայն արարքի որակման տեսանկյունից՝ որոշ բարդություններ առաջանում են նաև պարզ ձևական հանցակազմերի միջոցով նկարագրված այն հանցագործությունների պարագայում, որոնց օբյեկտիվ կողմը ժամանակի մեջ երկարաձգված է, իրականացվում է տևող գործողության միջոցով. օրինակ՝ փոստի միջոցով կամ էլեկտրոնային եղանակով սուտ մատնություն կատարելը:

Վերը շարադրվածի կապակցությամբ քննարկենք հետևյալ օրինակը: Ա-ն նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության ընթացքում Բ-ի կողմից հանցանք կատարելու մասին սուտ տեղեկություն է պատրաստել և փոստով ուղարկել իրավասու մարմնին, սակայն հաղորդումը իրավասու մարմնին է հասել քրեական նոր օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո: Այս դեպքում հարց է առաջանում, թե ո՞ր օրենքով պետք է որակել Ա-ի արարքը՝ նախկին, թե՞ գործող: Այս հարցի պատասխանը պայմանավորված է ժամանակի մեջ քրեական օրենքի գործողության և սուտ մատնության վերաբերյալ քրեաիրավական նորմերի բովանդակության համադրված վերլուծությամբ: Արարքի որակման համար էական է սուտ մատնության կատարման պահի որոշումը: Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածում ամրագրված հանցակազմի դիսպոզիցիայից հետևում է, որ արարքն ավարտված է համարվում իրավասու մարմնին հանցագործության դեպքի կամ անձի կողմից հանցանք կատարելու մասին սուտ տեղեկություն տալու պահից: Մեր կարծիքով իրավասու մարմնին տեղեկություն տալու պահ է համարվում համապատասխան տեղեկության՝ իրավասու մարմնի մուտք լինելու՝ իրավասու մարմնում ստացվելու պահը, ինչից սկսած իրավասու մարմնի աշխատակիցը օբյեկտիվ հնարավորություն ունի

ծանոթանալու տեղեկությանը: Այսպիսով, քննարկվող դեպքում, կարծում ենք, անձի արարքը պիտի որակվի իրավասու մարմնում անձի ներկայացրած տեղեկության ստացման պահին գործող քրեական օրենքով, տվյալ պարագայում՝ քրեական նոր օրենսգրքով:

Հետաքրքրական է նաև այն իրավիճակը, երբ անձը էլեկտրոնային եղանակով կամ փոստով սուտ տեղեկություն է ուղարկել, որը իրավասու մարմնում ստացվել է նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության ժամանակ, սակայն իրավասու մարմնի աշխատակիցը տեղեկությանը ծանոթացել է քրեական նոր օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո միայն: Մեր կարծիքով՝ իրավասու մարմնի աշխատակցի կողմից տեղեկությանը ծանոթանալու հանգամանքը դուրս է սուտ մատնության վերաբերյալ նորմի դիսպոզիցիայից, հետևաբար անձի արարքը պետք է որակվի իրավասու մարմնում անձի ներկայացրած տեղեկության ստացման պահին գործող քրեական օրենքով, տվյալ դեպքում՝ նախկին քրեական օրենսգրքով:

Տևող են համարվում այն հանցագործությունները, որոնց դեպքում հանրորեն վտանգավոր գործողությունը կամ անգործությունը իրականացվում է տևականորեն: Այդպիսի հանցագործությունները բնութագրվում են որոշակի հանցակազմի անընդհատ իրականացմամբ⁵: Տևող հանցագործությունը փաստացի ավարտվում է՝ 1. հանցավորի արարքներով (մեղայականով ներկայանալ, պարտականությունները կատարել), 2. իրավապահ մարմինների գործողություններով (հանցավորին բռնել), 3. այլ հանգամանքների ուժով (հանցավորի մահով, ապաքրեականացմամբ)⁶:

Շարունակվող է համարվում այն հանցագործությունը, որը բաղկացած է մեկից ավելի նույնական արարքներից, որոնք առանձին վերցրած թեկուզև ինքնուրույն հանցակազմ են ներկայացնում, բայց ընդգրկված են միասնական դիտավորության մեջ և ունեն մեկ ընդհանուր նպատակ, ուստի միասին վերցրած՝ դիտվում են իբրև մեկ հանցագործություն⁷:

Տևող և շարունակվող հանցագործությունների էության, կատարման պահի վերաբերյալ 2003 թվականի քրեական օրենսգրքում կարգավորումներ առկա չէին: Այդպիսի կարգավորումներ ամրագրվեցին ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում: Այսպես, Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 24-րդ կետի համաձայն՝ տևող հանցագործությունը տևական ժամանակահատվածում միևնույն հանցանքի անընդհատ իրականացումն է, իսկ հիշյալ հոդվածի 1-ին մասի 25-րդ կետի հա-

⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գարբուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 50:

⁶ Տե՛ս Иногорова-Хегай Л.В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջ 72:

⁷ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գարբուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 50:

մաճայն՝ շարունակվող հանցագործությունը մեկ միասնական դիտավորությամբ միևնույն օբյեկտի դեմ ուղղված նույնական արարքներով հանցանքի կատարումն է: Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ տևող հանցագործության դեպքում անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության բռնվելու, մեղայականով ներկայանալու կամ այլ հանգամանքների ուժով արարքն ավարտվելու պահին գործող քրեական օրենքով: Շարունակվող հանցագործության դեպքում անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության իր միասնական դիտավորության մեջ ընդգրկված արարքներից վերջինը կատարելու պահին գործող քրեական օրենքով:

Տևող և շարունակվող հանցագործությունների իրավաբանական և փաստական ավարտի պահը առավել հաճախ չի համընկնում: Հեղինակների մի մասի կարծիքով՝ տևող հանցագործությունն անհրաժեշտ է որակել քրեական այն օրենքով, որի գործողության ժամանակ արարքը կատարվել է (իրավաբանական ավարտ)՝ անկախ հանցավոր արարքի փաստացի ավարտի պահից⁸: Այլ գիտնականներ կարծում են, որ տևող հանցագործությունն անհրաժեշտ է որակել քրեական այն օրենքով, որի գործողության ընթացքում արարքը փաստացի ավարտվել է (փաստական ավարտ):

Տևող հանցագործությունը արարքի իրավաբանական ավարտի պահին գործած օրենքով որակելու տեսակետի կողմնակիցների հիմնական փաստարկները պայմանավորված են իրավական որոշակիության և կանխատեսելիության սկզբունքով և օբյեկտիվ մեղսայնացման արգելքով: Սակայն այս դեպքում խնդիրներ են առաջանում՝ կապված հանցանքի իրավաբանական ավարտի պահի որոշման հետ: Հնարավոր են դեպքեր, երբ անհնար լինի որոշել հանցանքի իրավաբանական ավարտի պահը: Այսպիսի մոտեցումը խնդրահարույց է նաև վաղեմության ժամկետների հաշվարկման տեսանկյունից: Ասվածը վերաբերում է նաև շարունակվող հանցագործություններին:

Վերը շարադրվածի հաշվառմամբ, կարծում ենք, առավել արդարացված և հիմնավոր է դիտվում տևող և շարունակվող հանցագործությունների պարագայում հանցանքի կատարման ժամանակ համարել արարքի փաստական ավարտի պահը, հետևաբար, տևող հանցագործության դեպքում անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության բռնվելու, մեղայականով ներկայանալու կամ այլ հանգամանքների ուժով արարքն ավարտվելու պահին գործող քրեական օրենքով, իսկ շարունակվող հանցագործության դեպքում անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության իր միասնական դիտավորության մեջ ընդգրկված արարքներից վերջինը կատարելու պահին գործող քրեական օրենքով:

Հարկ է նաև արձանագրել, որ շարունակվող հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող այն արարքները, որոնք մինչև քրեական նոր օրենքի ուժի մեջ

⁸ Ст'у Иногамова-Хегай Л. В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջեր 72-74:

մտնելը չեն համարվել հանցագործություն, չեն կարող մեղսագրվել անձին: Այլ կերպ ասած՝ հանցավորին կարող են մեղսագրվել միայն շարունակվող հանցագործության մաս կազմող այն արարքները, որոնք կատարվել են դրանք քրեականացնող նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո միայն, իսկ միաբնույթ արարքներից նրանք, որոնք կատարվել են մինչև այդ արարքները քրեականացնող օրենքի ուժի մեջ մտնելը, չեն կարող մեղսագրվել վերջինիս⁹:

Տեսագործական առումով հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ տևող հանցագործության իրավաբանական ավարտը չի հանգեցնում դրա փաստացի ընդհատմանը, իսկ այդ ընթացքում փոխվում է քրեական օրենքը: Ասվածը գործնականում պատկերացնելու համար քննարկենք հետևյալ օրինակը: Ա-ն 2022 թվականի մայիսին ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության ֆինանսական բուրգ ղեկավարելու համար, սակայն դրանից հետո, ներառյալ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի գործողության պայմաններում, ըստ էության, չի դադարեցրել և շարունակել է այդ ֆինանսական բուրգի ղեկավարումը: Նկարագրված և նմանատիպ իրավիճակներում անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չի գրկում տևող հանցագործության հետագա իրականացումը ինքնուրույն հանցավոր բնույթից, ինչը պահանջում է համապատասխան քրեաիրավական արձագանք՝ լրացուցիչ որակում: Մեր կարծիքով՝ դիտարկվող իրավիճակներում պետք է ղեկավարվել այն կանոնով, ըստ որի՝ տևող հանցագործության համար ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռը՝ որպես իրավական ֆիկցիա, ավարտում է այդ հանցագործության ընթացքը, իսկ դրանից հետո անձի՝ այդ հանցանքը շարունակելուն ուղղված փաստացի արարքները պետք է դիտարկվեն որպես ինքնուրույն հանցագործություն՝ ստանալով առանձին որակում: Փոքր-ինչ հեռվանալով սույն հետազոտության բուն առարկայից՝ հարկ ենք համարում ընդգծել, որ որակման այս կանոնը ունիվերսալ է և կարող է կիրառվել նաև քրեական նույն օրենքի գործողության պայմաններում, երբ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ մեղադրական դատավճիռը չի ընդհատում տևող հանցագործության իրականացումը:

Երկրնտրելի արարքներով նկարագրված հանցագործությունների կատարման ժամանակի որոշումը կախված է այն հանգամանքից, թե քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածով նկարագրված երկրնտրելի արարքներից քանի՞սն է կատարել հանցավորը: Այս հանցանքների կատարման ժամանակի որոշումը դժվարություն չի ներկայացնում, երբ անձը կատարում է երկրնտրելի արարքներից մեկը. տվյալ դեպքում հանցանքի կատարման ժամանակ է համարվում այդ արարքը իրականացնելու պահը: Մինչդեռ, եթե անձը միասնական դիտավորու-

⁹ Տե՛ս Ալվարո Ստեփանյանի վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 20.10.2011 թ. թիվ ԼԴ/0327/01/10 գործով որոշումը, http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905400977, (հասանելի է 24.10.2022 թ. դրությամբ):

թյամբ իրականացնում է հողվածի դիսպոզիցիայում նկարագրված երկրնտրելի արարքներից մի քանիսը, որոնց միջև առկա է ժամանակային խզում, ապա հանցանքի կատարման ժամանակ պետք է համարել դրանցից վերջինը կատարելու պահը: Օրինակ՝ եթե անձը իրացնելու նպատակով կեղծ դրամ (արժույթ) է պատրաստել և պահել 2003 թվականի օրենսգրքի գործողության ժամանակ և նոր քրեական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո միայն իրացրել դրանք, ապա հանցավորի արարքը կատարելու ժամանակ պետք է համարել քրեական նոր օրենքի գործողության ժամանակը, և կատարվածը որակել նոր օրենքով, տվյալ դեպքում՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդվածով: Նշված կանոնը կիրառվում է նաև երկրնտրելի առարկաներով (տուժողներով) հանցագործությունների կատարման ժամանակը որոշելիս: Երկրնտրելի հանրորեն վտանգավոր հետևանքով հանցանքների պարագայում դրանց կատարման ժամանակը որոշվում է՝ հիմք ընդունելով Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումները:

Հանցանքը հանցակցությամբ կատարելու դեպքում կազմակերպչի, դրոշխի և օժանդակողի արարքներն անհրաժեշտ է որակել նրանցից յուրաքանչյուրի արարքի կատարման պահին գործող օրենքով: Այսպիսի մոտեցում որդեգրել է նաև Օրենսգիրքը, որի 8-րդ հոդվածի 5-րդ մասն ամրագրում է. «Հանցանքը հանցակցությամբ կատարելու դեպքում հանցակիցներից յուրաքանչյուրը ենթակա է քրեական պատասխանատվության իրեն վերապահված արարքը կատարելու պահին գործող քրեական օրենքով»: Միայն այն դեպքում, երբ կատարողը հանցակիցների դիտավորությունն իրականացնում է նոր ավելի մեղմ օրենքի գործողության ընթացքում, հանցակիցների արարքները ևս, քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կարգավորումներին համապատասխան, անհրաժեշտ է որակել նոր՝ ավելի մեղմ օրենքով¹⁰:

Տարբեր ժամանակահատվածներում գործած քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը հաղթահարելու տեսանկյունից ևս մեկ կարևոր դրույթ է ամրագրված Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 6-րդ մասում, ըստ որի՝ եթե քրեական օրենքը փոփոխվել է քրեական օրենքով նախատեսված արարքը կատարելու ընթացքում, ապա կիրառվում է արարքն ավարտվելու, դադարեցնելու կամ խափանելու պահին գործող օրենքը:

Հարկ է նաև արձանագրել, որ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի և ընդհանուր ու հատուկ նորմերի մրցակցության կանոնների միաժամանակյա կիրառման դեպքում նախապատվությունն անհրաժեշտ է տալ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կանոններին¹¹:

¹⁰ Տե՛ս Иногамова-Хегай Л. В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջ 78:

¹¹ Տե՛ս Иногамова-Хегай Л. В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջ 77:

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը այլ պետությունների և միջազգային-իրավական նորմերի հետ

Պետական սահմանների «տարրալուծվածության» ժամանակակից պայմաններում ՀՀ և այլ պետությունների քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը (տարածական մրցակցություն) բավականին արդիական է:

Մրցակցության այս տեսակի հիմնական դրույթները ամրագրված են Օրենսգրքում՝ տարածության մեջ քրեական օրենքի գործողության տարածքային, դիվանագիտական անձեռնմխելիության, քաղաքացիության, ունիվերսալ և ռեալ սկզբունքներում:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունք

Քրեական օրենքի՝ գործողության տարածքային սկզբունքի պայմաններում օտարերկրյա քաղաքացու կողմից ՀՀ տարածքում հանցանք կատարելու դեպքում առաջանում է մրցակցություն քրեական երկու օրենքների միջև՝ ՀՀ-ի, որի տարածքում կատարվել է հանցանքը, և այն պետության, որի քաղաքացին է հանցանք կատարած անձը: Այս մրցակցությունը, միջազգային-իրավական հանրաճանաչ սկզբունքներին և Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան, լուծվում է հօգուտ հանցանքի կատարման վայրի օրենքի:

Պետական սահմանի մասին ՀՀ օրենքի¹² 1-ին հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ պետական սահմանը այն գիծն է և այդ գծով անցնող այն ուղղահայաց մակերևույթը, որոնք որոշում են ՀՀ տարածքի՝ ցամաքի, ջրերի, ընդերքի, օդային տարածության շրջանակները: Պետությունների ազգային տարածք համարվող օդային սյան բարձրությունը միջազգային իրավունքի նորմերով դեռ հստակեցված չէ: Միջազգային տիեզերական իրավունքի հիմնական աղբյուրը՝ Տիեզերական տարածության, ներառյալ Լուսնի և երկնային այլ մարմինների հետազոտման և օգտագործման՝ պետությունների գործունեության սկզբունքների մասին 1967 թ. պայմանագիրը¹³, չի որոշել ազգային օդային տարածության և տիեզերական տարածության միջև եղած սահմանը: Պետության օդային տարածքի վերին սահմանը, միջազգային սովորության իրավունքին համապատասխան, գտնվում է օվկիանոսի մակերևույթից 100 մղոն բարձրության վրա: Այդ սահմաններից դուրս գտնվող օդային տարածքը համարվում է տիեզերական տարածություն, որն ունի միջազգային-իրավական ռեժիմ:

Տիեզերքի մասին պայմանագրի համաձայն՝ տիեզերական տարածությունը

¹² Տե՛ս Պետական սահմանի մասին ՀՀ օրենք, 2001 նոյեմբերի 20, ՀՕ-265: Գործում է:

¹³ Տե՛ս Քոչարյան Վ., Միջազգային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵՊՀ իրատարակություն, 2002, էջ 333: Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Книга первая. М., 1977, էջեր 385–390:

բաց է բոլոր պետությունների կողմից հետազոտման համար, տիեզերական տարածության հետազոտումն ու օգտագործումն իրականացվում է ի շահ բոլոր երկրների՝ անկախ նրանց տնտեսական կամ գիտական զարգացման աստիճանից, և ամբողջ մարդկության սեփականությունն է (հոդված 1): Տիեզերական տարածությունը օդային տարածության սահմաններից դուրս գտնվող տարածությունն է: Տիեզերական տարածության նկատմամբ չի տարածվում որևէ պետության ինքնիշխանությունը: Տիեզերական տարածությունը ենթական չէ ազգային յուրացման ո՛չ դրա նկատմամբ ազգային ինքնիշխանության հռչակմամբ, ո՛չ օգտագործմամբ կամ զբաղեցմամբ, ո՛չ էլ ցանկացած այլ միջոցներով (հոդված 2):

Հարկ է ընդգծել, որ կան նաև այլ օբյեկտներ, որոնք քրեական իրավագործության տեսանկյունից հավասարեցվում են պետության տարածքին: Դրանք պետության նավերն ու օդանավերն են: Այս օբյեկտների վրա հանցանք կատարելու դեպքում քրեական պատասխանատվության առանձնահատկությունները կարգավորված են Օրենսգրքի՝ «Քրեական օրենքի գործողությունը Հայաստանի Հանրապետության նավերի կամ օդային սարքերի վրա քրեական օրենքով նախատեսված արարքը կատարելու դեպքում» վերտառությամբ 11-րդ հոդվածում: Հարկ է ընդգծել, որ քաղաքացիական նավերի և օդանավերի իրավական ռեժիմը տարբերվում է ռազմական նավերի և օդանավերի իրավական ռեժիմից:

Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության դրոշի ներքո գտնվող կամ տարբերանշանը կրող քաղաքացիական նավի կամ թռիչքի մեջ գտնվող քաղաքացիական օդանավի կամ այլ թռչող սարքի վրա քրեական օրենքով նախատեսված արարք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը, անկախ դրա գտնվելու վայրից, լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե այլ բան նախատեսված չէ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության ռազմական կամ կառավարական նավի կամ պետական օդանավի կամ այլ թռչող սարքի (ռազմական, ոստիկանական, մաքսային) վրա քրեական օրենքով նախատեսված արարք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը, անկախ դրա գտնվելու վայրից, լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով:

Օրենսգրքի՝ 11-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ ռազմական կամ կառավարական նավերն ու պետական օդանավերը՝ անկախ դրանց գտնվելու վայրից, համարվում են այն պետության տարածք, որին պատկանում են: Դրանց նկատմամբ տարածվում է տվյալ պետության իրավագործությունը, այդ թվում՝ քրեական:

Իրավիճակն այլ է քաղաքացիական նավերի, օդանավերի, կամ այլ թռչող սարքերի պարագայում: Քաղաքացիական նավերի նկատմամբ, որպես կանոն, որտեղ էլ որ դրանք գտնվեն, տարածվում է այն պետության քրեական իրավա-

սուբյեկտներ, որի դրոշը կրում են: Նույնը վերաբերում է նաև թռիչքի մեջ գտնվող քաղաքացիական օդանավերին կամ այլ թռչող սարքերին (եթե օդանավը կամ այլ թռչող սարքը թռիչքի մեջ չէ, ապա դրա վրա տարածվում է այն պետության քրեական իրավասությունը, որի տարածքում գտնվում են): Սակայն քաղաքացիական նավերի, օդանավերի կամ այլ թռչող սարքերի կապակցությամբ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված են բացառություններ:

Այսպես, Ճոնսոնի իրավունքի մասին ՄԱԿ-ի 1982 թ. Կոնվենցիան սահմանում է այն դեպքերը, երբ տարածքային և ներքին ջրերում գտնվող օտարերկրյա պետության քաղաքացիական նավի վրա կատարված հանցանքի կապակցությամբ տարածվում է առափնյա պետության քրեական իրավասությունը: Այդ բացառություններն են. 1. եթե կատարված հանցանքի հետևանքները տարածվում են առափնյա պետության վրա, 2. եթե հանցագործությունը խախտում է առափնյա պետության անդորրը, հասարակական կարգը, 3. եթե նավապետը կամ նավի դրոշը ներկայացնող դիվանագիտական գործակալը կամ հյուպատոսարանի պաշտոնատար անձը դիմում է տեղական իշխանություններին օգնության խնդրանքով, 4. եթե առափնյա պետության միջամտությունն անհրաժեշտ է թմրանյութերի կամ հոգեներգործող նյութերի ապօրինի առևտուրը կանխելու համար:

Օդանավերի մեջ կատարվող հանցանքների և որոշ այլ գործողությունների մասին Տոկիոյի 1963 թ. կոնվենցիայի համաձայն՝ թռիչքի մեջ գտնվող օդանավի վրա կատարված հանցանքների կապակցությամբ գործում է այն պետության իրավագործությունը, որտեղ գրանցված է օդանավը: Ընդ որում, այս կանոնը գործում է անկախ նրանից, թե որտեղ է ընթանում թռիչքը՝ չեզոք տարածքում, թե՞ օտարերկրյա պետության օդային տարածքում: Օդանավը համարվում է թռիչքի մեջ գտնվող թռիչքի համար շարժիչը միացնելու պահից մինչև վայրէջքի ժամանակ վազքը դադարեցնելու պահը: Միևնույն ժամանակ կոնվենցիան նախատեսում է բացառություններ, որոնց դեպքում օդանավի վրա կատարվող հանցանքի կապակցությամբ կարող է տարածվել այն պետության քրեական իրավասությունը, որի տարածքում թռիչքի մեջ է գտնվում օտարերկրյա օդանավը: Այդ բացառությունները գործում են հետևյալ դեպքերում. 1. եթե հանցագործության հետևանքները տարածվում են այդ պետության տարածքի վրա, 2. եթե հանցանքը կատարվել է այդ պետության քաղաքացու կողմից կամ նրա դեմ, կամ տվյալ պետությունում մշտապես բնակվող անձի կողմից, կամ նրա դեմ, 3. եթե հանցագործությունն ուղղված է այդ պետության անվտանգության դեմ, 4. եթե հանցագործությունը կապված է տվյալ պետությունում թռիչքների համար սահմանված կարգի խախտումների հետ, 5. եթե այդ պետության միջամտությունն անհրաժեշտ է իր միջազգային բազմակողմ համաձայնագրերից բխող պարտականությունները կատարելու համար:

Այսպիսով, քաղաքացիական նավերի և օդանավերի կամ այլ թռչող սարքե-

րի վրա կատարվող հանցանքների կապակցությամբ, որտեղ էլ որ դրանք գտնվեն, տարածվում է այն պետության քրեական իրավասությունը, որին դրանք պատկանում են, բացառությամբ միջազգային հիշյալ ակտերով նախատեսված դեպքերի:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը կարգավորել է նաև ՀՀ դրոշի ներքո չգտնվող կամ տարբերանշանը չկրող քաղաքացիական օդանավի վրա քրեական օրենքով նախատեսված արարք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը՝ սահմանվելով, որ Հայաստանի Հանրապետության դրոշի ներքո չգտնվող կամ տարբերանշանը չկրող քաղաքացիական օդանավի վրա քրեական օրենքով նախատեսված արարք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե դա նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով (Օրենսգիրք, հոդված 11-րդ, 2-րդ մաս):

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության սկզբունքի էությունն այն է, որ կիրառվում է հանցանքը կատարելու վայրի քրեական օրենքը: Ճարտդրվածով պայմանավորված՝ անհրաժեշտություն է առաջանում՝ պարզելու հանցանքի կատարման վայր հասկացությունը, ինչն իրավաբանական գրականության մեջ միանշանակ չի ընկալվում: Մինչդեռ հանցանքի կատարման վայրի ճիշտ որոշումն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կարևոր նշանակություն, քանի որ դրանից է կախված, թե որ պետության քրեական օրենքը պետք է կիրառվի այս կամ այն դեպքում:

Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական օրենքով նախատեսված արարքը համարվում է ՀՀ տարածքում կատարված, եթե դրա բաղկացուցիչ մասերից որևէ մեկն իրականացվել է ՀՀ տարածքում: Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը համարվում է ՀՀ տարածքում կատարված նաև այն դեպքում, երբ ՀՀ-ում գտնվելու ժամանակ անձը հանցակցել է ՀՀ տարածքից դուրս հանցանք կատարելուն:

Այս դրոյթները բավականաչափ ընդհանրական բնույթ են կրում, ուստի կարիք ունեն մեկնաբանման և օրենսդրական մակարդակով հստակեցման: Հանցագործությունների տարբեր տեսակների պարագայում հանցանքի կատարման վայրի որոշումը որոշ առանձնահատկություններ ունի:

Ձևական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների դեպքում հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է օրենքով նկարագրված գործողությունը կամ անգործությունը:

Ձևական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների դրսևորում համարվող հատված հանցակազմով նկարագրված հանցագործությունների կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է օրենքով նկարագրված արարքը:

Նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված այն հանցագործությունների պարագայում, երբ հանրորեն վտանգավոր արարքը (գործողությունը կամ ան-

գործությունը) կատարվում և դրա հետևանքները վրա են հասնում միևնույն տարածքում, հանցանքի կատարման վայրի որոշման հետ կապված բարդություններ չեն առաջանում: Սակայն այլ է վիճակն այն դեպքերում, երբ գործողությունը (անգործությունը) կատարվում է մի պետության տարածքում, իսկ հետևանքները վրա են հասնում մեկ այլ պետության տարածքում: Նման դեպքերում հանցանքը կատարելու վայրի որոշումը կապված է որոշ բարդությունների հետ: Քրեագետների մեծ մասը գտնում է, որ այդպիսի դեպքերում հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ վրա են հասել հանրորեն վտանգավոր հետևանքները: Մյուսները գտնում են, որ նման դեպքերում հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ կատարվել է հանրորեն վտանգավոր արարքը՝ անկախ նրանից, թե որտեղ են վրա հասել վտանգավոր հետևանքները¹⁴:

Հիմք ընդունելով տարածության և ժամանակի անխզելիության գաղափարը՝ առավել հիմնավոր է թվում հանցանքի կատարման վայրը որոշել դրա կատարման ժամանակի հաշվառմամբ: Այս համատեքստում մենք կհսում ենք այն հեղինակների կարծիքը, որոնք նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների կատարման վայր են համարում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է հանրորեն վտանգավոր արարքը՝ անկախ նրանից, թե որտեղ են վրա հասել վտանգավոր հետևանքները: Այս առումով, սակայն, կարող են լինել որոշ բացառություններ՝ պայմանավորված քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի կիրառման առանձնահատկություններով, որոնք կքննարկվեն ռեալ սկզբունքին անդրադառնալիս:

Տևող հանցագործությունների պարագայում հանցանքի կատարման վայր անհրաժեշտ է համարել այն վայրը, որտեղ փաստացի ավարտվել է տևող հանցագործությունը: Այսինքն՝ այն վայրը, որտեղ բռնվել կամ մեղայականով ներկայացել է հանցանք կատարած անձը, կամ այլ հանգամանքների ուժով արարքն ավարտվել է: Այս պարագայում ևս առկա են որոշ բացառություններ՝ պայմանավորված քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի կիրառման առանձնահատկություններով, որոնց ևս անդրադարձ կկատարվի ռեալ սկզբունքին անդրադառնալիս:

Շարունակվող հանցագործությունների պարագայում հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ կատարվել է շարունակվող հանցագործության մեջ ընդգրկված արարքներից վերջինը:

Չավարտված հանցագործությունների դեպքում հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ դադարել կամ ընդհատվել է հանցա-

¹⁴ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբրուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջեր 61, 62:

Տե՛ս նաև. Актуальные проблемы Общей части уголовного права: учебник / отв. ред. И.А. Подройкина, И.А. Фаргиев. Москва, Проспект, 2020, էջ 32:

վոր արարքը: Իսկ եթե հանցագործությունը (նախապատրաստությունը, հանցափորձը) սկսվել է մի պետության տարածքում, սակայն ավարտվել է մեկ այլ պետության տարածքում, ապա հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն պետության տարածքը, որտեղ ավարտվել է հանցագործությունը:

Օրենսգրքում ամրագրված են նաև կարգավորումներ՝ կապված հանցակցությամբ իրականացվող հանցանքների կատարման վայրի որոշման հետ: Այսպես, քրեական օրենքով նախատեսված արարքը համարվում է ՀՀ տարածքում կատարված նաև այն դեպքում, երբ ՀՀ-ում գտնվելու ժամանակ անձը հանցակցել է ՀՀ տարածքից դուրս հանցանք կատարելուն: Այսպիսի կարգավորումը ընդգրկում է արարքների բավականին լայն շրջանակ՝ ի տարբերություն 2003 թվականի քրեական օրենսգրքի, որի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանցանքը համարվում էր ՀՀ տարածքում կատարված, եթե հանցակցությամբ կատարվել էր այնպիսի անձանց հետ, որոնք հանցավոր գործունեություն էին իրականացրել այլ պետության տարածքում. այս կարգավորման պարագայում խոսքը կատարողի մասին էր, հակառակ դեպքում, եթե կազմակերպիչը, որդիչը կամ օժանդակողը գործում էին ՀՀ-ում, իսկ կատարողը՝ այլ պետության տարածքում, հանցանքը չէր կարող համարվել ՀՀ-ում կատարված: Սակայն այս տեսանկյունից Օրենսգիրքը որդեգրել է այլ մոտեցում՝ արարքը համարելով ՀՀ-ում կատարված նաև այն դեպքում, երբ ՀՀ-ում գտնվելու ժամանակ անձը, օրինակ՝ օժանդակողը, հանցակցել է ՀՀ-ից դուրս հանցանք կատարելուն:

Տարածքային սկզբունքը գերծ չէ նաև «տարանցիկ հանցագործությունների» հետ կապված խնդիրներից, որոնք միաժամանակ իրականացվում են մի քանի պետությունների տարածքում¹⁵: Հարկ է նաև նշել, որ բարձրացված խնդրի կապակցությամբ Օրենսգիրքը կարգավորումներ չի պարունակում:

Քրեական օրենքի գործողության տարածքային սկզբունքի հիմնական դրույթների շրջանակներում ձևակերպված տրամաբանական էությանը համապատասխան՝ դրա համատարած և անշեղ գործողության համար պահանջվում է ստեղծել, առանց բացառության, հանցանք կատարած բոլոր անձանց՝ ըստ նրանց կողմից հանցանքի կատարման վայրի՝ պետությանը հանձնելու ճկուն համակարգ: Սակայն նման իրավիճակն ընդունելի չէ նույնիսկ այս սկզբունքի ամենաակտիվ կողմնակիցների համար: Օրինակ՝ ըստ Ռ. Զեսթլինի՝ ավելի ճիշտ է օժտել ներկայացուցչական իրավասության իրավունքով (հանցագործության կատարման վայրում պետության անունից պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորություն), քան մեղավորներին հանձնել Գերմանիայի սահմաններից դուրս¹⁶:

¹⁵ Տե՛ս ֆրոլովա Ա. Ի., Действие российского уголовного закона в пространстве: законодательная регламентация и перспективы совершенствования с учетом опыта уголовного законодательства зарубежных стран: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2013թ., էջ 14:

¹⁶ Տե՛ս Кӧстлин R. Neue Revision der Grundbegriffe des Kriminalrechts // Allgemeine Literatur-Zeitung. 1845. № 92, էջ 747:

Հանցանքի կատարման վայրի որոշման տեսանկյունից բավականին խնդրահարույց են վիրտուալ տարածությունում (համացանցում) կատարվող հանցանքները: Այս հանցանքների կատարման վայրի հստակեցումն առանձին հետազոտության թեմա է: Մույն աշխատանքի շրջանակներում իրականացված հետազոտության արդյունքում մենք համակարծիք ենք այն հետազոտողների հետ, որոնք առաջարկում են նման դեպքերում հանցանքի կատարման վայր համարել համացանցը՝ որպես միասնական իրավական տարածք¹⁷: Նման իրավիճակում միանգամայն հնարավոր է քրեական հետապնդում իրականացնել այն պետության կողմից, որտեղ բնակվում է (գտնվում է) տուժողը, քանի որ տվյալ դեպքում ավելի հեշտ կլինի պարզել պատճառված վնասի չափն ու բնույթը, իսկ գործի քննությունը պետք է կատարվի ոչ թե «հանցագործության կատարման վայրում», այլ տուժողի բնակության (գտնվելու) վայրում: Այսպիսով, համացանցը հանցանքի կատարման վայր ճանաչելու դեպքում պետք է կիրառվի այն պետության իրավագործությունը, որտեղ բնակվում է (գտնվում է) տուժողը:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունքն ունի նաև բացառություն, որն ամրագրված է Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ մասում: Հիշատակված դրույթի համաձայն՝ ՀՀ տարածքում քրեական օրենքով նախատեսված արարքը կատարած օտարերկրյա դիվանագիտական, հյուպատոսական կամ միջազգային կազմակերպության համար սահմանված անձեռնմխելիությունից օգտվող անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է ՀՀ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան:

Դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց շրջանակը որոշվում է միջազգային իրավական ակտերով: Նշված անձինք ՀՀ տարածքում հանցանք կատարելու դեպքում ենթակա չեն քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Որպես կանոն՝ այդպիսի անձինք հայտարարվում են

¹⁷ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս հետևյալ հետազոտությունները՝
 Thornton S. State Criminal Laws in Cyberspace: Reconciling Freedom for Users with Effective Law Enforcement. *Richmond Journal of Law & Technology*, 1997, vol. IV, iss. 2. <http://jolt.richmond.edu/v4i2/thornton.html> (հասանելի է՝ 16.07.2022 թ. դրությամբ):
 Miller S. Prescriptive Jurisdiction over Internet Activity: The Need to Define and Establish the Boundaries of Cyberliberty. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 10, iss. 2, art. 8. <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1270&context=ijgls> (հասանելի է 16.07.2022 թ. դրությամբ):
 Hilgendorf E. Überlegungen zur strafrechtlichen Interpretation des Ubiquitatzsprinzips im Zeitalter des Internet. *Neue juristische Wochenschrift*, 1997, no. 29:
 Heintschel von Heinegg W. Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace // 4th International Conference on Cyber Conflict. Tallinn, 2012. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2012/01/1_1_von_Heinegg_LegalImplicationsOfTerritorialSovereignty-InCyberspace.pdf (հասանելի է՝ 16.07.2022 թ. դրությամբ):
 Комаров А.А. Об особенностях территориального принципа действия уголовного закона в сети Интернет, *Вестник Омской юридической академии*. 2016. № 4 (33), էջեր 57-63: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-osobennostyah-territorialnogo-printsipa-deystviya-ugolovnogo-zakonav-seti-internet/viewer> (հասանելի է 16.07.2022 թ. դրությամբ):

persona non grata (անցանկալի անձ) և վտարվում են երկրից: Պետք է նշել, սակայն, որ ՀՀ-ում հանցանք կատարած դիվանագետը կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել ՀՀ-ում, բայց այն պետության քրեական օրենքով, որն ինքը ներկայացնում է: Բայի այդ, «Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին» Վիեննայի կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունը կարող է հրաժարվել իր դիվանագիտական ներկայացուցիչների անձեռնմխելիությունից: Այդ դեպքում նշված անձինք կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել այն պետության քրեական օրենքներով, որտեղ նրանք կատարել են հանցանքը¹⁸:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով կարգավորվել են նաև անձանց քրեական պատասխանատվության հարցերը, որոնք հանցանք են կատարել ՀՀ տարածքում գտնվող այն վայրում, որտեղ գործում է օտարերկրյա պետության դիվանագիտական, հյուպատոսական կամ միջազգային կազմակերպության համար սահմանված անձեռնմխելիությունը: Այսպես, Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ եթե անձը քրեական օրենքով նախատեսված արարքը կատարել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող այն վայրում, որտեղ գործում է օտարերկրյա պետության դիվանագիտական, հյուպատոսական կամ միջազգային կազմակերպության համար սահմանված անձեռնմխելիությունը, սակայն նրա քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության քաղաքացիության սկզբունք

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության հաջորդ սկզբունքը քաղաքացիության սկզբունքն է, որն իր ամրագրումն է ստացել Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասում, համաձայն որի՝ քրեական օրենքով նախատեսված արարքը ՀՀ տարածքից դուրս կատարած ՀՀ քաղաքացիների, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև ՀՀ-ում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ՀՀ-ում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, սպաստան հայցող կամ սպաստան ստացած անձանց քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքով, եթե նրանց կատարած արարքը հանցանք է համարվում դրա կատարման վայրի պետության օրենսդրությամբ, և եթե նրանք այդ արարքի համար քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել: Եթե քրեական օրենքով նախատեսված արարքը նշված անձանց կողմից կատարվել է որևէ պետության չպատկանող տարածքում, սակայն

¹⁸ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբրուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 64:

այդ արարքը կատարած անձինք ենթակա են քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում: Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը ՀՀ տարածքից դուրս կատարած՝ ՀՀ-ում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե առկա են ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պայմանները:

Այս սկզբունքի էությունն այն է, որ ՀՀ քաղաքացիները, այդ թվում՝ երկրադաքացիություն ունեցող անձինք, ինչպես նաև ՀՀ-ում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ՀՀ-ում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձինք օտարերկրյա պետությունում կատարված հանցանքի համար ենթակա են քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքը հանցագործություն է ճանաչված ինչպես այդ պետության, այնպես էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Սակայն այս սկզբունքն ունի բացառություն, ըստ որի՝ ՀՀ միջազգային պայմանագրերով սահմանված դեպքերում հիշատակված անձանց կողմից քրեական օրենքով նախատեսված արարքը ՀՀ տարածքից դուրս կատարելու դեպքում նրանց քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքով՝ անկախ արարքը կատարելու վայրի պետության տարածքում այն հանցանք համարվելուց (12-րդ հոդված, 2-րդ մաս):

Հնարավոր են իրավիճակներ, որ հանցանքը կատարվի չճանաչված պետության կամ ընդհանրապես որևէ պետության չպատկանող տարածքում: Նման պարագայում խնդիրներ կարող են ծագել քաղաքացիության սկզբունքի կիրառման առումով: Կարծում ենք՝ ՀՀ քրեական օրենսդրությունը ևս պետք է արձագանքի այդ հարցին:

Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասում այս կապակցությամբ կարգավորում առկա է, սակայն այն վերաբերում է միայն որևէ պետության չպատկանող տարածքին: Հիշատակված նորմը նաև ամրագրել է, որ նշված անձինք որևէ պետության չպատկանող տարածքում հանցանք կատարելու դեպքում ենթակա են քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում: Կարծում ենք, որ նման ձևակերպումը թեև արդարացված է, սակայն անհարկի ընդլայնում է այն արարքների շրջանակը, որոնց պարագայում պետությունը պետք է արձագանքի, քանի որ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված հանցանքների ճնշող մեծամասնության համար սանկցիայում նախատեսված է ազատազրկում: Թերևս ավելի ճիշտ կլիներ որոշակիորեն սահմանափակել ազատազրկման ժամկետը և օրենսդրորեն ամրագրել, որ այդ դրույթը կիրառելի է այն դեպքերում, երբ կատարվել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք: Միևնույն ժամանակ կարծում ենք, որ օրենսդրորեն պետք է ամրագրվի, որ եթե հանցանքը կատարվել է չճանաչված

պետության տարածքում և քաղաքացիության սկզբունքին բավարարող սուբյեկտը հայտնվել է ՀՀ տարածքում, ապա նա ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով ՀՀ-ում այդ արարքը հանցանք համարվելու պարագայում:

Հիշատակված կարգավորումը նաև վերացրել է ՀՀ 2003 թվականի քրեական օրենսգրքում տեղ գտած անճշտությունը՝ « ... եթե նրանք չեն դատասպարտվել այլ պետության տարածքում» արտահայտության վերաբերյալ: Դրա փոխարեն գործածված է «եթե նրանք այդ արարքի համար քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել» արտահայտությունը, ինչը միանգամայն արդարացված է, քանի որ քրեական պատասխանատվությունն ավելի լայն հասկացություն է և միշտ չէ, որ կապված է դատասպարտման հետ. հանցանք կատարած անձը կարող է օրինական հիմքերով ազատվել պատժից կամ պատասխանատվությունից:

Այսպիսով, ՀՀ քաղաքացիության սկզբունքը մրցակցում է այլ պետության տարածքային սկզբունքի հետ, որի տարածքում հանցանքը կատարվել է: Օրինակ, եթե ՀՀ քաղաքացին հանցանք է կատարել Իտալիայում և այնտեղ պատասխանատվության չի ենթարկվել, ապա ՀՀ-ում նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսվելու պարագայում նա ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով. տվյալ դեպքում ՀՀ քաղաքացիության սկզբունքն առավելություն ունի Իտալիայի՝ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունքի նկատմամբ:

Հատկանշական և կարևոր է նաև Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումը առ այն, որ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված դեպքերում քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձանց քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով՝ անկախ արարքը կատարելու վայրի պետության տարածքում այն հանցանք համարվելուց:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունք

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության հաջորդ սկզբունքը ունիվերսալ սկզբունքն է, որն ամրագրված է Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասում. «Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած և Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող օտարերկրյա քաղաքացիների և Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես չբնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձանց քրեա-

կան պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե նրանց կողմից կատարված արարքը Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հանցանք է, և եթե նրանք այդ արարքի համար քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել՝ անկախ հանցանքը կատարելու վայրի պետության տարածքում այն հանցանք համարվելուց»:

Ունիվերսալ սկզբունքը բացառություն է ինչպես տարածքային, այնպես էլ քաղաքացիության սկզբունքներից: Այս սկզբունքի էությունն այն է, որ հանցանք կատարած անձը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում յուրաքանչյուր պետության կողմից իր ազգային օրենսդրությամբ՝ անկախ նրանից, թե որտեղ է կատարվել հանցանքը, և որ պետության քաղաքացի է տվյալ անձը: Այս սկզբունքի կիրառումը պայմանավորված է միջազգային և միջազգային բնույթի որոշ հանցագործությունների դեմ պայքարի անհրաժեշտությամբ:

Այսպիսով, հանցանքի կատարման վայրի պետության տարածքային սկզբունքի, ինչպես նաև իր պետության տարածքից դուրս հանցանք կատարելու պարագայում հանցանք կատարած անձի պետության քաղաքացիության սկզբունքի և ունիվերսալ սկզբունքի մրցակցության պարագայում առավելությունը պետք է տրվի ունիվերսալ սկզբունքին: Ասվածը նշանակում է, որ եթե անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել երեք պետությունների քրեական օրենսդրության համապատասխան (հանցանքի կատարման վայրի պետության, այն պետության, որի քաղաքացին է անձը, այն պետության, որտեղ քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում), ապա առավելությունը պետք է տրվի այն պետության օրենսդրությանը, որտեղ անձը ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության (ունիվերսալ սկզբունք): Սակայն ունիվերսալ սկզբունքի կիրառումն ունի որոշ առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված էքստրադիցիայի ինստիտուտով (այս մասին՝ հաջորդիվ):

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունք

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության մյուս սկզբունքը ռեալ սկզբունքն է, որն ամրագրված է Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասում. «Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքն ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության շահերի, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձի, Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձի կամ իրավաբանական անձի իրավունքների և ազատությունների դեմ»:

Այսպիսով, մի կողմից ռեալ սկզբունքի, իսկ մյուս կողմից հանցանքի կատարման վայրի պետության տարածքային սկզբունքի, ինչպես նաև իր պետության տարածքից դուրս հանցանք կատարելու պարագայում հանցանք կատարած անձի պետության քաղաքացիության սկզբունքի մրցակցության դեպքում նախապատվությունը, ըստ Օրենսգրքի, պետք է տրվի ռեալ սկզբունքին:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ և տարածքային սկզբունքների միջև մրցակցություն կարող է առաջանալ տևող հանցագործությունների պարագայում: Այսպես, ՀՀ տարածքում դասալքություն կատարած անձը, որի արարքը խափանվել է, օրինակ, Բելառուսում, քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի ուժով, քրեական պատասխանատվության պետք է ենթարկվի ՀՀ քրեական օրենքով՝ անկախ նրանից, որ արարքն ավարտվել է Բելառուսի տարածքում: Այսինքն՝ նմանատիպ դեպքերում մրցակցությունը պետք է լուծվի հօգուտ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի:

Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ և տարածքային սկզբունքների միջև մրցակցություն կարող է առաջանալ նաև նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցանքների դեպքում, երբ արարքը կատարվի մի պետության տարածքում, իսկ հետևանքները վրա հասնեն այլ պետության տարածքում և ուղղված լինեն այդ պետության շահերի դեմ: Օրինակ՝ եթե ՀՀ տարածքում պայթյուն իրականացնելու նպատակով մեկ այլ պետության տարածքում Հայաստան ուղևորվող գնացքի մեջ տեղադրվում է հեռակառավարվող ռումբ, որը գործողության մեջ է դրվում ՀՀ տարածքում և վնաս է պատճառում ՀՀ շահերին, ապա հանցանք կատարած անձը պետք է քրեական պատասխանատվության ենթարկվի ՀՀ քրեական օրենքով¹⁹: Այսինքն՝ այս դեպքում մրցակցություն է առաջանում ՀՀ քրեական օրենքի տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և այլ պետության քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունքի միջև, որը տվյալ դեպքում պետք է լուծվի հօգուտ ՀՀ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի: Իսկ հակառակ իրավիճակում, երբ, օրինակ, այլ պետության տարածքում պայթյուն իրականացնելու նպատակով ՀՀ տարածքում տվյալ պետություն ուղևորվող գնացքի մեջ տեղադրվում է հեռակառավարվող ռումբ, որը գործողության մեջ է դրվում այդ պետության տարածքում և վնաս է պատճառում նրա շահերին, ապա հանցանք կատարած անձը պետք է քրեական պատասխանատվության ենթարկվի այդ պետության քրեական օրենքով: Նկարագրված իրավիճակում մրցակցություն է առաջանում ՀՀ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության տարածքային սկզբունքի և այլ պետության քրեական օրենքի՝ տարա-

¹⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբրուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 61:

ծուրյան մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի միջև, որը տվյալ դեպքում պետք է լուծվի հոգուտ այլ պետության քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի:

Քրեական իրավունքին հայտնի է նաև քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության «հովանավորչության» սկզբունքը²⁰: Այս սկզբունքի էությունն այն է, որ որոշակի կատեգորիայի օտարերկրյա քաղաքացիների վրա տարածվում է ոչ թե այն պետության քրեական իրավագործությունը, որտեղ նրանք գտնվում են և որտեղ հանցանք են կատարել, այլ այն պետության, որի քաղաքացին են²¹:

Հանցանք կատարած անձանց հանձնելը (Էքստրադիցիա)

Հանցանք կատարած անձին հանձնելը պետության կողմից հանցանք կատարած անձին այն պետությանը հանձնելն է, որի տարածքում կատարվել է հանցանքը կամ որի քաղաքացին է հանցանք կատարած անձը: Հանցանք կատարած անձանց հանձնելու հարցերը հանգամանորեն կարգավորված են միջազգային բազմակողմ կամ երկկողմ համաձայնագրերով:

ՀՀ տարածքում, օրինակ, Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացուն ձերբակալելու դեպքում, որը Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում ենթադրաբար հանցանք է կատարել, նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ՝ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունքի, իսկ ՀՀ շահերի դեմ ուղղված հանցանք կատարած լինելու դեպքում՝ ռեալ սկզբունքին համապատասխան:

Ռուսաստանի և/կամ Բելառուսի իշխանությունների կողմից ՀՀ իշխանություններին հանցանք կատարած անձին հանձնելու առաջարկ ներկայացվելու դեպքում ՀՀ իշխանությունները, «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» ԱՊՀ 1993 թ. կոնվենցիայի²² համաձայն, պետք է քննարկեն անձին հանձնելու հարցը: Նշված պարագայում կարող է մրցակցություն առաջանալ մի կողմից քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ կամ ռեալ սկզբունքի և մյուս կողմից՝ հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև:

Նմանատիպ դեպքերում, կարծում ենք, որ քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձ-

²⁰ Որոշ հեղինակներ այս սկզբունքն անվանում են նաև հատուկ առաքելության սկզբունք, տե՛ս, օրինակ, Иногорова-Хегай Л.В., Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջեր 86, 87:

²¹ Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջեր 68, 69:

²² Տե՛ս «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» ԱՊՀ 1993 թ. կոնվենցիա, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5942/17.07.2022 թ.:

ներու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում նախապատվությունը պետք է տրվի հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտին: Սակայն, կարծում ենք, որ իրավիճակն այլ է քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ռեալ սկզբունքի դեպքում կատարվածն այնպիսի հանցանք է, որն ուղղված է ՀՀ շահերի կամ ՀՀ քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների դեմ՝ ապա, մեր կարծիքով, արդարացված է դիտվում հանցանք կատարած անձին պատասխանատվության ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Հետևաբար, քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում նախապատվությունը պետք է տրվի քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքին:

Եզրակացություն

Հանցագործությունների որակման համատեքստում քրեաիրավական նորմերի ժամանակային (տեմպորալ) մրցակցության հիմնախնդիրների համապարփակ հետազոտման և վերլուծության արդյունքում եկել ենք մի շարք եզրակացությունների, որոնցից հիմնականները հանգում են հետևյալին.

1. Տևող հանցագործության դեպքում անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության արարքի փաստական ավարտի պահին գործող քրեական օրենքով: Այսինքն՝ այն օրենքով, որը գործել է անձի բռնվելու, մեղայականով ներկայանալու կամ այլ հանգամանքների ուժով արարքն ավարտվելու պահին:

2. Տեսագործնական առումով հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ տևող հանցագործության իրավաբանական ավարտը չի հանգեցնում դրա փաստացի ընդհատմանը, իսկ այդ ընթացքում փոխվում է քրեական օրենքը: Նմանատիպ իրավիճակներում անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չի գրկում տևող հանցագործության հետագա իրականացումը ինքնուրույն հանցավոր բնույթից, ինչը պահանջում է համապատասխան քրեաիրավական արձագանք՝ լրացուցիչ որակում: Մեր կարծիքով՝ դիտարկվող իրավիճակներում պետք է ղեկավարվել այն կանոնով, ըստ որի՝ տևող հանցագործության համար ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռը՝ որպես իրավական ֆիկցիա, ավարտում է այդ հանցագործության ընթացքը, իսկ դրանից հետո անձի՝ այդ հանցանքը շարունակելուն ուղղված փաստացի արարքները պետք է դիտարկվեն որպես ինքնուրույն հանցագործություն՝ ստանալով առանձին որակում: Որակման այս կանոնը ունիվերսալ է և կարող է կիրառվել նաև քրեական նույն օրենքի գործողության պայմաններում, երբ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ մեղադրական դատավճիռը չի ընդհատում տևող հանցագործության իրականացումը:

3. Շարունակվող հանցագործության պարագայում արդարացված և հիմնավոր է դիտվում արարքի կատարման ժամանակ համարել շարունակվող հանցագործության մեջ ընդգրկված արարքներից վերջինը կատարելու պահը:

4. Շարունակվող հանցագործության տեսակ համարվող վերանոց հանցագործության պարագայում ևս հանցագործության կատարման ժամանակ պետք է համարել արարքներից վերջինը կատարելու պահը, տվյալ դեպքում՝ մեկ հանցագործությունը առավել ծանր հանցագործության վերանելու պահը:

5. Երկրնտրելի արարքներով նկարագրված հանցագործությունների կատարման ժամանակի որոշումը կախված է այն հանգամանքից, թե քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածով նկարագրված երկրնտրելի արարքներից քանիսն է կատարել հանցավորը: Այս հանցանքների կատարման ժամանակի հարցի լուծումը դժվարություն չի ներկայացնում, երբ անձը կատարում է երկրնտրելի արարքներից մեկը. տվյալ դեպքում հանցանքի կատարման ժամանակ է համարվում այդ արարքը իրականացնելու պահը: Մինչդեռ, եթե անձը միասնական դիտավորությամբ իրականացնում է հոդվածի դիսպոզիցիայում նկարագրված երկրնտրելի արարքներից մի քանիսը, որոնց միջև առկա է ժամանակային խզում, ապա հանցանքի կատարման ժամանակ պետք է համարել դրանցից վերջինը կատարելու պահը:

6. Հանցանքը հանցակցությամբ կատարելու դեպքում կազմակերպչի, դրոշի և օժանդակողի արարքներն անհրաժեշտ է որակել նրանցից յուրաքանչյուրի արարքի կատարման պահին գործող օրենքով: Այն դեպքում, երբ կատարողը հանցակիցների դիտավորությունն իրականացնում է նոր՝ ավելի մեղմ օրենքի գործողության ընթացքում, հանցակիցների արարքները ևս, քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կարգավորումներին համապատասխան, անհրաժեշտ է որակել նոր՝ ավելի մեղմ օրենքով:

7. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում առկա չեն կարգավորումներ այն դեպքերի համար, երբ քրեական նոր օրենքը անձի պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող է և միաժամանակ անձի վիճակը վատթարացնող: Նմանատիպ դեպքերում հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք օրենքին պետք է տալ հետադարձ ուժ, եթե այո, ապա ո՞ր մասով: Այսպիսի իրավիճակները Օրենսգրքով կարգավորված չեն: Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածը կարգավորում է միայն այն դեպքերը, երբ քրեական նոր օրենքը պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող է և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող՝ ամրագրելով, որ նման օրենքը, քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման չափանիշների համապատասխան, հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը (հոդված 9-ը, մաս 6): Անձի վիճակի վատթարացումը, բնականաբար, տարբերվում է պատասխանատվության խստացումից: Հնարավոր են դեպքեր, երբ վատթարացումը չդրսևորվի պատասխանատվության խստացման տեսքով, այլ արտահայտվի հանցագործությունների դասակարգման մեջ փոփոխությամբ

կամ պատժի նշանակման կանոնների փոփոխությամբ: Նմանատիպ դեպքերը քրեական իրավունքի սկզբունքներին և քրեական օրենքի հետադարձ ուժի նորմերին համահունչ կարգավորելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ առաջարկում ենք Օրենսգրքի՝ քրեական օրենքի հետադարձ ուժը վերտառությամբ 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասում կատարել համապատասխան լրացում՝ այն շարադրելով հետևյալ խմբագրությամբ. «Պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող կամ անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը սույն հոդվածով նախատեսված չափանիշներին համապատասխան հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը»:

8. Քրեական օրենքի հետադարձ ուժի և ընդհանուր ու հատուկ նորմերի մրցակցության կանոնների միաժամանակյա կիրառման դեպքում նախապատվությունն անհրաժեշտ է տալ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կանոններին:

9. Ձևական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների դեպքում հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է օրենքով նկարագրված գործողությունը կամ անգործությունը:

10. Ձևական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների դրսևորում համարվող հատված հանցակազմով նկարագրված հանցագործությունների կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է օրենքով նկարագրված արարքը:

11. Նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված այն հանցագործությունների պարագայում, երբ հանրորեն վտանգավոր արարքը (գործողությունը կամ անգործությունը) կատարվում և դրա հետևանքները վրա են հասնում միևնույն տարածքում, հանցանքի կատարման վայրի որոշման հետ կապված բարդություններ չեն առաջանում: Սակայն այլ է վիճակն այն դեպքերում, երբ գործողությունը (անգործությունը) կատարվում է մի պետության տարածքում, իսկ հետևանքները վրա են հասնում մեկ այլ պետության տարածքում: Նման դեպքերում հանցանքը կատարելու վայրի որոշումը կապված է որոշ բարդությունների հետ: Հիմք ընդունելով տարածության և ժամանակի անխզելիությունը՝ առավել հիմնավոր է թվում հանցանքի կատարման վայրը որոշել դրա կատարման ժամանակի հաշվառմամբ: Այս համատեքստում մենք կիսում ենք այն հեղինակների կարծիքը, որոնք նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների կատարման վայր են համարում այն տարածքը, որտեղ կատարվել է հանրորեն վտանգավոր արարքը՝ անկախ նրանից, թե որտեղ են վրա հասել վտանգավոր հետևանքները: Այս առումով, սակայն, կարող են լինել որոշ բացառություններ՝ պայմանավորված քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի կիրառման առանձնահատկություններով:

12. Տևող հանցագործությունների պարագայում հանցանքի կատարման վայր անհրաժեշտ է համարել այն վայրը, որտեղ փաստացի ավարտվել է տևող

հանցագործությունը: Այսինքն՝ այն վայրը, որտեղ բռնվել կամ մեղայականով ներկայացել է հանցանք կատարած անձը, կամ այլ հանգամանքների ուժով արարքն ավարտվել է: Այս պարագայում ևս առկա են որոշ բացառություններ՝ պայմանավորված քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի կիրառման առանձնահատկություններով, որոնց ևս անդրադարձ կկատարվի ռեալ սկզբունքին անդրադառնալիս:

13. Ճարտունակվող հանցագործությունների պարագայում հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ կատարվել է շարունակվող հանցագործության մեջ ընդգրկված արարքներից վերջինը:

14. Չավարտված հանցագործությունների դեպքում հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ դադարել կամ ընդհատվել է հանցավոր արարքը: Իսկ եթե հանցագործությունը (նախապատրաստությունը, հանցավորձը) սկսվել է մի պետության տարածքում, սակայն ավարտվել է մեկ այլ պետության տարածքում, ապա հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել այն պետության տարածքը, որտեղ ավարտվել է հանցագործությունը:

15. Վիրտուալ տարածությունում (համացանցում) կատարվող հանցանքների դեպքերում հանցանքի կատարման վայր պետք է համարել համացանցը՝ որպես միասնական իրավական տարածք: Համացանցը հանցանքի կատարման վայր ճանաչելու դեպքում պետք է կիրառվի այն պետության իրավագործությունը, որտեղ բնակվում է (գտնվում է) տուժողը:

16. Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունքը բացառություն է ինչպես տարածքային, այնպես էլ քաղաքացիության սկզբունքներից: Այս սկզբունքի էությունն այն է, որ հանցանք կատարած անձը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում յուրաքանչյուր պետության կողմից իր ազգային օրենսդրությամբ՝ անկախ նրանից, թե որտեղ է կատարվել հանցանքը, և որ պետության քաղաքացի է տվյալ անձը: Այս սկզբունքի կիրառումը պայմանավորված է միջազգային և միջազգային բնույթի որոշ հանցագործությունների դեմ պայքարի անհրաժեշտությամբ: Այսպիսով, հանցանքի կատարման վայրի պետության տարածքային, ինչպես նաև իր պետության տարածքից դուրս հանցանք կատարելու պարագայում հանցանք կատարած անձի պետության քաղաքացիության և ունիվերսալ սկզբունքների մրցակցության պարագայում առավելությունը պետք է տրվի ունիվերսալ սկզբունքին: Ավաճը նշանակում է, որ եթե անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել երեք պետությունների քրեական օրենսդրության համապատասխան (հանցանքի կատարման վայրի պետության, այն պետության, որի քաղաքացին է անձը, այն պետության, որտեղ քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում), ապա առավելությունը պետք է տրվի այն պետության օրենսդրությանը, որտեղ անձը ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության (ունիվերսալ սկզբունք): Սակայն ունիվերսալ սկզբունքի կիրառումն ունի որոշ

առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված էքստրադիցիայի ինստիտուտով:

17. Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և հանցանքի կատարման վայրի պետության տարածքային սկզբունքի, ինչպես նաև իր պետության տարածքից դուրս հանցանք կատարելու պարագայում հանցանք կատարած անձի պետության քաղաքացիության սկզբունքի մրցակցության դեպքում նախապատվությունը, ըստ Օրենսգրքի, պետք է տրվի ռեալ սկզբունքին:

18. Քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում նախապատվությունը պետք է տրվի հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտին: Սակայն, կարծում ենք, որ իրավիճակն այլ է քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ռեալ սկզբունքի դեպքում կատարվածն այնպիսի հանցագործություն է, որն ուղղված է ՀՀ շահերի կամ ՀՀ քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների դեմ՝ ապա, մեր կարծիքով, արդարացված է դիտվում հանցանք կատարած անձին պատասխանատվության ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Հետևաբար, քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքի և հանցանք կատարած անձանց հանձնելու ինստիտուտի միջև մրցակցության պարագայում նախապատվությունը պետք է տրվի քրեական օրենքի՝ տարածության մեջ գործողության ռեալ սկզբունքին:

19. Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի այն ձևակերպումը, ըստ որի՝ «եթե քրեական օրենքով նախատեսված արարքը նշված անձանց կողմից կատարվել է որևէ պետության չպատկանող տարածքում, ապա այդ արարքը կատարած անձինք ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում», մեր կարծիքով, վերանայման կարիք ունի: Նման ձևակերպումը թեև արդարացված է, սակայն անհարկի ընդլայնում է այն արարքների շրջանակը, որոնց պարագայում պետությունը պետք է արձագանքի, քանի որ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված հանցանքների ճշող մեծամասնության համար սանկցիայում նախատեսված է ազատազրկում: Թերևս ավելի ճիշտ կլիներ որոշակիորեն սահմանափակել ազատազրկման ժամկետը և օրենսդրորեն ամրագրել, որ այդ դրույթը կիրառելի է այն դեպքերում, երբ կատարվել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք: Մինևույն ժամանակ կարծում ենք, որ օրենսդրորեն պետք է ամրագրվի, որ եթե հանցանքը կատարվել է չճանաչված պետության տարածքում և քաղաքացիության սկզբունքին բավարարող սուբյեկտը հայտնվել է ՀՀ տարածքում, ապա նա ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով՝ ՀՀ-ում այդ արարքը հանցանք համարվելու պարագայում: Ծարադրվածի հաշվառմամբ՝ առաջարկում ենք ՀՀ

քրեական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերաշարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «1. Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձանց քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե նրանց կատարած արարքը հանցանք է համարվում դրա կատարման վայրի պետության օրենսդրությամբ, և եթե նրանք այդ արարքի համար քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել: Եթե քրեական օրենքով նախատեսված արարքը նշված անձանց կողմից կատարվել է որևէ պետության չպատկանող **կամ չճանաչված պետության** տարածքում, ապա այդ արարքը կատարած անձինք ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքը **Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք է:** Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե առկա են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պայմաններ»:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Ծովային իրավունքի ՄԱԿ 1982 թվականի կոնվենցիա
United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982.
2. Տիեզերական տարածության, ներառյալ Լուսնի և երկնային այլ մարմինների հետազոտման և օգտագործման պետությունների գործունեության սկզբունքների մասին 1967 թ. պայմանագիր
Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies, 1967.
3. Օդանավերի մեջ կատարվող հանցանքների և որոշ այլ գործողությունների մասին 1963 թ. կոնվենցիա
The Convention on Offences and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft, 1963.
4. Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին ԱՊՀ 1993 թ. կոնվենցիա
Commonwealth of Independent States Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters, 1993.
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, 2021 թ. մայիսի 5, ՀՕ-199-Ն
Criminal code of The Republic of Armenia, 2021 May 5.
6. Պետական սահմանի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 2001 թ. նոյեմբերի 20, ՀՕ-265
Law of The Republic of Armenia on the State border, 2001 November 20.
7. Ալվարդ Ստեփանյանի վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 20.10.2011 թ. թիվ ԼԴ/0327/01/10 գործով որոշում
Decision of the RA Court of Cassation regarding Alvard Stepanyan in case № LD/0327/01/10, 20.10.2011.
8. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ս.Առաքելյան, Ա.Գաբուզյան, Հ.Խաչիկյան և ուրիշ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012
Criminal law of The Republic of Armenia. General part (sixth edition, with changes and additions), S. Arakelyan, A. Gabuzyan, H. Khachikyan and other, Yerevan, YSU, 2012.
9. Միջազգային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, Քոչարյան Վ., Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2002
International law. Study guide, Kocharyan V., Yerevan, YSU, 2002.
10. Актуальные проблемы Общей части уголовного права: учебник / отв. ред. И.А. Подройкина, И.А. Фаргиев. Москва, Проспект, 2020.

Actual problems of the General part of criminal law: textbook / ex. eds. I.A. Podroikina, I.A. Fargiev. – Moscow, Prospekt, 2020.

11. Действие российского уголовного закона в пространстве: законодательная регламентация и перспективы совершенствования с учётом опыта уголовного законодательства зарубежных стран: автореф. Фролова А. И. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2013.
The action of the Russian criminal law in space: legislative regulation and prospects for improvement, taking into account the experience of criminal legislation of foreign countries: autoref. Frolova A. I. dis. ... cand. jurid. sciences. Yekaterinburg, 2013.
12. Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. Иногамова-Хегай Л.В., М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019.
Conceptual foundations of competition of criminal law norms: Monograph. *Inogamova-Hegai L. V* - М.: Legal Norm, SIC INFRA-M, 2019.
13. Об особенностях территориального принципа действия уголовного закона в сети Интернет, Комаров А.А. Вестник Омской юридической академии. 2016. № 4 (33).
Characteristics of the Application of the Criminal Law for crimes, committed in the Internet, Anton Komarov. Bulletin of the Omsk Law Academy. 2016. № 4 (33).
14. Международное право (в двух книгах). Книга первая. Броунли Я. М., 1977.
International law (in two books). The first book. Brownlee Ya. M., 1977.
15. Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace // Heintschel von Heinegg W. 4th International Conference on Cyber Conflict. Tallinn, 2012.
16. Neue Revision der Grundbegriffe des Criminalrechts // Allgemeine Literatur-Zeitung. Köstlin R. 1845. № 92.
New revision of the basic concepts of criminal law // General literature newspaper. Kotlin R 1845. № 92.
17. Prescriptive Jurisdiction over Internet Activity: The Need to Define and Establish the Boundaries of Cyberliberty. Miller S. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 10, iss. 2, art. 8.
18. State Criminal Laws in Cyberspace: Reconciling Freedom for Users with Effective Law Enforcement. Thornton S. *Richmond Journal of Law & Technology*, 1997, vol. IV, iss. 2.
19. Überlegungen zur strafrechtlichen Interpretation des Ubiquitätsprinzips im Zeitalter des Internet. Hilgendorf E. *Neue juristische Wochenschrift*, 1997, no. 29.
Considerations on the criminal law interpretation of the principle of ubiquity in the age of the Internet. Hilgendorf E. New legal weekly, 1997, N 29.

Gevorg Barseghyan

*Ph.D. Student and Lecturer at the Chair of Criminal Law of
Law Faculty of Yerevan State University*

TEMPORAL AND SPATIAL COMPETITION OF CRIMINAL LAW NORMS IN THE CRIME CLASSIFICATION PROCESS¹

Abstract

Overcoming the collision of criminal law norms is an important issue in the crime classification process. The principles of criminal law oblige to accurately investigate the criminal conduct and to impose an appropriate criminal liability against those who committed the crime. Addressing the issue, however, remains a rather complex matter due to a series of objective and subjective circumstances.

The collision of criminal law norms is an encompassing phenomenon that is present in the entire process of the development of criminal law relations – from the fact of committing the crime to the removal or nullification of the criminal record. The objective of the following article is to comprehensively investigate the issues related to the temporal and spatial competition of criminal law norms within the scope of crime classification process.

The subject of the study was examined with the use of general and special scientific methods, such as dogmatic, comparative legal, logical and legal modelling.

On the basis of the conducted research the article presents practical-scientific recommendations related to the crime qualification process in view of competition of criminal legal norms that exist at different periods of time (temporal competition), as well as the competition of criminal law norms of the Republic of Armenia with foreign and international legal norms (spatial competition).

Keywords: collision of criminal law norms; application of criminal law in time; retroactive effect of criminal law; complex single crimes; principles of application of criminal law in space: spatial, diplomatic immunity, citizenship, ideal and real; crimes committed in virtual space (the Internet); extradition.

¹ The article was presented on 08.02.2023 and was reviewed on 22.03.2023.

Геворг Барсегян

*Аспирант и преподаватель кафедры Уголовного права
юридического факультета Ереванского государственного университета*

ТЕМПОРАЛЬНАЯ И ПРОСТРАНСТВЕННАЯ КОНКУРЕНЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ¹

Абстракт

Своей важностью в процессе квалификации преступлений выделяется преодоление конкуренции уголовно-правовых норм. Принципы уголовного права обязывают дать точную уголовно-правовую оценку преступному деянию и в соответствии с совершённым привлечь к уголовной ответственности лицо, совершившее его. Однако, решение проблемы затрудняется из-за некоторых объективных и субъективных обстоятельств.

Конкуренция уголовно-правовых норм – многокомпонентное явление, которое присутствует во всём процессе развития уголовно-правовых отношений от факта совершения преступления до снятия или погашения судимости.

Целью данного исследования является комплексное исследование проблем темпоральной (временной) и пространственной конкуренции уголовно-правовых норм при квалификации преступлений.

Объект и предмет исследования рассматривались с применением таких общих (общенаучных) и специальных методов научного познания, как догматическое, сравнительно-правовое, логическое и правовое моделирование.

На основании проведённого исследования в статье представлены предложения, имеющие научно-практическое значение с точки зрения квалификации преступлений при конкуренции уголовно-правовых норм, действующих в разные периоды времени (временная конкуренция), а также при конкуренции уголовно-правовых норм РА с нормами других государств и международно-правовыми нормами (пространственная конкуренция).

Ключевые слова: конкуренция уголовно-правовых норм; действие уголовного закона во времени; обратная сила уголовного закона; сложные единичные преступления; принципы действия уголовного закона в пространстве: территориальный, дипломатической неприкосновенности, гражданства, универсальный и реальный; преступления, совершаемые в виртуальном пространстве (в интернете); экстрадиция.

¹ Статья была представлена 08.02.2023 и прошла рецензирование 22.03.2023.

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎՈՂ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Հոդվածին ներկայացվող ընդհանուր պահանջները.

1. Տպագրման ներկայացվող հոդվածը պետք է անդրադառնա իրավագիտության ոլորտի արդիական կոնկրետ խնդրի, լինի հիմնավորված, առաջադրի որևէ հստակ թեզ, պարունակի իրավունքի բնագավառին վերաբերող վերլուծություններ, շարադրված լինի գրագետ և համապատասխանի ակադեմիական չափանիշներին:

2. Հոդվածը կարող է լինել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն:

3. Հոդվածի ընդհանուր ծավալը պետք է լինի 20-30 էջի սահմաններում:

4. Հոդվածը պետք է բաղկացած լինի (նշված հերթականությամբ).

ա) վերտառությունից (title, заглавие),

բ) հեղինակի մասին տեղեկությունից (data, данные),

գ) ներածությունից (introduction, введение),

դ) բուն հետազոտությունից՝ համապատասխան բաժիններով (գլուխներով) և պարագրաֆներով,

ե) եզրակացությունից (conclusion, заключение),

զ) համառոտագրից (abstract, абстракт),

է) հիմնաբառերից կամ բանալի բառերից (keywords, ключевые слова),

ը) գրականության ցանկից (reference list, список литературы):

Հոդվածին ներկայացվող տեխնիկական պահանջները.

5. Տեքստը մուտքագրվում է «Յունիկոդ» (Unicode) կոդավորման համակարգի տառատեսակների կիրառմամբ:

6. Հոդվածի հայերեն տեքստը պետք է շարադրել GHEA Grapalat, ռուսերեն և անգլերեն տեքստերը՝ Times New Roman տառատեսակներով:

7. Հոդվածի էջերը համարակալվում են:

8. Յուրաքանչյուր էջ պետք է լինի A4 (201x297 մմ) ֆորմատի և համապատասխանի հետևյալ չափանիշներին. լուսանցքներ՝ ձախից՝ 2 սմ, աջից՝ 1 սմ, վերևից՝ 2,5 սմ, ներքևից՝ 2 սմ:

9. Միջտողային հեռավորությունը պետք է լինի 1,5 սմ: Պարբերությունների միջև չպետք է լինի այլ հեռավորություն:

10. Պարբերությունները պետք է երկու կողմից հավասարեցված լինեն և սկսվեն 1 սմ խորքից:

11. Տեքստը, բացառությամբ՝ վերտառության և տողատակի ծանոթագրությունների, շարադրվում է 12 տառաչափով:

12. Վերտառությունը պետք է լինի 14 տառաչափով, կենտրոնում (Center) և թավ (Bold) տառատեսակով: Վերտառությունն ամբողջությամբ գրվում է մեծատառերով:

13. Տողատակի ծանոթագրությունները (References) պետք է լինեն 10 տառաչափով և երկու կողմից հավասարեցված:

Հոդվածի առանձին մասերին ներկայացվող ընդհանուր պահանջները.

14. Վերտառությունը պետք է բաղկացած լինի առավելագույնը 20 բառից և համապատասխանի հոդվածի բովանդակությանը: Այն ներկայացվում է եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն) և չպետք է պարունակի հասպատումներ, էթե դրանք հանրահայտ չեն:

15. Հեղինակի մասին տեղեկությունը ներկայացվում է էլեկտրոնային եղանակով՝ եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն), և պետք է լրացվի Հավելված 1-ի նմուշների ձևաչափի վրա:

16. Եթե հոդվածի հեղինակները մի քանիսն են, ապա յուրաքանչյուր հեղինակի համար Հավելված 1-ով սահմանված տեղեկությունը տրվում է առանձին՝ կցված ըստ նրանց որոշած հերթականության:

Հոդվածին ներկայացվող բովանդակային պահանջները.

17. Ներածությունը պետք է պարունակի.

ա) թեմայի ձևակերպում,

- բ) հետազոտության հիպոթեզի ձևակերպում,
- գ) հետազոտության արդիականության հիմնավորում,
- դ) հետազոտության նպատակի և խնդիրների ձևակերպում,
- ե) օգտագործված մեթոդների վերաբերյալ տեղեկությունը (ըստ հեղինակի ցանկության):

18. Բուն հոդվածը պետք է համապատասխանի վերտառությանը, պարունակի իրավունքի բնագավառին վերաբերող վերլուծություններ, գիտական ուսումնասիրության մեթոդների կիրառում, դրա հիման վրա առաջադրված խնդիրների լուծումներ:

19. Եզրակացությունը պետք է ներառի.

ա) հետազոտության ընթացքում ձեռք բերված հեղինակային արդյունքների համառոտ ներկայացում,

բ) ուսումնասիրության եզրակացությունների ամփոփում (յուրաքանչյուր կետ պետք է նվիրված լինի ներածության մեջ նշված խնդիրներին պատասխանելուն կամ ներածությունում նշված հիպոթեզի (եթե այդպիսիք կան) դրույթներն ապացուցելու փաստարկ հանդիսանալ):

20. Համառոտագիրը ներկայացվում է եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն), 200-300 բառերի սահմանում և պետք է ներառի.

ա) խնդրի ուսումնասիրության արդիականությունն ու նպատակահարմարությունը (ուսումնասիրվող խնդրի արդիականության համառոտ և հակիրճ նկարագրությունը),

բ) հոդվածի նպատակը,

գ) հեղինակային արդյունքները (հոդվածում բացահայտվածը հիմնավորվածը, և ապացուցվածը),

դ) ստացված արդյունքների գործնական և տեսական նշանակությունը:

21. Եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն) նշվում են 5-10 բանալի բառեր, որոնք միմյանցից անջատվում են ստորակետներով (,):

Հոդվածի ներկայացման կարգը.

22. Հոդվածը ներկայացվում է էլեկտրոնային (Microsoft Word) տարբերակով հետևյալ էլ. հասցեին ուղարկելու միջոցով. **orinakanutyun@prosecutor.am**

23. Էլեկտրոնային նամակում անհրաժեշտ է կատարել նշում այն մասին, որ հոդվածն ուղարկվում է տպագրման:

Հոդվածների ընդունումը և գրախոսումը.

24. Այն հոդվածները, որոնք չեն համապատասխանում վերոնշյալ բոլոր պահանջներին, ենթակա են վերադարձման և չեն փոխանցվում գրախոսման:

25. Վերոնշյալ բոլոր պահանջներին համապատասխանող հոդվածները ենթակա են անառն և գաղտնի գրախոսման «Օրինականություն» գիտագործնական պարբերականի գրախոսների կողմից:

26. Յուրաքանչյուր իրավունքի ճյուղին վերաբերող հոդվածը գրախոսում է տվյալ ոլորտում առնվազն իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան ունեցող և (կամ) տվյալ ոլորտում ակտիվ մասնագիտական գործունեություն ծավալող անձը:

27. Գրախոսը ստուգում է աշխատանքի արդիականությունը, գիտականությունը, օրիգինալությունը, ակադեմիական չափանիշներին համապատասխանությունը և առաջադրված խնդրի լուծման մակարդակը:

28. Գրախոսականում նշվում են աշխատանքի և՛ դրական, և՛ բացասական կողմերը:

29. Գործում է ակադեմիական ազատության սկզբունքը:

30. Տպագրման են ենթակա այն հոդվածները, որոնք երաշխավորվել են գրախոսի կողմից:

31. Գրախոսականների էլեկտրոնային տարբերակները կարող են տրվել առանց գրախոսող անձի ինքնության բացահայտման բացառապես հոդվածի հեղինակին և միայն վերջինիս պահանջի դեպքում:

Հոդվածներին ներկայացվող պահանջների ամբողջական տարբերակը տե՛ս հետևյալ կայքէջում՝ www.prosecutor.am

Կոնտակտային տվյալներ.

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, 0010, Վազգեն Սարգսյան 5

Հեռ՝ 010-511-506

REQUIREMENTS FOR ARTICLES TO BE PUBLISHED IN THE SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL “LEGALITY” OF THE RA PROSECUTOR’S OFFICE

General requirements for the article:

1. The article submitted for publication should address an existing specific problem in the field of law, be evidence-based, present a clear thesis, contain thorough and accurate analysis related to the field of law, as well as be written in academic language and be in compliance with academic standards.
2. The article may be submitted in Armenian, English or Russian.
3. The number of pages of the article should range between 20 and 30 pages.
4. The article should contain the following sections:
 - (a) title,
 - (b) information about the author,
 - (c) introduction,
 - (d) the main research with corresponding sections (chapters) and paragraphs,
 - (e) conclusion,
 - (f) abstract,
 - (g) keywords,
 - (h) reference list.

Technical requirements and guidelines:

5. All manuscripts submitted for publication should be in Unicode fonts.
6. GHEA Grapalat should be used for Armenian texts, and Times New Roman for Russian and English texts.
7. The pages of the article should be numerated.
8. The typesetting of the text of the article should be carried out on a computer in the MS Word program (A 4 format) and meet the following criteria: margins from the left: 2 cm, from the right: 1 cm, top: 2,5 cm and bottom: 2 cm.
9. The line spacing should be 1,5 cm. Other line spacing should not be used between paragraphs.
10. Paragraphs should be aligned on both sides and start at 1 cm depth.
11. The font of the text should be 12, except for the title and footnotes.
12. The title should be in font 14 in the center and bold. The title should be written entirely in capital letters.
13. The footnotes should be in font 10 and aligned on both sides.

General requirements for separate parts of the article:

14. The title should contain up to 20 words and be relevant to the content of the article. It should be presented in three languages (Armenian, English and Russian) and should not contain abbreviations, unless they are well known.
15. Information about the author should be submitted electronically in three languages (Armenian, English and Russian) and be filled in the samples according to Appendix 1.
16. If the article has co-authors, the information defined in Appendix 1 should be provided separately.

Content requirements:

17. The introduction should contain:
 - (a) formulation of the issue,
 - (b) presentation of hypothesis of the research,
 - (c) justification of the relevance and importance of the research,
 - (d) formulation of the aims and objectives of the research,
 - (e) methodology.
18. The article itself should correspond to the title, contain analysis in the field of law, contain a suitable research methodology to achieve the objectives and the solution of problems described in the introduction.
19. The conclusion should contain:

(a) a summary of the author’s findings deriving from the research,
(b) key points of the conclusions of the research (each paragraph should be devoted to the objectives mentioned in the introduction or should serve as an argument, proving the propositions of the hypothesis (if any) mentioned in the introduction).

20. The abstract should be provided in three languages (Armenian, English and Russian) within 200 -300 words and should include:

- (a) brief and concise description of relevance and importance of the research,
- (b) the aim of the article,
- (c) the author’s findings (disclosed, substantiated and proven in the article),
- (d) the practical and theoretical importance of the obtained outcomes.

21. 5-10 key words should be highlighted in three languages (Armenian, English and Russian) which are separated from each other with a semicolon (;).

The procedure for article submission:

22. The article should be submitted electronically (Microsoft Word) via the following e-mail:

orinakanutyun@prosecutor.am

23. The e-mail should indicate that the article is being sent for publication.

Admission and review of articles:

24. Articles that fail to meet the above-mentioned requirements will be returned and will not be submitted for review.

25. Articles meeting all the mentioned requirements are peer-reviewed anonymously and confidentially by the reviewers of the Scientific-Practical Journal “Legality”.

26. The article is reviewed by at least a candidate of a legal science and/or a specialist implementing a professional activity that is active in the given field.

27. The reviewer evaluates the article based on the accuracy of the scientific research, its relevance, scientificity, originality, compliance with academic standards and the level at which the defined objectives are achieved.

28. Both positive and negative aspects are mentioned in the review.

29. The principle of academic freedom applies.

30. Articles endorsed by a reviewer are eligible for publication.

31. Electronic versions of reviews can be provided only to the author of the article and at his or her request, without disclosing the identity of the reviewer.

See the full version of requirements for articles on the following website: www.prosecutor.am

Contacts

Address- Vazgen Sargsyan Street 5, Yerevan, 0010, Armenia

Tel.- 010-511-506

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ В НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ «ЗАКОННОСТЬ» ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Общие требования к статье:

1. Представляемая для публикации статья должна затрагивать актуальную, конкретную проблему в области юриспруденции, быть обоснованной, излагать четкий тезис, содержать анализы, относящиеся к области права, быть изложена грамотно и соответствовать академическим стандартам.
2. Статья может быть на армянском, английском или русском языке.
3. Общий объем статьи должен быть в пределах 20-30 страниц.
4. Статья должна состоять из следующих частей (в указанном порядке):
 - а) заглавие (title);
 - б) данные об авторе (data);
 - в) введение (introduction);
 - г) основное исследование с соответствующими разделами (главами) и параграфами;
 - д) заключение (conclusion);
 - е) абстракт (abstract);
 - г) ключевые слова (keywords);
 - э) список литературы (reference list).

Технические требования к статье:

5. Текст набирается шрифтами системы кодировки «Юникод» (Unicode).
6. Армянский текст статьи должен быть изложен шрифтом GHEA Grapalat. Русский и английский тексты – шрифтом Times New Roman.
7. Страницы статьи нумеруются.
8. Страницы должны быть формата А4 (201x297 мм) и соответствовать следующим критериям: поля слева 2 см, справа 1 см, сверху 2,5 см, снизу 2 см.
9. Расстояние между строк должно быть 1,5 см. Других интервалов между абзацами быть не должно.
10. Абзацы должны быть выровнены по обеим сторонам и начинаться на 1 см в глубину.
11. Размер шрифта текста – 12, кроме заглавия и сносок.
12. Заглавие набирается прописной буквой, по центру, жирным шрифтом, размер шрифта – 14.
13. Сноски должны быть выровнены по обеим сторонам. Размер шрифта сносок – 10.

Общие требования к отдельным частям статьи:

14. Заглавие должно состоять максимум из 20 слов и соответствовать содержанию статьи. Оно представляется на трех языках (армянском, английском и русском) и не должно содержать сокращений, если последние не являются общеизвестными.
15. Информация об авторе представляется на трех языках (армянском, английском и русском), в электронном виде, и должна быть заполнена на примере Приложения 1.
16. При наличии нескольких авторов статьи установленная Приложением 1 информация по каждому автору приводится отдельно с определенного ими порядка.

Требования к содержанию статьи:

17. Введение должно содержать:
 - а) формулировку научной и (или) практической проблемы;
 - б) представление исследовательской гипотезы;
 - в) обоснование актуальности исследования;
 - г) представление цели и задач исследования;
 - д) информацию об использованных методах (по желанию автора).
18. Статья должна соответствовать заглавию, содержать анализы в области права, научное и (или) практическое исследование, применение методов научного исследования и решение поставленных задач, описанных во введении.

19. Заключение должно содержать:

- а) краткое изложение авторских результатов, полученных в ходе исследования;
- б) краткие выводы по результатам исследования (каждый пункт должен быть посвящен решению определенной научной и (или) практической проблемы, упомянутой во введении, или излагать аргументы по доказыванию положений гипотезы (если таковая имеется), упомянутой во введении).

20. Абстракт представляется на трех языках (армянском, английском и русском), в пределах 200-300 слов, и должен содержать:

- а) актуальность и целесообразность изучения научной и (или) практической проблемы (краткое и лаконичное описание актуальности изучаемой проблемы);
- б) цель статьи;
- в) авторские результаты (раскрытые, обоснованные и доказанные в статье);
- г) практическая и теоретическая значимость полученных результатов.

21. На трех языках (армянском, английском и русском) также указываются 5-10 ключевых слов, отделяемых друг от друга точкой с запятой (;).

Порядок представления статьи:

22. Статья представляется в электронной (Microsoft Word) версии по следующему электронному адресу

orinakanutyun@prosecutor.am

23. В электронном письме должно быть указано, что данная статья отправляется для публикации.

Прием и рецензирование статей:

24. Статьи, не соответствующие вышеуказанным требованиям, подлежат возврату и не представляются на рецензирование.

25. Статьи, соответствующие указанным требованиям, подлежат анонимному и конфиденциальному рецензированию рецензентами научно-практического журнала «Законность».

26. Статья, относящаяся к каждой отрасли права, рецензируется лицом, имеющим степень не ниже кандидата юридических наук в данной области и (или) осуществляющим активную профессиональную деятельность в данной сфере.

27. Рецензент проверяет актуальность работы, научность, оригинальность, соответствие академическим стандартам и уровень решения предъявленной проблемы.

28. В рецензировании отмечаются как положительные, так и отрицательные стороны работы.

29. Действует принцип академической свободы.

30. Печатанию подлежат статьи, гарантированные рецензентом.

31. Электронные версии рецензий предоставляются без раскрытия личности рецензента исключительно автору статьи и только по его запросу.

Полную версию требований к статьям смотрите на сайте: www.prosecutor.am

Контактные данные

Адрес: Республика Армения, г. Ереван, 0010, улица Вазгена Саргсяна 5

Тел.: 010-511-506

- © «Օրինականություն», Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազություն, 2024, N 135
- © “Orinakanutiun” (Legality) - Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia, 2024, N 135
- © «Оринаканутюн» (Законность) – Генеральная прокуратура Республики Армения, 2024, N 135

Խմբագրական խորհրդի նախագահի օգնական՝ Կ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Assistant to the Chair of the Editorial Board: K. HARUTYUNYAN
Ассистент председателя редакционной коллегии: К. АРУТЮНЯН

Հրատարակիչ տնօրեն՝ Ա. ՉՈՒՆԳՈՒՐՅԱՆ
Publishing director: A. CHUNGURYAN
Директор издательства: А. ЧУНГУРЯН

Համակարգչային ձևավորող՝ Հ. ԱԲԵԼՅԱՆ
Computer designer: H. ABELYAN
Верстка: А. АБЕЛЯН

Հանձնված է տպագրության՝ 13.06.2024
Չափսը՝ 70x100 1/16
Տպագրությունը՝ օֆսեթ: 19 տպ. մամուլ:
Տպարանակը՝ 500
Գրանցման վկայական՝ N 688

Տպագրված է «Աստղիկ գրատուն» հրատարակչությունում
Info@astghikgratun.am
www.astghikgratun.am